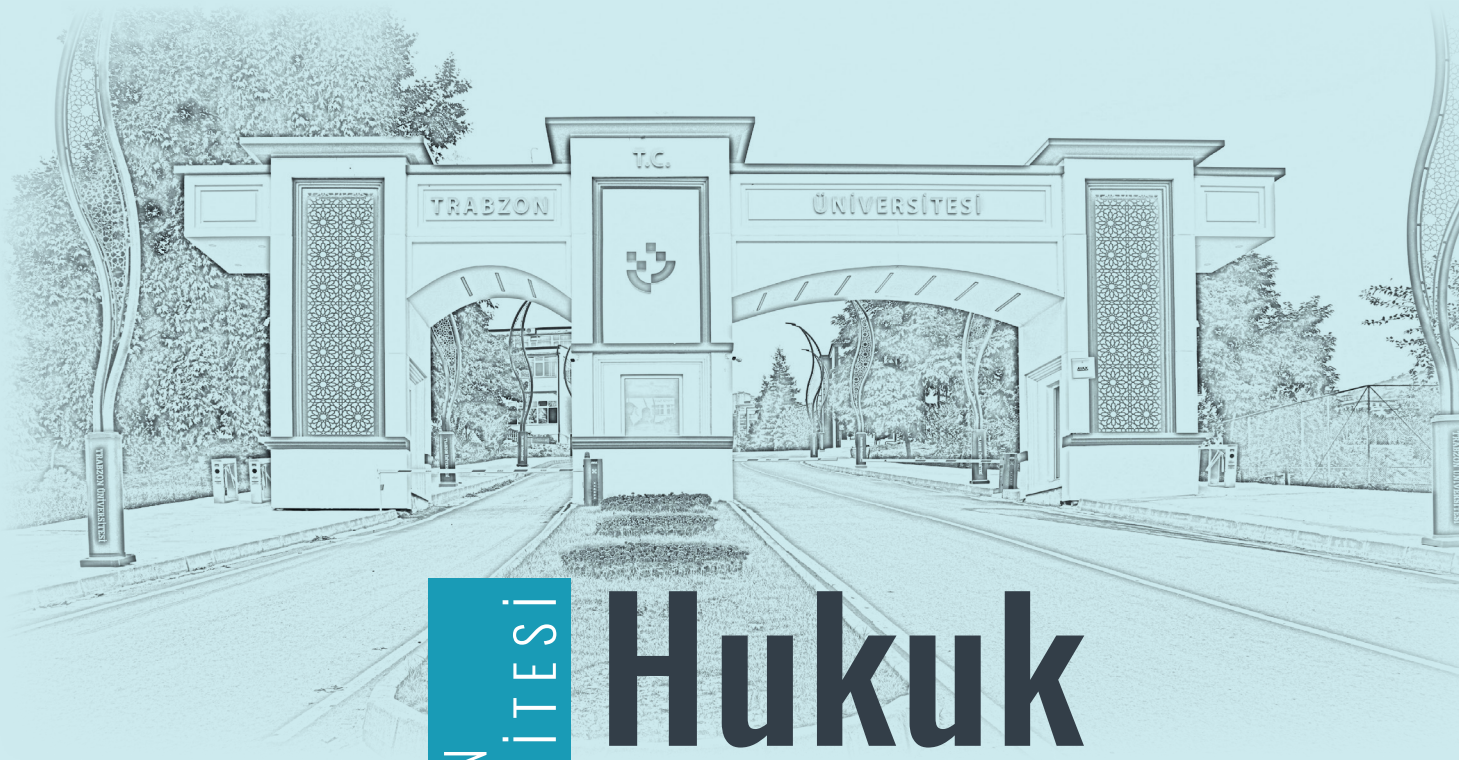

TRABZON
ÜNİVERSİTESİ

Hukuk Fakültesi Dergisi

(TRÜHFD)

Cilt: 4 • Sayı: 2 • Yıl: 2026

e-ISSN:3023-4700

TRABZON ÜNİVERSİTESİ
Hukuk Fakültesi Dergisi
(TRÜHFD)

TRABZON UNIVERSITY
Faculty of Law Review
(TRUFLR)

Cilt: 4 | Sayı: 2
EYLÜL 2026

Volume: 4 | Issue: 2
SEPTEMBER 2026

e-ISSN: 3023-4700

Sahibi | Owner

Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ayşe NUHOĞLU, İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin Melih ÇAKIR, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Murat TOPUZ, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Recep NARTER, İzmir Bakırçay Üniversitesi

Doç. Dr. Ercan SARICAOĞLU, Trabzon Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa ALİOĞLU, Trabzon Üniversitesi

Doç. Dr. Namık Kemal TOPÇU, İzmir Bakırçay Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sevda KESKİN, Piri Reis Üniversitesi

Baş Editör | Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Emre ÖZDEMİR

Alan Editörleri | Field Editors

Doç. Dr. Seda GAYRETLİ AYDIN (Özel Hukuk Alanı)

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ARIKAN (Kamu Hukuku Alanı)

Dil Editörleri | Language Editors

Doç. Dr. Soner DEMİRTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Hilal YENER KULBAY

Editör Yardımcıları | Associate Editors

Dr. Öğr. Üyesi Miraç Şamil PEKŞEN

Arş. Gör. Halil KÖKCÜ

Arş. Gör. Talha GENÇ

Arş. Gör. Aslıhan Asena KOÇ

Arş. Gör. Servet KANTARCIOĞLU

İletişim | Contact

Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Kanuni Kampüsü

61080, Ortahisar / TRABZON

Tel: 0 462 455 2016

E-posta | E-mail: truhfd@trabzon.edu.tr

İnternet Adresleri | Web Addresses:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/truhfd>

<https://truhfd.trabzon.edu.tr>

Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (TRÜHFD), Şubat ve Eylül ayları olmak üzere yılda iki sayı şeklinde elektronik olarak yayımlanan hakemli bir dergidir.

Dergide yayımlanan eserlerin tüm yayın hakları Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne aittir. Yazarlar, tüm yayın haklarının ve mali hakların Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne ait olduğunu kabul ederler.

Dergide yayımlanan çalışmalarda ileri sürülen görüşlerden dolayı doğabilecek tüm sorumluluklar yazarlara aittir. Dergide yayımlanan çalışmalardaki görüşler/değerlendirmeler Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni ve dergi kurullarını bağlamaz.

Dergide yer alan eserlerin bir kısmı ya da tamamı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı'nın yazılı izni olmaksızın, ticari amaçlarla elektronik veya mekanik bir kayıt sistemi kullanılarak kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Trabzon University Faculty of Law Review (TRUFLR) is a peer-reviewed review published electronically twice a year, in February and September.

The publication rights for all works published in the review belong to Trabzon University Faculty of Law. The authors agree that all publication and financial rights are vested in Trabzon University Faculty of Law.

Any responsibility arising from the opinions presented in the works published in the review rests with the authors. The opinions and evaluations expressed in the works published in the review do not bind Trabzon University Faculty of Law or the editorial boards.

None of the works in the review, in whole or in part, may be copied, reproduced, or published using any electronic or mechanical recording system for commercial purposes without the written permission of the Trabzon University Faculty of Law Dean's Office, in accordance with Law No. 5846 on Intellectual and Artistic Works.

TRABZON ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

ETİK İLKELER ve YAYIN POLİTİKASI

I. Genel Bilgiler

1. Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, **ULUSAL HAKEMLİ** bir dergidir.
2. Dergi, Şubat ve Eylül aylarında olmak üzere yılda **iki sayı** olarak **e-dergi formatında** yayımlanmaktadır.

II. Etik İlkeler

Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, yayın politikasında akademik ilke ve etik değerlere bağlıdır. Etik ilke ve değerlere ilişkin ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak hareket etmektedir. Bu kapsamda, Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi; “Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”nde belirlenen esasları ve COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından belirlenen Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate almaktadır. Ayrıca, bilimsel çalışma değerlendirme sürecinde kabul edilen araştırmada yayın etiği standartlarına aykırılık tespit edilmesi durumunda eserlerin yayın talebi reddedilir. Eserin yayımlanmasından sonra söz konusu aykırılığın tespit edilmesi halinde eser yayından kaldırılır. Bu bağlamda, Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, “Yayın Etiği”, “Araştırma Etiği” ve “Yasal/Özel İzin Belgesi Alınması” ile ilgili yukarıda anılan ulusal ve uluslararası kurallara uymakta olduğunu taahhüt eder.

A. Yazarların Sorumlulukları

1. Çalışmaların bilimsel ve etik kurallara uygun şekilde hazırlanması yazarın sorumluluğundadır. Birden fazla yazar tarafından yapılan çalışmalarda tüm yazarların, gönderilen ve yayımlanan çalışma üzerinde eşit sorumluluğu bulunmaktadır.
2. Dergiye gönderilen çalışmaların daha önce yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekir. Yazarlar yayına kabul edilen çalışmaları daha sonra başka bir yerde yayımlatmamayı da taahhüt ederler.
3. Dergiye gönderilen çalışmaların aşağıda belirtilen kurallara uygunluğu yazar/yazarların sorumluluğundadır:
 - Çalışmada yararlanılan tüm kaynaklar için doğru ve uygun bir şekilde kaynak göstermek,

- Çalışmaya fikren katkıda bulunmayan kişileri yazar olarak belirtmemek,
 - Çalışmaya fikren katkıda bulunan kişileri yazar olarak belirtmek,
 - Çalışmaya ilişkin çıkar çatışmalarını belirtmek,
 - Çalışmanın yüksek lisans/doktora tezinden ya da bir projeden üretildiğini belirtmek,
 - Çalışmanın niteliğinin gerektirdiği hâllerde etik kurullardan ya da komisyonlardan izin almak,
 - Çalışmalarda kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uymak,
 - Çeviriler için ilgili eserin hak sahibinden/sahiplerinden izin almak.
4. Dergide yayımlanan çalışmalarda ileri sürülen görüşlerden dolayı doğabilecek tüm sorumluluklar yazarlara aittir.
 5. Dergide yayımlanacak çeviri yazılarda çevirmen, hakem atanmasından önce eserin yazarından ve/veya yayın hakkına sahip kişi veya kurumdan yazılı yayım izni almak ve bu izin belgesini editörler kuruluna iletmek zorundadır.
 6. Çalışmalar, **iki hakemin olumlu görüşleri alınmaksızın** ya da **hakemler tarafından önerilen düzeltmeler yapılmaksızın** yayımlanmaz.
 7. Yayımlanması için dergimize gönderilen yazıların yazım bakımından en son denetimlerinin yapılarak ulaştırıldığı ve bu hâliyle basılabileceği kabul olunur.

B. Hakemlerin Sorumlulukları

1. Çalışmayı, bilimsel içerik açısından değerlendirmek,
2. Yazarın cinsiyet, etnik köken, ırk, din veya siyasi görüş gibi özelliklerinden bağımsız bir değerlendirme yapmak,
3. Çalışmanın bilimsel alanı ile uyumsuzluğunun, intihal ya da telif hakkı ihlali içerdiğinin ya da yayımlanmasına engel bir hâl bulunduğunun tespiti hâlinde Editör Kurulu’na bilgilendirerek söz konusu çalışmaya ilişkin hakemliği reddetmek,
4. Değerlendirme süreci ve sonrasında gizlilik ilkesine uygun hareket etmek, çalışma ile ilgili bilgileri üçüncü kişiler ile paylaşmamak,
5. Değerlendirme yaparken nesnel ve yapıcı bir üslup kullanmak (küçük düşürücü ya da düşmanca bir dil kullanımından kaçınmak),
6. Yazar ile olan çıkar çatışmasını gecikmeksizin Editör Kurulu’na bildirmek.
7. Hakemlerin makaleleri objektif şekilde ve akademik etik ilkeleri gözeterek

değerlendirmeleri esastır. Hakemlerce çalışmalar değerlendirilirken,

- Makalenin konu itibarıyla literatüre katkı sağlama niteliği,
- Konu itibarıyla bir dergide yayımlanmaya uygunluk derecesi,
- Dergi yazım kurallarına uygunluk, anlatım ve dili kullanım düzeyi,
- Konuyu ele alışıdaki bütünlük ve sistematik anlatım düzeyi,
- Konuya ilişkin literatürün tüketilmiş olma özelliği,
- Makalenin özgünlük derecesi,
- Makalenin bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı bir nitelik taşıyıp taşımadığı hususlarının dikkate alınması beklenir.

C. Editörlerin Sorumlulukları

1. Derginin yayın politikasına uygun olan özgün çalışmaları kabul etmek,
2. Çalışmaların kabulü veya reddine ilişkin değerlendirmede yazarların cinsiyet, etnik köken, ırk, din veya siyasi görüş gibi özelliklerinden bağımsız şekilde karar vermek,
3. Gizlilik ilkesine uygun hareket etmek,
4. Gönderilen çalışmaların en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik sistemine göre değerlendirilmesini sağlamak.

III. Yayın Politikası

A. Ön Değerlendirme Aşaması

1. Yayımlanması talep edilen çalışmalar dergiye yalnızca DergiPark sistemi üzerinden gönderilmelidir. Hakem incelemesi dâhil tüm aşamalar DergiPark sistemi üzerinden yürütülmektedir.
2. Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Çalışmanın dergiye gönderilmiş olması, yazarın bu konudaki taahhüdü anlamına gelir.
3. Başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş çalışmalar orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi, dergi kapsamıyla uyumluluk ve yazım kurallarına uyum açısından incelenir.
4. Yazarlar ayrıca "Etik Beyan Formu"nu, "Telif Hakkı Devir Sözleşmesi"ni ve "Etik Kurul İznine Gerek Yoktur Beyan Formu"nu imzalayarak DergiPark sistemi üzerinden dergiye göndermelidir. Ayrıca, çeviri yazılarda eserin yazarından/yazarlarından ve/veya yayın hakkına sahip kişi veya kurumdan yayın izni alındığını gösteren yazılı bir izin belgesinin de sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

5. Yazarlar, çalışmalarının dergimize gönderdikleri hâliyle yazım bakımından yayına hazır olduğunu kabul etmiş sayılır. Yazarlar, eserlerini DergiPark sistemi üzerinden göndermekle derginin etik ilkelerini, yayın politikasını ve yazım kurallarını kabul etmiş sayılır.

6. Ön değerlendirme aşamasında çalışmalar intihal incelemesinden geçirilir. Yayın Kurulu tarafından belirlenen azami %20 benzerlik oranını (kaynakça, alıntılar ve beş kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç) aşan çalışmalar yazar tarafından gerekçelendirmek kaydıyla editörler tarafından kabul edilebilir.

7. Ön değerlendirmede; etik ilkelere veya dergi yayın ilkelerine uyulmayan yahut olağanın üzerinde yazım yanlışları tespit edilen çalışmalar editörler tarafından geri çevrilir.

8. Ön değerlendirmede; OSCOLA 4. Edisyon atıf sistemine veya yazım kurallarına uygun olmadığı tespit edilen çalışmalar ise hakeme gönderilmeden önce, düzeltilmesi için yazara iade edilir. Ön değerlendirme aşamasında, eser sahiplerinin editörler tarafından talep edilen düzeltmeleri 15 gün içinde tamamlaması gerekir. Aksi takdirde, editörler eser sahibi ile iletişime geçmeksizin eseri reddetme hakkına sahiptir.

9. Ön değerlendirme süreci en fazla 1 ay içerisinde tamamlanır.

B. Değerlendirme Aşaması

1. Ön değerlendirme aşaması tamamlanan çalışmalar, çift taraflı kör hakem usulü gereğince yazarların bilgileri çıkarılarak iki hakeme gönderilir. Hakemlere değerlendirme için 1 ay süre verilir. Gerekli görülmesi hâlinde süre 1 ay daha uzatılabilir.

2. Hakemler, çalışmanın yayına uygun olup olmadığına, değişiklik yapılması gerekip gerekmediğine ilişkin görüşlerini, "Kabul", "Ret", "Majör Revizyon" ve "Minör Revizyon" şıklarından birini seçerek belirtebilirler. Hakem raporunun "Minör Revizyon" yönünde görüş içermesi halinde -değerlendirme formunda aksi yönde bir beyan olmadıkça- çalışma incelenmesi için hakeme tekrar gönderilir. "Majör Revizyon" seçeneğinde ise çalışma yazarın öngörülen değişiklikleri yapmasının ardından tekrar hakeme gönderilir.

3. Hakemlerin raporlarında düzeltme vermesi hâlinde çalışma yazara düzeltmeleri yapması için iade edilir. Yazar yalnızca hakemlerin belirttiği değişiklikleri yapabilir. Hakemlerden birinin olumlu, birinin olumsuz görüş

bildirilmesi hâlinde çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir.

4. İki hakemin ret yönünde görüş bildirdiği makale yayımlanmaz. Bir makale için atanan hakemlerden biri ret yönünde görüş bildirdiğinde üçüncü hakemin atanması ve iki hakemce majör revizyon yönünde rapor verildiğinde makalenin yayımlanması konusunda takdir yetkisi Editörler Kuruluna aittir.

5. Hakem değerlendirmesine göre yayımlanmayan çalışmalar yazara geri gönderilmez. Yazar, kendisine olumsuz hakem raporları iletilerek durum hakkında bilgilendirilir.

6. Değerlendirme raporunda verilen düzeltmelerin yapılması için yazara 15 gün süre verilir. Düzeltmelerin süresinde tamamlanmaması hâlinde editörler yazar ile iletişime geçmeksizin çalışmayı reddetme hakkına sahiptir.

C. Yayına Hazırlama Aşaması

1. Yayımlanmak üzere kabul edilen eserlerin tüm yayın hakları Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne ait olur. Yazarlara telif hakkı ödenmeyecektir. Yazarlar, tüm yayın haklarının ve mali hakların Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne ait olduğunu kabul ederler.

2. Editör Kurulu yoğunluk durumuna göre eserin ilk sayıda veya bir sonraki sayıda yayımlanmasına karar verebilir.

3. Dizgi sırası editörce eserin yayımlanmak üzere kabul edildiği tarihine göre belirlenir.

TRABZON ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

I. Eser Gönderim Şekli

1. Bilimsel çalışmalar DergiPark üzerinden gönderilmelidir:

4. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/truhfd>).
2. Gönderide yazar veya yazarların iletişim bilgilerine (unvanları, kurumları, kurumsal elektronik posta adresleri, ORCID numaraları) tam olarak yer verilmelidir.

II. Gönderilecek Eserde Bulunması Gereken Hususlar

1. Derginin yazı dili Türkçe, Almanca ve İngilizcedir.

2. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmalar, hukuk ve hukuk ile ilişki kuran bilim alanlarına dâhil olmalı ve daha önce başka bir yerde

yayımlanmak üzere gönderilmemiş bulunmalıdır.

3. Çalışmanın başlığı sayfa ortalanarak **Her Kelime Büyük Harfle** başlayacak şekilde, Türkçe ve Almanca veya İngilizce olarak alt alta yazılmalıdır. Almanca veya İngilizce başlık 10 punto ve italik olmalıdır.

4. Dergiye gönderilecek çalışmalarda ayrıca **Sadece İlk Harfi Büyük** olacak şekilde, Türkçe ve Almanca veya İngilizce olarak "Öz" (en az 150, en çok 300 kelime) ile "Anahtar Kelimeler" (beş adet) yer almalı ve anahtar kelimelerde yer alan sözcüklerin de yine **Sadece İlk Harfleri Büyük** olmalı ve virgül ile birbirlerinden ayrılmalıdır.

5. Metinde içeri doğru girintili paragraflara yer verilmemeli, **tüm paragraflar sola dayalı olarak oluşturulmalıdır.**

6. Dergiye gönderilecek makalelerde, ilk sayfada makale başlığının altında **yazarın ad ve soyadına yer verilmeli**, soyadın yanında (*) simgesiyle oluşturulacak dipnotta sırasıyla **yazarın unvanı, görevli olunan üniversite, fakülte ve bölümü ile yazarın kurumsal e-posta adresi ve ORCID numarasına** yer verilmelidir.

7. Dergiye gönderilecek yazılar, ".doc" veya ".docx" dosya uzantıları veya bu dosya uzantılarını yürütebilen kelime işlemcisi yazılımlarla desteklenen bir formatta hazırlanmalıdır. Yazıların gövde metni **Times New Roman** yazı tipinde **1,5 satır aralığında** ve **12 punto**; dipnotlar sayfanın altında sıralı numaralar halinde gösterilecek biçimde, **Times New Roman** yazı tipinde **1,15 satır aralığında** ve **10 punto** olacak şekilde **iki yana yaslı** biçimde kaleme alınmalıdır. **Tüm kenar boşlukları 2,5 cm** olmalıdır.

8. Dergiye yayımlanması talebi ile gönderilen araştırma makalesinin -dipnotlar dâhil olmak üzere- en az 4.000 en fazla 20.000 kelimeden oluşması gerekir. Belirtilen sınırlar dışında kalan çalışmaların yayımı hususu editörlerin takdirindedir. Araştırma makaleleri dışındaki çalışmalar belirtilen kelime sınırlarına tabi değildir.

9. Yazılarda dil bilgisi kurallarına uyulmalıdır.

10. Yazılarda kullanılacak başlık simgeleri sırasıyla aşağıda gösterilen şekilde oluşturulmalıdır:

I. KALIN VE TÜMÜ BÜYÜK HARF

A. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük (A, B)

1. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük (1, 2)

a. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük (a, b)

aa. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük (aa, bb)

aaa. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük (aaa, bbb)

aaaa. Kalın ve Sadece İlk Harfler Büyük (aaaa, bbbb)

11. “GİRİŞ” ve “SONUÇ” başlıkları numaralandırılmamalıdır.

12. Çalışmanın sonunda, çalışmada kullanılan kaynakların, yazarların soyadlarına göre sıralandığı bir kaynakça bulunmalıdır. Soyadları aynı olan farklı yazarlara ait kaynakların sıralanması ilk adların baş harflerine göre alfabetik olarak yapılır. Aynı yazarın farklı eserleri ise eski tarihliden başlayarak sıralanır.

13. “KAYNAKÇA” başlığı metnin bitiminde yer almalıdır.

14. Metin içerisinde içindikiler bölümü yer almamalıdır.

15. Metin içerisinde yapılacak kısaltmalar için kısaltmalar cetveli kullanılmamalı; kısaltılacak

isim veya başlık metinde ilk defa kullanıldığında kısaltılmadan yazılarak, yanında parantez içinde kısaltması belirtilmelidir.

III. Atıf, Dipnot ve Kaynakça Yazımında İzlenmesi Gereken Kurallar

1. Atıf ve dipnotlar, **OSCOLA 4. Edisyon** atıf sistemine uygun şekilde yapılmalıdır. OSCOLA 4. Edisyon atıf sistemi için ayrıca bkz.

16. <https://truhfd.trabzon.edu.tr>

17. https://www.law.ox.ac.uk/sites/default/files/migrated/oscola_4th_edn_hart_2012.pdf

2. Bir dipnotta birden fazla esere atıf yapılıyorsa her bir eser noktalı virgül ile ayrılmalıdır.

3. Dipnot ve kaynakçalarda yapılacak kısaltmalarda nokta kullanılmamalıdır.

4. Atıflarda supra, infra, ante, id, loc cit, op cit, contra kısaltmaları kullanılmamalıdır.

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makalesi | Research Article

Kanuna Aykırı Nitelikteki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine Dayanılarak Verilen Emrin Yerine Getirilmesinden Doğan Kişisel Sorumluluk

Personal Liability Arising from Compliance with an Order Issued on the Basis of a Presidential Decree Contrary to Statute

Ahmet Said YÜCESAN.....104

Araştırma Makalesi | Research Article

6356 Sayılı Kanun'da Yer Alan Grev Hakkı Düzenlemelerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Perspektifinden Değerlendirilmesi

Assessment of the Regulations on the Right to Strike Under Law No. 6356 in Light of the Jurisprudence of the European Court of Human Rights

Zeynep DİRİER.....125

Araştırma Makalesi | Research Article

Sivil Nesnelerin Korunmasının Erozyonu: Eğitim Tesislerine Yönelik Saldırıların Savaş Suçları Hukuku Çerçevesinde Normatif-Doktrinel Analizi (Minab Olayı Örneği)

The Erosion of the Protection of Civilian Objects: A Normative-Doctrinal Analysis of Attacks on Educational Facilities under International Criminal Law (The Case of Minab)

Behzad

AGHAKHANLOU.....154

Araştırma Makalesi | Research Article

Hastalık Halinin Yıllık Ücretli İzin Hakkına Etkisi

The Effect Of Illness On Annual Paid Leave Rights

Alptekin Burak BOYDAK.....194

Araştırma Makalesi | Research Article

Uluslararası İnsan Hakları Standartları Işığında Örgütlü Suçlulukta Üyelik Sınırının Belirlenmesi

Determining the Boundary of Membership in Organized Crime in Light of International Human Rights Standards

Cüneyt Şamil OĞURLU.....208

Araştırma Makalesi | Research Article

Üst Kademe Kamu Yöneticiliğinin Kapsamını Belirlemede Yasama ve Yürütme Yetkisi

Legislative and Executive Powers in Determining the Scope of Senior Public Administration

Asiye ÇELİK DEMİR.....253

Derleme | Review

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Hukuk Terimleri Sözlüğü

Dictionary of Law Terms in Divanu Lugati't-Türk

Muhammet Emir AYDIN.....295

Kanuna Aykırı Nitelikteki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine Dayanılarak Verilen Emrin Yerine Getirilmesinden Doğan Kişisel Sorumluluk

Personal Liability for Compliance with an Order Based on a Presidential Decree Contrary to Statute

Ahmet Said YÜCESAN*

Öz

2017 Anayasa değişikliği ile birlikte Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” adı altında asli nitelikte düzenleyici işlem yapma yetkisi ile donatılmıştır. Bununla birlikte Cumhurbaşkanıya tanınan bu yetki, kanuna uygunluk denetimine tabidir. Nitekim Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrasında “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır.” hükmüne yer verilmiştir. Bu nedenle idarenin kanuna aykırı nitelikteki bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesini uygulaması, Anayasa’ya aykırı bir uygulama niteliği taşıyacak ve bu uygulama nedeniyle bireylerin zarara uğraması hâlinde idarenin sorumluluğu gündeme gelecektir. Ancak bu noktada yalnızca idarenin sorumluluğunun tespiti yeterli değildir. Merkezi idarenin en üst hiyerarşik makamı olan Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hiyerarşi ilişkisi içinde uygulanmasını emreden idari makamın ve bu emri yerine getiren kamu görevlisinin kişisel sorumluluklarının hangi ölçütlere göre belirleneceği ayrıca incelenmelidir. Çalışmanın amacı, kanuna aykırı Cumhurbaşkanlığı kararnamesine dayanan emirlerin yerine getirilmesinden doğan kişisel sorumluluğun sınırlarının belirlenmesidir.

Anahtar kelimeler

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, Kişisel sorumluluk, Kusur, Emir, İdari hiyerarşi

Abstract

With the 2017 constitutional amendment, the President was granted the authority to issue regulatory acts, called “presidential decrees,” on matters concerning executive power. Nevertheless, this authority is not exempt from review for conformity with law. In particular, Article 104, paragraph 17 of the Constitution provides that “*In the event of conflicting provisions in presidential decrees and statutes, the provisions of statutes shall apply.*” Accordingly, the implementation by the administration of a presidential decree that conflicts with statutes, and is therefore contrary to law, will constitute an unconstitutional and unlawful administrative practice. Where

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 17.06.2026

Makale Kabul Tarihi: 25.06.2026

DOI: 10.66678/truhfd.1972834

Atıf: Ahmet Said Yücesan ‘Kanuna Aykırı Nitelikteki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine Dayanılarak Verilen Emrin Yerine Getirilmesinden Doğan Kişisel Sorumluluk’ (2026) 4(2) TRÜHFD 104-124.

* Arş. Gör. Dr., Trabzon Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, ahmetsaidyucesan@trabzon.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8359-1798.

individuals suffer damage as a result of such implementation, the liability of the administration will arise. At this point, however, merely determining the liability of the administration is not sufficient. It is also necessary to examine the criteria according to which personal liability should be determined for the administrative authority that issues an order based on a presidential decree issued by the President, as the highest hierarchical authority of the central administration, and for the public official who complies with that order. The aim of this study is to determine the limits of personal liability for compliance with an order based on a presidential decree contrary to statute.

Keywords

Presidential decree, Personal liability, Fault, Order, Administrative hierarchy

GİRİŞ

Demokrasi, halkın halk tarafından ve halk için yönetimidir¹. Demokrasinin bu özellikleri, devletin, genel ve soyut (düzenleyici) nitelikte işlem yapma fonksiyonunu kullanımında, yasama organının yürütme organı karşısında üstün bir konumda olmasını gerektirir². Zira üyeleri halk tarafından seçilen yasama organı, halkın iradesini temsil kabiliyeti en yüksek devlet birimidir. Yasama organının düzenleyici işlem yapma konusundaki bu üstünlüğü “idarenin kanuniliği ilkesi” üzerinden betimlenebilir³. Bu ilkeye göre yürütme organının kuruluş, görev ve yetkilerinin, yasama organı tarafından çıkarılan kanunlara dayanması⁴ ve kanunlara aykırı olmaması gerekir. İdarenin kanuniliği ilkesinin temel yasal dayanaklarını, Anayasa’nın 8. ve 123. maddeleri oluşturmaktadır⁵. Anayasa’nın 8. maddesine göre “Yürütme yetkisi ve görevi,

¹ Abraham Lincoln tarafından yapılan bu tanım için bkz. Bernard Crick, *Democracy A Very Short Introduction* (1. Baskı, Oxford University Press 2002) 69 vd.

² İngiltere’de yasama organının yürütme organından üstün olduğuna ilişkin demokrasi temelinde oluşan bu anlayış, “parlamentonun egemenliği ilkesi” (*principle of the rule of parliament*) olarak adlandırılmaktadır. Bu ilke hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ergun Özbudun, ‘İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi’ (1968) 25(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 59 vd. Bu noktada ifade etmek gerekir ki, genel iradenin temsil edilemeyeceğini kabul eden Rousseau, İngiliz parlamentosunun İngiliz halkını özgür kılmayacağını ileri sürmektedir. Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* (Vedat Günyol çev., İş Bankası Kültür Yayınları 2017) 90. İngiliz parlamentosunun oluşumu ve parlamenter devletin doğumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Loughlin, *Kamu Hukukunun Temelleri* (Dilşad Çiğdem Sever, Kıvılcım Turhanlı çev., 1. Baskı, *dipnot yayınları 2015) 209 vd.

³ Bu ilke hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emre Akbulut, *Türk İdare Hukukunda Kanuni İdare İlkesi* (1. Baskı, Beta Yayınları 2013); Metin Şahin, ‘Normlar Hiyerarşisinin Türk İdare Hukukunda Uygulanması’ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 2014) 67 vd.

⁴ “Anayasa’nın 123. maddesinde ise idarenin, kuruluş ve görevleriyle bir bütün olduğu ve “kanunla” düzenleneceği kurala bağlanmıştır. Bu maddede yer alan düzenleme, idarenin kanuniliği ilkesine işaret etmektedir. İdarenin kanuniliği ilkesi, idarenin ve organlarının görev ve yetkilerinin hiçbir duraksamaya yer vermeyecek şekilde, açık bir biçimde kanunla düzenlenmesini gerekli kılar.” AYM, 2013/84, 2014/183, 04.12.2014, RG 13.03.2015/29294.

⁵ Mustafa Okşar, *2017 Anayasa Değişikliği Çerçevesinde Yürütme Erkinin Üstünlüğü* (1. Baskı, Yetkin Yayınları 2019) 109.

Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.” 123. maddesine göre ise “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.”

İdarenin kanuniliği ilkesi gereğince yürütmenin düzenleyici işlem yapma yetkisinin, kanuna dayanması ve kanuna aykırı kullanılmaması gerekir. Yürütmenin düzenleyici işlem yapma yetkisinin, kanuna dayanması, asli ya da ilk elden olmadığını, ikincil ya da türevsel olduğunu ve meşruiyetini yasama organının iradesinden aldığını göstermektedir. Buna göre yürütme organının düzenleme yetkisi yasama organının düzenleme yetkisine göre “sınırlı, tamamlayıcı ve bağımlı” bir niteliktedir⁶. Yürütmenin, düzenleyici işlem yapma yetkisinin kanuna aykırı olarak kullanılamaması ise yaptığı düzenleyici işlemlerinin kanunla çatışması halinde kanunun üstün gelmesi anlamına gelir⁷.

Anayasa’ya göre yürütme organının kanuna dayanmadan yapabileceği tek düzenleyici işlem⁸ çeşidi Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan “Cumhurbaşkanlığı kararnameleri”dir (‘CBK’)⁹.

⁶ AYM, 2013/47, 2013/72, 06.06.2013, RG 12.07.2013/28705. Aynı yönde bkz. Danıştay 8. D, 2016/578, 2018/3664, 27.06.2018 <<https://www.lexpera.com.tr/>> Erişim Tarihi 14.04.2026; 8. D, 2014/592, 2019/6504, 04.07.2019; İDDGK, 2013/819, 06.03.2014 <<http://www.kazanci.com/>> Erişim Tarihi 02.06.2026. Anayasa Mahkemesi, idari işlemlerin kanuna dayanması zorunluluğunun bulunduğu tespitini yaparken Anayasa’nın 8. maddesinden yararlanmaktadır. 2013/72, 2013/126, 31.10.2013, RG 24.01.2014/28892.

⁷ Yürütme organının düzenleme yetkisinin kanuna dayanması ve kanuna aykırı olmaması gerekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku* (2. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım 2018) 864 vd.

⁸ Anayasa’da bu işlem türünün bireysel veya düzenleyici olduğuna ilişkin “sarhat” bulunmamakla birlikte (ibid 876) Anayasa’nın bazı maddelerinde (m. 104/9, m. 104/17, m. 106/son, m. 108/son, m. 118/son, geçici m. 21/B), bu işlem türü ile ilgili olarak geçen “düzenler”, “düzenlenir”, “düzenlenemez” şeklindeki ifadelerden, bu işlemin düzenleyici işlem olduğu anlaşılmaktadır. Murat Açıl, ‘Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri’ (2018) 76(2) İstanbul Hukuk Mecmuası 725, 741. Ayrıca bkz. Gözler (n 7) 875, 877. CBK ile bireysel idari işlem tesisi konusunda bkz. Yasin Söyler, *Yeni Başkanlık Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi* (1. Baskı, Seçkin Yayınları 2018) 158-161.

⁹ Nitekim Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin “en belirgin” özelliğinin “Cumhurbaşkanı’na belirli konularda ilk elden düzenleme yapma yetkisinin” verilmesi olduğunu belirtmektedir. 2019/31, 2020/5, 23.01.2020, § 4, RG 13.05.2020/31126. Anayasa Mahkemesi, daha sonraki tarihli başka bir kararında ise “idari işlemlerin kanuna dayanması zorunluluğunun” “Cumhurbaşkanlığı kararnameleri hâricinde geçerli” olduğunu ifade etmek suretiyle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin asli niteliğini vurgulamıştır. 2018/91, 2020/10, 19.02.2020, § 110, RG 30.04.2020/31114. Aynı yönde bkz. Gözler (n 7) 877-878; M. Artuk Ardıçoğlu, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ (2017) (3) Ankara Barosu Dergisi 20, 37, 50; Özen Ülgen, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri’ (2018) (1) Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3, 6; Söyler (n 8) 109-110. Karş. Turan Yıldırım, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri’ (2017) 23(2) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 13, 25.

CBK, Türk hukuk düzeninde, 2017 Anayasa değişikliğiyle ortaya çıkan ve bütünüyle yeni bir işlem türü değildir. Bununla birlikte, söz konusu değişiklikle CBK'ların anayasal konumu, hukuki işlevi ve konu bakımından düzenleme alanı önemli ölçüde değişmiştir¹⁰. Söz konusu Anayasa değişikliği öncesi yalnızca Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine ilişkin olarak tanınan CBK çıkarma yetkisi¹¹, değişiklik sonrasında Anayasa'nın 104. maddesi ile "yürütme yetkisine ilişkin konularda"¹² verilmiştir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanına tanınan bu "asli"¹³ nitelikli yetkinin yasama organının düzenleme yetkisinden üstün bir niteliğinin bulunduğu kural olarak söylenemez. Nitekim Anayasa'nın 104. maddesinde yer alan aşağıdaki hükümlerden, olağanüstü hâl ilanı bulunmadığı sürece¹⁴, CBK'lar ile kanunların çatışması durumunda kanunun üstün geleceği anlaşılmaktadır¹⁵.

¹⁰ İdarenin düzenleyici işlem yapma yetkisinin genişletilme eğiliminin, Türkiye'de olduğu gibi Fransa'da da anayasal düzenlemelere yansıdığı görülmektedir. Nitekim 1789 Devrimi sonrası "her türlü düzenlemenin patronu" olarak görülen yasama organının düzenleme yetkisinin genelliği benimsenmiş olmakla birlikte, 1958 Fransız Anayasası'nda sınırlı-tahsisli kanun anlayışına geçilerek yasama organının düzenleme alanı ile yürütme organının düzenleme alanı konu bakımından ayrılmıştır. Ömer Anayurt, *1958 Fransız Anayasasında Kanun Anlayışı Kanunun Genelliğinden 'Sınırlı-Tahsisli Kanun' a Geçiş* (1. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2019) 12 vd. Bununla birlikte Fransız Anayasa Konseyi'nin yerleşik içtihadı, Anayasa'da yürütmenin düzenleme yapma konusunda özel yetkili kılındığı konularda, yasama organının, kanun çıkarmasına hukuken engel olmadığı yönündedir. Mathieu Bertrand, 'La part de la loi, la part du règlement: De la limitation de la compétence réglementaire à la limitation de la compétence législative' (2005) 114 Pouvoirs 73, 73-87, aktaran Ali Dursun Ulusoy, 'Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor?' (2019) <<http://www.anayasa.gen.tr/ulusoy-anayasadegisikligi.pdf>> Erişim Tarihi 12.04.2026, 4. "(...) yasama ve yürütmenin düzenleme alanına belirli sınırlar getiren 1958 tarihli Fransa Anayasası'nın, Anayasa Konseyi ve Conseil d'Etat (Danıştay) kararları sonrasında çok farklı bir şekilde uygulandığı" yönünde bkz. Özen Ülgen Adadağ, 'Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar' (2019) 36(1) Anayasa Yargısı Dergisi 261, 276.

¹¹ 2017 Anayasa değişikliği öncesinde Cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisinin, içerik itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin iç yapısı ve işleyişi ile sınırlı olduğundan, asli düzenleme yetkisine gerçek anlamda bir örnek oluşturmayacağı bile söylenebilir. Lutfi Duran, 'Düzenleme Yetkisi Özerk Sayılabilir Mi?' (2011) 4(1-3) İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi 33, 40.

¹² "Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kanun gücünde, kanuna eşdeğer işlemler değildir. Fıkradaki, "yürütme yetkisine ilişkin konular" sınırlaması, bu işlemlerin yasa gücünde olamayacağını göstermektedir. Çünkü yürütme yetkisi, kanunların uygulanmasına yönelik, kanunlara uygun kullanılması gereken bir yetkidir." Yıldırım (n 9) 23.

¹³ Bkz. Ülgen (n 9) 6 vd.

¹⁴ Bu sınırlamalar olağanüstü hâl ilanı sonrası çıkartılan CBK'lar için geçerli değildir. Zira bu CBK'lar Anayasa m. 119/6'ya göre kanun hükmündedir. Bu bakımdan olağanüstü halde çıkartılan CBK'ların, normatif olarak sahip olduğu gücün, 2017 Anayasa değişikliği ile kaldırılan olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleri ile büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Olağanüstü hâl ilanı sonrası çıkartılan CBK'lar ve kanun hükmünde kararnamelerin tabi oldukları hukuki rejimlerin karşılaştırması için bkz. Söyler (n 8) 168; Okşar (n 5) 143 vd.

¹⁵ Bkz. Necmi Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukuna Giriş* (1. Baskı, Beta Yayıncılık 2017) 183. Bu konuda ayrıca bkz. Gözler (n 7) 896; Okşar (n 5) 115; Lokman Yeniay ve Gülden Yeniay, 'Türk Hukukunda Yürütme Organının Düzenleme Yetkisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi' (2019) 36(1) Anayasa Yargısı Dergisi 105, 138; Açıl (n 8) 747; Abdullah Sezer, 'Normlar Hiyerarşisi Ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu

“(…) Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir.”

Fıkranın beşinci cümlesi olan “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır.” hükmü, CBK hükümleri ile kanun hükümleri arasında çatışma bulunması hâlinde uygulanacak normun kanun olduğunu düzenlemektedir. Buna karşılık fıkranın diğer cümleleri, CBK’ların çıkarıldıkları konu veya zaman bakımından anayasal sınırlarını belirlemekte ve bu sınırların aşılması hâlinde ortaya çıkan hukuka aykırılığı normatif düzeyde tespit etmektedir¹⁶. Bu nedenle, söz konusu cümleler CBK’nın hukuka aykırılığının belirlenmesine; beşinci cümle ise bu hukuka aykırılığın uygulama aşamasında nasıl sonuç doğuracağına ilişkindir. Yani kanunun CBK’dan üstünlüğünün, “uygulamada” ortaya çıkması, ilgili fıkranın beşinci cümlesinin kamu görevlileri tarafından yerine getirilmesine bağlıdır.

İdarenin kanuna aykırı nitelikteki bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesini uygulamasının, Anayasaya aykırı bir nitelikte olacağı ve bu uygulama dolayısıyla bireylerin zarar görmesi halinde idarenin sorumluluğunun doğacağı açıktır. Ancak hiyerarşi ilişkisi içinde CBK’ların uygulanmasını emreden üst makamın ve bu emri uygulayan kamu görevlisinin kişisel sorumluluklarının nasıl olacağının ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Zira CBK hükmünün

Normlar Piramidi Yaklaşımı]’ (2019) 36(1) Anayasa Yargısı Dergisi 353, 412; Ülgen (n 9) 18 vd.; Turan Yıldırım, ‘İdarenin Kanuniliği İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Sınırı’ (2019) 36(1) Anayasa Yargısı Dergisi 293, 333. Anayasa’nın bazı hükümlerindeki (m. 104/9, m. 106/11, m. 108/son, m. 118/6) ifade biçimi, bu maddelerde düzenlenen konuların yalnızca CBK ile düzenlenmesi gerektiğini düşündürmektedir. Ancak Anayasa m. 104/17’nin açık hükmü karşısında söz konusu hükümlere dayanılarak çıkarılacak CBK’ların kanundan üstün konumda olduğu söylenemez. Nitekim Anayasa Mahkemesi, Anayasa’nın 106. maddesinin 11. fıkrasına dayanılarak çıkarılan bazı CBK hükümlerinin iptali istemiyle açılan bir davada, dava konusu hükümleri Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrasında yer alan kurallara uygunluk yönünden incelemiştir. 2019/31, 2020/5, 23.01.2020, § 34, RG 13.05.2020/31126. Ancak karara farklı gerekçeyle katılan üyelerce, “(…) Anayasa’nın 123. maddesi uyarınca idarenin kanunla kurulması gerektiği yönündeki hükme rağmen 106. maddenin on birinci fıkrasında bakanlıkların teşkilatının CBK ile düzenleneceği yönündeki özel hüküm nedeniyle 104. maddenin on yedinci fıkrasının üçüncü cümlesindeki sınırlamanın geçerlilik kazanmayacağı kabul edilmiştir.” Aynı karar, farklı gerekçe, § 9.

¹⁶ Fıkra da geçen “çıkarılamaz” ve “hükümsüz hale gelir” ifadelerinin ne tür bir hukuka aykırılık türüne işaret ettiğini anlamak oldukça güçtür. Bu fıkradaki kavramsal belirsizlik hakkında bkz. Ahmet Yayla, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Perde-Yasa Kuramı Bakımından Değerlendirilmesi’ *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 56, 57 vd.

kanuna aykırı olması, bu hükmün uygulanmasına katılan kamu görevlilerinin her durumda kişisel olarak sorumlu tutulmalarını gerektirmemektedir. Bu noktada, uygulanacak normu belirleyerek bu yönde emir veren idari makam ile hiyerarşi ilişkisi içinde kendisine verilen emri yerine getiren kamu görevlisinin hukuki durumlarının birbirinden ayrılması gerekir. Bu çerçevede çalışmamızda, kanuna aykırı nitelikteki CBK'lara dayanılarak verilen emirlerin yerine getirilmesinden doğan kişisel sorumluluğun sınırları, emri yerine getiren kamu görevlisi ve emri veren idari makam bakımından ayrı ayrı incelenecektir. İlk olarak hiyerarşi ilişkisi ve kanunsuz emre ilişkin hükümler çerçevesinde emri yerine getiren kamu görevlisinin sorumluluğu ele alınacak; ardından CBK'nın uygulanması konusunda karar alma yetkisine sahip idari makamın kanunu uygulama yükümlülüğü ve bu yükümlülüğe aykırı davranışının hangi koşullarda kusur teşkil edeceği üzerinde durulacaktır. Böylece kanunun CBK karşısındaki üstünlüğünün uygulamaya geçirilmesinde, kişisel sorumluluğa ilişkin kuralların işlevi ve sınırları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. EMRİ YERİNE GETİREN KAMU GÖREVLİSİNİN SORUMLULUĞU

İdare teşkilatının “ajanları, malları ve işlevi çokluk ve çeşitlilik” arz etmesine rağmen bir bütün teşkil etmesine “idarenin bütünlüğü ilkesi” denir¹⁷. Bu ilke, üniter devletlerde geçerli bir kuraldır. İdarenin bütünlüğü ilkesi, Türk Anayasası'nın 123. maddesinde “*İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür.*” şeklinde ifadesini bulmuştur. Söz konusu ilke yürütme organı (organik anlamda idare) bünyesindeki kamu görevlilerinin (idare ajanlarının) koordinasyon ve uyum içinde çalışmasını gerektirir¹⁸. İdarenin bütünlüğünü sağlayan hukuki araçlar ise hiyerarşi ve vesayetten oluşmaktadır¹⁹.

Yunanca kökenli olan hiyerarşi, kelime anlamı itibarıyla “mukaddes emir” demektir²⁰. Bu kelime, “*hiéros*” (kutsal, mukaddes) ve “*archē*” (yönetim, emir) sözcüklerinin birleşiminden oluşur²¹. İdare hukukunda hiyerarşi (silsile-i meratip, meratip silsilesi)²² aynı kamu tüzel kişisi bünyesinde çalışan kamu görevlileri arasında var olan sıkı bir bağı²³ ifade eder. Hiyerarşinin

¹⁷ Lutfi Duran, *İdare Hukuku Ders Notları* (Fakülteler Matbaası 1982) 35.

¹⁸ Ali Dursun Ulusoy, *Yeni Türk İdare Hukuku* (3. Baskı, Yetkin Yayınları 2020) 138, 146; Kemal Gözler, *İdare Hukuku* (C. I) (Gürsel Kaplan'ın Katkılarıyla Güncellenmiş 3. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım 2019) 246.

¹⁹ Roland Maspétiol ve Pierre Laroque, *La tutelle administrative : le contrôle des administrations départementales, communales, coloniales et des établissements publics* (Librairie du Recueil Sirey 1930) 8-9.

²⁰ Şefik Can Ağar, *İdari Hiyerarşi Kudreti* (Sulhi Garan Matbaası Kollektif Şirketi 1970) 72-73, 66 dpt. 1.

²¹ Bkz. Ağar (n 20) 66 dpt. 1.

²² Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları* (C. II) (3. Baskı, İsmail Akgün Matbaası 1966) 598.

²³ Zehreddin Aslan, ‘Merkezden Yönetimin Gerçekleşme Aracı Olarak Hiyerarşi’ (1994) 6 İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 1, 2.

sadece bir “denetimden” ziyade denetimi kapsayan bir “hukuki bağ, ilişki veya yetkiler bütünü” olarak görülmesi gerekir. Zira denetim, belirli bir muamele yapılmasını takiben devreye giren bir müdahale iken; hiyerarşi sadece böyle bir müdahaleyi değil, aynı zamanda emir verme suretiyle “önceden yönlendirme yetkisini” (*pouvoir de pré-diriger*)²⁴ de içerir²⁵.

Hiyerarşi, kamu tüzel kişilikleri bünyesinde bulunan kamu görevlileri arasında ast-üst ilişkisi şeklindeki bir personel düzeni olarak tezahür eder. Bu personel düzeni kamu tüzel kişilikleri içinde bütünlüğü sağlayarak idari faaliyetlerin etkin şekilde yürütülmesini temin eder²⁶. Buna göre ast, kanunu ve hizmet kaidelerini, kural olarak, kendi anlayışına göre değil, üstünün anlayışına göre ve emirleri doğrultusunda uygulamak zorundadır. Başka bir deyişle hiyerarşi ilişkisinde ast, kural olarak, idari faaliyetleri yürütürken üstünün emirlerine itaat ile yükümlüdür²⁷.

Emir, kelime anlamı itibarıyla muhatabı bir şeye zorlamak konusunda muhataba iletilen bildiridir²⁸. İdare hukukunda ise emir, üstün, astın uyması gereken davranışı belirleyen irade açıklamasıdır²⁹. Şu hâlde emir, üst konumundaki kamu görevlisinden (kısaca “üst”) ast konumundaki kamu görevlisine (kısaca “ast”) verilir.

Hiyerarşi ilişkisinde üstün asta verdiği bir emrin kanuna aykırı olması halinde, hukuk devletinin bir gereği olan “kanuna itaat” ve idari faaliyetlerin sürekli ve düzenli yürütülmesi için gerekli olan “emre itaat” yükümlülükleri karşı karşıya gelmektedir³⁰. Bu nedenle hiyerarşi ilişkisinde astın, üstü tarafından verilen kanuna aykırı emirlere mutlak olarak itaat etmesi gerektiğini söylemek hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmaz. Bu doğrultuda hiyerarşi ilişkisinde astın üstünün verdiği emirleri uygulayabilmesi için hukuki bir denetimden geçirmesi

²⁴ Charles Eisenmann, *Cours de droit Administratif* (C. I) (Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence 1982) 239-240.

²⁵ Ağar (n 20) 92-93.

²⁶ Bkz. Gözde Atasayan, *Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi* (1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2012) 131.

²⁷ Onar (n 22) 598 vd.; İsmet Giritli, Pertev Bilgen, Tayfun Akgüner ve Kahraman Berk, *İdare Hukuku* (Der Yayınları 2011) 214 vd.

²⁸ Batuhan Salim Yeşilköy, *Emir Kavramının İdari İşlem Perspektifinden İncelenmesi* (1. Baskı, Adalet Yayınevi 2024) 21.

²⁹ Bkz. Léon Duguit, ‘L’acte administratif et l’acte juridictionnel’ (1906) 23 *Revue du droit public et de la science politique en France et à l’étranger* 413, 426.

³⁰ Bkz. Hakkı Demirel, ‘Emrin İcrası Suretiyle İşlenilen Suçlar’ (1950) 7(1) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 116, 121.

zorunludur³¹. Bu denetimin nasıl yapılacağı Anayasa'nın "Kanunsuz emir"³² başlığını taşıyan 137. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

"Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.

Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

*Askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır."*³³

Anayasa'nın 137. maddesinin ilk iki fıkrasında hukuka aykırı emrin yerine getirenin sorumluluğu, emrin şekline (yazılı, sözlü olması) ve içeriğinin hukuk aykırılık derecesine göre belirlemiştir. Buna göre sözlü bir emir hukuka aykırı ise onu yerine getirenin sorumluluğu doğacaktır. Emrin yazılı olması halinde ise yerine getirilmesi -konusu suç teşkil etmediği sürece- zorunludur. Başka bir deyişle yazılı bir emri yerine getiren ast, emrin konusu Anayasa'ya aykırı olsa dahi -suç teşkil etmediği sürece- sorumlu tutulamaz. Maddenin son fıkrasında ise kanunla gösterilen istisnaların saklı olduğundan bahsedilmektedir. Buna göre "Askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır." Bu istisna hükmünün ayrı bir fıkra olarak düzenlenmiş olması, ilk bakışta kanun yapma tekniği bakımından istisnanın ilk iki fıkrayı kapsayıcı bir nitelik arz edebileceğini düşündürmektedir. Ancak böyle bir düşünce kabul edilemez. Zira 2. fıkra bulunan "hiçbir suretle" ifadesinden, konusu suç teşkil eden emrin yerine getirilebileceğine dair bir istisna getirilemeyeceği anlaşılmaktadır³⁴. Nitekim 657 sayılı

³¹ Bu denetimin nasıl yapılacağı konusunda çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Bu teoriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Günel, 'Âmirin Emrini İcrada, Emrin Meşruiyetini Kontrol Meselesi' (1965) 20(2) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi 635, 636; Muhammed Demirel, *Amirin Emri* (On İki Levha Yayıncılık 2014) 223 vd.

³² Burada kanun kavramından kasıt, yasama organı tarafından çıkartılan "dar anlamda kanun" değil, tüm pozitif hukuk kurallarını içine alan "geniş anlamda kanun" kavramıdır.

³³ Devlet Memurları Kanunu'nun 11. maddesinde ve Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu'nun 2. maddesinde Anayasanın 137. maddesinin 1. ve 2. fıkrasında yer verilen kurallar benzer ifadeler ile tekrarlanmaktadır. Olgun Değirmenci, 'Türk Ceza Hukukunda Kusurluluğu Kaldıran Neden Olarak Amirin Emrini İfa' (2012) (10) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 455, 477.

³⁴ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler* (12. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2016) 414.

Devlet Memurları Kanunu³⁵ ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu'nda³⁶, açıkça, konusu suç teşkil eden emrin yerine getirilemeyeceği belirtilmiş ve bu konuda bir istisnaya yer vermemiştir³⁷. Ancak 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun³⁸ 41. maddesinin 2. fıkrasına göre, “*hizmete müteallik hususlarda verilen emir bir suç teşkil ederse, bu suçun işlenmesinden emri veren mesuldür.*” Bu kanun hükmünün Anayasa'nın 137. maddesinin 2. fıkrasına aykırı olduğu açıktır³⁹. Bununla birlikte bu hüküm, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilinceye kadar, Anayasa'ya uygun sayılacağından⁴⁰ suç teşkil eden bir emrin yerine getirilmesine temel olabilecektir.

Kanun koyucu bazı hiyerarşik ilişkilerin taşıdıkları özel nitelik dolayısıyla emrin hukuka uygunluğunun kontrolü konusunda özel düzenlemelere yer vermiştir. 2559 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu'nun 2. maddesinde, Anayasa'nın 137. maddesinin ilk iki fıkrasında bulunan kurallar benzer ifadeler ile tekrarlanmakla birlikte, sayılan hallerde yetkili amir tarafından verilecek sözlü emirlerin derhal yerine getirileceği, bu emirlerin yazılı olarak verilmesinin istenilemeyeceği ve bu hallerde emrin yerine getirilmesinden doğabilecek sorumluluğun emri verene ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun⁴¹ 8. maddesinde emrin, “*Hizmete ait bir talep veya yasağın sözle, yazı ile ve sair surette ifadesi*” olduğu belirtilmiş, 14. maddesinde ise astın üstünden aldığı emirleri yapacağı ve emrin icrasından doğan mesuliyetin emri verene ait olduğu ifade edilmiştir. Kanun hükümlerinden asker kişilerin, üstlerinin verdiği yazılı emirler gibi sözlü emirleri de sorgulamadan yerine getirmesi gerektiği zaten anlaşılmakla birlikte, Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yönetmeliği'nin⁴² 33. maddesinin 1. fıkrasında “*Emirlerin, hizmete mütaallik olması (Silâhlı Kuvvetler İç Hizmet Kanunu madde 8 ve 16) ve kanun ve nizamları ihlâl etmemesi şarttır.*” cümlesine yer verilmiş ve fakat “*Askerî Ceza Kanununun 41 inci maddesinin b fıkrası*

³⁵ Devlet Memurları Kanunu, Kanun Numarası: 657, Kabul Tarihi: 14.07.1965, RG 23.07.1965/12056.

³⁶ Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Kanun Numarası: 2559, Kabul Tarihi: 04.07.1934, RG 14.07.1934/2751.

³⁷ Değirmenci (n 33) 478.

³⁸ Askeri Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 1632, Kabul Tarihi: 22.05.1930, RG 15.06.1930/1520.

³⁹ Özgenç (n 34) 416. Maddenin 3. fıkrasına göre ast “emrin hudutlarını aşmış” ya da emrin “adli ve askeri bir suç maksadını ihtiva eden bir fiile mütaallik olduğu kendisince malum ise” ona da müşterek ceza verilecektir. Buna göre, eğer ast üstünün kendisine verdiği emrin “adli ve askeri bir suç maksadını ihtiva eden bir fiile mütaallik olduğu kendisince malum” değilse suç işleme kastından söz edilemeyecek ve bu nedenle cezai sorumluluğu doğmayacaktır. Özgenç (n 34) 416.

⁴⁰ Kemal Gözler, ‘Yorum İlkeleri’ iç Ozan Ergül (ed), *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması* (Türkiye Barolar Birliği Yayınları 2013) 15, 112-113.

⁴¹ Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Kanun Numarası: 211, Kabul Tarihi: 04.01.1961, RG 09.01.1961/10702.

⁴² Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yönetmeliği, RG 06.09.1961/10899.

şümülüne giren haller haricinde ast, aldığı emri kanun ve nizama uygun bulmasa bile” yerine getireceği ve ondan sonra şikâyet edeceği ayrıca belirtilmiştir.

Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrası “*Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır.*” hükmünü içermektedir. Sadece bu hükümden yola çıkılarak kanuna aykırı nitelikteki bir CBK’ya dayanarak verilen emrin uygulanamayacağı söylenemez. Zira hiyerarşi ilişkisinde emrin yerine getirilmesinden doğan sorumluluğu düzenleyen Anayasa’nın 137. maddesi, 104. maddesinin 17. fıkrasına göre özel hüküm⁴³ niteliğindedir ve bu nedenle de öncelikle uygulanacaktır. Yani özel hüküm niteliğindeki m. 137’ye göre, hiyerarşik ilişki içinde üstün asta verdiği emrin yerine getirilmesi, emir “Anayasa’ya aykırı olsa dahi” gerekli şartları taşıması hâlinde bir yükümlülüktür. Bu çerçevede, kanuna aykırı olması nedeniyle Anayasa’nın 104. maddesinin 17. fıkrasına aykırılık taşıyan CBK hükümlerine dayanılarak idari makamlar tarafından verilen emirlerin icrası, emri yerine getiren kamu görevlileri bakımından anayasal temeli bulunan bir yükümlülük teşkil edebilecektir. Bu durumda, merkezi idarenin en üst hiyerarşik makamı olan Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan CBK’ların, hiyerarşik ilişkinin sağladığı güç aracılığıyla kanun hükümlerini fiilen perdelemesi ihtimali gündeme gelebilir. Nitekim YAYLA Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hiyerarşi ilkesinden güç alarak kanunu perdeleme ihtimalini bir örnek üzerinden şu şekilde açıklamaktadır: “*Örneğin, bir CBK ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin tamamen yasaklandığını düşünelim. Böyle bir CBK hem münhasır kanun alanında hem de, Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu yürürlükte olduğu için, açıkça kanunda düzenlenmiş konudur. Gösteri yürüyüşü yapmak isteyen bir grubun bildirimde bulunması üzerine idare ne yönde karar verecektir? Üstelik CBK’ya dayanarak Cumhurbaşkanı ya da içişleri bakanlığı bu yürüyüşün yasaklanmasını için emir de verebilir. Kanunsuz emir ile ilgili Anayasanın 137. Maddesi hükmü, konusu suç teşkil etmeyen emrin yazılı tekrarı halinde uygulanmasını hüküm altına almıştır. Şu halde İdare, CBK’yı uygulayarak yürüyüşü yasaklama kararı alabilir. Oysa böyle bir CBK Anayasaya aykırıdır. Hatta “yoklukla” malul olduğu dahi ileri sürülebilir. Görüldüğü gibi, bir CBK, kanunla idari*

⁴³ Anayasa maddeleri arasındaki genel hüküm- özel hüküm ilişkisi hakkında bkz. Kemal Gözler, *Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi* (1. Baskı, Bursa Ekin Kitabevi Yayınları 2000) 32-34. Özel kural, genel kuralın “öngördüğü hukuksal sonucu, belirli, özel ve dar bir alanda ortadan kaldıran veya değiştiren kuraldır.” Rona Serozan, *Hukukta Yöntem* (1. Baskı, Vedat Kitapçılık 2015) 147.

işlem arasına girmemekle birlikte, kanunun yanında ama hiyerarşi ilkesinden güç alarak, perdeleme yapabilmektedir.”⁴⁴

Hiyerarşi ilişkisinde CBK’ya dayanılarak verilen emrin yerine getirenin sorumluluğu hususu, özel bir nitelik arz etmemektedir. Emrin dayanağını kanunla çatışan bir CBK hükmünün oluşturması, astın emrin hukuka uygunluğunu denetleme yükümlülüğünü ortadan kaldırmadığı gibi, onun sorumluluktan kurtulması için tek başına yeterli de değildir. Anayasa’nın 137. maddesinin ilk iki fıkrasında öngörülen genel rejime göre ast, hukuka aykırı gördüğü sözlü emri yerine getirmeyerek aykırılığı üstüne bildirmeli; üstünün emrinde ısrar ederek emrini yazılı olarak yenilemesi hâlinde veya en başta emri yazılı olarak vermiş ise konusu suç teşkil etmeyen emri yerine getirmelidir. Bu durumda astın sorumlu tutulamaması, emrin bir CBK hükmüne dayanmasından değil, hukuka aykırı emrin yerine getirilmesine ilişkin anayasal koşulların gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla emrin dayandığı düzenleyici işlemin CBK olması, ast bakımından ne ayrıca bir sorumluluk nedeni ne de bağımsız bir sorumluluktan kurtulma sebebi oluşturmaktadır.

II. EMRİ VEREN İDARİ MAKAMIN SORUMLULUĞU

CBK’ların idare hukukuna tabi birer “idari” işlem olduğu açıktır. Zira idari işlem, yetkili idari makamın, idari fonksiyona ilişkin olarak, muhatapları üzerinde hukuki sonuç doğuran, tek yanlı irade açıklamalarıdır⁴⁵. CBK, asli nitelikte olması ve yargısal denetiminin Anayasa Mahkemesinin görevine girmesi⁴⁶ dolayısıyla yasama organının çıkardığı kanunlara

⁴⁴ Yayla (n 16) 61 dpt. 4.

⁴⁵ Bkz. Celal Erkut, *İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği* (Tıpkı Basım, Danıştay Yayınları 2015) 2; Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, *Türk İdare Hukuku* (10. Baskı, Savaş Yayınevi 2019) 312; İl Han Özay, *Günüşiğinde Yönetim II Yargısal Koruma* (1. Baskı, Filiz Kitabevi 2004) 139 vd.

⁴⁶ Anayasa m. 148/1’e göre “*Anayasa Mahkemesi, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar.*” Bu hükümden yola çıkılarak CBK’ların yasama işlemi niteliğinde olduğu söylenemez (Ulusoy (n 10) 6-7; Söyler (n 8) 154-155). Zira bir işlemin hukuki niteliği, temel olarak doğurduğu hukuki sonuçlara bağlı olarak belirlenebilir. Başka bir deyişle bir işlemin niteliği, onun içeriğinde yani maddi unsurunda saklıdır. Söyler (n 8) 152. Cumhurbaşkanı tarafından çıkartılan düzenlemelerin yargısal denetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Erol, ‘Cumhurbaşkanlığı Düzenlemelerinin Yargısal Denetimi’, *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 65-87. CBK’ların yargısal denetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Söyler (n 8) 182 vd.; Okşar (n 5) 170 vd.; Taylan Barın, *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi* (1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2020) 177 vd.

“benzese”⁴⁷ de Cumhurbaşkanının tek yanlı irade açıklaması ile “yürütmeye ilişkin konularda” hukuki sonuç doğurmaktadır⁴⁸.

İdari işlemlerin en temel fonksiyonu, idari faaliyetlerin sürekli ve düzenli şekilde yürütülerek kamu yararının temin edilmesidir⁴⁹. Bu nedenle idari işlemler, muhataplarının iradesine bağlı olmaksızın tek yanlı irade açıklaması ile sonuç doğurur. İdari işlemin bu özelliği, onun kamu gücü kullanımının bir tezahürü olduğunu göstermekte ve hukuka uygunluk karinesinden yararlanmasını gerektirmektedir⁵⁰. Bu nedenle kamu görevlisi, idari düzenlemeyi kanuna aykırı bulsa da kural olarak uygulamak zorundadır. Başka bir deyişle kamu görevlisi kanuna aykırı bulduğu idari düzenlemeyi, bu düzenlemenin normlar hiyerarşisinde kanunun altında yer aldığından hareketle ihmal edemez⁵¹. Bununla birlikte normlar hiyerarşisini uygulamak ile görevli yargı mercilerinin kanuna aykırı buldukları idari düzenlemeyi ihmal etme görevi bulunmaktadır⁵².

⁴⁷ Söyler (n 8) 150 vd.

⁴⁸ Ulusoy (n 10) 6-7. Ayrıca bkz. Yıldırım (n 9) 23. CBK’nın hukuki niteliği konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Söyler (n 8) 150 vd. Söyler’e göre “Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kanunlar üzerinde değişiklik yapılamasa bile bu kararnamelerin yine de yasama işlemi olarak değerlendirilmesi gerekir. Çünkü kanunun olmadığı yerde Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kanun gibi hüküm ifade eder. Kanuni düzenlemelerin devreye girdiği yerlerde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin hükümsüz kalması bile en azından bu aşamaya kadar Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yasama işlemi olarak hüküm sürdüğü gerçeğini değiştirmez.” Söyler (n 8) 157.

⁴⁹ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya (n 45) 321. “(...) İdare Hukukunda “kamu yararı” söz konusu olduğundan ötürü, İdare ile idare edilenler arasında “eşitlik” kuralı yerine İdarenin “üstünlüğü” esası kabul edilmektedir.” Ragıp Sarıca, *İdare Hukuku Ders Notları* (Teksir notu İstanbul 1971-1972) 85.

⁵⁰ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya (n 45) 321; Metin Günday, *İdare Hukuku* (10. Baskı, İmaj Kitapevi 2013) 124-126; “Kamu gücünün temeli bu olunca, tek yanlı işlem yapabilme yeteneğinin kuramsal bir başka ilke ile de tamamlanması gerekir ki, o da “kanunilik” karinesi olarak anılır.” Özay (n 45) 143; “İdare hukuku öğretisinde idari işlem; idarenin idare hukuku alanında gördüğü hizmet ve faaliyetlere ilişkin hukuksal sonuç yaratmaya yönelik irade açıklaması olarak tanımlanmakta olup, kamu gücüne dayalı olarak tesis edilmeleri, kesin ve icrai olmaları, resen icra edilebilmeleri ve hukuka uygunluk karinesinden yararlanabilmeleri de idari işlemlerin diğer özelliklerini oluşturmaktadır.” Uyuşmazlık Mahkemesi HB, 2019/569, 2019/506, 30.09.2019; Danıştay 15. D, 2018/1702, 2018/6235, 12.09.2018; İstanbul BİM 8. İDD, 2018/1552, 2019/363, 06.03.2019 <<https://www.lexpera.com.tr/>> Erişim Tarihi 11.02.2026.

⁵¹ Akyılmaz, Sezginer ve Kaya (n 45) 24.

⁵² ibid 24; Danıştay 8. D, 2014/592, 2019/6504, 04.07.2019 <<http://www.kazanci.com/>> Erişim Tarihi 08.03.2026: “Normlar hiyerarşisinde anayasal ve yasal düzenlemelerden sonra gelen idari düzenlemeler bir kanun hükmüne dayalı olarak hazırlanır ve kanun hükümlerine açıklık getirilmesi suretiyle bu kanun hükümlerinin uygulamaya geçirilmesi amaçlanır. İdarelerin düzenleme yetkisinin, yasalarla getirilen hükümleri aşacak veya daraltacak bir biçimde kullanılamayacağı da idare hukukunun en temel ilkelerindendir. İdari düzenleme ile Yasaya aykırı düzenleme yapılması ve idari düzenlemeye uygun fakat yasaya aykırı olarak bireysel işlem tesis edilmesi halinde idari düzenlemenin ihmal edilerek, Yasa hükmünün uygulanması gerektiği de Danıştay’ın yerleşik içtihatlarındandır. (...) yasa hükmünün uygulanarak; Yasaya aykırı Yönetmelik hükmünün ihmal edilmesi gerektiğinden, Yasaya aykırı işlem yapıldığının tespit edilmesi üzerine de idarece bu aykırılığın giderilmesinin idareye yüklenen bir zorunluluk olduğu tartışmasızdır.” Ayrıntılı bilgi için bkz.

Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrası, “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır.” hükmünü içermektedir. Buna göre kanuna aykırı nitelikteki CBK'ların ihmal edilerek kanunun uygulanması gerekir. Bu hükmün muhatabı yargı mercileri yanında CBK'ları uygulama konusunda karar alma yetkisine sahip olan idari makamlardır⁵³. Bu açıdan bu idari işlem türü bakımından hukuka uygunluk karinesine söz konusu idari makamlar için getirilmiş bu istisna bulunduğu söylenebilir.

Görüldüğü üzere söz konusu Anayasa hükmü gereğince idari makamların, CBK hükümlerinin kanuna aykırı olmaları halinde, bu aykırılığı tespit etme ve kanun ile çatışan CBK hükümlerini ihmal ederek kanunu uygulama görevi bulunmaktadır. İdari makamların bu görev dolayısıyla sorumlu tutulabilmeleri için kusurlu olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte “idari gerçekler” göz önüne alındığında söz konusu görev dolayısıyla kusurlu sayılmalarının oldukça zor olabileceği açıktır⁵⁴. Bu durumda onların bu görev dolayısıyla kusurlu sayılıp sayılamayacakları konusunu incelemeden önce gerçek kişilerin sorumluluğunun temelini oluşturan kusur kavramına ilişkin bazı bilgilere burada yer verilmesi uygun olacaktır.

Kusur, kişilerin hukuken sorumlu tutulmaları için kullanılan en temel kavramdır. Kusur kelime anlamı itibarıyla “bilerek veya bilmeyerek bir işi gereği gibi yapmama” şeklinde tanımlanmaktadır⁵⁵. Sorumluluk hukukunda ise kusur, bir “davranış biçiminin” sahibi olan kişinin hukuken kınanmasına yol açan “niteliğidir”⁵⁶. Dikkat etmek gerekir ki sorumluluk

Samet Saygı, ‘İptal Davalarında İhmal Kurumu: Fransız Örneğiyle Karşılaştırmalı Bir İnceleme’ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2017) 134 vd.

⁵³ Gözler (n 7) 896; Arıçoğlu (n 9) 46; Ülgen (n 9) 33-34. Aksi yönde bkz. Lokman Yeniay ve Gülten Yeniay (n 15) 133. Anayasa m. 104 gereği yargı mercilerinin kanuna aykırı nitelikteki CBK'yı ihmal edebileceği yönünde bkz. Söyler (n 8) 189-191; Recep Narter ve Semih Batur Kaya, *Hukuk İhdası Rejiminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi* (Yetkin Yayınları 2020) 316-317; Ülgen (n 9) 33-34. Bununla birlikte yargı mercileri, Anayasa m. 152/1 gereğince CBK'yı Anayasa'ya aykırı bulursa, bu aykırılık iddiasını Anayasa Mahkemesine taşımaları gerekmektedir.

⁵⁴ Bkz. Söyler (n 8) 100. Ayrıca Cumhurbaşkanının fiili gücü dolayısıyla idari makamlar kanuna aykırı nitelikteki CBK hükümlerini uygulamayı tercih edebileceklerdir. Ülgen (n 9) 33. Kanunda açıkça düzenleme olduğu iddia edilen konularda dahi uzlaşmanın kolay olmayacağı yönünde bkz. Barın (n 46) 121.

⁵⁵ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (11. Baskı, TDK yayınları 2011) 1541.

⁵⁶ Cüneyt Ozansoy, ‘Tarihsel ve Kuramsal Açından İdarenin Kusurdan Doğan Sorumluluğu’ (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 1989) 169 dpt. 10. Kınama kavramının kullanıldığı diğer kusur tanımları için bkz. Haluk Tandoğan, *Türk Mes’uliyet Hukuku (Akit Dışı ve Akdi Mes’uliyet)* (2. Tıpkı Baskı, Vedat Kitapçılık 2010) 45-46; Selim Kaneti, ‘Haksız Fiil Sorumluluğunda Kusur Kavramının Görevi’, *Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler Sempozyumu* (İstanbul Fakülteler Matbaası 1980) 29, 40; Kemal Oğuzman ve Turgut Öz, *Borçlar Hukuku* (8. Baskı, Vedat Kitapçılık 2010) 484; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (20. Baskı, Yetkin Yayınları 2016) 591; Mustafa Kılıçoğlu, *Tazminat Hukuku* (5. Baskı, Bilge Yayınevi 2014) 17; Mustafa Reşit Karahasan, *Sorumluluk Hukuku* (6. Baskı, Beta Yayınları 2003) 159;

hukukunda kusur, “kınayan bir nitelendirme” (kınama eylemi) değil, “kınanmayı gerektiren bir nitelik”⁵⁷. Hukuk dilinde bir davranışın “kınanan niteliği” değil, “kınanan davranışın kendisi” kusur olarak adlandırılabilir. Yani “kusurlu davranışıyla zarara neden olan” yerine “kusuruyla zarara neden olan” denilebilmektedir⁵⁸. Hukuk düzeni bir davranış biçimini beklediği şekilde olmaması nedeniyle kusurlu saymakta⁵⁹ ve bu davranışın sahibini kınamaya layık görmektedir. Görüldüğü üzere sorumluluk hukuku açısından kusur, bir davranış biçimi hakkında yürütülen olumsuz bir değer yargısını ifade eder. Bu değer yargısı ise davranış sahibinin hukuken kınanmasını içerir⁶⁰. Kusur, bir ya da birden çok insan davranışının kınanması ile ilgili olması itibarıyla “sorumluluğun subjektif koşulunu” oluşturmaktadır⁶¹. Özü itibarıyla subjektif bir niteliğe sahip olan kusur, “ortalama bir davranıştan sapmaya”⁶² dayandırılmak suretiyle “objektif bir ölçüt” vasıtasıyla belirlenmektedir⁶³.

Kusurun tanımından anlaşılacağı üzere; idari makamların ilgili göreve aykırı davranışlarından dolayı kusurlu sayılmaları için bu davranışları hukuken kınanmalarını gerektiren bir niteliğe sahip olmalıdır. Bu nitelik ise ancak kanun ile CBK hükümlerinin farklı hükümler içerdiği, lafzi yorum metodu ile “tartışmasız biçimde açık”⁶⁴ şekilde tespit edilebilir olduğu durumlarda söz konusu olabilir. Nasıl ki yargıçların hukuki sorumluluğunun sınırlandırılması yargısal faaliyetin sürekliliği için gerekiyor ise idari faaliyetlerin idari

Bahtiyar Akyılmaz, ‘Kamu Görevlilerinin Üçüncü Şahıslara Vermiş Oldukları Zararlardan Doğan Mali Sorumluluk’ (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi 1991) 427; Zahit İmre, *Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri* (1. Baskı, İstanbul İsmail Akgün Matbaası 1949) 21; Turhan Tufan Yüce, *Ceza Hukukunun Temel Kavramları* (1. Baskı, Turhan Kitabevi 1985) 52-53; Serkan Meraklı, *Ceza Hukukunda Kusur* (1. Baskı, Seçkin Yayınları 2017) 32; Cengiz Apaydın, *Ceza Hukukunda Kusurluluk* (1. Baskı, Seçkin Yayınları 2018) 39.

⁵⁷ Ozansoy (n 57) 169 dpt. 9-10. Karş. Yargıtay HGK, 2003/11-756, 2003/743, 10.12.2003 <<http://www.kazanci.com/>> Erişim Tarihi 21.03.2026: “(...) kusur genel tanımıyla, hukuk düzeni tarafından bir davranış tarzının kınanması olup (...)”

⁵⁸ Tandoğan (n 57) 45.

⁵⁹ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (17. Baskı, Turhan Kitabevi 2013) 306.

⁶⁰ Kaneti (n 50) 40; Ozansoy (n 57) 169; Akyılmaz (n 57) 427; Özgenç (n 34) 331; Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökçen ve Ahmet Caner Yenidünya, *Uygulamalı Ceza Hukuku* (8. Baskı, Adalet Yayınevi 2016) 49.

⁶¹ Kaneti (n 57) 40; Eren (n 57) 594 vd.; Ozansoy (n 57) 169-170.

⁶² “Kusurun kanunlarımızda tanımı yapılmamıştır. Uygulama ve öğretide kabul görmüş tanıma göre kusur, hukuk düzenince kınanabilen davranıştır. Kınamanın nedeni, başka türlü davranma olanağı varken ve zorunlu iken, bu şekilde davranılmayarak, bu tarzdan sapılmış olmasıdır. Kısacası; kusur, genel tanımıyla hukuk düzeni tarafından bir davranış tarzının kınanması olup; bu kınama, o davranışın belirli koşullar altında bireylerden beklenen ortalama hareket tarzından sapmış olmasından kaynaklanır.” Yargıtay HGK, 2017/4-1394, 2019/494, 30.04.2019 <<http://www.kazanci.com/>> Erişim Tarihi 27.01.2026.

⁶³ Kaneti (n 50) 58; Ozansoy (n 57) 170-171; Karahasan (n 50) 159.

⁶⁴ Söyler (n 8) 100.

makamlar tarafından istikrarlı şekilde yürütülmesi için bu bir gerekliliktir⁶⁵. Zira aksi yönde bir düşünce bizi her idari makamın CBK'ları, kanuna uygunluk yönünden bir yargıç edasıyla denetleme yükümlülüğünün olduğu ve bu konuda isabetli vermediği her kararında sorumlu olabileceğinin kabul edilmesi gerektiği sonucuna götürebilir ki idari makamların böyle bir yük altında sokulması hukukun genel ilkelerinden olan hukuki güvenliğe aykırıdır. Zira hukuki güvenlik ilkesi, yalnızca bireylerin değil, idari faaliyeti yürüten kamu görevlilerinin de hangi davranışlarının kişisel sorumluluk doğurabileceğini makul ölçüde öngörebilmelerini gerektirir. Kanun ile CBK arasındaki çatışmanın açık olmadığı, ancak belirli bir hukuki yorum faaliyeti sonucunda tespit edilebildiği durumlarda, idare ajanlarının bu çatışmayı her zaman isabetli biçimde değerlendirmeleri beklenemeyebilir. Bu tarz bir değerlendirme birçok hâlde hukuki formasyon ve yargısal muhakemeye yaklaşan bir değerlendirme yeteneği gerektirir. Oysa idare ajanlarının hukukçu olması gerekmediğinden, bu kişilerin kanun ile CBK arasındaki karmaşık norm çatışmalarını her durumda isabetli biçimde çözmeleri beklenemez. Nitekim Narter ve Kaya'nın belirttiği üzere, idarenin bu bağlamda karar mercii konumuna yükseltilmesi, idarenin ajanlarına fazladan yüklenen bir külfet niteliği taşıyabilecektir⁶⁶. Hatta Aslan'ın da belirttiği üzere, mahkemelerin dahi kararname ihmal ederek kanunları uygulamaya yönelmeleri her zaman gerçekleşecek bir durum değildir⁶⁷.

SONUÇ

2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanına verilen asli düzenleme yetkisinin tezahürü olan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin, Anayasa'nın 8. ve 123. maddelerinde düzenlenen “idarenin kanuniliği ilkesi” gereğince kanuna uygun olmaları gerekir. Bu gerekliliğin doğal bir sonucu olarak kanunlar Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinden üstündür. Bu üstünlüğün hayata geçirilmesi konusunda yargı mercileri yanında Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin uygulanması konusunda karar alma yetkisine sahip idari makamlara da görev düşmektedir. Nitekim Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasında “*Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır.*” demek suretiyle bu görev ortaya konmuştur. Bu hüküm

⁶⁵ Nitekim Waline, haklı olarak, astın kanunsuz emirlere itaat etmemesi gerektiğinin genel olarak kabul edilmesi hâlinde astın üstlerinin emirlerinin kanuniliği konusunda âdeta yargıç konumuna getirileceğini, bunun ise hiyerarşik düzen bakımından sakıncalı sonuçlar doğurabileceğini ifade etmektedir. Marcel Waline, *Traité élémentaire de droit administratif* (6. Baskı, Librairie du Recueil Sirey Paris 1950) 343.

⁶⁶ Narter ve Kaya (n 54) 317 dpt. 87.

⁶⁷ Volkan Aslan, *Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda ve Türkiye’de Devlet Başkanının Kararname Yetkisi* (1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2020) 337.

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine dayanarak karar almaya yetkili idari makamlar açısından Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin hukuka uygunluğu karinesine 2017 Anayasa değişikliği ile getirilmiş bir istisna niteliğine sahiptir. Bu durum Türkiye idaresindeki bir değişim olarak değerlendirilebilecektir. Bununla birlikte bu hükmün söz konusu idari makamların hiyerarşi ilişkisi içinde oldukları astlarına verdikleri emrin yerine getirilmesini engelleyici bir etkisi olamaz. Zira Anayasa'nın 104. maddesi karşısında özel hüküm niteliğini taşıyan 137. maddesine göre, hiyerarşik ilişki içinde ast üstünden aldığı emri “Anayasaya aykırı” olması halinde bile yerine getirmek zorunda olabilecektir. Bununla birlikte emri veren söz konusu idari makamlar Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasında geçen söz konusu hüküm gereğince kanun ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi arasındaki çatışmayı tespit etmek ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesini ihmal ederek kanunun uygulanmasını temin etmek ile yükümlüdür. Ancak onların bu çatışmayı tespit edememeleri her zaman kusurlu olduklarını göstermeyecektir. Zira onların bu konuda kusurlu olduklarının söylenebilmesi için kanunla Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çatıştığının “tartışmasız şekilde açık” olması gerekir.

Görüldüğü üzere, kanuna aykırı nitelikteki bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükmünün uygulanması, bu uygulamaya katılan kamu görevlilerinin kişisel sorumluluğunu kendiliğinden doğurmamaktadır. Bu kapsamda emri yerine getiren astın, konusu suç teşkil etmeyen emirler bakımından kanunsuz emre ilişkin anayasal koşulların gerçekleşmesi hâlinde sorumluluktan kurtulabilmesi ve emri veren idari makamın kusurlu sayılmasının kanun ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi arasındaki çatışmanın tartışmasız biçimde açık olmasına bağlı bulunması, kişisel sorumluluğun doğabileceği alanı sınırlandırmaktadır. Bu sınırlandırma, idari faaliyetlerin sürekli ve düzenli yürütülmesi ile kamu görevlilerinin hangi davranışlarının kişisel sorumluluk doğuracağını makul ölçüde öngörebilmeleri bakımından bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak aynı durum, kanunun Cumhurbaşkanlığı kararnamesi karşısındaki üstünlüğünün kişisel sorumluluk yoluyla uygulamaya geçirilmesinin sınırlarını da göstermektedir. Dolayısıyla Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasında yer alan hükmün kanunun uygulanmasını emreden normatif işlevi ile kamu görevlilerinin kişisel sorumluluğu üzerinden idari uygulamayı yönlendirme etkisi birbirinden ayrılmalıdır. Söz konusu hüküm, karar alma yetkisine sahip idari makamlara kanunla çatışan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükmünü ihmal etme yükümlülüğü getirmesine rağmen, bu yükümlülüğe aykırı her uygulama kişisel sorumlulukla sonuçlanmamaktadır.

Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasında geçen söz konusu hükmün kamu görevlileri açısından yüksek bir önem taşıdığını söylemek oldukça güçtür. Bu değerlendirme, kanuna aykırı kararname hükmünün hukuka uygun hâle geldiği veya kanunun uygulanması yükümlülüğünün ortadan kalktığı anlamına gelmemekte; hukuka aykırılığın tespiti ile bu aykırılığın uygulamaya katılan kamu görevlilerine kişisel kusur olarak yüklenmesinin farklı değerlendirmeler olduğunu ortaya koymaktadır. Şu hâlde, söz konusu anayasal hükmün kamu görevlileri bakımından öneminin sınırlı olduğu yönündeki değerlendirme, hükmün bağlayıcılığına değil, kişisel sorumluluk doğurmak suretiyle kanunun üstünlüğünü fiilen sağlama etkisine ilişkindir. Sonuç olarak, kanunun Cumhurbaşkanlığı kararnamesi karşısındaki normatif üstünlüğüne rağmen, hiyerarşik ilişkinin işleyişi ve kusura dayalı sorumluluğun sınırları nedeniyle kanuna aykırı kararname hükümlerinin uygulanması ve kanun hükümlerini fiilen perdelemesi ihtimali devam etmektedir. Bu nedenle kanunun üstünlüğünün uygulamada sağlanması, uygulamaya katılan kamu görevlilerinin kişisel sorumluluğuna dayandırılarak güvence altına alınamamaktadır.

KAYNAKÇA

Açıl M, 'Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri' (2018) 76(2) İstanbul Hukuk Mecmuası 725-756.

Ağar ŞC, İdarî Hiyerarşi Kudreti (Sulhi Garan Matbaası Kollektif Şirketi 1970).

Akbulut E, *Türk İdare Hukukunda Kanuni İdare İlkesi* (1. Baskı, Beta Yayınları 2013).

Akyılmaz B, 'Kamu Görevlilerinin Üçüncü Şahıslara Vermiş Oldukları Zararlardan Doğan Mali Sorumluluk' (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi 1991).

Akyılmaz B, Sezginer M ve Kaya C, *Türk İdare Hukuku* (10. Baskı, Savaş Yayınevi 2019).

Anayurt Ö, *1958 Fransız Anayasasında Kanun Anlayışı Kanunun Genelliğinden 'Sınırlı-Tahsisli Kanun'a Geçiş* (1. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2019).

Apaydın C, *Ceza Hukukunda Kusurluluk* (1. Baskı, Seçkin Yayınları 2018).

Ardıçoğlu MA, 'Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi' (2017) (3) Ankara Barosu Dergisi 20-51.

Artuk ME, Gökçen A ve Yenidünya AC, *Uygulamalı Ceza Hukuku* (8. Baskı, Adalet Yayınevi 2016).

Aslan V, *Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda ve Türkiye’de Devlet Başkanının Kararname Yetkisi* (1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2020).

Aslan Z, ‘Merkezden Yönetimin Gerçekleşme Aracı Olarak Hiyerarşi’ (1994) 6 İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 1-6.

Atasayan G, *Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi* (1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2012).

Barın T, *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi* (1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2020).

Crick B, *Democracy A Very Short Introduction* (1. Baskı, Oxford University Press 2002).

Değirmenci O, ‘Türk Ceza Hukukunda Kusurluluğu Kaldıran Neden Olarak Amirin Emrini İfa’ (2012) (10) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 455-484.

Demirel H, ‘Emrin İcrası Suretiyle İşlenen Suçlar’ (1950) 7(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 116-121.

Demirel M, *Amirin Emri* (On İki Levha Yayıncılık 2014).

Duran L, ‘Düzenleme Yetkisi Özerk Sayılabilir Mi?’ (2011) 4(1-3) İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi 33-42.

Duran L, *İdare Hukuku Ders Notları* (Fakülteler Matbaası 1982)

Eisenmann C, *Cours de droit Administratif (C. I)* (Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence 1982).

Eren F, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (20. Baskı, Yetkin Yayınları 2016).

Erkut C, *İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdari İşlemin Kimliği* (Tıpkı Basım, Danıştay Yayınları 2015).

Erol ÖF, ‘Cumhurbaşkanlığı Düzenlemelerinin Yargısal Denetimi’, *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 65-87.

Giritli İ, Bilgen P, Akgüner T ve Berk K, *İdare Hukuku* (Der Yayınları 2011).

Gözler K, ‘Yorum İlkeleri’ iç Ozan Ergül (ed), *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması* (Türkiye Barolar Birliği Yayınları 2013) 15-119.

Gözler K, İdare Hukuku (C. I) (Gürsel Kaplan'ın Katkılarıyla Güncellenmiş 3. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım 2019).

Gözler K, *Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi* (1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları 2000).

Gözler K, *Türk Anayasa Hukuku* (2. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım 2018).

Günal Y, 'Âmirin Emrini İcrada, Emrin Meşruiyetini Kontrol Meselesi' (1965) 20(2) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi 635-669.

Günday M, *İdare Hukuku* (10. Baskı, İmaj Kitapevi 2013).

İmre Z, *Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri* (1. Baskı, İsmail Akgün Matbaası 1949).

Kaneti S, 'Haksız Fiil Sorumluluğunda Kusur Kavramının Görevi', *Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler Sempozyumu* (İstanbul Fakülteler Matbaası 1980) 29-66.

Karahasan MR, *Sorumluluk Hukuku* (6. Baskı, Beta Yayınları 2003).

Kılıçoğlu AM, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (17. Baskı, Turhan Kitabevi 2013).

Kılıçoğlu M, *Tazminat Hukuku* (5. Baskı, Bilge Yayınevi 2014).

Léon L, 'L'acte administratif et l'acte juridictionnel' (1906) 23 Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger 413-471.

Loughlin M., *Kamu Hukukunun Temelleri* (Dilşad Çiğdem Sever, Kıvılcım Turhanlı çev., 1. Baskı, *dipnot yayımları 2015)

Maspétol R ve Laroque P, La tutelle administrative : le contrôle des administrations départementales, communales, coloniales et des établissements publics (Librairie du Recueil Sirey 1930).

Meraklı S, *Ceza Hukukunda Kusur* (1. Baskı, Seçkin Yayınları 2017).

Narter R ve Kaya SB, *Hukuk İhdası Rejiminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi* (Yetkin Yayınları 2020).

Oğuzman K ve Öz T, *Borçlar Hukuku* (8. Baskı, Vedat Kitapçılık 2010).

Okşar M, *2017 Anayasa Değişikliği Çerçevesinde Yürütme Erkinin Üstünlüğü* (1. Baskı, Yetkin Yayınları 2019).

Onar SS, *İdare Hukukunun Umumî Esasları* (C.II) (3. Baskı, İsmail Akgün Matbaası 1966).

Ozansoy C, ‘Tarihsel ve Kuramsal Açından İdarenin Kusurdan Doğan Sorumluluğu’ (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 1989).

Özay İH, *Günüşığında Yönetim II Yargısal Koruma* (1. Baskı, Filiz Kitabevi 2004).

Özbudun E, ‘İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi’ (1968) 25(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 59-79.

Özgenç İ, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler* (12. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2016).

Rousseau JJ, *Toplum Sözleşmesi* (Vedat Günyol çev., İş Bankası Kültür Yayınları 2017).

Sarıca R, *İdare Hukuku Ders Notları* (Teksir notu İstanbul 1971-1972).

Saygı S, ‘İptal Davalarında İhmal Kurumu: Fransız Örneğiyle Karşılaştırmalı Bir İnceleme’ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2017).

Serozan R, *Hukukta Yöntem* (1. Baskı, Vedat Kitapçılık 2015).

Sezer A, ‘Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu Normlar Piramidi Yaklaşımı]’ (2019) 36(1) Anayasa Yargısı Dergisi 353-412.

Söyler Y, *Yeni Başkanlık Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi* (1. Baskı, Seçkin Yayınları 2018).

Şahin M, ‘Normlar Hiyerarşisinin Türk İdare Hukukunda Uygulanması’ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 2014).

Tandoğan H, *Türk Mes’uliyet Hukuku (Akit Dışı ve Akdi Mes’uliyet)* (2. Tıpkı Baskı, Vedat Kitapçılık 2010).

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (11. Baskı, TDK yayınları 2011).

Ulusoy A, ‘Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor?’ (2019) <<http://www.anayasa.gen.tr/ulusoy-anayasadegisikligi.pdf>> Erişim Tarihi 12.04.2026.

Ulusoy AD, *Yeni Türk İdare Hukuku* (3. Baskı, Yetkin Yayınları 2020).

Ülgen Adadağ Ö, ‘Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar’ (2019) 36(1) Anayasa Yargısı Dergisi 261-277.

Ülgen Ö, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri’ (2018) (1) Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3-39.

Waline M, *Traité élémentaire de droit administratif* (6. Baskı, Librairie du Recueil Sirey Paris 1950).

Yayla A, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Perde-Yasa Kuramı Bakımından Değerlendirilmesi’ *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 56-64.

Yeniay L ve Yeniay G, ‘Türk Hukukunda Yürütme Organının Düzenleme Yetkisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ (2019) 36(1) Anayasa Yargısı Dergisi 105-138.

Yeşilköy BS, *Emir Kavramının İdari İşlem Perspektifinden İncelenmesi* (1. Baskı, Adalet Yayınevi 2024).

Yıldırım T, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri’ (2017) 23(2) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 13-28.

Yıldırım T, ‘İdarenin Kanuniliği İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Sınırı’ (2019) 36(1) Anayasa Yargısı Dergisi 293-333.

Yüce TT, *Ceza Hukukunun Temel Kavramları* (1. Baskı, Turhan Kitabevi 1985).

Yüzbaşıoğlu N, *Anayasa Hukukuna Giriş* (1. Baskı, Beta Yayıncılık 2017).

Yazar Beyanı	
Yazarların Katkısı	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Mali Destek	Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı Beyanı	Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.
Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi	Yazar, makalenin tüm süreçlerinde TRÜHFD’nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde TRÜHFD’nin, yayın ve editör kurullarının hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmektedir.

6356 Sayılı Kanun'da Yer Alan Grev Hakkı Düzenlemelerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Perspektifinden Değerlendirilmesi

Assessment of the Regulations on the Right to Strike Under Law No. 6356 in Light of the Jurisprudence of the European Court of Human Rights

Zeynep DİRİER*

Öz

Toplu iş mücadelesinin asli araçlarından biri olan grev hakkı, sendikal özgürlüklerin çekirdeğini teşkil etmektedir. Nitekim ulusal anayasal düzenlemeler ile uluslararası çalışma normları tarafından da temel bir hak olarak tanınan grev, işçilerin ekonomik ve sosyal menfaatlerini koruma ve geliştirme amacı doğrultusunda başvurabilecekleri en etkili kolektif baskı mekanizması niteliğini haizdir. Ancak, grev hakkının kullanılma rejimi; devletlerin içinde bulunduğu siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullara bağlı olarak farklılık arz etmekte, bu durum söz konusu hakkın kapsamı, sınırları ve uygulanma usulleri bakımından devletler arasında kayda değer düzenleme çeşitliliğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sözü edilen farklılıkların asgari bir ortak standart çerçevesinde giderilebilmesi ve grev hakkının demokratik toplum düzenine uygun biçimde güvence altına alınabilmesi amacıyla kabul edilen uluslararası sözleşmeler ve denetim mekanizmaları, taraf devletler bakımından bağlayıcı ya da yönlendirici nitelikleriyle iç hukukun şekillenmesinde ve yorumlanmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme hükümlerinin yorumlanmasında yetkili olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sendikal haklar ve grev hakkına ilişkin geliştirdiği içtihatlarla üye devletlerin çalışma hayatına ilişkin mevzuat ve uygulamalarının insan hakları standartları doğrultusunda şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

Çalışmamızda, grev hakkının ulusal ve uluslararası hukuk kaynaklarındaki normatif temelleri ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin konuya ilişkin yaklaşımı ortaya konulduktan sonra, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununda yer alan grev hakkına ilişkin düzenlemeler AIHM içtihadı çerçevesinde incelenecek ve bu düzenlemelerin sendikal özgürlüklerin korunmasına ilişkin uluslararası standartlarla uyumu değerlendirilecektir.

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 22.02.2026

Makale Kabul Tarihi: 10.08.2026

DOI: 10.66678/truhfd.1895380

Atıf: Zeynep Dirier '6356 Sayılı Kanun'da Yer Alan Grev Hakkı Düzenlemelerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Perspektifinden Değerlendirilmesi' (2026) 4(2) TRÜHFD 125-153.

* Avukat, İstanbul Barosu; Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Kadir Has Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, zeynepdirier@outlook.com, 0009-0001-8880-3320.

Anahtar Kelimeler

Grev hakkı, Sendikal özgürlükler, Toplu eylem özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 6356 sayılı Kanun

Abstract

The right to strike, one of the most controversial issues in labour law, constitutes the core of trade union freedoms as a principal instrument of collective labour action. Recognised as a fundamental right under both national constitutional frameworks and international labour standards, the strike represents the most effective collective mechanism through which workers may protect and advance their economic and social interests. However, the regulatory regime governing the exercise of the right to strike varies in accordance with the political, social, and economic conditions prevailing within each state, leading to significant diversity among legal systems with respect to its scope, limitations, and modalities of implementation. In order to reduce such divergences through the establishment of minimum common standards and to secure the right to strike in conformity with the requirements of a democratic society, international conventions and supervisory mechanisms play a decisive role in shaping and interpreting domestic legal orders, whether through binding force or normative guidance.

In light of this importance and normative value, the provisions of Law No. 6356 on Trade Unions and Collective Bargaining Agreements, which constitutes the positive legal framework governing the right to strike, are examined in the light of the jurisprudence of the European Court of Human Rights—an essential reference point in determining minimum standards concerning freedom of collective action in democratic states—in order to assess whether these provisions adequately safeguard minimum rights and freedoms within the context of labour law and democratic development.

Keywords

Right to strike, Trade union freedoms, Freedom of collective action, European Court of Human Rights, Law no. 6356

GİRİŞ

Çalışanların işverenlere karşı ekonomik ve sosyal taleplerini kabul ettirebilmek amacıyla başvurdukları en önemli toplu mücadele araçlarından biri olan grev, uzun yıllar boyunca hukuken korunmayan ve bastırılması gereken bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Ancak işçi hareketlerinin tarihsel gelişimi sonucunda grev, zamanla birçok hukuk sisteminde temel bir hak ve özgürlük olarak tanınmış; bununla birlikte mutlak nitelikte olmadığı kabul edilen bu hakkın sınırları anayasal çerçeve içerisinde kanun koyucu tarafından belirlenmiş ve yargı erklerince bir çerçeve altına alınmıştır.

Türkiye'de grev hakkı, uzun yıllar boyunca mevzuat tarafından tanınmamış, hatta çeşitli düzenlemelerle sınırlandırılmış ve yasaklanmıştır. Özellikle 1936 tarihli 3008 sayılı İş

Kanununda grev ve lokavt açıkça yasaklanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de güç kazanan işçi hareketleri ve gelişen uluslararası çalışma standartlarının etkisiyle, 1961 Anayasası’nın 47. maddesinde grev hakkı ilk kez anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasal düzenlemeyi takiben çıkarılan 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile grev hakkının kullanılma şartları ve usulleri yasal düzeyde düzenlenmiştir. 1982 Anayasasında ise; grev hakkı ilk olarak 52. maddede yer alan “A. Toplu iş sözleşmesi hakkı” başlığı altında “*Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler*” şeklinde düzenlenmiştir. Anayasada yer alan hükmün uyuşmazlık konusunun ancak toplu iş sözleşmesi ile düzenlenecek konularla sınırlı olarak düzenlenmesi, doktrinde çokça eleştiriye konu edilmiştir. İç hukukumuzda kademeli olarak gelişen grev hakkı, 2010 Anayasa değişiklikleriyle yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda Anayasa’nın 53. maddesinde kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı tanınmış, 54. maddede yer alan siyasi amaçlı grev, dayanışma grevi, genel grev ve işyeri işgali yasağına ilişkin hükümler ise yürürlükten kaldırılmıştır. Söz konusu değişiklikler, sendikal hak ve özgürlüklerin genişletilmesi bakımından doktrinde önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda grev hakkının 20. yüzyıldan günümüze iç hukuk ve uluslararası hukuk çerçevesinde mevzuat ve içtihatlar doğrultusunda geçirdiği gelişim incelenecek; ardından Anayasa ve 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu kapsamında kanuni grev ile kanuna aykırı kabul edilen toplu eylem türlerinden siyasi grev ve hak grevi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında değerlendirilerek mevcut düzenlemelerin hukuka uygunluğu ele alınacaktır.

I. MENFAAT UYUŞMAZLIKLARINDA MÜCADELE YÖNTEMİ OLARAK GREV VE GREV HAKKININ KAPSAMI

A. Grev Kavramı

Demokratik düzenin doğal bir sonucu olarak işçi ve işverenler arasında ortaya çıkan ekonomik veya sosyal çıkar farklılıklarından doğan iş uyuşmazlıklarında çeşitli hukuki mekanizmalar öngörülmektedir¹. Bu uyuşmazlıkların giderilmesi amacıyla Türk hukuk düzeni

¹ Melda Sur, *İş Hukuku Toplu İlişkiler* (12. Baskı, Turhan Kitabevi 2025) 399; Metin Kutal, ‘Toplu İş Uyuşmazlıkları ve Barışçı Yollarla Çözümlemesi’ Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 19, 219, 219.

tarafından arabuluculuk, tahkim ve yargı yolu gibi çeşitli çözüm mekanizmaları öngörülmüş olup yine bu barışçıl yöntemlerin yanı sıra kolektif baskı yöntemlerine başvurulabilmektedir².

Kolektif baskı yöntemi olarak işçiler bakımından en yaygın ve etkili mücadele araçlarından birini oluşturan grev³, işçilerin ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumak veya geliştirmek amacıyla topluca işi bırakmaları şeklinde ortaya çıkan kolektif bir eylemdir⁴. Sosyolojik bakış açısıyla bu şekilde ele alınan grev kavramı⁵, esasen işveren karşısında bireysel olarak zayıf konumda bulunan işçilere toplu hareket etme imkânı sağlayarak taraflar arasındaki ekonomik güç dengesizliğini gidermeyi amaçlamaktadır. Yine bu niteliğiyle grev, liberal hukuk düzenlerinde işçinin kendi gücüyle menfaatlerini korumasına imkân veren bir “kendi kendine yardım” aracı olarak kabul edilmekte; aynı zamanda çalışma ilişkilerinde ortaya çıkan menfaat çatışmalarının dengelenmesine ve sosyal barışın sağlanmasına hizmet eden bir niteliğe sahiptir.⁶

B. Grev Hakkının Tarihsel Süreci ve Pozitif Hukukta Görünümü

Grevin işçilerin iş görme edimini topluca yerine getirmemesi sonucunu doğurması ve işveren üzerinde ekonomik baskı yaratması, uzun yıllar boyunca bu mücadele aracının hukuk düzenleri tarafından meşru görülmemesine neden olmuştur⁷. Nitekim, 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere'de Combination Acts, Fransa'da ise Le Chapelier Kanunu gibi düzenlemelerle grev ve işçilerin kolektif hareketleri yasaklanmış, hatta cezai yaptırımlara konu edilmiştir⁸.

² Melda Sur (n 1) 419.

³ Osman Can, *Yasadışı Grevin Anayasal Konumu, Özgürlükler Düzeni Olarak Anayasa: Fazıl Sağlam 65. Yaş Armağanı* (İmaj Yayınevi 2006) 4; Burcu Ezer, *Grev Hakkına İlişkin Sınırlama ve Yasaklar* (Seçkin Yayınevi 2016) 32; Grégoire Loiseau and Laurence Pécaut-Rivolier and Pascal Lokiec and Pierre-Yves Verkindt, *Droit de la Négociation Collective* (Daloz Action 2021) 531.

⁴ Ünal Narmanlıoğlu, *Toplu İş Hukuku II Toplu İş İlişkileri* (Beta Yayıncılık 2013) 531; Zeynep Özkul, *Türk Anayasal Düzeninde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Grev Hakkı*, (İstanbul Üniversitesi 2011) 2; Ercan Akyiğit, *İş Hukuku* (Güncellenmiş 12. Baskı, Seçkin Yayınevi 2018) 718; Aziz Can Tuncay ve Burcu Savaş Kutsal, *Toplu İş Hukuku* (7. Baskı, Beta Yayınevi 2019) 406; Kenan Tunçomağ ve Tankut Centel, *İş Hukukunun Esasları* (9. Baskı, Beta Yayınevi 2018) 439; Berna Öztürk, ‘Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukukunda Grev (Toplu Eylem) Hakkının Değerlendirilmesi: Üç Farklı Yargıtay Kararı Işığında Toplu Eylem Hakkı’ (2016) 4(5) Çalışma ve Toplum Dergisi 1793, 1795.

⁵ Ünal Narmanlıoğlu, (n 4) 532; Nurşen Canikoğlu, ‘6356 Sayılı Kanun’a Göre Grev Yasakları ve Grevin Ertelenmesi’ (2013) 4(39) Çalışma ve Toplum Dergisi 289, 291.

⁶ Burcu Ezer (n 2) 32; Berna Öztürk (n 4) 1795.

⁷ İbrahim Erol Kozak, ‘İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği). Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,’ 1(37-38), 63,64; Melda sur (n 1) 424.

⁸ François-Xavier Lievens, *La Judicialisation du Droit de Grève* (Université Catholique de Louvain 2017) 4; Aziz Can Tuncay ve Burcu Savaş Kutsal (n 4) 406; Grégoire Loiseau and Laurence Pécaut-Rivolier and Pascal

Zamanla devletlerin sosyal devlet anlayışını benimsemeleriyle birlikte grev olgusuna yönelik hukuki yaklaşım değişmiş; bunun sonucunda grev hakkı anayasa ve kanunlarla tanınarak hak ve özgürlükler kataloğunda sosyal haklar arasında kendisine yer bulmuştur⁹. Böylece hukuka uygun bir şekilde kullanılan grev hakkı; iş görme borcunu yerine getirmeyen işçilere, işverenin uğradığı ekonomik zararları tazmin etme sorumluluğunu doğurmadığı gibi aynı zamanda işverene hizmet sözleşmesini grev nedeniyle feshetme yetkisi vermeyerek çalışanları hukuki koruma altına almaktadır.¹⁰ Doktrinde, grev hakkının anayasal güvence altında bulunması, kural olarak kolektif şekilde kullanılması ve çalışma ilişkileri üzerindeki etkileri nedeniyle diğer temel hak ve özgürlüklerden farklı, kendine özgü bir nitelik taşıdığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte grev hakkı da diğer temel hak ve özgürlükler gibi mutlak nitelikte olmayıp çeşitli sınırlamalara tabi tutulabilmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi tarafından da grev hakkı, sendika hakkının ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendirildiği gibi bu hakka yönelik müdahalelerin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun, ölçülü ve zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca dayanması gerektiğini kabul etmektedir¹¹. Aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, grev hakkının özne, süre ve usul bakımından sınırlandırılması ya da ertelenmesi de söz konusu olabilmektedir.¹²

II. ULUSLARARASI HUKUK METİNLERİNDE VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ İÇTİHATLARI KAPSAMINDA GREV

A. Uluslararası Hukuk ve Yabancı Hukuk Metinlerinde Grev Hakkının Düzenlenişi

Grev hakkı, ulusal olduğu kadar uluslararası hukukta da 19. yüzyılın sonlarına kadar Fransa'da *Loi Le Chapelier* (1791) ve *Code pénal* (1810), İngiltere'de *Combination Act* 1799 ve 1800 ile *Master and Servant Act* 1823, İspanya'da *Código Penal* (1848) ve İtalya'da *Codice Penale Albertino* (1839) gibi mevzuatlarla yasadışı bir eylem olarak kabul edilmiş, ancak sanayileşme sürecinde güç kazanan işçi hareketleri, sendikal örgütlenmenin yaygınlaşması ve kolektif pazarlık mekanizmalarının gelişmesi sonucunda grev yasağına ilişkin katı yaklaşım zamanla terk edilmeye başlanmıştır. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) kurulmasıyla birlikte örgütlenme özgürlüğü ve sendika hakkına ilişkin uluslararası çalışma

Lokiec and Pierre-Yves Verkindt, (n 2) 532 ; Xavier Dupré de Boulois, *Droit des libertés fondamentales* (3e édition mise à jour, Thémis 2022) 480; İbrahim Erol Kazak (n 7) 67.

⁹ Melda Sur (n 1) 433; Ünal Narmanlıoğlu, (n 4) 534; Fevzi Demir, *En Son Yargıtay Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulaması* (Albi Yayınevi 2017) 677.

¹⁰ Ünal Narmanlıoğlu, (n 4) 536.

¹¹ AYM, 12166, 11.11.2015; AYM 14862, 9/5/2018; Yarg 9 HD 17010/ 15570, 29.06.2016 (*Lexpera*)

¹² Burcu Ezer (n 2) 42.

standartlarının Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi marifetiyle geliştirilmesi, grevin anılan hakların ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilmesine önemli katkı sağlamıştır¹³. ILO bünyesinde faaliyet gösteren Sözleşmelerin ve Tavsiyelerin Uygulanmasına İlişkin Uzmanlar Komitesinin, teknik denetim görevi kapsamında grev hakkını, 87 No'lu Sözleşme'nin örgütlenme hakkını düzenleyen 2. maddesi, örgütlerin faaliyetlerini serbestçe düzenleme ve yönetme hakkını güvence altına alan 3. maddesi, ulusal hukuka uygun hareket etme yükümlülüğünü düzenleyen 8. maddesi ve örgüt kavramını tanımlayan 10. maddesine dayandıran yaklaşımı, sözleşmeye taraf devletlerde grev hakkının ulusal hukuklarda temel bir hak ve özgürlük olarak tanınması sürecine önemli katkı sağlamıştır¹⁴.

Devletler bağlamına geldiğinde ise; anlamı ve önemi her devletin içerisinde bulunduğu politik, sosyal ve ekonomik şartlara göre farklılık taşıyan grev kavramının uzlaşmış bir metin üzerinde yer alması mümkün olmamış ve açıkça kendisine yer edinememiştir¹⁵. Grev hakkıyla ilgili düzenleme içeren metinlerde, çıkar grevi ve hak grevini de içerisinde barındıran toplu eylem hakkını benimseyen Avrupa Sosyal Şartı m. 6/4¹⁶, grev hakkının sağlanması sorumluluğunu devletlere yükleyen Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi m. 8¹⁷, in doğrudan; örgütlenme hakkını tanıyan BM Uluslararası Medeni ve Siyasi

¹³ Keith D. Ewing and John Hendy, 'Political Protest Strikes in the UK.' (2011) 18(1) International Union Rights 8, 8; François-Xavier Lievens (n 8) 4; Jean – Paul Juès, *La Grève en France* (Presses Universitaires de France 1998) 5; Federico Fabbrini, 'Le Droit de Grève dans un Marché Commun : les Défis Européens à la Lumière de l'expérience Américaine' (2012) 1, *Revue Française des Affaires Sociales* 150, 152; Berna Öztürk (n 4) 1795; Aziz Can Tuncay ve Burcu Savaş Kutsal, (n 2) 407; Güney Alptekin ve Kemale Aslanova, 'Türk Hukuku'nda Grev Yasakları ve ILO Normları' (2014) 1(14) 257, 260

¹⁴ Janice R. Bellace, 'The ILO and the right to strike' (2014) 153(1) *International Labour Review* 29, 30.

¹⁵ Ünal Narmanlıoğlu, (n 4) 547; Zeynep Özkul (n 2) 43.

¹⁶ Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, Kabul Tarihi 3 Mayıs 1996, Türkiye tarafından 5547 sayılı Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylanmış, 9 Nisan 2007 tarih ve 26488 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Madde 6/4: "Menfaat uyumsuzluğu durumunda çalışanların ve işverenlerin, daha önce yapılan toplu sözleşmelerden doğabilecek yükümlülüklerle bağlı olmak koşuluyla grev hakkı dahil, toplu eylem hakkını tanır." hükmüne havidir.

¹⁷ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Kabul Tarihi 16 Aralık 1966, Türkiye tarafından 4867 sayılı Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylanmış, 11 Ağustos 2003 tarih ve 25196 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Madde 8/1(d): "Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, grev hakkının, kullanıldığı ülkenin mevzuatına uygun olarak kullanılmak kaydıyla güvence altına alınmasını taahhüt eder." hükmünü içermektedir.

Haklar Sözleşmesi m. 22¹⁸ ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi m. 11'in¹⁹, aşağıda detaylı olarak inceleyeceğimiz Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında açıkça belirtildiği üzere, dolaylı olarak grev hakkını koruyucu kapsamı olduğu kabul edilmektedir²⁰. Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşme metinlerinde AİHS ve MSHS²¹ gibi ILO'nun da sendika hakkını düzenleyen herhangi bir metnine rastlanmaz. Ancak, Türkiye'nin de 1992 yılında tarafı olduğu, 87 sayılı Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi²²'nin sendikalara tanıdığı özgürce faaliyetlerde bulunma hakkının kapsamında yer alan toplu eylem hakkı ile aynı zamanda grev hakkının da korunacağı Denetim Organı içtihatlarında yer almaktadır²³.

¹⁸ Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Kabul Tarihi 16 Aralık 1966, Türkiye tarafından 4868 sayılı Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylanmış, 21 Temmuz 2003 tarih ve 25175 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Madde 22/1: “*Herkes, başkalarıyla dernek kurma özgürlüğüne, bu kapsamda çıkarlarını korumak amacıyla sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkına sahiptir.*” hükmünü içermektedir. Sözleşmede grev hakkı açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, sendika özgürlüğü kapsamında koruma sağladığı kabul edilmektedir.

¹⁹ İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), Kabul Tarihi 4 Kasım 1950, Türkiye tarafından 6366 sayılı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme ile Buna Ek Protokolün Tasdikine Dair Kanun ile onaylanmış, 19 Mart 1954 tarih ve 8662 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Madde 11/1: “*Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma özgürlüğüne sahiptir; bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını da içerir.*” hükmünü içermektedir. Sözleşmede grev hakkına açıkça yer verilmemiş olmakla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadıyla sendika özgürlüğünün ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendirilmektedir.

²⁰ Melda Sur “Türk Hukukunda Grev Hakkı -Uluslararası Normlar Açısından Bir İnceleme.” 10. Yılında 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun Değerlendirilmesi (2024) 351,367; Tufan Tolga Aslantürk, Toplu İş Hukukunda Grev ve Lokavt (İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2020) 14; Burcu Ezer (n 2) 74; Aysun Atıcı, ‘Birleşmiş Milletler İnsan Haklarının Korunması Sisteminde Sendikal Hakların Korunması’ (2021) 3, İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 49, 60; Zeynep Özkul (n 2) 25.

²¹ Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS), Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 16/12/1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş, 19/12/1966 tarihinde imzaya açılmış ve 23/03/1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²² Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı Sözleşmesi, Kabul Tarihi 9 Temmuz 1948, Türkiye tarafından 3847 sayılı Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun ile onaylanmış, 11 Aralık 1992 tarih ve 21432 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Madde 3/1: “*Çalışan ve işveren örgütleri, tüzük ve yönetmeliklerini serbestçe düzenleme, temsilcilerini özgürce seçme, yönetim ve faaliyetlerini düzenleme ve çalışma programlarını belirleme hakkına sahiptir.*” hükmünü içermektedir. Sözleşmede grev hakkı açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, Uluslararası Çalışma Örgütü Denetim Organları tarafından bu hüküm, grev hakkını da kapsayacak şekilde yorumlanmaktadır.

²³ Zeynep Özkul (n 2) 45; François-Xavier Lievens (n 8) 7.

D. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Grev Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi, Grev hakkını doğrudan düzenlememekle birlikte dolaylı olarak koruyan "*Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü*" başlığı altında herkesin barışçıl olarak toplanma, dernek kurma ve çıkarlarını korumak amacıyla sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını güvence altına almaktadır. Sözleşmenin ilgili maddesinde, tanınan özgürlüğün mutlak nitelikte olmadığı kabul edilerek, kanunla öngörülmüş olması ve demokratik bir toplumda gerekli bulunması şartıyla millî güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık veya genel ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla sınırlandırılabilirliğini açıkça düzenlemektedir. Öte yandan, Sözleşme, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri ve devlet idaresi mensuplarının anılan hakları kullanmalarına yönelik meşru sınırlamalar getirilmesine de cevaz vermektedir²⁴.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde grev hakkına açıkça yer verilmemesinin tarihsel gerekçesi incelendiğinde, kabul edilen en önemli sebebin; Sözleşme'nin kaleme alındığı 1950 yılı itibarıyla Avrupa devletleri arasında sendikal haklar ve özellikle grev hakkına ilişkin ortak bir hukuki standardın henüz oluşmadığı görülmektedir. arihsel süreç içerisinde işçi hareketlerinin güç kazanması, sendikal hakların uluslararası düzeyde gelişmesi ve sosyal hak anlayışının dönüşümü sonucunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşme'nin yaşayan bir belge olduğu anlayışından hareketle, bünyesinde sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını da barındıran "*Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü*" başlıklı 11. maddesini, Sözleşme'nin kabul edildiği dönemin tarihsel koşullarıyla sınırlı kalmaksızın uluslararası çalışma hukukunda meydana gelen gelişmeleri ve Avrupa'da oluşan ortak standartları dikkate alarak yorumlayarak grev hakkını sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkının ayrılmaz bir unsuru olarak kabul etmiştir²⁵.

Sözleşmenin yorumlama görevi, denetim organı olan AİHM'e ait olup böyle grev kavramı ve kapsamı gelen başvurular üzerine kararlarla yorumlanmış ve yorumlanmaya devam

²⁴ Ömer Ceylan (2022), 'İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Grev Hakkı' *Mülkiye Dergisi* 46(4), 1212, 1212.

²⁵ Keith D Ewing and John Hendy, The Dramatic Implications of Demir and Baykara, *Ind Law Journal* (2010) 39 (1): 2165, 169; Kemal Efe Sayın and Canberk Gümüş 'Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Görevlilerinin Grev Hakkı' (2023) 5(2) *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 567, 580.

etmektedir.²⁶ AİHM, sözleşmedeki grev hakkını yorumlarken mevcut durumda ihlal olup olmadığına ilişkin yerleşmiş bir inceleme sistemi vardır. Buna göre, sözleşmede var olan bir hakka ilişkin olan sınırlama; kanunla yapılmış olmalı, meşru bir amaç gütmeli ve ölçülü olmalıdır.²⁷

1970 tarihli grev hakkına ilişkin *National Union Of Belgian Police v. Belgium*²⁸ isimli kararında AİHM, sözleşmeye taraf devletlere, sendika üyelerinin mesleki çıkarlarını korumak adına yaptıkları sendikal eylemlerini hem korumak hem de mümkün kılma sorumluluğu tanımıştır.²⁹ Mahkeme, uyuşmazlığa konu işişarenin mesleki çıkarları korumak amacıyla kullanılacak araçlardan biri olduğunu kabul etmişse de barışçıl olarak kullanılabilecek farklı araçların da mevcut olduğunu gözeterek işişare hakkının kullanılamamasının ihlal kapsamında olamayacağını kabul etmiştir. Aynı zamanda mahkeme, grev hakkının m. 11 kapsamında korunmadığını belirtmiş ve başvuruyu incelerken grevin açık bir şekilde düzenlendiği Avrupa Sosyal Şartı'na atıf yaparak yorum yöntemlerinden olan diğer uluslararası metinlere atıf tekniğiyle hakların kapsamını genişletme yoluna gitmiştir.³⁰

Greve ilişkin bir diğer karar olan *Schmidt and Dahström v. Sweden*³¹ kararında da Mahkeme, *National Union Of Belgian Police v. Belgium* kararına atıf yaparak grev hakkının AİHS m. 11 kapsamında açıkça korunmasa da Avrupa Sosyal Şartı kapsamında açıkça korunan bir hak olduğunu kabul etmiş; fakat bu hakkın sınırlanabileceğini belirterek grevin, önemli sendikal eylem yollarından birisi olduğunu kabul etse de başka yöntemlerin de mevcut olduğunu belirterek sınırlanabileceğine karar vermiştir.³² Mahkeme benzeri tutumunu uzun süre korumuş olup³³ radikal değişimini, *Demir and Baykara v. Turkey*³⁴ kararıyla gerçekleştirdiği görülmektedir.

²⁶ Olgun Akbulut, *AİHS ile AİHM kararlarının İç Hukuka Etkisi* (Şeçkin Yayınevi, İş Hukukunda Güncel Sorunlar, 2015) 21; François-Xavier Lievens (n 8) 8.

²⁷ Keith D Ewing and John Hendy (n 23) 172 40.; Olgun Akbulut (n 24) 21

²⁸ *National Union Of Belgian Police v Belgium*, App no 4464/70, ECtHR, 39.

²⁹ Ibid 39.

³⁰ Ibid 38

³¹ *Schmidt and Dahström v Sweden*, App no 5589/72 ECtHR.

³² Ibid 36.

³³ *Wilson, National Union Of Journalists and Others v The United Kingdom*, App nos 30668/96, 30671/96 and 30678/96 ECtHR 45; *Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden* App no. 5614/72, ECtHR 6 February 1976; *Federation of Offshore Workers' Trade Unions and Others v Norway*, App no 38190/97 ECtHR (*Federation of Offshore Workers Trade Unions and Others v. Norway*, [Human Rights Case Digest 13, no. 5 (2002): 1047-1050]'den naklen).

³⁴ *Demir and Baykara v Turkey*, App no. 34503/97 ECtHR.

Grev hakkına ilişkin Anayasa ve kanunlar ile Devlet Memurlarına İlişkin Yönetmelik hükümlerinin değerlendirildiği *Demir ve Baykara/Türkiye* kararında Mahkeme, kamu görevlilerine toplu pazarlık hakkının tanınmamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesini ihlal edip etmediğini incelemiştir. Mahkeme kararla ilgili incelemesini yaparken yalnızca Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle yetinmemiş; aynı zamanda Avrupa'da sendikal haklara ilişkin oluşan ortak standardı ve uluslararası çalışma hukukundaki gelişmeleri de dikkate almıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin çekince koyduğu Avrupa Sosyal Şartı'nın 5 ve 6. maddeleri ile Türkiye'nin taraf olduğu 98 sayılı ILO Sözleşmesi'ni birlikte değerlendirmiş, özellikle Türk hukukunda sendikaların toplu pazarlık yapma ve toplu iş sözleşmesi akdetme yetkilerinin sınırlandırılmasını, akdedilen toplu iş sözleşmelerinin hukuki sonuç doğurmasının engellenmesini ve sendikal hakların kapsamının uluslararası çalışma standartlarına kıyasla dar yorumlanması ve bu yolla 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile Devlet Memurlarının Sendikaları Hakkında Yönetmelik'te yer verilen sınırlamaların tarafı olunan 98 sayılı ILO Sözleşmesi'nde öngörülen korumalara kıyasla daha geniş tutmasını eleştirmiştir³⁵.

Mahkeme; benimsediği yorum yöntemlerinden birisi olan sözleşmecî devletlerde yer alan uygulamaları ele alarak ilgili uyumsuzluğu incelendiğinde, devletlerin birçoğunda devlet tarafından verilen yetkileri haiz olmayan kamu görevlilerin toplu pazarlık hakkına sahip olduğunu tespit etmiştir³⁶. Sözleşmeye taraf devletlerin ulusal mevzuatlarında ve uluslararası çalışma hukukunda meydana gelen gelişmeleri dikkate alan Mahkeme, geçmişte Avrupa'da ortak bir uzlaşının bulunmaması nedeniyle toplu pazarlık ve toplu iş sözleşmesi yapma hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi kapsamında güvence altına alınan sendika özgürlüğünün doğal bir unsuru olmadığı yönündeki içtihadından ayrılarak, bu hakların sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkının özünü oluşturduğunu kabul etmiş ve çok istisnai durumlar dışında kamu görevlilerinin de işçiler gibi bu haktan yararlanması gerektiğine hükmetmiş, somut olayda ise başvuruçuların uluslararası hukukta kabul edilen bu istisnai kamu görevlileri grubuna dâhil olmadığını tespit etmiştir³⁷. Sonuç olarak Mahkeme, sendikal haklara yönelik müdahalelerin ve bu haklara getirilen sınırlamaların, sendika özgürlüğünün etkili

³⁵ Ibid 150.

³⁶ Ibid 151.

³⁷ Ibid 154.

kullanımını güvence altına alacak biçimde dar yorumlanması gerektiğini vurgulayarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir³⁸.

AİHM, grev hakkına ilişkin içtihadını geliştirdiği *Enerji Yapı Yol Sen v. Türkiye*³⁹ kararında benimsediği genişletici yorum doğrultusunda grev hakkını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi kapsamında güvence altına alınan sendika özgürlüğünün koruma alanına dâhil etmiştir. Anılan karara konu olayda, Başbakanlık tarafından yayımlanan bir genelge uyarınca kamu görevlilerinin ülke genelinde gerçekleştirilecek bir günlük iş bırakma eylemine katılmaları yasaklanmış; buna rağmen sendikanın çağrısı üzerine söz konusu eyleme katılan başvuruçular hakkında disiplin cezası uygulanmıştır⁴⁰. İç hukuk yollarını tüketen başvuruçular, ardından AİHM'e başvurmuş ve gerçekleştirdiği incelemenin ardından mahkeme, grev hakkının mutlak nitelikte olmadığını kabul etmekle birlikte, bu hakka getirilecek sınırlamaların açık, dar ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olması gerektiğini vurgulamış; somut olayda ise tüm kamu görevlilerini kapsayan genelgenin sahip olduğu genel terimlerle gerçekleştirilen yasağın başvuruçuların barışçıl sendikal faaliyetlerine ölçüsüz bir müdahale oluşturduğunu ve somut olaydaki grevin barışçıl toplanma özgürlüğü kapsamında kalmasına rağmen verilen disiplin cezasının hakkın kullanımını caydırıcı ve demokratik toplumda gereklilik arz etmez nitelikte olması sebebiyle Sözleşmenin 11. Maddesini ihlal eder nitelikte olduğuna hükmetmiştir⁴¹. Benzer başvurularda da⁴² Mahkeme tarafından *Demir/Baykara* kararına sık sık atıf yapılarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde açıkça düzenlenmemiş olmasına rağmen grev hakkının ayrılmaz bir unsuru olduğu kabulüyle istikrarlı kararlar verdiği tespit edilmektedir.

Mahkeme, ilgili tespitlerini gerçekleştirirken Sözleşme'yi yalnızca lafzı ile sınırlı biçimde yorumlamamakta; uluslararası hukuktaki gelişmeleri, taraf devletlerde oluşan ortak hukuki standardı, Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmeleri ile denetim organlarının içtihatlarını ve Avrupa Sosyal Şartı'nı birlikte değerlendirerek evrimsel yorum yöntemini kabul etmektedir. Benimsediği evrimsel yorum yöntemi kapsamında mahkeme; grev hakkını, sendika özgürlüğünün etkili şekilde kullanılmasının zorunlu bir unsuru olarak görmekle beraber

³⁸ Ömer Ekmekçi, *Toplu İş Hukuku Dersleri* (4. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2022) 659.

³⁹ *Enerji Yapı-Yol Sen c. Turquie*, Req no 68959/01 CEDH.

⁴⁰ Ibid 9.

⁴¹ Ibid 32.

⁴² *Karaçay c.Turquie*, Req no 6615/0327 CEDH 33.

Sözleşme'nin 11. maddesi kapsamında grev hakkına belirli sınırlamalar getirilebileceğini de kabul etmektedir.

III. TÜRK HUKUKUNDA GREV HAKKINA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN AİHM KARARLARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. 1961 ve 1982 Anayasaları Çerçevesinde Grev Hakkı

Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihinde, 1961 Anayasasına kadar, Anayasada düzenlenmemiş olan grev hakkı, aynı zamanda farklı kanunlarla doğrudan⁴³ veya dolaylı⁴⁴ yoldan yasaklanmıştır⁴⁵. Bununla birlikte, sanayileşmenin hız kazanması, işçi hareketlerinin güçlenmesi, uluslararası çalışma hukukunda yaşanan gelişmeler ve sosyal devlet anlayışının benimsenmesiyle dünyadaki dönüşüm Türkiye'ye de sirayet etmiş ve 1961 Anayasası ile işçiler lehine yadsınamaz bir dönüşüm gerçekleşmiş; çalışma hakkı, çalışma şartlarının korunması, dinlenme hakkı, adil ücret, sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı ile toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı ilk kez anayasal güvence altına alınmıştır. Böylece çalışma yaşamına ilişkin ekonomik ve sosyal haklar anayasal düzeyde sistematik bir korumaya kavuşturulmuş; bu doğrultuda 1963 yılında kabul edilen 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu aracılığıyla söz konusu anayasal güvencelerin uygulanmasına yönelik yasal altyapı oluşturulmuştur⁴⁶.

1961 Anayasasının 47. maddesinde grev hakkı, “İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.” şeklinde düzenlemiş, hakların kullanılması ve

⁴³ 08.06.1936 tarihli 3008 Sayılı İş Kanunu 72. maddesi: “Grev ve Lokavt Yasaktır” buna örnek olarak gösterilebilecektir.

⁴⁴ Doktrinde, işbu hususa verilen en temel örnekler 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu ve 1926 tarihli Memurin Kanunudur. (Ferdane Asena Güvenbaş, Güvenbaş F. A., Grev Hakkının Sınırlandırılması ve Bu Sınırlandırmanın Uluslararası İlkeler Işığında Değerlendirilmesi (İzmir Ekonomi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi (2019), 38)

⁴⁴ 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu ile grev hakkının da fiilen kesintiye uğradığı kabul edilir (Adnan Mahiroğulları, 5018 Sayılı Kanun'dan 275 Sayılı Kanun'a Grev Hakkı Tartışmaları: Yasakçı Dönemden Serbesti Döneme Geçişin Yol Haritası (2015) 4(4) HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 152, 154'ten naklen)

⁴⁵ Hilmi Etcı ve Berkan Hamdemir, ‘1961 ve 1982 Anayasaları Döneminde Grev Hakkı ve Kullanımına İlişkin Bir Değerlendirme’ (2020) 10(2) Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 377, 382.

⁴⁶ Necmettin Özerkmen, ‘Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar’ (2003) 43(1) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 239, 245.

istisnaları ise 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev Lokavt Kanunu'nda yer almıştır⁴⁷. Böylece, 3008 sayılı İş Kanunu'nun⁴⁸ 72. maddesiyle mutlak biçimde yasaklanan grev, 275 sayılı Kanun'un 17. maddesinde, “İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle bir iş kolunda veya iş yerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak veyahut bir teşekkülün aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği bir karara uyarak işi bırakmaları” şeklinde tanımlanarak hukuken meşru bir hak niteliği kazanmıştır. Hükümde yer alan tanımlamalardan anlaşılacağı üzere anılan kanun döneminde çıkar⁴⁹ ve hak grevi⁵⁰ de meşru kabul edilmiştir.

Yürürlüğünü koruyan 1982 Anayasasının ilk halinde grev hakkı, “Grev Hakkı ve Lokavt” başlığı altında “Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmamasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir” şeklinde düzenlenmiştir. Düzenlemeden anlaşıldığı üzere 1961 Anayasasının aksine grev hakkı, yalnızca çıkar grevini kapsayacak şekilde hüküm altına alınmıştır. Kapsamına çıkar grevi dışındaki grev türlerini almadığını da 7. fıkrasında “Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.” şeklindeki düzenlemesiyle de belirterek pekiştirmiştir. Burada, kanunlarda yer alması gereken bazı ayrıntıların Anayasa ile düzenlenmesi doktrinde eleştiri konusu olmuştur⁵¹.

Mülga 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun 25. maddesinin birinci fıkrasında grev; “İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak veyahut bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denilir.” şeklinde tanımlanmıştır. Maddenin 2. fıkrasında ise kanuni greve yer verilmiş ve 3. fıkra ile Anayasanın 7. fıkrasını pekiştirecek biçimde, “Kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan greve kanun dışı grev denilir. Siyasi amaçlı grev, genel grev ve

⁴⁷ Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (Kanun No 275, 24 Temmuz 1963) RG 13 Ağustos 1963/11462.

⁴⁸ İş Kanunu (Kanun No 3008, 8 Haziran 1936) RG 15 Haziran 1936/3330

⁴⁹ Çıkar grevi, toplu iş görüşmeleri aşamasında anlaşma sağlanamaması veya uyuşmazlıkların bu dönemde çözülememesi halinde yapılan grevdir. (Hilmi Etcı ve Berkan Hamdemir. [n 45] 38; Ahmet Nizamettin Aktay (n 8) 328'den naklen).

⁵⁰ Hak grevi, işçi ile işveren arasındaki çalışma ilişkisinin dayanağını oluşturan mevzuat, toplu iş sözleşmesi veya bireysel iş sözleşmesinden doğan haklara ilişkin olarak taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlığın, söz konusu hakların yorumlanmaması, eksik uygulanması veya hiç uygulanmaması halinde yapılan grevdir (Hilmi Etcı ve Berkan Hamdemir. [n 45], 38; Ahmet Nizamettin Aktay (n 8) 328'den naklen)

⁵¹ Özgür Oğuz and Emre Karabacak, *Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı Işığında Grev Hakkı ve Sınırlamaları* (2016) 13(49) Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi 67, 71.

dayanışma grevi kanun dışı grevdir. İşyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler hakkında kanun dışı grevin müeyyideleri uygulanır.” hükmüne yer verilmiştir.

2822 sayılı Kanun'da yer alan ilgili maddeler uluslararası düzeyde çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Özellikle Avrupa Birliği tarafından Türkiye'nin üyelik sürecinde hazırlanan İlerleme Raporlarında, anılan Kanunun grev hakkına ilişkin hükümlerinin yetersiz olduğu ve Türkiye'nin taraf olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleriyle öngörülen standartların gerisinde kaldığı açıkça ifade edilmiştir.⁵² Anayasanın grev hakkını yalnızca işçilere tanınması, kamu görevlileri ile belirli çalışan gruplarını kapsam dışında bırakması nedeniyle doktrinde eleştirilmiş,⁵³ yazarlarca grev hakkına sınırlamaların yer aldığı Anayasa maddesinin 7. fıkrası ve 2822 sayılı kanunun 3. fıkrası Türkiye'nin de taraf olduğu ILO'nun 87 sayılı sözleşmesine aykırı bulmuştur⁵⁴. Aynı zamanda ILO Raporlarında da sık sık benzeri eleştirilerin yer aldığı görülmektedir⁵⁵.

B. Grev Hakkına İlişkin Anayasa'da Yapılan Değişiklikler

Çalışmamızın ilk kısmında incelenen 1982 Anayasası⁵⁶'nın ilk haline ILO, AB, AIHM ve diğer uluslararası denetim mekanizmaları tarafından getirilen eleştiriler, sendika hakkına ilişkin birçok konuya ilişkin değişiklik yapılması ihtiyacını doğurmuş ve 2010 yılı referandumuyla Anayasa değişikliğine gidilmiştir. 2010 değişikliğiyle grev hakkına ilişkin birçok değişiklik yapılmış olmakla birlikte, bazı hususlar anılan maddede aynen korunmuştur⁵⁷.

⁵² Fuat Bayram, 'Avrupa Birliği 2004 Yılı Türkiye İlerleme Raporunda Türk İş Hukukuna İlişkin. Tespit ve Eleştiriler' (2005) 8 İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi 1511, 1514.

⁵³ Fuat Bayram (n 52) 1518.

⁵⁴ Ibid 1517.

⁵⁵ 1996 yılından itibaren 87 nolu sözleşmeye ilişkin gözlemleri içeren metinler her sene ILO sitesinde paylaşılmaktadır. 1996 yılı denetim raporu <https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID,P13100_COUNTRY_ID:2155659,102893>accessed 14 April 2026.

⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Kanun No 2709, 18 Ekim 1982) RG 9 Kasım 1982, 17863/Mükerrer

⁵⁷ Referandum sonrası 5982 sayılı Kanun ile gerçekleştirilen değişikliklerle Anayasa m. 54/3'te yer alan "Greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddî zarardan sendika sorumludur" ile m. 54/7'de yer alan, "Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavt, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler yapılamaz" hükümleri yürürlükten kaldırılmış; buna karşılık m. 54/1'de grev şartının yer aldığı, "Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyumsuzluk çıkması hâlinde işçiler grev hakkına sahiptirler", m. 54/2'de yer alan "Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz" ve 54/4'te yer alan "Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği hâller ve işyerleri kanunla düzenlenir" hükümleri muhafaza edilmiştir.

Bunlardan biri olan grev hakkının yalnızca işçilere tanınması⁵⁸ hali; doktrinde bazı yazarlar tarafından; Anayasa'nın memur ve diğer çalışanlara grevi yasaklamadığı, Devlet Memurları Kanunu ve Türk Ceza Kanunu gibi kanunlarda yer alan sınırlamaların kaldırılması hâlinde bu hakkın memur ve diğer çalışanlar bakımından da sınırlayıcı olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır⁵⁹. Bizim de katıldığımız bu görüş yerinde olduğu gibi düzenlemenin kapsamına çalışanlar ibaresinin eklenmesi gerekli olmamakla beraber, doktrinde ve içtihatla yer alabilecek yorum sorununu gidermek için düzenlemenin tüm çalışanları kapsayıcı olması, incelediğimiz AİHM⁶⁰ kararlarında da belirtildiği gibi kısıtlayıcı hallerin açık ve dar şekilde kanunda yer alan hükümle öngörülmesi sürecin daha hukuki ve istikrarlı işleyebilmesini sağlayabilir.

2010 referandumu sonrası Anayasa'da değişmeyen hükümlerden biri olan, 2. fıkrada yer alan, “*Grev hakkı (..) iyiniyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz*” hükmü doktrinde, grev hakkının iyi niyet kurallarına aykırı tarzda kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin hükme yer verilmesinin, iyi niyet kuralının hukuk prensibinin kapsamında olması sebebiyle anayasada belirtilmesinin anlamsız olduğu ve diğer hükümler olan ‘toplum zararı’ ve ‘milli serveti tahrip’ hükümlerinin geniş anlatıma bağlı olması sebebiyle eleştirilmektedir⁶¹. Kanımızca, grev hakkının yasal düzeyde düzenlenmediği Belçika⁶² ya da grev hakkının anayasada yer verilip sınırlarının kanunla düzenleneceğini belirten Fransız⁶³ ve Alman⁶⁴ Anayasası gibi yalnızca hakkın korunduğuna ilişkin Anayasa'da düzenleme yapılması ve sınırlama hallerinin kanunla çok daha detaylı bir biçimde düzenlenmesi yerinde bir uygulama olacaktır. Bu itibarla, Anayasa'nın 54. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan grevin toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılmaması

⁵⁸ Öner Eyrenci, Savaş Taşkent, Devrim Ulucan ve Esra Baskan, *İş Hukuku* (10. Baskı, Beta Yayınları 2020) 663; Devrim Ulucan, ‘12 Eylül Tarihli Anayasa Değişikliklerinin Toplu İş Hukukuna Yansıması’ (2012) 9(33) Legal İSGHD 3, 5; Ünal Narmanlıoğlu, (n 4) 541.

⁵⁹ Melda Sur (n 1) 438.

⁶⁰ Enerji Yapı Yol Sen v. Türkiye, Demir and Baykara v. Turkey, Karaçay c.Turquie vd.

⁶¹ Melda Sur (n 1) 438-439.

⁶² François-Xavier Lievens (n 8) 9.

⁶³ *Fransa Anayasası, kapsamında grev hakkını barındırmaksızın önsözünde grevin hakkının yasalarla düzenleneceğini belirten 1946 anayasasına bağlılığını belirterek hakkı dolaylı olaak anayasal bağlamda korumuştur.* Jean – Paul Juès, (n 23) 5; Gilles Auzero et Dirk Baugard et Emmanuel Docké, *Droit de Travail* (32'e édition, Dalloz 2019) 1751; Grégoire Loiseau and Laurence Pécaut-Rivolier and Pascal Lokiec and Pierre-Yves Verkindt, (n 3) 532.

⁶⁴ Karin Flothmann, ‘Trade Union Law in Germany’ (2011) 18(3) International Union Rights 18, 18; Hubertus Reinbach, ‘The Monopoly of Trade Unions in German Strike Law: The Strike Between Constitution and International Law’ 61(1) German Yearbook of International Law 557-559, 557.

yönündeki sınırlamanın, grevin doğası gereği ekonomik ve toplumsal etkiler doğuran bir hak olması karşısında pratikte uygulanabilir bir ölçüt ortaya koymadığı; ayrıca belirsiz ve geniş kapsamlı ifadeler olmaları sebebiyle grev hakkının özüne müdahale ederek ve AİHS'nin 11. maddesi kapsamında güvence altına alınan sendikal özgürlükleri ihlal edebilecek nitelikte sınırlamalara zemin hazırlamaktadır⁶⁵.

C. 6356 Sayılı SenTİSK Bağlamında Kanuni Grev ve Kanuni Greve Dair Sınırlamalar

İlk olarak 6356 sayılı Kanun'da düzenlenmekte olan Kanuni Grev ve unsurlarını ele aldığımızda bu grev türünün 58. maddenin 2. fıkrasında, *“Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde, işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla, bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denir.”* şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu grevin unsurları: toplu iş sözleşmesi yapılması sırasında *“işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarıyla çalışma şartlarını korumak veya düzeltmek amacıyla getirilen teklifler nedeniyle”*⁶⁶ yani, toplu çıkar uyuşmazlığı sebebiyle ⁶⁷çıkması ve m. 60'ta düzenlenen; arabuluculuk sürecinde anlaşılmadığına buna ilişkin resmi arabuluculuk tutanağının taraflara ulaşmasından itibaren 60 gün içerisinde grev kararı alınması, bu kararın uygulamaya konulmadan 6 işgünü içinde karşı tarafa bildirilmesi ve grev kararının işyerinde ilan edilmesinin ardından topluca işi bırakmaları şeklindeki yasal prosedürlerin yerine getirilmesidir⁶⁸. Kanunda yer verilen prosedürlerin, mülga 2822 sayılı 2822 Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun aksine tek bir madde içerisinde düzenlenmesi hukuki yeknesaklığı sağladığı gerekçesiyle doktrindeki yazarlarca olumlu karşılanmıştır.⁶⁹

Anayasa'nın 54. maddesi grev hakkını anayasal güvence altına almakla birlikte, aynı maddenin dördüncü fıkrasında bu hakkın kullanılmasının yasaklanabileceği hâllerin kanunla

⁶⁵ Algun Çifter, ‘Yasal Grev ve Unsurları’ (2004) 3(5) İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi 165, 199-200. Sayım Yorgun, ‘Anayasa Mahkemesinin 6356 Sayılı Yasaya İlişkin Kararının Sendikal Özgürlükler Boyutuyla Değerlendirilmesi’ (2016) 3(50) Çalışma ve Toplum 1171, 1182.

⁶⁶ Fevzi Şahlanan, Toplu İş Hukuku, (On İki Levha Yayıncılık, 2020) 548.

⁶⁷ Ercan Akyiğit (n 4) 720; Nuri Çelik ve Nurşen Caniklioğlu ve Talat Canbolat ve Ercüment Özkaraca, *İş Hukuku Dersleri* (Yenilenmiş 35.Baskı, Beta Yayınları 2022) 1062; Ahmet Nizamettin Aktay (n 8) 344.

⁶⁸ Fevzi Şahlanan, Toplu İş Hukuku, (n 66) 547-557; Ömer Ekmekçi (n 38) 521-528; Ercan Akyiğit (n 4) 721; Nuri Çelik ve Nurşen Caniklioğlu ve Talat Canbolat ve Ercüment Özkaraca (n 67) 1062-1064; Ahmet Nizamettin Aktay (n 8) 343-348; Fevzi Demir (n 9) 678.

⁶⁹ Metin Kutal, ‘Toplu İş Hukukunda Yeni Bir Düzenleme (31.01.2012 Tarihli Kanun Tasarısı)’ (2012) Sicil Dergisi, 25, 159, 171

düzenleneceğini öngörmektedir. 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun grev yasaklarını düzenleyen 62. maddesi değerlendirildiğinde, kanun koyucunun ILO Uzmanlar raporunda⁷⁰ yer alan eleştirileri gözettiğini gerekçesinde de belirterek⁷¹ 6356 sayılı SenTİSK'nın yasakların kapsamını daralttığı anlaşılmaktadır. Anılan maddedeki grev yasakları, *“Can ve mal kurtarma işlerinde; cenaze işlerinde ve mezarlıklarda, şehir şebeke suyu, elektrik, doğal gaz, petrol üretimi, tasfiyesi ve dağıtımı ile nafta veya doğalgazdan başlayan petrokimya işlerinde; Millî Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca doğrudan işletilen işyerlerinde; kamu kuruluşlarınca yürütülen itfaiye ve hastanelerde grev”* şeklinde düzenlenmiştir.

6356 sayılı SenTİSK m. 62'de yer alan hükmün ilk hali; bankacılık hizmetleri, şehir içi toplu taşımaları da grev kapsamına alırken Anayasa Mahkemesi, *“Maddenin ilk fıkrasında grev ve lokavtın yasak olduğu işler ve yerler ILO'nun talepleri de dikkate alınarak yaşamsal nitelik gösteren temel kamu hizmetleri ile sınırlandırılmıştır.”* şeklinde ifade edilmiştir. Bu yolla grev ve lokavtın yasak olduğu işler ve yerlerin yaşamsal nitelik gösteren temel kamu hizmetleri olduğu belirtilmiş ve ILO taleplerinin dikkate alındığı vurgulanmış ise de bankacılık hizmetleri ve şehir içi toplu taşıma hizmetleri söz konusu gerekçe kapsamında bulunmayıp yaşamsal nitelik gösteren temel kamu hizmetleri değildir.⁷²” şeklindeki tespitin ardından bankacılık hizmetleri ve şehir içi toplu taşıma hizmetlerinde grev hakkını ortadan kaldırmanın ölçülü bir müdahale olmadığını⁷³ belirterek hükmün iptaline karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararında belirttiği gerekçelere katıldığımızı belirtmek isteriz. Zira, belirlenen somut sınırlamalara AİHM bağlamında da bakıldığında burada hakka yapılan müdahalenin temel bir kamu hizmetinin gerçekleşmesi sonucu kamu sağlığı, güvenliği, düzeni gibi gerekçelere dayanılarak yasaklanması mümkün olmayacağından meşru bir amacın varlığı kabul edilemez. AİHM'in de bazı kararlarda benzer yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir.⁷⁴ AİHM'in yorumlama sürecinde ele aldığı ILO normlarına göz attığımızda da ILO sözleşmelerinde de bu hakkın sınırsız olmadığını kabul edildiğini ve Komite raporunda, *“kesilmesi halinde toplumun ciddi ölçüde zarara uğrayabileceği yaşamsal nitelikte*

⁷⁰ Organisation Internationale du Travail, *La liberté syndicale - Recueil de décisions et de principes du Comité de la liberté syndicale du Conseil d'administration du BIT* (Cinquième édition (révisée), 2006) 581-587.

⁷¹ Mustafa Kılıçoğlu, 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Yorumu (Bilge Yayınevi 2013) 348

⁷² AYM, 2013/1 2014/161, 22.10.2014, 238.

⁷³ Ibid 239

⁷⁴ Ognevenko v. Russia, App no 44873/09, ECtHR 52; Federation of Offshore Workers Trade Unions and Others v Norway App no 38190/97 ECtHR, 16.

hizmet''lerle ilişkin olması halinde grev hakkının sınırlanabileceğinin düzenlendiği görülmektedir. Bu itibarla doktrinde bir görüşe göre, cenaze işleri ve mezarlıklar ve doğalgaz üretimi, dağıtımı ile nafta veya doğalgazdan başlayan petrokimya işlerinin grev yasağı kapsamında olmasının hukuka aykırı olduğunu belirtseler ⁷⁵de kanımızca, bu noktada kamu sağlığının ve düzeninin gözetimi söz konusudur; keza ILO Sendika Özgürlüğü Komitesi Raporları da sağlık ve yaşamı tehlikeye düşürecek hizmetler bakımından grev hakkının sınırlanabileceğini belirtmiştir ⁷⁶.

AIHS'yi onaylamış demokratik devletleri de dikkate aldığımızda, bu devletlerde de bazı grev yasaklarının bulunduğunu görmekteyiz. Fransa ele alındığında; asker, polis, cezaevi memurları, sivil havacılık araştırma ve operasyon mühendisleri gibi kişilerin grev yapma hakkının mümkün ⁷⁷ olmadığı ve kamu kara ve hava taşımacılığı hizmetlerinde çalışanlar için grev hakkı kullanımına ilişkin sınırlayıcı şartların bulunduğu görülmektedir. ⁷⁸

D. 6356 Sayılı Kanun'a Göre Yasal Grev ve Yasadışı Grev Kavramı

Çalışmamız kapsamında detaylı olarak incelendiği üzere, 2010 referandumu öncesi Anayasa'da yer alan ve üzerinde ulusal ve uluslararası düzlemde birçok tartışma olan siyasi amaçlı grev, dayanışma grevi, genel grev, işyeri işgali ve işi yavaşlatma gibi grevlerin yasak olduğunu düzenleyen 7. fıkra hükmü, ILO Denetim Organları görüş ve eleştirileri doğrultusunda Anayasa'dan kaldırılmıştır. Her ne kadar bu ortadan kaldırma, ILO raporlarında belirtildiği gibi olumlu bir değişiklik gibi görülse de ⁷⁹ çıkar grevi dışındaki grev türlerine cevaz veriyormuş gibi duran görüntüsünün aksine, 6356 sayılı Yasanın, 58. maddesinin 2. fıkrasında yaptığı kanuni grev tanımının kapsamına yalnızca çıkar grevinin alınmıştır.

Kanuna aykırı grevlerin ne olduğu konusuna gelindiğinde ise; SenTİSK, burada 2822 sayılı TİSGLK'nun aksine kanuna aykırı grevleri tek tek saymak yerine 2. fıkarda tanımlanmış olan çıkar grevi dışında olan ve bu grev için var olan şartları taşımayan tüm toplu eylemlerin yasa dışı kabul edildiğini ⁸⁰ üçüncü fıkrasında düzenlemiştir. Burada, kanuni grev için aranan

⁷⁵ Güney Alptekin ve Kemale Aslanova (n 13) 269.

⁷⁶ Organisation Internationale du Travail (n 54) 581-587.

⁷⁷ Gilles Auzero et Dirk Baugard et Emmanuel Docké, (n 63) 1751.

⁷⁸ Ibid 1752.

⁷⁹ Application of International Labour Standards 2015 (I) International Labour Conference, 104th Session, 2015, 131 [http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09661/09661\(2015-104-1A\).pdf](http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09661/09661(2015-104-1A).pdf).

⁸⁰ Öner Eyrenci ve Savaş Taşkent and Devrim Ulucan ve Esra Baskan (n 58) 698; Murat Engin, *AIHS ile AIHM kararlarının İç Hukuka Etkisi* (Şeçkin Yayınevi 2015) 151.

şartlar gerçekleşmeden yapılan grev kanun dışı kabul edildiğinden Anayasa'nın 7. maddesinin kaldırılmasının pratikte hakkın kullanımına ilişkin olumlu anlamda herhangi bir değişiklik yaratmadığı, doktrinde çoğunluk tarafından kabul edilmektedir⁸¹. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bir diğer başvuruda, yalnızca çıkar grevinin kanuni grev olarak kabul edilmesini öngören hükmün iptali talep edilmiş⁸², Yüce Mahkeme ise anılan düzenlemenin Anayasa'ya aykırılık teşkil etmediği gerekçesiyle hükmün iptal istemini reddetmiştir. Buna rağmen, doktrinde azınlıkta bulunan görüş; siyasi grev için kanun koyucunun kısmen cevaz vermesine engel bulunmadığını belirtmektedir⁸³. Bahsi geçen husus, yalnızca siyasi grev değil; tüm grev türleri için söylenebilmektedir.⁸⁴

Hukuka aykırı kabul edilen grev türlerinden bazılarını incelediğimizde, bunlardan birisi olan siyasi grev⁸⁵, AIHM içtihadına göre, Mahkemenin yorum sürecinde ele aldığı ILO denetim organları kararlarınca salt siyasi nitelik taşımaları halinde, siyasi grevin sendika özgürlüğü kapsamında korunamayacağı kabul edilir.⁸⁶ Sözleşme tarafı üye ülkeler incelendiğinde ise Fransa'da siyasi amaçlı grevin günümüzde de gerçekleşmekte olan emeklilik yaşına ilişkin işçilerin yaptığı grevler, Yunanistan'da hükümetin kemer sıkma politikalarına karşı işçi grevleri⁸⁷'nin salt siyasi nitelikte olmadıkları görülürken Alman Hukuk sisteminde siyasi grevin yasak olduğuna ilişkin bir hüküm bulunmasa da yasakların içtihat bağlamında gerçekleştirdiği görülmektedir⁸⁸. İngiliz Hukukunda da Alman Hukuku gibi siyasi protestonun hukuka aykırı

⁸¹ Ahmet Nizamettin Aktay (n 8) 341; Nuri Çelik ve Nurşen Caniklioğlu ve Talat Canbolat ve Ercüment Özkaraca (n 67) 1062; Ömer Eyrenci ve Savaş Taşkent ve Devrim Ulucan ve Esra Baskan (n 58) 667; Aziz Can Tuncay ve Burcu Savaş Kutsal, (n 5) 427; Devrim Ulucan, '12 Eylül Tarihli Anayasa Değişikliklerinin Toplu İş Hukukuna Yansıması' (2012) 9(33) Legal İSGHD 3, 29; Özgür Oğuz ve Emre Karabacak (n 51) 82; Akif Yıldırım, '6356 sayılı Kanunun Sendikalar ve Toplu İş İlişkileri Hukukuna Getirdiği Yeni Düzenlemeler' (2013) 81 Terazi Hukuk Dergisi, 53, 56; Deniz Ugan Çatalkaya, 'Quelques Réflexions sur la Constitutionnalisation des Droits Syndicaux en Turquie' (2016) (Prof. Dr. Fevzi Demir'e Armağan, Özel Sayı) Legal İHSGHD, 369, 383; Mesut Gülmez, 'Örgütlenme ÖzgürSÜZlülüğü" Cephesinde Yeni Bir Şey yok! Olacağı da Yok' (2013) 2(37) Çalışma ve Toplum Dergisi, 13, 13.

⁸² AYM, 1/161, 11.11.2015.

⁸³ Melda Sur, '6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda Grev Hakkı' (2012) 4(28) Sicil, 163, 165; Özgür Heval Çınar, 'AIHS Kapsamında Yeni Anayasa'da Sendikal Haklar Nasıl Düzenlenmeli?' (2012) 9(36) Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi, 133, 140.

⁸⁴ Ahmet Nizamettin Aktay (n 8) 34.

⁸⁵ *Yasama ya da yürütme organını amaçları doğrultusunda belirli bir karar almaya yahut almaktan kaçınmayı amaçlayan grev türüdür. (Öner Eyrenci and Savaş Taşkent and Devrim Ulucan and Esra Baskan (n 58) 667)*

⁸⁶ Uluslararası çalışma Ofisi (UÇO) Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi Yönetim Kurulu'nun Karar ve Ülkelerinin Özeti, (Çev: Çağla Ünlütürk) 4. B., 2007 (*Aslı Naneci Arıcı, Türk Hukukunda Grev Hakkı Sınırları (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi 2016)) 81'dennaklen*).

⁸⁷ Karin Flothmann. (n 49) 18.

⁸⁸ Karin Flothmann. Germany (n 49) 19.

olduğuna ilişkin bir madde mevcut olmasa da doktrin⁸⁹ ve içtihat⁹⁰ hukuka aykırı olduğu ele alınmaktadır; fakat doktrinde bu yasaklamanın, AİHM'i karşılarına almak olduğunu kabul eden fikirler mevcuttur. ⁹¹Görüldüğü üzere, AİHS tarafı demokratik devletlerde duruma ilişkin herhangi bir görüş birliği mevcut değildir. İç hukukumuzda ise; Yargıtay'ın farklı dairelerinde farklı kararlara bağlanmış olan hava yolu işçilerine ilişkin olay ele alındığında; davacı ve arkadaşlarının TBMM'de görüşülmekte olan hava işkoluna grev yasağı gerilmesini öngören kanun teklifi görüşmelerini protesto amacıyla yapılan grev eyleminde iş sözleşmeleri feshedilen işçilerin işe iade talebiyle başvurduğu yargı sürecinin sonunda dosyalar farklı Yargıtay Hukuk Dairelerine gitmiştir.

Yargıtay 22. Hukuk Dairesi, her ne kadar Uluslararası Sözleşmeleri değerlendirmiş olsa da yapılan siyasi grevin; mahkeme tarafından ele alınan şartlardan olan ; eylemin meşru bir amacı olması gerektiği, bu meşru amaca gidilirken süreç öncesi yasama organlarıyla görüşme ve arabuluculuk gibi tüm çözüm yollarının kullanılması ve bunların sonuçsuz kalması halinde yapılacak olan toplu eylemin süre, kapsam bakımından var olan meşru amaçla orantılı olmasını ve her daim barışçıl nitelikte olmasına ilişkin yöntemleri izlenmeden gerçekleşmesini şeklindeki şartları incelemiş ve ardından bu eylemde ölçülülüğün söz konusu olmadığını belirterek toplu eylemin hukuka aykırı olduğunu belirtmiş ve ilk derece mahkemesinin verdiği işe iade kararını bozma yoluna girmiştir.⁹²

Anılan uyuşmazlıktaki bazı davacıların dosyası, temyiz aşamasında; Yargıtay 7. Hukuk Dairesi tarafından incelenmiş ve Yargıtay, fazla detay vermeden kararın onanmasına karar vermiştir.⁹³ Kararı AİHM bağlamında incelediğimizde bizim de katıldığımız bir görüşe göre, Yargıtay 22. Hukuk Dairesi'nin kararında ele alınan son çare ve ölçülülük ilkesinin grev hakkı kullanımı için değil; ancak sınırlanırken ele alınabilir ölçüt olması gerektiğidir⁹⁴. Bu durumda

⁸⁹ Keith Ewing and John Hendy (n 23) 9.

⁹⁰ BBC v. Hearn (1977) (Berna Öztürk [n 2], 1089'dan naklen).

⁹¹ Keith Ewing and John Hendy (n 23) 9.

⁹² Yargıtay 22. HD, 7515/10949, 14/05/2013 (Sevil Doğan, 'Toplu Eylem Hakkı ve Siyasi Grev Bağlamında Bir Yargıtay Kararı İncelemesi' (2014)) (40) Çalışma ve Toplum Dergisi, 305, 309'dan naklen).

⁹³ Yargıtay 7. HD, 2993/2889K., 14.03.2023; yargıtay 7. HD, 1093/6403, 12.04.2023 (Ali Güzel, Yargıtay'ın İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Kararlarının Değerlendirilmesi – Toplu İş İlişkileri (İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Derneği, On İki Levha Yayıncılık (2014) 299, 414'ten naklen).

⁹⁴ Ali Güzel, (n 93) 422.

ele alınması gereken unsur, eylemin barışçıl olup olmadığıdır. Çünkü, barışçıl olmayan bir eylemin AİHM kapsamında da kabul görmesi mümkün değildir⁹⁵.

6356 sayılı Kanunda hukuka aykırı olarak kabul edilen bir diğer grev türü olan hak grevine gelindiğinde ise⁹⁶ 3. Ramses zamanında yiyeceklerine getirilmiş sınırlama sebebiyle grev yapan kölelerin⁹⁷ dahi gerçekleştirebildiği bu grevin, hak uyuşmazlıklarının yargı yoluyla görülmesi gerekçesiyle hukuki grev kapsamına alınmaması kanımızca yerinde değildir⁹⁸. Zira, 1961 Anayasası döneminde 275 sayılı TİSGLK de hak grevini hukuka uygun grev kapsamına alırken; işçilerin hakları için yargı yoluna başvurmaları halinde uyuşmazlığın çözümünün uzun süreceği ve bu süreçte işverenin hakkı suistimal edebileceği gerekçesine dayanıldığı yargı kararlarından anlaşılmaktadır⁹⁹. Olay pratikte ele alındığında ve yargılama sürecinin yıllar sürdüğü dikkate alındığında, kanaatimizce belirtilen bu gerekçe yerinde olup işçinin menfaatlerinin korunması bakımından isabetli bir düzenleme niteliğindedir.

AİHM ışığında duruma baktığımızda da *Dilek et Autres v. Türkiye*¹⁰⁰ kararında mahkemenin, çalışma koşullarını protesto amacıyla üç saat görev yerlerini terk ettikleri olayda idarenin zarara uğraması sebebiyle memurlar, disiplin cezasına çarptırılmıştır. Başvurucuların çalışma koşullarını protesto etmek amacıyla üç saat süreyle görev yerlerini terk ettikleri olayda, idarenin zarara uğraması gerekçesiyle disiplin cezasına çarptırıldıklarını belirtmiştir¹⁰¹. Bununla birlikte başvurucular, söz konusu eylemin çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik yeni hak taleplerinden ziyade, geçmişte benzer eylemler nedeniyle gelir kaybına uğrayan çalışanların bu kayıplarının giderilmesine ilişkin talepler kapsamında gerçekleştirildiğini ileri sürmüşlerdir¹⁰². Bu yönüyle değerlendirildiğinde, eylemin ileriye dönük yeni hakların elde edilmesine değil, mevcut bir hakkın kullanılması nedeniyle ortaya çıkan gelir kaybının giderilmesine yönelik olması sebebiyle, hak uyuşmazlığı kapsamında

⁹⁵ Ali Uçar and Ahmet Ekinci, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Çerçevesinde Türk Hukukunda Toplu Eylem Hakkı: Kapsam ve Sınırlarına İlişkin Bir İnceleme, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, Nisan 2020, 3337-3382) 3371.

⁹⁶ Ömer Ekmekçi (n 38) 52; Ahmet Nizamettin Aktay (n 8) 344.

⁹⁷ Tufan Tolga Aslantürk (n 19) 23.

⁹⁸ Doktrinde, hak uyuşmazlıkların mahkeme eliyle görülmesini “dirlik borcu”nun doğal sonucu olarak görüp aksi kanaatte bulunan yazarlar mevcuttur (*Fevzi Şahlanan, [n 66] 547*).

⁹⁹ Yargıtay 7. HD, 33/31, 19-20.10.1967, (*Musut Aydın, ‘Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hak Arama Özgürlüğü’ (2015) 61(3) Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 1-37, 15’ten naklen*).

¹⁰⁰ *Dilek et Autres c. Turquie*, Req nos 74611/01, 26876/02 et 27628/02, 17.07.2007.

¹⁰¹ Ibid 6.

¹⁰² Ibid 22.

değerlendirilmesinin mümkün olduğu ve bu yönüyle hak grevine ilişkin değerlendirme şeklinde incelenebilecektir.

Somut olayda AİHM, barışçıl olan bu eylem türünün, Devlet Memurları Kanunu kapsamında, içerisine grevin de girdiği, toplu eylem hakkının genel olarak yasaklaması sebebiyle cezalandırılmasını demokratik bir toplumda gerekli ve ölçülü kabul etmeyerek m. 11'in ihlaline neden teşkil ettiğine karar vermiştir¹⁰³. Her ne kadar karar 6356 sayılı SenTİSK dönemine ilişkin olmasa da, Mahkemenin barışçıl toplu eylemlere ilişkin ortaya koyduğu ilkeler SenTİSK bağlamında incelendiğinde de yapılacak olan barışçıl eylemin hukuka aykırı olarak ele alınmasının toplu eylem kapsamına giren grev hakkını da ihlal edici niteliği olduğu açıktır. İçtihadı bakıldığında da Yargıtay 7. Hukuk Dairesi'nin, Mersin Limanı'nda çalışan 100'e yakın işçinin, kendilerine yerine başka bir işçi alınacağını öğrendikten sonra işyeri girişini kapatarak gerçekleştirdikleri 5 saatlik işyeri girişini engelleme eylemine ilişkin kararı dikkat çekicidir¹⁰⁴. Kararda Yargıtay, ILO denetim organlarının eleştirilerine, AİHS ve ASS'ye atıf yaparak *“İşçilerin grev hakkı vasıtasıyla korudukları mesleki ve ekonomik menfaatler sadece daha iyi çalışma koşulları veya mesleki nitelikteki toplu taleplere ilişkin değildir. Ayrıca işçileri doğrudan ilgilendiren ekonomik ve sosyal politika sorunları ve işletmenin karşıladığı problemlere yönelik çözümleri de içerir.”* şeklinde grev hakkının SenTİSK'in kanuni olarak öngördüğü grevden ibaret olmadığını, barışçıl olması halinde toplu eylem hakkının korunması gerektiğini belirtmiştir.

Avrupa İnsan hakları Mahkemesi incelemelerini devam ettirerek, *Dilek et Autres v. Türkiye kararına* atıf yaparak eylemin grevden ziyade protesto olduğunu kabul eden mahkeme, temel hak ve özgürlükler konusunda uluslararası normlarla iç hukuk kuralları arasında bir çatışma olması halinde uluslararası normların uygulanacağını belirten m. 90'a atıf yaparak iktisadi ve sosyal çıkarlarını koruma ve düzeltme amacı taşıyan işçilerin yaptığı toplu eylemi hukuki bulmuştur. Bu kapsamda, barışçıl olması halinde toplu eylem hakkı kapsamının içerisinde yer alan grev hakkının türlerinden olan hak grevi de bu noktada hukuka uygun olarak ele alınabilmektedir.

AİHM içtihatlarında, kanunda yer alıyor olsun veya olmasın, barışçıl toplu eylemlerin grev hakkı kapsamında değerlendirilmesine yönelik genişletici bir yaklaşım benimsenmiş olmakla beraber, Türk hukukunda SenTİSK m. 58/2'de yer alan, toplu iş sözleşmesinin

¹⁰³ Ibid. 71-72

¹⁰⁴ Yargıtay 7. HD, /7358/1305, 11.06.2014

yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarını veya çalışma şartlarını korumak ya da geliştirmek amacıyla gerçekleştirilen grevin kanuni grev olarak kabul edilmesi ve m. 58/3'te bu şartları taşımayan grevlerin kanun dışı grev olarak düzenlenmesi doğrultusunda, Türk yargı içtihadında da grev hakkının toplu menfaat uyuşmazlıklarıyla sınırlı olduğu şeklinde AİHM'den farklı bir biçimde ağırlıklı olarak daraltıcı bir yaklaşım benimsenmiştir¹⁰⁵. Mahkemelerce kanuna aykırı bulunan grevler bakımından, SenTİSK m. 70 uyarınca greve katılan, grevi teşvik eden veya greve katılmaya ya da greve devam etmeye teşvik eden işçilerin iş sözleşmelerinin işveren tarafından haklı nedenle feshedilmesi¹⁰⁶ mümkün olduğu gibi, kanun dışı grev nedeniyle işverenin uğradığı zararlardan grev kararını alan işçi kuruluşunun, grevin herhangi bir işçi kuruluşunca kararlaştırılmaksızın gerçekleştirilmesi hâlinde ise greve katılan işçilerin tazminat sorumluluğu doğabilmektedir¹⁰⁷. Kanaatimizce, kanun dışı grev kavramının Türk yargı içtihadında dar yorumlanması ve bu kapsamda greve katılan işçiler ile işçi kuruluşları bakımından iş sözleşmesinin haklı nedenle feshi ve tazminat sorumluluğu gibi ağır hukuki sonuçlar öngörülmesi, AİHM'nin barışçıl toplu eylemleri grev hakkı kapsamında değerlendiren ve grev hakkına geniş koruma sağlayan içtihatlarıyla bağdaşmamakta; grev hakkının kullanılmasını önemli ölçüde sınırlandırıcı bir etki doğurmaktadır¹⁰⁸.

SONUÇ

Uluslararası ve ulusal hukuk bakımından 19. yüzyıla kadar işçinin iş görme borcunun ihlali kapsamına alınan ve bu sebeple hukuka aykırı kabul edilen grev, bu yüzyılın sonlarına doğru hak ve özgürlükler listesinde kendisine yer bulmuştur. Ancak uluslararası bağlamda, özellikle AİHM içtihatlarında, grev hakkının başlarda 11. madde kapsamında korunamayacağı, ancak ASŞ bağlamında korunabilecek bir hak olduğu kabul edilirken Şart'ta doğrudan düzenlenen grev hakkının sendikal eylem yollarından birisi olduğunu kabul etse de başka yöntemlerin de mevcut olduğunu belirterek ihlalin söz konusu olmayacağını birçok kararında

¹⁰⁵ Dayanışma grevinin hukuka aykırı nitelikte bulunduğu yönünde Yargıtay 22. HD, E. 2015/31145, K. 2017/9461, T. 25.04.2017; Yargıtay 9. HD, E. 2016/212, K. 2018/3773, T. 22.02.2018; işi bırakma eyleminin kanun dışı grev olarak değerlendirildiği yönünde Yargıtay 9. HD, E. 2017/29146, K. 2017/3776, T. 13.03.2017; siyasi grevin kanun dışı grev niteliğinde olduğunun kabul edildiği yönünde Yargıtay 9. HD, E. 1994/6938, K. 1994/1425, T. 18.10.1994; Uluslararası ilkelerin benimsediği yönde kararlar için ise Yargıtay 22. HD 276/144 20.03.2013; Yargıtay 7. HD 13468/7728 26.04.2013.

¹⁰⁶ Yargıtay, HGK 1755/1806 13.12.2000; Yargıtay 9. HD 3349/4704 11.05.1982; Yargıtay 9. HD 19378/ 18420 14.06.2010.

¹⁰⁷ Yargıtay, 9. HD 8665/18489 16.10.2018.

¹⁰⁸ Mesut Gülmez (n 81) 21-22; Sevil Doğan (n 92) 323-324.

belirtmiştir; ancak mahkeme, *Demir and Baykara v. Turkey* kararında bu fikrinden dönerek bu hakkın 11. madde kapsamında korunduğunu belirtmiş ve sendikalara tanınan seslerini duyurma sürecinde uygulanacak yöntemlere ilişkin devletlere geniş takdir marjı verirken bu karardan dönerek burada takdir marjını kullanarak yaptığı sınırlamaların “AİHM tarafından kabul edilen asli unsurları gözeterek” yapılması ve sınırlamaların dar ve açık bir şekilde yapılması gerektiğini belirtir.

Bu bağlamda Anayasa’da yapılan değişikliklere ve 6356 Sayılı Kanun’da yer alan düzenlemelere baktığımızda grev hakkının, diğer demokratik devletlerin bir kısmında görüldüğü gibi, Anayasa’da düzenlendiği; fakat işçilere hak tanır nitelikte olduğunu görmekteyiz. Burada, memurlara ilişkin yasağın var olduğu belirtilmediğinden her ne kadar doktrinde bu hakkın kapsamına memurlar ve diğer çalışanların da girdiği kabul edilse de DMK ve TCK’da yer alan düzenlemelerle memurların bu kapsamda ele alınamayacağı görülmektedir. Ardından, grevin yapılmasına ilişkin olarak Anayasa’nın 54. maddesinin 2. fıkrasında yer alan; hakkın toplum zararına, iyi niyet kurallarına aykırı ve milli serveti tahrip edici nitelikte kullanılamayacağına ilişkin düzenlemenin fazlasıyla geniş olması ve sınırlamaya, diğer demokratik devletlerin aksine kanundan ziyade Anayasa hükmünde geniş bir şekilde yorumlanmaya ihtimal verilecek şekilde yer verilmesi kanımızca AİHM içtihatları ışığında ölçülülük ilkesini aşma tehlikesi yaratmaktadır. Gerçekleştirilen değişiklikle 7. fıkra da yer alan siyasi amaçlı grev, hak grevi ve diğer grev ve toplu eylem türlerini yasaklayan düzenlemenin kaldırılması doktrinde ve uluslararası raporlarda olumlu karşılsa da günün sonunda 6356 sayılı SenTİSK’in 58. maddesinin 2. fıkrasında yer alan kanuni grev tanımına yalnızca çıkar grevinin girmesi ve bazı usullerin öngörülmesi; bu usullerin kapsamında olmayan grevlerin kanuna aykırı görülmesi 7. fıkranın ruhunun 6356 sayılı kanunda yaşadığını göstermektedir. Bu grev türlerinden birkaçı incelendiğinde siyasi grevin, AİHM’in de yorumlama sürecinde sık sık yararlandığı ILO bağlamında sırf siyasi nitelik taşıması halinde grev hakkı bağlamında korunamayacağı belirtilirken demokratik devletlerde de bu grev türüne ilişkin, Yargıtay kararları gibi, bir konsensus içerisinde bulunmadıkları görülür.

Hak grevini incelediğimizde ise, AİHM’in hak grevi tanımına girebilecek tarzdaki bir eylemi, kanımızca, süre bakımından kısıtlılığı sebebiyle, toplu eylem olarak aldığı durumda eylemin sınırlandırılmasını 11. maddenin ihlali olarak kabul edildiği görülmektedir. Somut olayın hak grevi kapsamına alınması halinde de kanımızca sonuç değişmeyecekti; çünkü çıkar grevinin kanuna aykırı kabul edilerek grev hakkının sınırlandırılma gerekçesinin yalnızca

“*dirlik borcu gereği*” olması AİHM içtihatları kapsamında hakkın özüne dokunur kapsamda olacak ve meşru bir gerekçeyle dayanmış olmayacaktır.

İlgili Anayasa, mevzuat ve içtihatlar tüm grev hakları kapsamında incelendiğinde, Anayasa'da gerçekleştirilen değişikliklerle grev hakkı bakımından uluslararası standartlara yaklaşma yönünde önemli adımlar atılmış olmakla birlikte, bu değişikliklerin 6356 sayılı SenTİSK'e aynı ölçüde yansıtılmadığı, özellikle kanuni grevin yalnızca çıkar grevi ile sınırlandırılması, hak grevi başta olmak üzere diğer barışçıl grev türlerinin hukuka aykırı kabul edilmesi ve grev hakkına ilişkin sınırlamaların kapsamı birlikte değerlendirildiğinde, Türk hukukunun grev hakkına ilişkin düzenlemelerinin AİHM içtihatları ile ILO denetim organlarının benimsediği ilkelerle tam anlamıyla uyumlu olmadığı kanaatindeyiz. Mevzuatlarda gerçekleştirilecek değişiklikler ve grev hakkına yönelik yasakların kaldırılması suretiyle, grev hakkının özünü zedelemeyecek ve demokratik toplum düzeninin gerekleriyle bağdaşacak şekilde, özellikle hak grevi ve diğer barışçıl sendikal eylemlerin hukuki statüsünün uluslararası standartlar doğrultusunda yeniden ele alınması, Türk hukukunun uluslararası yükümlülükleriyle daha uyumlu bir yapıya kavuşmasını sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Akbulut O., *AİHS ile AİHM kararlarının İç Hukuka Etkisi* (Şeçkin Yayınevi 2015).

Aktay A. N., *Toplu İş Hukuku* (İlksan Matbaası 2015).

Aktay A. N. ve Arıcı K. ve E. Senyen/Kaplan T., *İş Hukuku* (6. Baskı, Gazi Kitabevi, 2013).

Akyiğit E., *İş Hukuku* (12. Baskı, Şeçkin Yayınevi 2018).

Atıcı A., ‘Birleşmiş Milletler İnsan Haklarının Korunması Sisteminde Sendikal Hakların Korunması’ (2021) 2(3) İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 49-76.

Auzero G. and Baugard D. and Docké E., *Droit de Travail* (32’e édition, Dalloz, 2019)

Bayram F., ‘Avrupa Birliği 2004 Yılı Türkiye İlerleme Raporunda Türk İş Hukukuna İlişkin. Tespit ve Eleştiriler’ (2005) 8 İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi 1511-1520.

Bellace J. R., ‘The ILO and the right to strike’ (2014) 153(1) International Labour Review, 29-70.

Boulois X. D., *Droit des libertes fondamentales* (3e édition, Thémis 2022)

Can O., *Yasadışı Grevin Anayasal Konumu, Özgürlükler Düzeni Olarak Anayasa:* (2006)
Fazıl Sağlam 65. Yaş Armağanı İmaj, 41-68.

Canikoğlu N., '6356 Sayılı Kanun'a Göre Grev Yasakları ve Grevin Ertelenmesi' (2013)
(39), Çalışma ve Toplum Dergisi, 289-316.

Çelik N, Caniklioğlu N, Canbolat T ve Özkaraca E, *İş Hukuku Dersleri* (Yenilenmiş
35.Baskı, Beta Yayınevi 2022)

Çınar Ö. H., 'AIHS Kapsamında Yeni Anayasa'da Sendikal Haklar Nasıl Düzenlenmeli?'
(2012) 9(36) Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi, 133-152.

Çifter A., 'Yasal Grev ve Unsurları' (2004) 3(5) İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen
Bilimleri Dergisi 165-201.

Demir F., *En Son Yargıtay Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulaması* (Albi yayınevi,
2017)

Doğan S., 'Toplu Eylem Hakkı ve Siyasi Grev Bağlamında Bir Yargıtay Kararı
İncelemesi' (2014) 40 Çalışma ve Toplum Dergisi, 305-333.

Ewing K.D. and. Hendy J., 'Political Protest Strikes in the UK. (2011) 18(1) International
Union Rights, 8-9.

Ekmekçi Ö, *Toplu İş Hukuku Dersleri* (4. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2022)

Engin M., *AIHS ile AIHM kararlarının İç Hukuka Etkisi* (Şeçkin Yayınevi 2015)

Etcı H. and Hamdemir B., 1961 ve 1982 Anayasaları Döneminde Grev Hakkı ve
Kullanımına İlişkin Bir Değerlendirme (2020) 10(2) Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Dergisi, 377-407.

Eyrenci Ö, Taşkent S, Ulucan D ve Baskan E, *İş Hukuku* (10. Baskı, Beta Yayınevi 2020).

Ezer B., *Grev Hakkına İlişkin Sınırlama ve Yasaklar* (Seçkin Yayınevi 2016).

Fabbrini F., 'Le Droit de Grève dans un Marché Commun : les Défis Européens à la
Lumière de l'expérience Américaine' (2012) 121 Revue française des affaires sociales, 150–
175.

Flothmann K., ‘Trade Union Law in Germany’ (2011) 18(3) International Union Rights 18–19.

Gülmez M., ‘Örgütlenme ÖzgürSÜZlÜğÜ” Cephesinde Yeni Bir Şey yok! Olacağı da Yok’ (2013) 2(37) Çalışma ve Toplum Dergisi, 13-40.

Güvenbaş F. A., Grev Hakkının Sınırlandırılması ve Bu Sınırlandırmanın Uluslararası İlkeler Işığında Değerlendirilmesi (İzmir Ekonomi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Güzel A., Yargıtay’ın İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Kararlarının Değerlendirilmesi – Toplu İş İlişkileri (2014) İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Derneği, 299-457.

Juès J., *La Grève en France* (Presses Universitaires de France 1998)

Kılıçoğlu M., *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Yorumu* (Bilge Yayınevi 2013)

Kozak, İ. E. ‘İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği). Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,’ 1(37-38), 63-81.

Kutal M., ‘Toplu İş Uyuşmazlıkları ve Barışçı Yollarla Çözümlemesi’ Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 19, 219- 254.

Lievens F., *La Judicialisation du Droit de Grève* (Université Catholique de Louvain 2017)

Loiseau G. and Pécaut-Rivolier L. and Lokiec P. and Verkindt P.-Y., *Droit de la Négociation Collective* (Dallos Action 2021).

Mahiroğulları A., ‘5018 Sayılı Kanun'dan 275 Sayılı Kanun'a Grev Hakkı Tartışmaları: Yasakçı Dönemden Serbesti Döneme Geçişin Yol Haritası’ (2015), 4(4) HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi 152-169.

Naneci Arıcı A., Türk Hukukunda Grev Hakkı ve Sınırları (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi 2016).

Narmanlıoğlu Ü., *Toplu İş Hukuku II Toplu İş İlişkileri* (Beta Yayınevi 2013).

Oğuz Ö. ve Karabacak E., 'Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı Işığında Grev Hakkı ve Sınırlamaları, Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı Işığında Grev Hakkı ve Sınırlamaları' (2016) 13(49) Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi 67-84.

Özerkmen N., 'Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar' (2003) 43(1) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 239-257.

Özkul Z., Türk Anayasal Düzeninde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Grev Hakkı, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 2011)

Öztürk B., 'Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukukunda Grev (Toplu Eylem) Hakkının Değerlendirilmesi: Üç Farklı Yargıtay Kararı Işığında Toplu Eylem Hakkı' (2016) 4(51) Çalışma ve Toplum Dergisi 1793-1836.

Reinbach H., 'The Monopoly of Trade Unions in German Strike Law: The Strike Between Constitution and International Law' (2018) 61(1), German Yearbook of International Law, 557-559.

Sayın K. E. and Gümüş C. 'Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Görevlilerinin Grev Hakkı' (2023) 5(2) Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 567-622.

Sur M., '6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda Grev Hakkı' (2012) 4(28), Sicil, 163-171.

Sur M., *İş Hukuku Toplu İlişkiler* (Gözden Geçirilmiş ve Güncelleştirilmiş 10. Baskı Turhan Kitabevi 2022) .

Sur M. 'Türk Hukukunda Grev Hakkı -Uluslararası Normlar Açısından Bir İnceleme.' 10. Yılında 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun Değerlendirilmesi (2024) 351-395.

Süzek S, *İş Hukuku* (19. Baskı, Beta Yayınevi 2020).

Şahlanan F, *Toplu İş Hukuku* (On İki Levha Yayıncılık 2020).

Tuncay A. C. ve Savaş Kutsal B, *Toplu İş Hukuku* (7. Baskı Beta Yayınları 2019).

Tunçomağ K. ve Centel T., *İş Hukukunun Esasları* (9. Baskı, Beta Yayınevi 2018)

Uçar A. ve Ekinci A., ‘Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Çerçevesinde Türk Hukukunda Toplu Eylem Hakkı: Kapsam ve Sınırlarına İlişkin Bir İnceleme’ (2020) 5(1) Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3337-3382.

Ugan Çataalkaya D., ‘Quelques Réflexions sur la Constitutionnalisation des Droits Syndicaux en Turquie’ (2016) Prof. Dr. Fevzi Demir’e Armağan Özel Sayı, Legal İHSGHD, 369-394.

Ulucan D., ‘12 Eylül Tarihli Anayasa Değişikliklerinin Toplu İş Hukukuna Yansıması’ (2012) 9(33) Legal İSGHD 29.

Yıldırım A., 6356 sayılı Kanunun Sendikalar ve Toplu İş İlişkileri Hukukuna Getirdiği Yeni Düzenlemeler’ (2013) 81 Terazi Hukuk Dergisi, 56-64.

Yorgun S., ‘Anayasa Mahkemesinin 6356 Sayılı Yasaya İlişkin Kararının Sendikal Özgürlükler Boyutuyla Değerlendirilmesi’ (2016) 3(50) Çalışma ve Toplum 1171-1202.

Yazar Beyanı	
Yazarların Katkıları	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Mali Destek	Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı Beyanı	Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.
Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi	Yazar, makalenin tüm süreçlerinde TRÜHFD’nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde TRÜHFD’nin, yayın ve editör kurullarının hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmektedir.

Sivil Nesnelerin Korunmasının Erozyonu: Eğitim Tesislerine Yönelik Saldırıların Savaş Suçları Hukuku Çerçevesinde Normatif-Doktrinel Analizi (Minab Olayı Örneği)

The Erosion of the Protection of Civilian Objects: A Normative-Doctrinal Analysis of Attacks on Educational Facilities under International Criminal Law (The Case of Minab)

Behzad AGHAKHANLOU*

Öz

Silahlı çatışmaların doğasında yer alan şiddet dinamikleri, son yıllarda eğitim tesislerine yönelik saldırıların giderek daha görünür hâle gelmesiyle birlikte uluslararası insancıl hukuk açısından önemli hukuki tartışmaları gündeme getirmiştir. Okullar gibi sivil nitelikli yapıların hedef alınması, sivil nesnelerin korunmasına ilişkin normatif çerçevenin sınırlarını ve etkinliğini sorgulatmaktadır. Bu çalışma, eğitim tesislerine yönelik saldırıların yalnızca bir ihlal mi yoksa belirli koşullar altında savaş suçu mu teşkil ettiği sorusuna odaklanmaktadır. Bu bağlamda Minab’da bir okula yönelik saldırı, örnek olay olarak analiz edilmektedir. Çalışma, normatif ve doktrinel bir yöntem benimseyerek uluslararası insancıl hukuk ile uluslararası ceza hukuku normlarını birlikte değerlendirmektedir. Ayrıca, mevcut literatürde özellikle kast ve bilgi unsuru ile çift kullanımlı nesneler bağlamında ortaya çıkan boşluklar ele alınmakta ve bu eksikliklerin hukuki sorumluluğun belirlenmesine etkisi incelenmektedir. Sonuç olarak, eğitim tesislerine yönelik saldırıların belirli koşullar altında savaş suçu teşkil ettiği ve bu tür uygulamaların sivil nesnelerin korunmasına ilişkin normatif yapıyı aşındırdığı tespit edilmektedir. Bu durum, özellikle ayırım ve orantılılık ilkelerinin uygulanmasında ortaya çıkan belirsizliklerin, koruma rejiminin zayıflamasına yol açtığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Uluslararası insancıl hukuk, Savaş suçları, Sivil nesneler, Eğitim tesisleri, Orantılılık ilkesi

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 08.04.2026

Makale Kabul Tarihi: 14.08.2026

DOI: 10.66678/truhfd.1926156

Atıf: Behzad Aghakhanlou ‘Sivil Nesnelerin Korunmasının Erozyonu: Eğitim Tesislerine Yönelik Saldırıların Savaş Suçları Hukuku Çerçevesinde Normatif-Doktrinel Analizi (Minab Olayı Örneği)’ (2026) 4(2) TRÜHFD 154-193.

* PhD in Public International Law, Islamic Azad University, Maragheh Branch; Iran; Attorney at Law; Independent Researcher; behzadagakhanlou@yahoo.com, ORCID: 0009-0006-1676-2167.

Abstract

The dynamics of violence inherent in armed conflicts have, in recent years, brought renewed legal attention to attacks against educational facilities within the framework of international humanitarian law. The targeting of schools, as inherently civilian structures, raises critical questions regarding the limits and effectiveness of the normative regime governing the protection of civilian objects. This study addresses whether attacks on educational institutions should be regarded merely as violations or, under certain conditions, as war crimes. In this context, the attack on a school in Minab is examined as a case study. Adopting a normative and doctrinal methodology, the study evaluates the interaction between international humanitarian law and international criminal law. It further examines existing gaps in the literature, particularly with regard to *mens rea* and dual-use objects, and their implications for the determination of criminal responsibility. The study concludes that attacks on educational facilities may, under specific conditions, constitute war crimes and contribute to the erosion of the normative framework protecting civilian objects. This situation demonstrates that ambiguities in the application of the principles of distinction and proportionality lead to the weakening of the protection regime.

Keywords

International humanitarian law, War crimes, Civilian objects, Educational facilities, Principle of proportionality

GİRİŞ

Silahlı çatışmaların doğasında yer alan şiddet dinamikleri, son yıllarda sivil altyapıya yönelik saldırıların daha görünür hâle gelmesiyle birlikte uluslararası hukukun temel normatif çerçevesini yeniden tartışmaya açmıştır¹. Bu çerçevede eğitim tesislerine yönelik saldırılar, yalnızca doğurduğu insani sonuçlar bakımından değil, aynı zamanda uluslararası insancıl hukukun koruma rejiminin sınırları ve etkinliği bakımından da dikkat çekici bir sorun alanı oluşturmaktadır². Okullar gibi sivil nitelikli yapıların hedef alınması, sivil-askerî ayrımının uygulanabilirliği, orantılılık ilkesinin sınırları ve askerî gereklilik kavramının yorumlanması açısından önemli hukuki tartışmaları beraberinde getirmektedir³.

¹ Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict*: Report of the Secretary-General, BM Belgesi S/2024/385 (2024), paras 12–18.

² Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC), *International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts* (33. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Konferansı, Cenevre, 2019) 9–12.

³ Marco Sassòli, *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare* (2. bs., Edward Elgar 2019), 325–330; Noam Zamir, ‘Attacks against Civilian Objects and the Limits of Military Objectives in International Humanitarian Law’ (2021) 52(3) *Israel Law Review*, 381, 392–395.

Silahlı çatışmaların niteliğinin değişmesiyle birlikte, sivil nesneler ile askerî hedefler arasındaki ayrımın giderek bulanıklaştığı yönündeki iddialar güç kazanmıştır⁴. Özellikle çift kullanımlı nesneler bağlamında yapılan geniş yorumlar, eğitim tesislerinin de dolaylı ya da doğrudan hedef hâline gelmesine zemin hazırlamıştır⁵. Bu durum, uluslararası insancıl hukukun temel taşlarından biri olan ayrım ilkesinin pratikte nasıl uygulandığına ilişkin ciddi soru işaretleri doğurmaktadır⁶. Eğitim tesislerinin belirli koşullar altında askerî amaçlarla kullanılması, bu yapıların hukuki statüsünü tartışmalı hâle getirebilmektedir⁷. Bununla birlikte, bu tür istisnai durumların genelleştirilmesi, sivil koruma rejiminin aşınmasına yol açabilecek tehlikeli bir eğilimi de beraberinde getirmektedir⁸.

Mevcut literatür incelendiğinde, eğitim tesislerine yönelik saldırıların çoğunlukla betimleyici ve olgusal düzeyde ele alındığı görülmektedir⁹. Buna karşılık, bu saldırıların uluslararası ceza hukuku bağlamında değerlendirilmesine yönelik çalışmaların daha sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir¹⁰. Özellikle savaş suçlarının unsurlarına ilişkin incelemelerde, maddi unsur¹¹ ile manevi unsur¹² arasındaki ilişkinin yeterince derinleştirilmediği görülmektedir¹³. Ayrıca sorumluluğun belirlenmesinde kullanılan ölçütler de çoğu zaman yüzeysel biçimde ele alınmaktadır¹⁴. Benzer şekilde, çift kullanımlı nesneler kavramının geniş yorumlanmasından kaynaklanan hukuki belirsizlikler, birçok çalışmada sistematik bir çözümlemeye konu edilmemiştir¹⁵. Bu eksiklik, eğitim tesislerine yönelik saldırıların yalnızca bir ihlal olarak mı

⁴ ICRC, *International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts* (n 2) 9–12.

⁵ Michael N Schmitt, 'The Principle of Distinction and the Definition of Military Objectives' (2010) 45(1) *Israel Law Review*, 115, 120–128.

⁶ Sassòli (n 3) 349–355.

⁷ Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict*, BM Belgesi S/2023/345 (2023), paras 21–27.

⁸ Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024*, 28–35.

⁹ ibid 41–48.

¹⁰ Sandesh Sivakumaran, *The Law of Non-International Armed Conflict* (2. bs., OUP 2021) 412–418.

¹¹ *Actus reus*.

¹² *Mens rea*.

¹³ Kai Ambos, *Treatise on International Criminal Law: Volume II – The Crimes and Sentencing* (OUP 2022) 95–104.

¹⁴ Carsten Stahn, *A Critical Introduction to International Criminal Law* (2. bs., CUP 2019) 129–136.

¹⁵ Zamir (n 3) 400–405.

değerlendirilmesi gerektiği yoksa savaş suçu olarak mı nitelendirilebileceği sorusunun yeterince açıklığa kavuşturulamamasına yol açmaktadır¹⁶.

Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, eğitim tesislerine yönelik saldırıların hangi koşullar altında uluslararası insancıl hukukun ihlali olmanın ötesine geçerek savaş suçu niteliği kazanabileceğini ortaya koymaktır¹⁷. Bu doğrultuda çalışma şu temel araştırma sorusuna odaklanmaktadır: Eğitim tesislerine yönelik saldırılar her durumda yalnızca bir ihlal midir, yoksa belirli şartlar altında uluslararası ceza hukuku bakımından savaş suçu olarak nitelendirilebilir mi?¹⁸ Bu soru, İran'ın Hürmüzgân eyaletinde yer alan Minab kentinde bir okula yönelik saldırının hukuki analizi üzerinden somutlaştırılmakta; böylece teorik tartışmalar ile somut uygulama arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır¹⁹.

Çalışma, metodolojik olarak normatif ve doktrinel bir yaklaşım benimsemektedir²⁰. Bu kapsamda uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleri ile uluslararası ceza hukuku normları bütüncül bir yaklaşımla birlikte ele alınmaktadır²¹. İlgili uluslararası sözleşmeler, teamül kuralları ve yargı içtihatları sistematik biçimde incelenmektedir²². Böylece yalnızca normların teorik içeriği değil, aynı zamanda bu normların somut olaylara nasıl uygulanabileceği de değerlendirilmektedir²³.

Bu makalenin temel tezi, eğitim tesislerine yönelik saldırıların belirli koşullar altında savaş suçu teşkil edebileceği ve bu tür saldırıların süreklilik kazanmasının, sivil nesnelerin korunmasına ilişkin yerleşik normatif yapıyı aşındırdığıdır²⁴. Özellikle ayırım ve orantılılık ilkelerinin uygulanmasında ortaya çıkan belirsizlikler ile çift kullanımlı nesneler kavramının geniş yorumlanması, koruma rejiminin zayıflamasına neden olmaktadır²⁵. Bu bağlamda çalışma,

¹⁶ Robert Cryer ve diğerleri, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (4. bs., CUP 2019) 292–300.

¹⁷ Antonio Cassese, *International Criminal Law* (3. bs., OUP 2013) 210–218.

¹⁸ Cryer ve diğerleri (n 16) 292–300; Zamir (n 3) 405–410.

¹⁹ Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict* (n 1) paras 30–36.

²⁰ Cryer ve diğerleri (n 16) 5–12.

²¹ Emily Crawford ve Alison Pert, *International Humanitarian Law* (2. bs., CUP 2020) 45–55.

²² Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC), *Customary International Humanitarian Law: Volume I – Rules* (CUP 2005) 3–8; *Prosecutor v Kupreškić* (Karar) ICTY-95-16-T (14 Ocak 2000) paras 520–527.

²³ Ambos (n 13) 45–52.

²⁴ ibid 102–110.

²⁵ Zamir (n 3) 405–410; ICRC (n 2) 11–15.

yalnızca mevcut hukuki durumu analiz etmekle yetinmemekte, aynı zamanda bu eğilimin uluslararası hukuk düzeni üzerindeki muhtemel uzun vadeli etkilerine de dikkat çekmektedir²⁶.

I. KAVRAMSAL VE HUKUKİ ÇERÇEVE

A. Uluslararası İnsancıl Hukukta Sivil Nesnelerin Korunması

Uluslararası insancıl hukuk, silahlı çatışmalar sırasında sivillerin ve sivil nesnelerin korunmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiş normatif bir sistemdir²⁷. Bu sistem, çatışan tarafların sınırsız bir hareket serbestisine sahip olmadığını ve belirli hukuki sınırlamalara tabi olduğunu esas almaktadır²⁸. Bu bağlamda, sivil nesnelerin korunmasına ilişkin kurallar, yalnızca insani kaygılara değil, aynı zamanda uluslararası hukukun yapısal bütünlüğüne de hizmet etmektedir²⁹.

Sivil nesne kavramı, uluslararası insancıl hukukun merkezî unsurlarından biridir³⁰. Genel kabul gören tanıma göre, askerî hedef niteliği taşımayan tüm nesneler sivil nesne olarak kabul edilmektedir³¹. Bu tanım, negatif bir yaklaşıma dayanmakta olup, bir nesnenin sivil olarak nitelendirilebilmesi için askerî hedef olarak sınıflandırılmaması yeterli görülmektedir³². Bu nedenle, sivil nesne kavramı oldukça geniş bir kapsama sahiptir ve eğitim tesisleri de bu kapsam içerisinde yer almaktadır³³.

Askerî hedef kavramı ise sivil nesne kavramının karşıtını oluşturmaktadır ve uluslararası insancıl hukukta daha dar bir çerçevede tanımlanmaktadır³⁴. Buna göre bir nesnenin askerî hedef olarak kabul edilebilmesi için iki temel kriterin birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir: birincisi, nesnenin doğası, konumu, amacı veya kullanımı itibarıyla askerî harekâta etkin bir katkı sağlaması;

²⁶ Sassòli (n 3) 374–380; Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict* (n 1) paras 45–50.

²⁷ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48; Sassòli (n 3) 186–189.

²⁸ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 51; Sassòli (n 3) 189–192.

²⁹ Helen Duffy, *The 'War on Terror' and the Framework of International Law* (2. bs., CUP 2021) 250–255; Sandesh Sivakumaran, *The Law of Non-International Armed Conflict* (2. bs., OUP 2021) 320–325.

³⁰ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48; Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC), *International Humanitarian Law and the Protection of Civilians in Armed Conflict*, para 2.

³¹ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(1); Noam Zamir, *Classification of Conflicts in International Humanitarian Law* (Edward Elgar 2017) 162–165.

³² Yoram Dinstein, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict* (4. bs., CUP 2022) 91–95.

³³ Eğitime Yönelik Saldırılardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 20–27; UNESCO, *Protecting Education from Attack: A Legal and Policy Framework* (2021).

³⁴ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2); ICRC (n 2) 11–15.

ikincisi ise, bu nesnenin tamamen veya kısmen imha edilmesinin belirli ve somut bir askerî avantaj sağlamasıdır³⁵. Bu iki koşulun birlikte gerçekleşmemesi hâlinde, ilgili nesne askerî hedef olarak değerlendirilemez ve sivil koruma rejimi kapsamında kalmaya devam eder³⁶.

B. Eğitim Tesislerinin Hukuki Statüsü

Eğitim tesislerinin hukuki statüsü de bu genel çerçeve içerisinde değerlendirilmektedir. Okullar, üniversiteler ve diğer eğitim kurumları, kural olarak sivil nesne statüsüne sahiptir³⁷. Bu yapıların temel işlevi eğitim faaliyetleri olduğundan, doğrudan askerî amaçlara hizmet ettikleri varsayılmaz³⁸. Bununla birlikte, belirli durumlarda eğitim tesislerinin askerî amaçlarla kullanılması, bu yapıların statüsünde geçici bir değişikliğe yol açabilmektedir³⁹. Ancak bu tür bir dönüşümün hukuki olarak kabul edilebilmesi için, yukarıda belirtilen askerî hedef kriterlerinin somut ve açık bir şekilde karşılanması gerekmektedir⁴⁰. Aksi hâlde, eğitim tesislerinin hedef alınması uluslararası insancıl hukukun ihlali anlamına gelecektir⁴¹.

Uluslararası insancıl hukukun uygulanmasında belirleyici olan üç temel ilke bulunmaktadır: ayırım, orantılılık ve askerî gereklilik⁴². Ayırım ilkesi, çatışan tarafların siviller ile savaşçılar ve sivil nesneler ile askerî hedefler arasında her zaman ayırım yapmasını zorunlu kılmaktadır. Bu ilke, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek I No'lu Protokol'ün 48. maddesinde açık biçimde düzenlenmiş olup, sivil nüfusun ve sivil nesnelerin korunmasının temel dayanağını oluşturmaktadır⁴³. Ayrıca Ek I No'lu Protokol'ün 50. maddesi sivil nüfusun korunmasına ilişkin temel çerçeveyi ortaya koyarken, 52. maddesi askerî hedefler ile sivil nesneler arasındaki ayırımın hukuki temelini oluşturmaktadır⁴⁴.

³⁵ Dinstein (n 32) 97–103; Zamir (n 3) 390–395.

³⁶ William H Boothby, *The Law of Targeting* (OUP 2012) 150–160; Michael N Schmitt ve Louise Arimatsu, 'Attack Decision-Making and the Law of Armed Conflict' (2016) 94 *International Law Studies* 1, 25–30.

³⁷ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48, 52(1); UNESCO (n 33).

³⁸ Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC), *International Humanitarian Law and the Protection of Schools and Education*, 20–22, *Eğitime Yönelik Saldırılar 2024* (n 8) 15–22.

³⁹ ICRC, *Guidelines on the Protection of Civilian Objects in Armed Conflict* (2020) paras 13–16; Sassòli (n 3) 203–205.

⁴⁰ Dinstein (n 32) 101–105; Zamir (n 3) 394–398.

⁴¹ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); ICRC, *Customary International Humanitarian Law Database* (2022 güncellemesi) Rules 7–10.

⁴² Schmitt (n 5) 120–128; Sassòli (n 3) 325–330.

⁴³ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48; Dinstein (n 32) 91–95.

⁴⁴ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 50, 52; Zamir (n 3) 392–395; ICRC (n 2) 11–15.

Bu nedenle söz konusu hükümler, eğitim tesislerinin hukuki statüsünün belirlenmesinde özel önem taşımaktadır.

Orantılılık ilkesi ise, meşru bir askerî hedefe yönelik saldırılarda dahi, beklenen askerî avantaj ile sivil zararlar arasında makul bir denge kurulmasını gerektirmektedir⁴⁵. Buna göre, bir saldırının yol açacağı sivil kayıplar, elde edilmesi beklenen askerî avantajla karşılaştırıldığında aşırı ise, söz konusu saldırı hukuka aykırı kabul edilmektedir⁴⁶. Bu ilke, özellikle karmaşık ve yoğun nüfuslu alanlarda yürütülen askerî operasyonlarda büyük önem taşımaktadır⁴⁷.

C. Temel İlkeler: Ayrım, Orantılılık ve Askerî Gereklilik

Askerî gereklilik ilkesi ise, çatışan tarafların yalnızca askerî bakımdan zorunlu olan hedeflere yönelmesini öngörmektedir⁴⁸. Bu ilke, mutlak bir serbestlik sağlamamakta, aksine diğer insancıl hukuk ilkeleriyle birlikte uygulanarak saldırıların sınırlarını belirlemektedir⁴⁹. Dolayısıyla askerî gereklilik, hiçbir durumda sivil nesnelere yönelik keyfi veya aşırı saldırıları meşrulaştıran bir gerekçe olarak ileri sürülemez⁵⁰.

Bu kavramsal ve hukuki çerçeve, eğitim tesislerine yönelik saldırıların değerlendirilmesinde temel bir değerlendirme zemini oluşturmaktadır⁵¹. Özellikle sivil nesne ile askerî hedef arasındaki ayrımın bulanıklaştığı durumlarda, yukarıda belirtilen ilkelerin titizlikle uygulanması gerekmektedir⁵². Aksi hâlde, koruma rejiminin zayıflaması ve uluslararası insancıl hukukun normatif gücünün aşınması kaçınılmaz hâle gelecektir⁵³. Bu nedenle eğitim tesislerinin askerî

⁴⁵ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 51(5)(b); ICRC (n 2) 16–18.

⁴⁶ Geoffrey S Corn ve Victor Hansen, *The Law of Armed Conflict: An Operational Approach* (2. bs., Wolters Kluwer 2019) 210–220; Christopher Greenwood, 'The Law of Weaponry at the Start of the New Millennium' in Michael N Schmitt ve Leslie C Green (eds), *The Law of Armed Conflict: Into the Next Millennium* (Naval War College 1998) 185, 200–205.

⁴⁷ Sassòli (n 3) 210–215; Sivakumaran (n 10) 330–335.

⁴⁸ Dinstein (n 32) 24–30; ICRC, *International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts* (n 2) 15–16.

⁴⁹ Sassòli (n 3) 187–190; Sivakumaran (n 10) 318–322.

⁵⁰ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 51, 52; ICRC, *Customary International Humanitarian Law Database* (n 41) Rules 14–15.

⁵¹ Nils Melzer, *International Humanitarian Law: A Comprehensive Introduction* (ICRC 2016) 180–190; Robin Geiß ve Anna Petrig, *The Use of Force in International Law: A Case-Based Approach* (OUP 2019) 300–310.

⁵² Dinstein (n 32) 140–145; Zamir (n 3) 398–402.

⁵³ Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 30–36; Sivakumaran (n 10) 335–338.

hedef olarak değerlendirilmesine ilişkin istisnaların dar yorumlanması ve her somut olayda güçlü ve doğrulanabilir deliller aranması gerekmektedir.

II. EĞİTİM TESİSLERİNİN KORUNMASI VE İSTİSNALAR

A. Genel Koruma Rejimi

Uluslararası insancıl hukukta eğitim tesisleri, kural olarak sivil nesne statüsüne sahiptir ve bu nedenle doğrudan saldırılara karşı korunmaktadır⁵⁴. Bu koruma, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek I No'lu Protokol'ün 48. ve 52. maddelerinde düzenlenen ayırım ilkesi ve sivil nesnelerin korunmasına ilişkin hükümlerden kaynaklanmaktadır. Okullar, üniversiteler ve diğer eğitim kurumları, doğaları gereği askerî faaliyetlerle bağlantılı olmayan ve esas itibarıyla sivil nüfusa hizmet eden yapılar olarak kabul edilmektedir⁵⁵. Bu nedenle, bu tür tesislerin hedef alınması, hukuka aykırılık yönünde güçlü bir karine oluşturmaktadır.

B. Askerî Hedefe Dönüşüm

Bununla birlikte, bu koruma mutlak değildir ve belirli hukuki koşullara tabidir⁵⁶. Uluslararası insancıl hukukta kabul edilen temel prensiplerden biri, bir sivil nesnenin belirli koşullar altında askerî hedef hâline gelebileceğidir⁵⁷. Eğitim tesisleri de bu genel kuralın dışında değildir⁵⁸. Bir okulun askerî amaçlarla kullanılması, örneğin askerî birliklerin konuşlandırılması, silah depolama faaliyetleri veya operasyonel komuta merkezi olarak işlev görmesi gibi durumlarda, söz konusu tesisin statüsü geçici olarak değişebilmektedir⁵⁹. Ancak bu dönüşümün hukuken geçerli olabilmesi için, Ek I No'lu Protokol'ün 52(2). maddesinde öngörülen askerî hedef kriterlerinin açık, somut ve doğrulanabilir biçimde karşılanması gerekmektedir.

⁵⁴ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48, 52(1); ICRC (n 2).

⁵⁵ UNESCO (n 33); Eğitime Yönelik Saldırılarından Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 18–25.

⁵⁶ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2); ICRC (n 2) 11–15.

⁵⁷ Dinstei (n 32) 97–102; Zamir (n 3) 390–395.

⁵⁸ Eğitime Yönelik Saldırılarından Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 22–28; UNESCO (n 33).

⁵⁹ Sassòli (n 3) 203–206; ICRC (n 39).

C. Çift Kullanımlı Nesneler

Bu noktada özellikle “çift kullanımlı nesneler”⁶⁰ kavramı önem kazanmaktadır⁶¹. Çift kullanımlı nesneler, hem sivil hem de askerî amaçlarla kullanılabilen yapılar olarak tanımlanmaktadır⁶². Eğitim tesisleri, normal koşullarda sivil işlevlere sahip olmakla birlikte, belirli durumlarda askerî kullanıma konu olabildikleri için bu kategori içerisinde değerlendirilebilmektedir⁶³. Ancak bu durum, eğitim tesislerinin otomatik olarak meşru askerî hedef hâline geldiği anlamına gelmemektedir⁶⁴.

Aksine, çift kullanımlı nesnelerin hedef alınabilmesi, oldukça sınırlı ve istisnai koşullara bağlıdır⁶⁵. Bir nesnenin askerî hedef olarak nitelendirilebilmesi için, yalnızca potansiyel bir askerî kullanım ihtimali yeterli değildir⁶⁶. Somut ve mevcut bir askerî katkının bulunması ve bu katkının ortadan kaldırılmasının belirli ve doğrudan bir askerî avantaj sağlaması gerekmektedir. Bu kriterler, Ek I No’lu Protokol’ün 52(2). maddesinde yer alan askerî hedef tanımıyla da uyumludur. Bu bağlamda, varsayımsal veya dolaylı değerlendirmeler üzerinden sivil nesnelerin hedef alınması, uluslararası insancıl hukukun koruma mantığıyla bağdaşmamaktadır⁶⁷. Bu nedenle çift kullanımlı nesnelere ilişkin istisnaların dar yorumlanması ve şüphe hâlinde sivil kullanım karinesinin korunması gerekmektedir.

D. Dar ve Geniş Yorum Yaklaşımları

Bu çerçevede, çift kullanımlı nesnelerin yorumlanmasında iki farklı yaklaşım öne çıkmaktadır: dar yorum ve geniş yorum⁶⁸. Dar yorum yaklaşımına göre, bir nesnenin askerî hedef olarak kabul edilebilmesi için yukarıda belirtilen kriterlerin katı ve sınırlı bir şekilde uygulanması

⁶⁰ *Dual-Use Objects*.

⁶¹ Zamir (n 3) 392–395; ICRC (n 2) 11–15.

⁶² Dinstein (n 32) 105–108; Sassòli (n 3) 204–206.

⁶³ Eğitime Yönelik Saldırılarından Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 25–30; UNESCO (n 33).

⁶⁴ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No’lu Protokol (1977) m. 52(2); Sivakumaran (n 10) 326–330.

⁶⁵ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No’lu Protokol (1977) m. 52(2); ICRC (n 2) 11–15.

⁶⁶ Robert Kolb ve Richard Hyde, *An Introduction to the International Law of Armed Conflicts* (3. bs., Hart 2018) 145–155.

⁶⁷ ICRC, *Customary International Humanitarian Law Database* (n 41) Rules 7–10; Sivakumaran (n 10) 327–332.

⁶⁸ Zamir (n 3) 395–399; ICRC (n 2) 11–15.

gerekmektedir⁶⁹. Bu yaklaşım, sivil koruma rejimini güçlendirmekte ve keyfi saldırıların önüne geçmeyi amaçlamaktadır⁷⁰.

Buna karşılık, geniş yorum yaklaşımı, askerî gereklilik ve operasyonel ihtiyaçlar çerçevesinde daha esnek bir değerlendirme yapılmasını savunmaktadır⁷¹. Bu yaklaşımda, potansiyel veya dolaylı askerî katkı ihtimalleri de dikkate alınabilmekte ve bu durum sivil nesnelerin daha kolay hedef hâline gelmesine yol açabilmektedir⁷². Ancak bu tür geniş yorumların, uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleriyle, özellikle ayırım ve orantılılık ilkeleriyle ciddi bir gerilim içerisinde olduğu açıktır⁷³.

Eğitim tesisleri bağlamında bu gerilim daha da belirgin hâle gelmektedir⁷⁴. Bir okulun kısa süreli veya sınırlı bir askerî kullanımının, o yapının tamamen askerî hedef hâline geldiği şeklinde yorumlanması, sivil koruma rejiminin aşınmasına neden olabilecek tehlikeli bir eğilimdir⁷⁵. Bu nedenle, eğitim tesislerine ilişkin istisnaların dar yorumlanması ve şüphe hâlinde sivil kullanım karinesinin korunması gerekmektedir.

Dar yorum yaklaşımı, eğitim tesislerinin askerî hedef olarak değerlendirilmesini istisnai bir durum olarak kabul etmekte ve bu istisnanın yalnızca uluslararası insancıl hukukta kabul edilen objektif ölçütlerin birlikte gerçekleşmesi hâlinde uygulanabileceğini öngörmektedir. Bu yaklaşımın amacı, askerî hedef kavramının genişletici yorumlarla sivil nesnelerin korunmasını zayıflatmasını önlemek ve ayırım ilkesinin etkinliğini muhafaza etmektir⁷⁶.

Bu çerçevede, bir eğitim tesisinin askerî hedef olarak değerlendirilebilmesi için öncelikle söz konusu tesisin doğası, konumu, amacı veya fiilî kullanımı itibarıyla askerî harekâta etkin bir katkı

⁶⁹ Dinstein (n 32) 102–106; Sassòli (n 3) 204–207.

⁷⁰ ICRC, *Customary International Humanitarian Law Database* (n 41) Rules 1 ve 7; Sivakumaran (n 10) 330–333.

⁷¹ Laurie R Blank ve Gregory P Noone, *International Law and Armed Conflict: Fundamental Principles and Contemporary Challenges in the Law of War* (2. bs., Wolters Kluwer 2019) 230–240; Michael N Schmitt, ‘Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Preserving the Delicate Balance’ (2010) 50(4) *Virginia Journal of International Law* 795, 810–815.

⁷² Zamir (n 3) 390–394; Sassòli (n 3) 206–209.

⁷³ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No’lu Protokol (1977) m. 48, 51; Sivakumaran (n 10) 332–336.

⁷⁴ Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırılar 2024* (n 8) 28–34; ICRC (n 2).

⁷⁵ Zamir (n 3) 395–397; Sassòli (n 3) 210–214.

⁷⁶ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No’lu Protokol (1977) m. 52(2); Dinstein (n 32) 97–103; Sassòli (n 3) 203–207; Zamir (n 3) 395–399.

(effective contribution to military action) sağlaması gerekir. Sadece gelecekte askerî amaçlarla kullanılabileceğine ilişkin varsayımlar veya dolaylı ihtimaller, bu şartın gerçekleştiğini göstermeye yeterli değildir⁷⁷.

İkinci olarak, eğitim tesisinin tamamen veya kısmen etkisiz hâle getirilmesi, olayın somut koşulları içerisinde belirli ve doğrudan bir askerî avantaj (definite military advantage) sağlamalıdır. Beklenen avantajın varsayımsal, belirsiz veya uzun vadeli olması, Ek I No'lu Protokol'ün 52(2). maddesi kapsamında askerî hedef niteliğinin kabulü için yeterli değildir⁷⁸.

Üçüncü olarak, bu iki koşulun gerçekleşip gerçekleşmediği, yalnızca teorik değerlendirmelerle değil, saldırının gerçekleştirildiği andaki fiilî durum esas alınarak her somut olay bakımından ayrı ayrı (case-by-case assessment) incelenmelidir. Bu değerlendirme yapılırken mevcut istihbarat verileri, yapının gerçek kullanım biçimi, operasyonel koşullar ve güvenilir deliller birlikte dikkate alınmalıdır⁷⁹.

Son olarak, uluslararası insancıl hukukun temel prensiplerinden biri olan sivil kullanım karinesi (civilian presumption) gereğince, eğitim tesisinin askerî amaçlarla kullanıldığı açık ve doğrulanabilir delillerle ortaya konulamadığı sürece, yapının sivil nesne statüsünü koruduğu kabul edilmelidir. Bu nedenle geçici, sınırlı veya doğrulanmamış askerî kullanım iddiaları tek başına eğitim tesisinin koruma statüsünü ortadan kaldırmaz⁸⁰.

Dolayısıyla dar yorum yaklaşımı, eğitim tesislerinin korunmasını mutlaklaştırmamakta; ancak askerî hedef istisnasının uygulanmasını sıkı hukuki ölçütlere bağlayarak, uluslararası insancıl hukukun ayırım ve orantılılık ilkeleriyle uyumlu bir denge kurmaktadır. Böylece hem meşru askerî gerekliliklerin karşılanması hem de sivil nesnelerin korunmasına ilişkin normatif rejimin aşındırılmasının önlenmesi amaçlanmaktadır⁸¹.

⁷⁷ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2); Sassòli (n 3) 203–207; Zamir (n 3) 395–399.

⁷⁸ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2); Dinstein (n 32) 97–103; Boothby (n 36) 150–160.

⁷⁹ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2); Zamir (n 3) 395–399; Prosecutor v Galić (Karar) ICTY-98-29-T (5 Aralık 2003) paras 50–61.

⁸⁰ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(3); ICRC, Customary International Humanitarian Law Database (n 41) Rule 7; Zamir (n 3) 395–399.

⁸¹ Sassòli (n 3) 325–330; Zamir (n 3) 395–399; ICRC, Customary International Humanitarian Law Database (n 41) Rules 1, 7.

Sonuç olarak, eğitim tesislerinin askerî hedef olarak değerlendirilmesi, uluslararası insancıl hukukun öngördüğü istisnai koşulların somut olay temelinde titizlikle incelenmesini gerektirmektedir. Dar yorum yaklaşımı, askerî gereklilik ile sivillerin korunması arasında kurulması gereken dengeyi, objektif hukuki ölçütler aracılığıyla sağlamayı amaçlamakta; böylece eğitim tesislerine tanınan koruma rejiminin keyfî veya genişletici yorumlarla aşındırılmasını önlemektedir. Buna karşılık geniş yorum yaklaşımının benimsenmesi, askerî hedef kavramının sınırlarını belirsizleştirerek ayırım ilkesinin etkinliğini zayıflatma ve sivil nesnelere sağlanan korumayı daraltma riskini beraberinde getirmektedir⁸².

III. SAVAŞ SUÇUNUN UNSURLARI VE ULUSLARARASI İÇTİHAT

Uluslararası ceza hukuku bağlamında savaş suçlarının tespiti, yalnızca uluslararası insancıl hukukun ihlalinin ortaya konulmasıyla sınırlı değildir⁸³. Bir fiilin savaş suçu olarak nitelendirilebilmesi için, ilgili eylemin hem maddi unsur hem de manevi unsur bakımından belirli kriterleri karşılaması gerekmektedir⁸⁴. Bu çerçevede, sivil nesnelere yönelik saldırıların hukuki niteliğinin belirlenmesi, normatif kuralların soyut düzeyde tespitiyle yetinmeyip, bu kuralların somut olaylara nasıl uygulanacağını ortaya koyan çok katmanlı bir analizi gerekli kılmaktadır⁸⁵.

A. Maddi Unsur

Savaş suçlarının maddi unsuru, uluslararası ceza hukukunda yasaklanan bir fiilin gerçekleştirilmesini ifade etmektedir⁸⁶. Sivil nesnelere yönelik saldırılar bakımından bu unsur, özellikle Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 8. maddesi çerçevesinde önem kazanmaktadır⁸⁷. Buna göre, sivil nesnelere karşı kasten yöneltilen saldırılar, belirli şartlar altında doğrudan savaş suçu kapsamında değerlendirilebilmektedir⁸⁸.

⁸² Eğitime Yönelik Saldırılarından Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 35–40; Sivakumaran (n 10) 334–338.

⁸³ Roma Statüsü m. 8; Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (2011, 2020 güncellemesi).

⁸⁴ Cryer ve diğerleri (n 16) 280–290; Cassese (n 17) 220–230.

⁸⁵ Stahn (n 14) 210–220; Cryer ve diğerleri (n 16) 325–330.

⁸⁶ Ambos (n 13) 104–110; Gerhard Werle ve Florian Jessberger, *Principles of International Criminal Law* (4. bs., OUP 2020) 278–282.

⁸⁷ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elements 1–3.

⁸⁸ Stahn (n 14) 214–220; Cryer ve diğerleri (n 16) 327–332.

Bu bağlamda maddi unsurun tespiti bakımından en az üç temel unsurun birlikte ortaya konulması gerekmektedir⁸⁹. İlk olarak, saldırının yöneldiği hedefin sivil nesne niteliğinde olması gerekir⁹⁰. Eğitim tesisleri gibi yapılar, kural olarak bu kategori içerisinde yer almaktadır⁹¹. İkinci olarak, söz konusu nesnenin saldırı anında askerî hedef niteliği kazanmamış olması gerekir⁹². Üçüncü olarak ise, fiilen bir saldırı eyleminin gerçekleştirilmiş olması aranır⁹³. Bu üç unsurdan herhangi birinin eksikliği, fiilin savaş suçu olarak nitelendirilmesini hukuken tartışmalı hâle getirebilir⁹⁴. Dolayısıyla maddi unsur analizi, yalnızca saldırının varlığına değil, aynı zamanda hedefin niteliğine ve saldırı anındaki somut koşullara da bağlıdır⁹⁵.

Uluslararası ceza yargılamalarında bu unsurun nasıl yorumlandığı, özellikle Uluslararası Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi (ICTY) içtihatlarında açık biçimde görülmektedir.⁹⁶ Örneğin *Prosecutor v Galić* davasında, Saraybosna'daki sivillere yönelik saldırılar değerlendirilmiş ve mahkeme, sivil hedeflerin kasıtlı olarak hedef alınmasının savaş suçu teşkil ettiğini açık biçimde ortaya koymuştur⁹⁷. Ancak bu kararın asıl önemi, yalnızca sivil hedeflere saldırının yasak olduğunu tekrar etmesinde değil, hedefin fiilî niteliğinin tespitinde somut koşulların merkezi rolünü vurgulamasında yatmaktadır⁹⁸. Mahkeme, bir hedefin sivil olup olmadığının soyut varsayımlarla değil, fiilî bağlam üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur⁹⁹. Bu yönüyle *Galić* kararı, maddi unsur analizinde hedefin gerçek niteliğinin belirleyici olduğunu teyit etmektedir¹⁰⁰.

Benzer şekilde *Prosecutor v Kordić and Čerkez* davasında, sivil yerleşim alanlarına yönelik sistematik saldırılar incelenmiş ve sivil nesnelerin korunmasına ilişkin normların ihlalinin belirli

⁸⁹ Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8; Ambos (n 13) 105–110.

⁹⁰ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(1); Dinstein (n 32) 91–95.

⁹¹ Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 20–25; UNESCO (n 33).

⁹² Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2); Sassòli (n 3) 203–206.

⁹³ Guénaél Mettraux, *International Crimes: Law and Practice, Volume I* (OUP 2020) 300–310; Alexander Zahar ve Göran Sluiter, *International Criminal Law: A Critical Introduction* (OUP 2008) 180–190.

⁹⁴ Werle ve Jessberger (n 86) 280–285.

⁹⁵ Sivakumaran (n 10) 330–334; ICRC, *Customary International Humanitarian Law Database* (n 41) Rules 7–10.

⁹⁶ Cryer ve diğerleri (n 16) 340–345; Stahn (n 14) 220–225.

⁹⁷ *Prosecutor v Galić* (Karar) ICTY-98-29-T (5 Aralık 2003) paras 50–61, 133–140.

⁹⁸ Dinstein (n 32) 96–99.

⁹⁹ *Prosecutor v Galić* (n 97) paras 51–58.

¹⁰⁰ Sassòli (n 3) 205–207; Zamir (n 3) 393–396.

koşullar altında doğrudan savaş suçu oluşturduğu kabul edilmiştir¹⁰¹. Bu karar da, maddi unsurun yalnızca saldırı eyleminin gerçekleşmesiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda saldırının yöneldiği nesnenin sivil karakterinin hukukten korunmaya değer olup olmadığının dikkatle incelenmesi gerektiğini göstermektedir¹⁰². Dolayısıyla uluslararası içtihat, maddi unsurun tespitinde iki aşamalı bir analizi gerekli kılmaktadır: önce hedefin niteliği belirlenmekte, ardından saldırının bu niteliğe rağmen gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği incelenmektedir¹⁰³.

Bu çerçevede, eğitim tesislerine yönelik saldırıların maddi unsur bakımından değerlendirilmesinde temel mesele, söz konusu yapının saldırı anında sivil niteliğini koruyup korumadığının belirlenmesidir¹⁰⁴. Eğer okul veya eğitim kurumu somut ve doğrulanabilir biçimde askerî hedefe dönüşmemişse, ona yönelik saldırının maddi unsur bakımından savaş suçunun maddi unsurunu karşıladığı sonucuna ulaşmak mümkün hâle gelmektedir¹⁰⁵.

B. Manevi Unsur

Savaş suçlarının oluşumu bakımından yalnızca fiilin gerçekleşmiş olması yeterli değildir; failin zihinsel durumu da belirleyici rol oynamaktadır¹⁰⁶. Uluslararası ceza hukukunda manevi unsur, genel olarak kast¹⁰⁷ ve bilgi¹⁰⁸ unsurlarıyla ilişkilendirilmekte; bazı bağlamlarda ise bilinçli kayıtsızlık veya ağır ihmale yakın durumlar, özellikle sivil zararların öngörülebilirliği bakımından tartışma konusu olmaktadır¹⁰⁹. Bu nedenle, sivil nesnelere yönelik saldırıların hukuki değerlendirilmesinde manevi unsur, çoğu zaman maddi unsur kadar kritik bir rol oynamaktadır¹¹⁰.

¹⁰¹ *Prosecutor v Kordić and Čerkez* (Karar) ICTY-95-14/2-T (26 Şubat 2001) paras 346–352; Cryer ve diğerleri (n 16) 345–350.

¹⁰² Stahn (n 14) 222–226; Dinstein (n 32) 97–100.

¹⁰³ Sassòli (n 3) 205–208; Zamir (n 3) 395–399.

¹⁰⁴ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48, 52(1)– (2); ICRC (n 2).

¹⁰⁵ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elements 1–2; Ambos (n 13) 108–112.

¹⁰⁶ Roma Statüsü m. 30; Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), element 3.

¹⁰⁷ *intent*.

¹⁰⁸ *Knowledge*.

¹⁰⁹ Eugene Kontorovich, ‘The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction’s Hollow Foundation’ (2004) 45 *Harvard International Law Journal* 183, 200–210; Shane Darcy, *Collective Responsibility and Accountability under International Law* (Transnational 2007) 140–150.

¹¹⁰ Stahn (n 14) 225–230; Cryer ve diğerleri (n 16) 332–336.

Sivil nesnelere yönelik saldırılar bağlamında, failin hedefin sivil niteliğini bilmesi veya en azından mevcut koşullar altında bu niteliği makul olarak öngörebilecek durumda olması önem taşımaktadır¹¹¹. Burada doğrudan kast ile bilgiye dayalı sorumluluk arasındaki ayrım öne çıkmaktadır¹¹². Doğrudan kast hâlinde fail, sivil bir hedefi bilerek ve isteyerek hedef almaktadır. Ancak uluslararası ceza hukuku uygulamasında, yalnızca açık niyet değil, aynı zamanda mevcut koşullar altında sivil zararın öngörülebilirliği de dikkate alınmaktadır¹¹³. Bu nedenle manevi unsurun tespitinde, failin elindeki bilgi, operasyonel bağlam, hedef tespit süreçleri ve saldırının icra edildiği koşullar birlikte değerlendirilmelidir¹¹⁴.

Bu bağlamda *Prosecutor v Kupreškić* davası özel önem taşımaktadır¹¹⁵. Mahkeme, özellikle orantısız saldırılar bağlamında failin zihinsel durumunu değerlendirirken, sivil zararların öngörülebilir olup olmadığına dikkat çekmiştir¹¹⁶. Kararın ortaya koyduğu temel ilke, failin yalnızca fiilî sonucu istemesinin değil, aynı zamanda mevcut koşullar altında ortaya çıkması yüksek derecede muhtemel sivil zararları göz ardı ederek hareket etmesinin de sorumluluk bakımından önem taşıdığıdır¹¹⁷. Bu karar, manevi unsur analizinde öngörülebilirlik unsurunun ikincil değil, belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir¹¹⁸. Başka bir ifadeyle, sivil kayıpların veya sivil nesnelere yönelik zararın makul olarak öngörülebilir olduğu durumlarda, failin bu riski bilinçli biçimde görmezden gelmesi, savaş suçu değerlendirmesinde belirleyici olabilir¹¹⁹.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin *Prosecutor v Ntaganda* kararında ise, sivil hedeflere yönelik saldırılarda failin bilgi düzeyi ve niyeti daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır¹²⁰. Mahkeme, hedefin niteliğine ilişkin bilginin belirlenmesinde operasyonel bağlamın, istihbarat verilerinin, emir-komuta ilişkilerinin ve saldırının icra edildiği şartların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır¹²¹. Bu yaklaşım, manevi unsurun soyut bir psikolojik varsayıma

¹¹¹ Roma Statüsü m. 30; Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elements 2–3.

¹¹² Ambos (n 13) 122–128; Werle ve Jessberger (n 86) 292–296.

¹¹³ *Prosecutor v Kupreškić* (Karar) ICTY-95-16-T (14 Ocak 2000) paras 524–526; Stahn (n 14) 228–232.

¹¹⁴ Cryer ve diğerleri (n 16) 333–336; Sivakumaran (n 10) 338–342.

¹¹⁵ *Prosecutor v Kupreškić* (n 22) paras 524–526; Cryer ve diğerleri (n 16) 333–336.

¹¹⁶ *Prosecutor v Kupreškić* (n 22) paras 526–528.

¹¹⁷ Stahn (n 14) 228–232; Ambos (n 13) 124–129.

¹¹⁸ Werle ve Jessberger (n 86) 293–296.

¹¹⁹ Sivakumaran (n 10) 339–343; Zamir (n 3) 397–400.

¹²⁰ *Prosecutor v Ntaganda* (Karar) ICC-01/04-02/06 (8 Temmuz 2019) paras 697–703; Stahn (n 14) 231–235.

¹²¹ *Prosecutor v Ntaganda* (n 120) paras 698–701.

indirgenemeyeceğini, somut olayın maddi koşulları içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir¹²².

Bu noktada ispat eşiği¹²³, yani failin bilgi ve kast düzeyinin hangi deliller üzerinden ortaya konulacağı meselesi de önem kazanmaktadır¹²⁴. Uluslararası ceza hukuku bakımından manevi unsurun tespiti çoğu zaman doğrudan itiraf veya açık emirlerle değil, olayın bütünü içinden çıkarılan dolaylı göstergelerle yapılmaktadır¹²⁵. Hedefin açık sivil niteliği, saldırının yoğunluğu, saldırı öncesindeki istihbarat olanakları, alternatif araçların mevcut olup olmadığı ve sivil zararların açık biçimde öngörülebilir olması gibi unsurlar, failin zihinsel durumunun değerlendirilmesinde belirleyici rol oynayabilmektedir¹²⁶. Bu nedenle manevi unsur analizi, yalnızca “fail ne düşündü?” sorusuna değil, aynı zamanda “failin neyi bilmesi veya öngörmesi beklenirdi?” sorusuna da cevap vermelidir¹²⁷.

C. Uluslararası İçtihat

Uluslararası mahkeme içtihatları, savaş suçlarının unsurlarının yorumlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır¹²⁸. ICTY ve ICC kararları, hem maddi unsur hem de manevi unsurun nasıl uygulanması gerektiğini yalnızca örneklemekle kalmamakta, aynı zamanda bu unsurların hangi hukuki ölçütler üzerinden yorumlanması gerektiğini de ortaya koymaktadır¹²⁹. Bu nedenle, eğitim tesislerine yönelik saldırıların hukuki niteliğinin değerlendirilmesinde uluslararası içtihat yalnızca destekleyici bir referans değil, aynı zamanda analitik bir çerçeve işlevi görmektedir¹³⁰.

Örneğin *Prosecutor v Strugar* davasında, Dubrovnik’in tarihî ve sivil yapılarının hedef alınması incelenmiş ve mahkeme, kültürel ve sivil nitelikli yapıların korunmasına ilişkin normların ihlalini açık biçimde savaş suçu olarak nitelendirmiştir¹³¹. Bu kararın önemi, sivil nesnelerin

¹²² Mark A Drumbl, *Atrocity, Punishment, and International Law* (CUP 2007) 95–105; Leena Grover, *Interpreting Crimes in the Rome Statute of the International Criminal Court* (CUP 2013) 180–190.

¹²³ *evidentiary threshold*.

¹²⁴ Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elements 1–3; Ambos (n 13) 130–135.

¹²⁵ *Prosecutor v Ntaganda* (n 120) paras 700–703; Cryer ve diğerleri (n 16) 334–338.

¹²⁶ *Prosecutor v Kupreškić* (n 22) paras 524–528; Sivakumaran (n 10) 340–345.

¹²⁷ Werle ve Jessberger (n 86) 295–299; Stahn (n 14) 233–236.

¹²⁸ Stahn (n 14) 218–223; Cryer ve diğerleri (n 16) 339–345.

¹²⁹ *Prosecutor v Galić* (n 97); *Prosecutor v Ntaganda* (n 120).

¹³⁰ Ambos (n 13) 135–140; Werle ve Jessberger (n 86) 300–305.

¹³¹ *Prosecutor v Strugar* (Karar) ICTY-01-42-T (31 Ocak 2005) paras 282–295; Cryer ve diğerleri (n 16) 346–350.

korunmasının yalnızca fiziksel işlevleriyle sınırlı görülmemesi gerektiğini ortaya koymasındadır¹³². Mahkeme, sivil niteliğin, yapının toplumsal ve hukuki işleviyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini teyit etmiştir¹³³. Bu yaklaşım, eğitim tesisleri bakımından da önemlidir; zira okullar yalnızca binalar değil, aynı zamanda sivil yaşamın ve kamusal düzenin taşıyıcı kurumlarıdır¹³⁴.

Benzer biçimde *Prosecutor v Al Mahdi* kararında, kültürel miras niteliğindeki sivil yapıların kasıtlı biçimde hedef alınması savaş suçu olarak kabul edilmiştir¹³⁵. Her ne kadar bu dava doğrudan eğitim tesisleriyle ilgili olmasa da, sivil nesnelerin korunmasına ilişkin genel yaklaşımı ortaya koyması bakımından önemlidir¹³⁶. Bu karar, korunmaya değer sivil yapıların hedef alınmasının uluslararası ceza hukuku bakımından münferit bir ihlal değil, normatif düzeni zedeleyen ağır bir fiil olarak değerlendirildiğini göstermektedir¹³⁷. Bu yaklaşım, eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin normatif temeli güçlendirmektedir¹³⁸.

ICTY ve ICC içtihatları birlikte değerlendirildiğinde, uluslararası ceza hukukunun sivil nesnelerin korunmasına ilişkin yaklaşımının giderek daha yapılandırılmış ve normatif bir nitelik kazandığı görülmektedir¹³⁹. Bununla birlikte, özellikle çift kullanımlı nesneler bağlamında ortaya çıkan belirsizlikler, bu normların uygulanmasını zorlaştırmaktadır¹⁴⁰. Tam da bu nedenle, eğitim tesislerine yönelik saldırıların değerlendirilmesinde hem maddi unsur hem de manevi unsurun ayrı ayrı değil, birbirini tamamlayan unsurlar olarak dikkatli ve çok boyutlu bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir¹⁴¹.

¹³² Dinstein (n 32) 110–114.

¹³³ *Prosecutor v Strugar* (n 131) paras 282–289.

¹³⁴ UNESCO (n 33); Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 22–27.

¹³⁵ *Prosecutor v Al Mahdi* (Hüküm ve Ceza Kararı) ICC-01/12-01/15 (27 Eylül 2016) paras 14–20, 46–50; Stahn (n 14) 238–242.

¹³⁶ Cryer ve diğerleri (n 16) 350–353.

¹³⁷ Kevin Jon Heller, *The Nuremberg Military Tribunals and the Origins of International Criminal Law* (OUP 2011) 250–260; Diane F Orentlicher, *Some Kind of Justice: The ICTY's Impact in Bosnia and Serbia* (OUP 2018) 120–130.

¹³⁸ UNESCO (n 33); Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 25–30.

¹³⁹ Stahn (n 14) 220–230; Ambos (n 13) 135–140.

¹⁴⁰ Zamir (n 3) 390–395; Sassòli (n 3) 206–210.

¹⁴¹ Cryer ve diğerleri (n 16) 336–340; Werle ve Jessberger (n 86) 298–302.

Sonuç olarak, savaş suçunun unsurlarına ilişkin teorik çerçeve ile uluslararası içtihat birlikte değerlendirildiğinde, sivil nesnelere yönelik saldırıların hukuki niteliğinin yalnızca soyut normlar üzerinden değil, somut olay bağlamı içinde belirlenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır¹⁴². Bu teorik ve içtihadi çerçeve, eğitim tesislerine yönelik somut saldırıların hukuki nitelendirilmesinde temel bir analitik zemin sunmakta olup, özellikle Minab olayının değerlendirilmesinde belirleyici bir referans noktası oluşturmaktadır¹⁴³.

IV. MİNAB OLAYININ HUKUKİ ANALİZİ

Minab olayı, uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku bakımından eğitim tesislerine yönelik saldırıların hukuki sonuçlarının değerlendirilmesi açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bununla birlikte, böyle bir değerlendirmenin sağlıklı biçimde yapılabilmesi; öncelikle olayın olgusal arka planının ortaya konulmasını, çatışmanın hukuki niteliğinin belirlenmesini ve hedef alınan yapının saldırı anındaki statüsünün açıklığa kavuşturulmasını gerektirmektedir¹⁴⁴.

Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde ilk olarak olayın olgusal arka planı ortaya konulacak, ardından çatışmanın hukuki niteliği ile uygulanabilir uluslararası insancıl hukuk kuralları değerlendirilecektir. Daha sonra hedef alınan eğitim tesisine ilişkin askerî kullanım iddiaları ve bu iddiaların hukuki değeri incelenecek; eğitim tesislerinin uluslararası insancıl hukuk bakımından sahip olduğu koruma statüsü ele alınacaktır¹⁴⁵.

Bunu takiben olay, uluslararası ceza hukukunun maddi ve manevi unsurları bakımından değerlendirilecek; özellikle Roma Statüsü hükümlerinin uygulanabilirliği ve somut olay bakımından ortaya çıkabilecek hukuki sonuçlar tartışılacaktır. Son olarak ise olayın eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin uluslararası rejim üzerindeki normatif etkileri ve bu alandaki olası gelişim alanları değerlendirilecektir¹⁴⁶.

¹⁴² Stahn (n 14) 230–235; Ambos (n 13) 140–145.

¹⁴³ *Prosecutor v Ntaganda* (n 120); *Prosecutor v Galić* (n 97).

¹⁴⁴ Sassòli (n 3) 325–330; Dinstein (n 32) 91–95.

¹⁴⁵ Zamir (n 31) 162–165; ICRC (n 2) 11–15; UNESCO (n 33).

¹⁴⁶ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83); Ambos (n 13) 95–104; Stahn (n 14) 129–136.

A. Olayın Olgusal Arka Planı

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Minab olayı, İran ile Amerika Birleşik Devletleri arasında meydana gelen askerî çatışmalar sırasında gerçekleşmiştir. Olay, 28 Şubat 2026 tarihinde İran'ın Hürmüzgan Eyaleti sınırları içerisinde bulunan Minab kentinde meydana gelmiştir. Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'na yakın stratejik konumu nedeniyle bölgesel önem taşıyan Minab, olay tarihinde çatışmaların etkilerinin hissedildiği yerleşim merkezlerinden biri hâline gelmiştir¹⁴⁷.

İnceleme konusu saldırıda, Minab'da bulunan Şecere-i Tayyibe İlkokulu hedef alınmıştır. Mevcut bilgilere göre saldırı sonucunda toplam 168 kişi hayatını kaybetmiş olup bunların 120'sini okulda bulunan çocuk öğrenciler oluşturmaktadır. Hayatını kaybeden öğrencilerin 73'ünün erkek, 47'sinin ise kız öğrenci olduğu bildirilmektedir. Mevcut veriler, hedef alınan yapının olay tarihinde esas itibarıyla eğitim faaliyeti yürütmek amacıyla kullanılan bir okul binası olduğunu göstermektedir¹⁴⁸.

Mevcut bilgilere göre saldırı, çatışmaların ilk saatlerinde okul binasını hedef alan bir saldırı sonucunda meydana gelmiştir. Saldırının niteliği, hedef seçimine ilişkin koşullar ve saldırı anındaki olgusal durum, olayın uluslararası insancıl hukuk bakımından değerlendirilmesinde belirleyici önem taşımaktadır¹⁴⁹.

Bununla birlikte, olayın uluslararası insancıl hukuk bakımından ortaya çıkardığı temel tartışma, hedef alınan eğitim tesisinin saldırı anındaki hukuki statüsüne ilişkindir. Zira silahlı çatışma hukukunda bir nesnenin korunma düzeyi yalnızca olağan işlevine göre değil, aynı zamanda saldırı anındaki fiili kullanımına göre belirlenmektedir. Bu nedenle olayın değerlendirilmesinde yalnızca saldırının gerçekleşmiş olması değil, aynı zamanda okulun askerî amaçlarla kullanıldığına ilişkin herhangi bir iddianın bulunup bulunmadığı, böyle bir iddia mevcut ise bunun hangi olgusal temellere dayandığı ve söz konusu iddiaların doğrulanabilirliği de önem taşımaktadır¹⁵⁰.

Bu bağlamda Minab olayının hukuki değerlendirilmesi bakımından dört temel mesele ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, olayın meydana geldiği çatışmanın hukuki niteliğinin belirlenmesidir.

¹⁴⁷ Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict* (n 1) paras 21–27.

¹⁴⁸ Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 20–30; UNESCO (n 33).

¹⁴⁹ Dinstei (n 32) 91–95; Sassöli (n 3) 325–330.

¹⁵⁰ Zamir (n 3) 392–395; ICRC (n 2) 11–15; Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2).

İkincisi, hedef alınan eğitim tesisinin saldırı anındaki fiilî kullanım biçiminin tespit edilmesidir. Üçüncüsü, saldırıyı gerçekleştiren tarafın sahip olduğu bilginin kapsamı ve güvenilirliğinin değerlendirilmesidir. Son olarak ise elde edilen olgusal verilerin uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku kuralları çerçevesinde nasıl nitelendirileceğinin ortaya konulması gerekmektedir¹⁵¹.

Bu nedenle aşağıdaki bölümlerde öncelikle çatışmanın hukuki niteliği ve uygulanabilir hukuk kuralları incelenecek; ardından eğitim tesisine ilişkin askerî kullanım iddiaları, hedef alınan yapının hukuki statüsü ve olayın uluslararası ceza hukuku bakımından sonuçları değerlendirilecektir¹⁵².

B. Çatışmanın Hukuki Niteliği ve Uygulanabilir Hukuk

Minab olayının hukuki değerlendirilmesinde belirlenmesi gereken ilk mesele, olayın hangi tür silahlı çatışma bağlamında meydana geldiğidir. Zira uluslararası insancıl hukukta uygulanacak kurallar ve özellikle uluslararası ceza hukuku bakımından başvurulacak savaş suçu hükümleri, çatışmanın uluslararası silahlı çatışma mı yoksa uluslararası olmayan silahlı çatışma mı olduğuna göre farklılık gösterebilmektedir¹⁵³.

Somut olayda çatışmanın taraflarının İran ve Amerika Birleşik Devletleri gibi iki devlet olması nedeniyle, Minab olayının uluslararası silahlı çatışma kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Uluslararası insancıl hukukta uluslararası silahlı çatışma, kural olarak iki veya daha fazla devlet arasında silahlı kuvvet kullanımının ortaya çıktığı durumlarda söz konusu olur. Bu nedenle Minab olayında çatışmanın taraflarının devletler olması, uygulanabilir hukuk bakımından belirleyici önem taşımaktadır¹⁵⁴.

Bu tespit, Roma Statüsü hükümlerinin uygulanabilirliği bakımından da önemlidir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesi, uluslararası silahlı çatışmalarda sivil nesnelere yönelik kasten gerçekleştirilen saldırıları savaş suçu kapsamında

¹⁵¹ Zamir (n 31) 162–165; Ambos (n 13) 95–104; Stahn (n 14) 129–136.

¹⁵² Sassòli (n 3) 325–330; Dinstein (n 32) 91–95; Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83).

¹⁵³ Zamir (n 31) 162–165; Sivakumaran (n 10) 412–418.

¹⁵⁴ Sivakumaran (n 10) 320–325; Dinstein (n 32) 91–95.

düzenlemektedir. Eğitim tesisleri de kural olarak sivil nesne niteliğinde olduğundan, Minab olayının hukuki değerlendirilmesinde bu hüküm özel önem taşımaktadır¹⁵⁵.

Bu noktada Roma Statüsü'nün 8(2)(d) maddesine de değinmek gerekir. Anılan hüküm, uluslararası olmayan silahlı çatışmalara ilişkin düzenlemeler kapsamında uygulanmaktadır. Ancak somut olayda çatışmanın iki devlet arasında gerçekleşmiş olması nedeniyle, Minab olayının değerlendirilmesinde esas alınması gereken hüküm Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesidir. Bu nedenle olayın hukuki niteliği ile Roma Statüsü hükümlerinin uygulanabilirliği arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır¹⁵⁶.

Uygulanabilir hukuk bakımından değerlendirme yalnızca Roma Statüsü ile sınırlı değildir. Uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleri olan ayırım, orantılılık ve saldırı sırasında gerekli önlemleri alma yükümlülüğü de olayın hukuki analizinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu çerçevede, sivil nesnelerin korunmasına ilişkin kurallar; Cenevre Sözleşmeleri, Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek I No'lu Protokol ve teamülî uluslararası insancıl hukuk kuralları ışığında birlikte değerlendirilmelidir¹⁵⁷. Özellikle Ek I No'lu Protokol'ün 48. maddesinde düzenlenen ayırım ilkesi, 50. maddesinde yer alan sivillerin korunmasına ilişkin hükümler ve 52. maddesinde düzenlenen sivil nesnelerin korunmasına ilişkin kurallar, Minab olayının hukuki değerlendirilmesinde doğrudan uygulanabilir niteliktedir¹⁵⁸.

Bu bağlamda eğitim tesislerinin hukuki statüsü bakımından başlangıç noktası, bu yapıların kural olarak sivil nesne niteliğinde olduğudur. Bir eğitim tesisinin askerî hedef olarak değerlendirilebilmesi, ancak saldırı anında somut, güncel ve doğrulanabilir bir askerî kullanımın varlığı ile mümkündür. Dolayısıyla Minab olayında uygulanabilir hukuk, hem çatışmanın uluslararası niteliğini hem de hedef alınan yapının saldırı anındaki fiilî kullanımını birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir¹⁵⁹.

Sonuç olarak Minab olayının hukuki analizi bakımından uygulanacak temel çerçeve, uluslararası silahlı çatışmalara ilişkin uluslararası insancıl hukuk kuralları ile Roma Statüsü'nün

¹⁵⁵ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83); Ambos (n 13) 108–112.

¹⁵⁶ Roma Statüsü m. 8(2)(d); Zamir (n 31) 162–165; Ambos (n 13) 122–128.

¹⁵⁷ ICRC (n 41) Rules 22–24.

¹⁵⁸ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48, 50, 52; ICRC (n 41) 3–8; Dinstein (n 32) 91–95.

¹⁵⁹ Zamir (n 3) 392–395; ICRC (n 2) 11–15; UNESCO (n 33).

sivil nesnelere yönelik saldırılara ilişkin hükümlerinden oluşmaktadır. Bu çerçeve belirlendikten sonra, sonraki aşamada hedef alınan okulun askerî amaçlarla kullanıldığına ilişkin herhangi bir iddianın bulunup bulunmadığı ve böyle bir iddia mevcutsa bunun hukuki değerinin ne olduğu ayrıca incelenecektir¹⁶⁰.

C. Askerî Kullanım İddiasının Değerlendirilmesi

Minab olayının hukuki değerlendirilmesinde cevaplandırılması gereken temel sorulardan biri, hedef alınan eğitim tesisinin saldırı anında askerî amaçlarla kullanılıp kullanılmadığıdır. Zira uluslararası insancıl hukukta bir nesnenin hukuki statüsünün belirlenmesinde yalnızca yapının niteliği değil, aynı zamanda saldırı anındaki fiilî kullanım biçimi de önem taşımaktadır¹⁶¹.

Bu nedenle öncelikle, hedef alınan Şecere-i Tayyibe İlkokulu'nun askerî amaçlarla kullanıldığına ilişkin herhangi bir iddianın bulunup bulunmadığının ortaya konulması gerekir. Bir eğitim tesisinin askerî üs, mühimmat deposu, komuta merkezi veya askerî operasyonlara doğrudan katkı sağlayan başka bir amaçla kullanıldığı yönündeki iddialar, ancak somut ve doğrulanabilir olgularla desteklendiği ölçüde hukuki değerlendirmede dikkate alınabilir¹⁶².

Somut olay bakımından saldırıyı gerçekleştiren tarafın, hedef alınan okulun askerî amaçlarla kullanıldığına ilişkin açık ve doğrudan bir iddia ortaya koyup koymadığının ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Zira uluslararası insancıl hukuk bakımından bir nesnenin askerî hedef olarak nitelendirilebilmesi, yalnızca genel güvenlik değerlendirmelerine değil, doğrulanabilir ve operasyonel öneme sahip olgusal verilere dayanmalıdır¹⁶³.

Mevcut kaynaklar incelendiğinde, saldırıyı gerçekleştiren tarafın hedef alınan okulun askerî amaçlarla kullanıldığına ilişkin açık bir iddia ortaya koyduğu görülmemektedir. Bununla birlikte bazı açıklamalarda okulun aktif bir askerî tesisin bulunduğu bölgede yer aldığı veya bu tesisle ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu tür açıklamalar, kendi başına eğitim tesisinin askerî üs, mühimmat deposu veya komuta merkezi olarak kullanıldığını göstermemektedir. Bir yapının askerî

¹⁶⁰ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, Elements of Crimes (n 83); Sassöli (n 3) 325–330; Dinstein (n 32) 110–114.

¹⁶¹ Zamir (n 3) 392–395; ICRC (n 2) 11–15.

¹⁶² Boothby (n 36) 150–160; Schmitt ve Arimatsu (n 36) 25–30.

¹⁶³ Dinstein (n 32) 97–103; Zamir (n 3) 390–395.

bir tesise yakın konumda bulunması ya da çevresinde askerî faaliyetlerin yürütülmesi, tek başına o yapının hukuki statüsünü değiştiren bir unsur olarak kabul edilemez¹⁶⁴.

Bu bağlamda belirtilmelidir ki, uluslararası insancıl hukuk bakımından varsayımlar, ihtimaller veya genel güvenlik değerlendirmeleri tek başına bir sivil nesnenin hukuki statüsünü değiştirmeye yeterli değildir. Bir yapının askerî hedef hâline geldiğinin kabul edilebilmesi için, söz konusu kullanımın somut, güncel ve saldırı anıyla bağlantılı biçimde ortaya konulması gerekir. Bu nedenle askerî hedef istisnalarının dar yorumlanması ve şüphe hâlinde sivil kullanım karinesinin korunması gerekmektedir. Aksi yaklaşım, koruma rejiminin istisnalarını genişleterek sivil nesnelere tanınan korumanın fiilen zayıflamasına yol açabilir¹⁶⁵.

Bu nedenle Minab olayı bakımından belirleyici mesele, askerî kullanım iddiasının ileri sürülüp sürülmediğinden ziyade, böyle bir iddianın yeterli ve güvenilir delillerle desteklenip desteklenmediğidir. Mevcut veriler çerçevesinde değerlendirildiğinde, hedef alınan eğitim tesisinin saldırı anında askerî amaçlarla kullanıldığı sonucuna ulaşmayı mümkün kılacak açıklıkta, somutlukta ve doğrulanabilirlikte bir olgusal temel ortaya konulamadığı görülmektedir¹⁶⁶.

Ancak bu tespit, eğitim tesisinin hukuki statüsüne ilişkin nihai sonucun bu aşamada verildiği anlamına gelmemektedir. Askerî kullanım iddialarının yeterliliği ile hedef alınan yapının uluslararası insancıl hukuk bakımından sahip olduğu koruma statüsü birbirinden farklı meselelerdir. Bu nedenle bir sonraki bölümde eğitim tesislerinin hukuki statüsü ve sivil nesne olarak korunmalarına ilişkin kurallar ayrıca incelenecektir¹⁶⁷.

D. Hedef Alınan Yapının Hukuki Statüsü

Minab olayının hukuki değerlendirilmesinde belirlenmesi gereken temel meselelerden biri, hedef alınan Şecere-i Tayyibe İlkokulu'nun saldırı anındaki hukuki statüsüdür. Zira uluslararası insancıl hukuk bakımından bir saldırının hukuka uygunluğu veya hukuka aykırılığı büyük ölçüde hedef alınan nesnenin sivil nesne mi yoksa askerî hedef mi olduğunun tespitine bağlıdır¹⁶⁸.

¹⁶⁴ ICRC (n 2) 11–15; Zamir (n 3) 395–399.

¹⁶⁵ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2); Dinstein (n 32) 102–106; Sassòli (n 3) 204–207.

¹⁶⁶ Zamir (n 3) 398–402; ICRC (n 41) Rules 7–10.

¹⁶⁷ Sassòli (n 3) 203–206; Dinstein (n 32) 110–114.

¹⁶⁸ Zamir (n 3) 392–395; Dinstein (n 32) 91–95.

Uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturan ayrım ilkesi uyarınca, çatışmanın tarafları her zaman siviller ile savaşçılar ve sivil nesneler ile askerî hedefler arasında ayrım yapmakla yükümlüdür. Bu ilke, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek I No'lu Protokol'ün 48. maddesinde açık biçimde ifade edilmiştir. Aynı Protokol'ün 52(1). maddesi ise askerî hedef niteliği taşımayan bütün nesnelerin sivil nesne olarak kabul edileceğini düzenlemektedir. Ek I No'lu Protokol'ün 52(2). maddesine göre ise askerî hedefler; nitelikleri, konumları, amaçları veya kullanımları itibarıyla askerî harekâta etkin katkı sağlayan ve tamamen veya kısmen imha edilmeleri, ele geçirilmeleri ya da etkisiz hâle getirilmeleri belirli bir askerî avantaj sağlayan nesnelerle sınırlıdır. Bu nedenle eğitim tesisleri, kural olarak sivil nesne statüsüne sahiptir ve doğrudan saldırılara karşı korunmaktadır¹⁶⁹.

Buna paralel olarak Ek I No'lu Protokol'ün 50. maddesi sivil nüfusun korunmasına ilişkin temel karineyi ortaya koyarken, 52(3). madde bir nesnenin askerî amaçla kullanılıp kullanılmadığı hususunda şüphe bulunması hâlinde sivil kullanım varsayımının esas alınacağını belirtmektedir. Bu yaklaşım, uluslararası insancıl hukukun koruyucu karakterinin doğal bir sonucudur. Dolayısıyla bir okulun askerî hedef hâline geldiğinin kabulü, varsayımlara veya ihtimallere değil, açık ve doğrulanabilir olgulara dayanmalıdır¹⁷⁰.

Bu bağlamda, eğitim tesislerinin askerî hedef olarak değerlendirilmesine ilişkin istisnaların dar yorumlanması gerekir. Zira Ek I No'lu Protokol'ün koruyucu mantığı, sivil nesnelere tanınan korumanın istisna değil kural olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle bir okulun askerî hedef niteliği kazandığı sonucuna ulaşılabilmesi için, mevcut olguların açık, somut ve ikna edici biçimde ortaya konulması gerekir. Şüphe hâlinde ise sivil kullanım karinesi geçerliliğini korur¹⁷¹.

Aynı doğrultuda teamülî uluslararası insancıl hukuk kuralları da sivil nesnelerin korunmasını güçlendirmektedir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) tarafından derlenen Teamülî Uluslararası İnsancıl Hukuk Kuralları'nın 22 numaralı kuralı, saldırıların yalnızca askerî hedeflere yöneltilmesini; 23 numaralı kuralı, sivil nesnelere zarar verilmesini önlemeye yönelik tedbirlerin alınmasını; 24 numaralı kuralı ise saldırının siviller ve sivil nesneler üzerindeki etkilerinin mümkün

¹⁶⁹ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48, 52(1), 52(2); Sassöli (n 3) 325–330; Dinstei (n 32) 91–95.

¹⁷⁰ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 50, 52(3); Zamir (n 3) 395–399; ICRC (n 2) 11–15.

¹⁷¹ Dinstei (n 32) 102–106; Sassöli (n 3) 204–207; ICRC (n 41) Rules 7–10.

olduğu ölçüde sınırlandırılmasını öngörmektedir. Bu kurallar, eğitim tesisleri gibi kural olarak sivil nitelik taşıyan yapıların korunmasına ilişkin uluslararası teamül hukukunun temel dayanakları arasında yer almaktadır¹⁷².

Eğitim tesislerinin hukuki statüsüne ilişkin önemli değerlendirmelerden biri de Eritre-Etiyopya Tazminat Komisyonu (Eritrea–Ethiopia Claims Commission) tarafından yapılmıştır. Komisyon, eğitim kurumlarının veya diğer sivil yapıların askerî amaçlarla kullanılmasının belirli koşullarda bu yapıların koruma statüsünü etkileyebileceğini kabul etmekle birlikte, böyle bir sonuca ulaşılabilmesi için askerî kullanımın somut olgular ve yeterli delillerle ortaya konulması gerektiğini vurgulamıştır. Başka bir ifadeyle, korumanın ortadan kalktığı ileri sürülmesi tek başına yeterli olmayıp, bu iddianın nesnel ve doğrulanabilir verilerle desteklenmesi gerekir. Aksi hâlde eğitim tesisleri sivil nesne statülerini korumaya devam eder¹⁷³.

Minab olayı bakımından değerlendirildiğinde, mevcut bilgiler hedef alınan yapının olay tarihinde esas itibarıyla eğitim faaliyetleri için kullanılan bir ilkokul olduğunu göstermektedir. Bir önceki bölümde açıklandığı üzere, okulun askerî üs, mühimmat deposu, komuta merkezi veya askerî operasyonlara doğrudan katkı sağlayan başka bir amaçla kullanıldığına ilişkin kamuya açık ve doğrulanabilir nitelikte yeterli delil ortaya konulmuş değildir. Saldırıyı gerçekleştiren tarafın açıklamalarında okulun bulunduğu bölgedeki askerî faaliyetlere atıf yapılmış olsa da, bu durum kendi başına okulun askerî hedef niteliği kazandığını göstermemektedir. Şüphe hâlinde sivil kullanım karinesinin geçerli olduğu dikkate alındığında, mevcut veriler okulun sivil nesne statüsünü kaybettiği sonucuna ulaşmak için yeterli görünmemektedir¹⁷⁴.

Mevcut veriler ışığında Şecere-i Tayyibe İlkokulu bakımından Ek I No'lu Protokol'ün 52(2). maddesinde öngörülen askerî hedef kriterlerinin gerçekleştiğini ortaya koyan yeterli ve doğrulanabilir bir olgusal temel tespit edilememiştir¹⁷⁵.

Uluslararası Adalet Divanı da özellikle Nükleer Silahların Kullanılmasının veya Kullanım Tehdidinin Hukuka Uygunluğu Danışma Görüşü'nde (1996), ayrım ilkesinin ve siviller ile sivil

¹⁷² ICRC (n 41) Rules 14–15, 22–24.

¹⁷³ Eritre-Etiyopya Tazminat Komisyonu (Eritrea–Ethiopia Claims Commission), *Partial Award: Central Front – Ethiopia's Claim 2* (28 Nisan 2004) paras 108–113.

¹⁷⁴ Zamir (n 3) 392–395; Dinstein (n 32) 102–106; Eritre-Etiyopya Tazminat Komisyonu (Eritrea–Ethiopia Claims Commission) (n 173) paras 108–113.

¹⁷⁵ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 52(2); Zamir (n 3) 398–402.

nesnelerin korunmasının uluslararası insancıl hukukun temel ve vazgeçilmez ilkeleri arasında yer aldığını vurgulamıştır. Divan'ın yaklaşımı, sivil nesnelere tanınan korumanın daraltıcı değil koruyucu biçimde yorumlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bir eğitim tesisinin askerî hedef hâline geldiğinin kabulü ancak istisnai şartlarda ve yeterli delillerin varlığı hâlinde mümkün olabilir¹⁷⁶.

Sonuç olarak mevcut olgusal veriler ışığında, Şecere-i Tayyibe İlkokulu'nun saldırı anında sivil nesne statüsünü kaybettiğini gösterecek ölçüde açık, güncel ve doğrulanabilir bir askerî kullanımın ortaya konulamadığı görülmektedir. Bu nedenle Minab olayının hukuki değerlendirilmesinde hareket noktası, hedef alınan yapının uluslararası insancıl hukuk bakımından korunan bir sivil nesne olduğu yönündeki karine olmalıdır. Bu tespit, bir sonraki bölümde yapılacak maddi unsur analizinin de temelini oluşturmaktadır¹⁷⁷.

E. Maddi Unsur Analizi

Bu bölümde incelenen maddi unsur, uluslararası ceza hukuku terminolojisinde *actus reus* olarak ifade edilen unsura karşılık gelmektedir. Uluslararası ceza hukukunda maddi unsur, bir suçun maddi unsurunu ifade etmektedir. Savaş suçları bakımından maddi unsur, ilgili suç tipinde yasaklanan fiilin somut olayda gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesini gerektirir. Bu nedenle bir saldırının savaş suçu teşkil edip etmediğinin değerlendirilmesinde öncelikle suçun maddi unsurlarının somut olay bakımından mevcut olup olmadığı incelenmelidir¹⁷⁸.

Minab olayı bakımından değerlendirilmesi gereken temel norm, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesidir. Anılan hüküm, uluslararası silahlı çatışmalar sırasında sivil nesnelere yönelen saldırıları savaş suçu kapsamında değerlendirmektedir. Bu nedenle maddi unsur analizinin merkezinde, somut olayda bir saldırının bulunup bulunmadığı,

¹⁷⁶ Uluslararası Adalet Divanı, *Nükleer Silahların Kullanılmasının veya Kullanım Tehdidinin Hukuka Uygunluğu Hakkında Danışma Görüşü* (8 Temmuz 1996) para. 78.

¹⁷⁷ Uluslararası Adalet Divanı (n 176) para. 78; Dinstein (n 32) 110–114; Sassòli (n 3) 325–330.

¹⁷⁸ Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) giriş bölümü; Ambos (n 13) 95–104; Stahn (n 14) 129–136.

saldırının bir nesneyi hedef alıp almadığı ve hedef alınan nesnenin sivil nitelikte olup olmadığı soruları yer almaktadır¹⁷⁹.

İlk olarak, olayın uluslararası silahlı çatışma bağlamında meydana geldiği hususunda ciddi bir tereddüt bulunmamaktadır. Bir önceki bölümde açıklandığı üzere, olay İran ile Amerika Birleşik Devletleri arasında meydana gelen silahlı çatışma sırasında gerçekleşmiştir. Bu nedenle Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesinin uygulanabilmesi bakımından gerekli olan uluslararası silahlı çatışma şartı somut olayda mevcut görünmektedir¹⁸⁰.

İkinci olarak, somut olayda fiziksel bir saldırının gerçekleştiği tartışmasızdır. Mevcut bilgiler, Minab'da bulunan Şecere-i Tayyibe İlkokulu'nun askerî bir operasyon sonucunda hedef alındığını ve saldırı neticesinde çok sayıda sivilin hayatını kaybettiğini göstermektedir. Bu nedenle Roma Statüsü bakımından aranan saldırı unsurunun gerçekleştiği kabul edilebilir¹⁸¹.

Üçüncü olarak, saldırının yöneldiği hedef belirli bir nesnedir. Somut olayda hedef alınan yapı, eğitim faaliyetleri yürütülen bir okul binasıdır. Bu nedenle saldırının yöneldiği nesnenin belirlenmesi bakımından herhangi bir belirsizlik bulunmamaktadır¹⁸².

Dördüncü olarak, hedef alınan nesnenin sivil niteliği değerlendirilmelidir. Bir önceki bölümde ayrıntılı olarak ortaya konulduğu üzere, mevcut olgusal veriler Şecere-i Tayyibe İlkokulu'nun saldırı anında askerî hedef statüsü kazandığını gösterecek yeterlilikte değildir. Okulun askerî üs, mühimmat deposu, komuta merkezi veya askerî operasyonlara etkin katkı sağlayan başka bir amaçla kullanıldığına ilişkin kamuya açık ve doğrulanabilir nitelikte yeterli delil ortaya konulamamıştır. Bu nedenle mevcut veriler ışığında hedef alınan yapının sivil nesne statüsünü koruduğu yönündeki değerlendirme ağırlık kazanmaktadır. Bu yaklaşım, ICTY'nin *Galić ve Kordić and Čerkez* kararlarında benimsediği ve hedefin fiilî niteliğinin somut koşullar çerçevesinde değerlendirilmesini esas alan içtihatla da uyumludur¹⁸³.

¹⁷⁹ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elementler 1–3; Ambos (n 13) 108–112.

¹⁸⁰ Sivakumaran (n 10) 320–325; Dinstein (n 32) 91–95.

¹⁸¹ Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), element 1; Stahn (n 14) 220–230.

¹⁸² Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), element 2; Cryer ve diğerleri (n 16) 336–340.

¹⁸³ Zamir (n 3) 392–395; Dinstein (n 32) 102–106; Prosecutor v Galić (n 97) paras. 50–61, 133–140; Prosecutor v Kordić and Čerkez (n 101) paras 346–352.

Bu çerçevede, Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesinde öngörülen maddi unsurlar bakımından somut olayda; uluslararası silahlı çatışmanın varlığı, bir saldırının gerçekleşmiş olması ve saldırının yöneldiği nesnenin sivil nitelik taşıdığına ilişkin güçlü olgusal göstergelerin bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesinde öngörülen maddi unsurlar bakımından somut olayda gerekli unsurların mevcut olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir¹⁸⁴.

Bununla birlikte, bir savaş suçunun oluştuğunun kesin olarak kabul edilebilmesi yalnızca maddi unsurun varlığına bağlı değildir. Failin bilgi ve iradesine ilişkin manevi unsurun da ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bir sonraki bölümde manevi unsuru incelenecektir¹⁸⁵.

F. Manevi Unsur Analizi

Uluslararası ceza hukukunda manevi unsur, suçun manevi unsurunu ifade etmektedir. Bir fiilin savaş suçu olarak nitelendirilebilmesi yalnızca maddi unsurların gerçekleşmesine bağlı değildir; aynı zamanda failin ilgili fiili belirli bir bilgi ve irade düzeyiyle gerçekleştirmiş olması da gerekmektedir. Bu nedenle savaş suçlarının değerlendirilmesinde maddi ve manevi unsurları birlikte incelenmelidir¹⁸⁶.

Roma Statüsü'nün 30. maddesi uyarınca, aksine bir düzenleme bulunmadıkça cezai sorumluluğun doğabilmesi için failin fiili kast ve bilgi unsurlarıyla gerçekleştirmiş olması gerekir. Buna göre kast, kişinin belirli bir sonucu gerçekleştirmeyi istemesini veya sonucun olayların olağan akışı içerisinde meydana geleceğini bilerek hareket etmesini ifade etmektedir. Bilgi unsuru ise belirli bir olgunun veya sonucun mevcut olduğunun farkında olunmasını gerektirmektedir. Bu nedenle Roma Statüsü bakımından manevi unsur analizi, karar vericilerin ve saldırıyı gerçekleştiren kişilerin olay anında sahip oldukları bilgi düzeyine odaklanmaktadır¹⁸⁷.

Minab olayı bakımından değerlendirildiğinde, öncelikle hedef alınan yapının bir ilkokul olduğu hususu önem taşımaktadır. Bir önceki bölümlerde açıklandığı üzere, mevcut veriler hedef

¹⁸⁴ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elementler 1–3; Ambos (n 13) 108–112.

¹⁸⁵ Stahn (n 14) 230–235; Ambos (n 13) 140–145.

¹⁸⁶ Ambos (n 13) 122–128; Stahn (n 14) 225–230.

¹⁸⁷ Roma Statüsü m. 30; Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elementler 2–3; Ambos (n 13) 122–128.

alınan yapının esas itibarıyla eğitim faaliyetleri yürütülen bir okul olduğunu ve askerî kullanım iddialarının kamuya açık ve doğrulanabilir delillerle yeterince desteklenmediğini göstermektedir. Bu durum, hedef alınan yapının sivil niteliğinin objektif olarak öngörülebilir olduğunu göstermektedir¹⁸⁸.

Bununla birlikte manevi unsur değerlendirmesi yalnızca hedefin objektif niteliğine değil, saldırıyı gerçekleştiren tarafın olay anında sahip olduğu bilgiye de bağlıdır. Bu kapsamda, saldırıyı planlayan veya icra eden kişilerin okulun niteliği hakkında hangi bilgilere sahip oldukları, kullandıkları istihbarat kaynaklarının içeriği ve karar alma sürecinde hangi değerlendirmelerin esas alındığı belirleyici önem taşımaktadır¹⁸⁹.

Mevcut kamuya açık bilgiler incelendiğinde, saldırıyı gerçekleştiren tarafın sahip olduğu operasyonel istihbaratın kapsamı, doğruluğu ve içeriği konusunda yeterli veri bulunmamaktadır. Aynı şekilde karar vericilerin okulun sivil niteliği konusunda hangi düzeyde bilgi sahibi olduklarını ortaya koyan ayrıntılı ve doğrulanabilir bilgiler de kamuya açık kaynaklarda yer almamaktadır. Bu nedenle manevi unsurun değerlendirilmesi, maddi unsur analizine kıyasla daha sınırlı bir veri setine dayanmaktadır¹⁹⁰.

Bununla birlikte mevcut veriler, hedef alınan yapının eğitim faaliyeti yürütülen bir okul olduğunu ve bu niteliğin dışarıdan gözlemlenebilir özellikler taşıdığını göstermektedir. Ayrıca önceki bölümlerde açıklandığı üzere, okulun askerî amaçlarla kullanıldığına ilişkin yeterli ve doğrulanabilir bir olgusal temel de ortaya konulamamıştır. Bu durum, hedef alınan yapının sivil karakterinin öngörülebilir olduğu yönündeki değerlendirmeyi güçlendirmektedir¹⁹¹.

Roma Statüsü'nün 30. maddesi bakımından değerlendirildiğinde, manevi unsurun tespiti için saldırıyı gerçekleştiren kişilerin hedef alınan yapının sivil niteliğini bildiklerinin veya en azından mevcut koşullar altında bu niteliği öngörebilecek durumda olduklarının ortaya konulması gerekir. Somut olayda kamuya açık veriler, hedef alınan yapının bir okul olduğunu ve sivil karakterinin dışarıdan gözlemlenebilir nitelikte bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, saldırı kararının

¹⁸⁸ Zamir (n 3) 392–395; Dinstein (n 32) 102–106.

¹⁸⁹ Stahn (n 14) 230–235; Werle ve Jessberger (n 86) 292–296.

¹⁹⁰ Ambos (n 13) 124–129; Werle ve Jessberger (n 86) 296–299.

¹⁹¹ Zamir (n 3) 398–402; Sassòli (n 3) 203–206.

hangi istihbarat verilerine dayanılarak alındığına ilişkin bilgilerin kamuya açık olmaması nedeniyle, bu unsur bakımından kesin bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir¹⁹².

Sonuç olarak mevcut veriler, hedef alınan yapının sivil niteliğinin öngörülebilir olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte saldırıyı gerçekleştiren karar vericilerin sahip olduğu istihbarat ve bilgi düzeyine ilişkin veriler kamuya açık biçimde ortaya konulmadığından, manevi unsuruna ilişkin nihai değerlendirme belirli ölçüde ihtiyatla yapılmalıdır. Bununla beraber mevcut olgusal çerçeve, hedef alınan yapının sivil karakterinin makul bir değerlendirme sonucunda fark edilebilir nitelikte olabileceğini göstermektedir¹⁹³.

Bu nedenle somut olay bakımından nihai hukuki değerlendirme, maddi ve manevi unsurlarının birlikte ele alınması suretiyle yapılmalıdır. Bu husus bir sonraki bölümde incelenecektir¹⁹⁴.

G. Hukukun Uygulanması

Minab olayının hukuki değerlendirilmesi bakımından önceki bölümlerde ortaya konulan tespitlerin birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede olayın uluslararası silahlı çatışma bağlamında meydana geldiği, hedef alınan yapının bir eğitim tesisi olduğu ve mevcut veriler ışığında bu yapının saldırı anında askerî hedef niteliği kazandığını gösterecek yeterli ve doğrulanabilir delillerin ortaya konulmadığı sonucuna ulaşılmıştır¹⁹⁵.

Bu tespitler, öncelikle uluslararası insancıl hukukun ayırım ilkesinin uygulanması bakımından önem taşımaktadır. Zira ayırım ilkesi uyarınca saldırılar yalnızca askerî hedeflere yöneltilebilir; sivil nesneler ise doğrudan saldırılara karşı korunmaktadır. Bir önceki bölümlerde açıklandığı üzere, Şecere-i Tayyibe İlkokulu'nun sivil nesne statüsünü kaybettiğini ortaya koyan yeterli olgusal temel mevcut değildir. Bu nedenle hukuki değerlendirme, hedef alınan yapının korunan bir sivil nesne olduğu varsayımı üzerinden yapılmalıdır¹⁹⁶.

¹⁹² Roma Statüsü m. 30; Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elementler 2–3; Ambos (n 13) 130–135.

¹⁹³ Stahn (n 14) 233–236; Werle ve Jessberger (n 86) 295–299.

¹⁹⁴ Ambos (n 13) 135–140; Stahn (n 14) 238–242.

¹⁹⁵ Sivakumaran (n 10) 320–325; Dinstein (n 32) 91–95; Zamir (n 3) 392–395.

¹⁹⁶ Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48, 52(1), 52(2); Dinstein (n 32) 102–106; Sassöli (n 3) 204–207.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesi, uluslararası silahlı çatışmalar sırasında sivil nesnelere yönelik saldırıları savaş suçu kapsamında düzenlemektedir. Maddi unsur analizinde ortaya konulduğu üzere, somut olayda uluslararası silahlı çatışmanın varlığı, bir saldırının gerçekleşmiş olması ve saldırının yöneldiği nesnenin sivil nitelik taşıdığına ilişkin güçlü göstergeler bulunmaktadır¹⁹⁷.

Manevi unsur bakımından ise kamuya açık veriler sınırlı olmakla birlikte, hedef alınan yapının bir okul olduğu ve sivil karakterinin dışarıdan gözlemlenebilir nitelikte bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte saldırı kararının dayandığı istihbarat verilerinin kamuya açık olmaması nedeniyle, karar vericilerin bilgi düzeyine ilişkin kesin bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle manevi unsura ilişkin değerlendirme belirli ölçüde ihtiyatla yapılmalıdır¹⁹⁸.

Bununla birlikte maddi ve manevi unsurlarına ilişkin mevcut bulgular birlikte değerlendirildiğinde, Minab olayının Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesi kapsamında incelenmesini ve savaş suçu niteliği taşıyıp taşımadığının ciddi biçimde değerlendirilmesini gerektiren güçlü hukuki gerekçelerin bulunduğu söylenebilir. Özellikle hedef alınan yapının sivil karakterini ortadan kaldıracak ölçüde somut ve doğrulanabilir askerî kullanım delillerinin ortaya konulamamış olması, bu sonucun temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Aksi yöndeki bir yaklaşımın benimsenmesi, eğitim tesisleri gibi kural olarak korunan sivil nesnelerin hukuki koruma rejiminin aşınmasına ve ayırım ilkesinin uygulama alanının daralmasına yol açabilecektir¹⁹⁹.

Sonuç olarak mevcut olgusal ve hukuki çerçeve, Minab olayının uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku bakımından ciddi hukuki sorunlar doğurduğunu göstermektedir. Bu nedenle olayın, Roma Statüsü'nün sivil nesnelerin korunmasına ilişkin hükümleri ışığında incelenmesi ve savaş suçu niteliği taşıyıp taşımadığının ciddi biçimde değerlendirilmesi için güçlü bir hukuki temel bulunmaktadır²⁰⁰.

¹⁹⁷ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii), elementler 1–3; Ambos (n 13) 108–112.

¹⁹⁸ Roma Statüsü m. 30; Stahn (n 14) 233–236; Werle ve Jessberger (n 86) 295–299.

¹⁹⁹ Zamir (n 3) 398–402; Dinstein (n 32) 110–114; Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83) m. 8(2)(b)(ii).

²⁰⁰ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Sassöli (n 3) 325–330; Dinstein (n 32) 110–114.

H. Normatif Değerlendirme ve Sonuçlar

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Minab olayı, uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku bakımından eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin normatif çerçevenin uygulanmasını gerektiren önemli örneklerden birini oluşturmaktadır. Çalışmada ortaya konulduğu üzere, olay uluslararası silahlı çatışma bağlamında meydana gelmiş; hedef alınan yapının bir eğitim tesisi olduğu ve bu yapının saldırı anında askerî hedef niteliği kazandığını gösterecek yeterli ve doğrulanabilir deliller ortaya konulamamıştır. Ayrıca mevcut veriler, Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesi bakımından maddi unsurların değerlendirilmesini mümkün kılmakta; manevi unsur bakımından ise hedef alınan yapının sivil niteliğinin öngörülebilir olduğuna işaret etmektedir²⁰¹.

Bununla birlikte Minab olayı yalnızca somut bir saldırının hukuki sonuçları bakımından değil, eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin uluslararası rejimin işleyişi bakımından da değerlendirilmelidir. Eğitim kurumları, silahlı çatışma dönemlerinde yalnızca fiziksel yapılar değil, aynı zamanda çocukların eğitim hakkının ve sivil yaşamın devamlılığının temel unsurlarıdır. Bu nedenle eğitim tesislerine yönelik saldırılar, yalnızca bireysel mağduriyetlere değil, aynı zamanda uzun vadeli toplumsal sonuçlara da yol açmaktadır²⁰².

Bu çerçevede eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin uluslararası normatif çerçevenin son yıllarda güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Güvenli Okullar Bildirgesi (Safe Schools Declaration), silahlı çatışmalardan etkilenen bölgelerde eğitim kurumlarının korunmasına yönelik uluslararası siyasi taahhütleri bir araya getiren önemli girişimlerden biridir. Bildirge, devletleri eğitim tesislerinin askerî amaçlarla kullanımını sınırlandırmaya ve eğitim kurumlarını çatışmaların etkilerinden korumaya yönelik tedbirler almaya teşvik etmektedir. Her ne kadar hukuken bağlayıcı bir belge niteliği taşımıyor olsa da, eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin gelişen uluslararası standartların önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir²⁰³.

Bununla birlikte, eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin uluslararası standartların varlığı, bu standartların uygulamada etkin biçimde korunacağı anlamına gelmemektedir. Özellikle askerî

²⁰¹ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83); Ambos (n 13) 108–112; Stahn (n 14) 129–136.

²⁰² UNESCO (n 33); Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 20–30.

²⁰³ Güvenli Okullar Bildirgesi (Safe Schools Declaration) (2015); UNESCO (n 33).

kullanım iddialarının geniş yorumlanması ve sivil nesne statüsünün kolaylaştırıcı biçimde değiştirilmesi, mevcut koruma rejiminin aşınmasına yol açabilecek temel riskler arasında yer almaktadır.

Normatif açıdan değerlendirildiğinde, eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin rejimin karşı karşıya olduğu en önemli risklerden biri koruma standartlarının zamanla aşınmasıdır. Özellikle askerî kullanım iddialarının yeterli olgusal temele dayanmaksızın geniş yorumlanması, eğitim tesisleri gibi kural olarak korunan sivil nesnelerin koruma statüsünün zayıflamasına yol açabilir. Böyle bir yaklaşım, uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturan ayırım ilkesinin uygulama alanını daraltarak sivil nesnelerin korunmasına ilişkin rejimde sistematik bir aşınma yaratma riski taşımaktadır²⁰⁴.

Buna bağlı olarak ortaya çıkabilecek ikinci risk, koruma rejiminde sistematik bir kaymanın meydana gelmesidir. Eğitim kurumlarının istisnai durumlar yerine giderek daha geniş ölçüde potansiyel askerî hedefler olarak değerlendirilmesi, uluslararası insancıl hukukun koruyucu mantığından uzaklaşılmasına neden olabilir. Bu nedenle eğitim tesislerinin askerî hedef olarak nitelendirilmesine ilişkin istisnaların dar yorumlanması ve her somut olayda güçlü, doğrulanabilir ve güncel deliller aranması büyük önem taşımaktadır²⁰⁵.

Bu çerçevede eğitim tesislerinin korunmasına yönelik normatif mekanizmaların güçlendirilmesi gerekmektedir. İlk olarak, devletlerin Güvenli Okullar Bildirgesi ilkelerini ulusal askerî doktrinlerine ve operasyonel planlama süreçlerine daha etkin biçimde yansıtmaları önem taşımaktadır. İkinci olarak, eğitim tesislerine yönelik saldırılara ilişkin veri toplama ve raporlama mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak, Birleşmiş Milletler kurumları, ilgili uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum aktörleri arasında eğitim tesislerine yönelik ihlallerin izlenmesine yönelik kurumsal iş birliği artırılmalıdır²⁰⁶.

Ayrıca eğitim tesislerine yönelik saldırı iddialarının incelenmesi bakımından bağımsız ve uzmanlaşmış denetim mekanizmalarının geliştirilmesi de önem arz etmektedir. Bu kapsamda

²⁰⁴ Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 28–35; Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict* (n 1) paras. 21–27.

²⁰⁵ Eğitime Yönelik Saldırlardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Eğitime Yönelik Saldırıları 2024* (n 8) 37–41.

²⁰⁶ Dinstein (n 32) 110–114; Sassöli (n 3) 325–330; Zamir (n 3) 398–402.

Birleşmiş Milletler mekanizmaları, uluslararası soruşturma komisyonları, bağımsız uzman heyetleri ve eğitim tesislerinin korunmasına odaklanan uluslararası izleme ağları arasında daha güçlü bir koordinasyon sağlanabilir. Böyle bir yapı, hem ihlallerin daha etkin biçimde belgelenmesine hem de hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu mekanizma kapsamında ihlallerin belgelenmesi, bağımsız doğrulama süreçlerinden geçirilmesi, düzenli raporlanması ve ilgili uluslararası kuruluşlara iletilmesi suretiyle çok katmanlı bir izleme sistemi oluşturulabilir²⁰⁷.

Sonuç olarak Minab olayı, eğitim tesislerinin silahlı çatışmalar sırasında korunmasının yalnızca bireysel olaylar üzerinden değil, daha geniş bir normatif çerçeve içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Mevcut olgusal veriler ve hukuki değerlendirmeler, olayın uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku bakımından ciddi hukuki sorular ortaya çıkardığını göstermektedir. Aynı zamanda olay, eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin uluslararası normların etkili biçimde uygulanmasının ve bu alandaki denetim mekanizmalarının güçlendirilmesinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır²⁰⁸.

SONUÇ

Bu çalışma, eğitim tesislerine yönelik saldırıların uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku bakımından hangi koşullar altında savaş suçu teşkil edebileceğini Minab olayı örneği üzerinden incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda, eğitim tesislerinin kural olarak sivil nesne statüsüne sahip olduğu, bu statünün ancak istisnai koşullar altında ve somut, doğrulanabilir ve güncel delillere dayanılarak ortadan kaldırılabilir olduğu ortaya konulmuştur. Bu çerçevede uluslararası insancıl hukukun ayırım, orantılılık ve askerî gereklilik ilkeleri ile Ek Protokol I hükümleri birlikte değerlendirilmiş; eğitim tesislerinin korunmasının uluslararası hukukun yerleşik koruma rejiminin önemli unsurlarından biri olduğu tespit edilmiştir²⁰⁹.

Minab olayı bakımından yapılan değerlendirmede, olayın İran ile Amerika Birleşik Devletleri arasında meydana gelen uluslararası silahlı çatışma bağlamında gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hedef alınan Şecere-i Tayyibe İlkokulu'nun saldırı anında askerî hedef niteliği

²⁰⁷ ICRC (n 2) 11–15; Dinstein (n 32) 102–106.

²⁰⁸ Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict* (n 1) paras. 12–18; UNESCO (n 33); GCPEA (n 8) 35–40.

²⁰⁹ Dinstein (n 32) 91–95; Sassòli (n 3) 325–330; Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977) m. 48, 52.

kazandığını gösterecek yeterli ve doğrulanabilir delillerin kamuya açık biçimde ortaya konulmadığı görülmüştür. Mevcut olgusal veriler, yapının esas itibarıyla eğitim faaliyetleri yürütülen bir okul olduğunu göstermektedir. Bu nedenle hedef alınan yapının sivil nesne statüsünü koruduğu yönündeki değerlendirme hukuki açıdan ağırlık kazanmaktadır²¹⁰.

Roma Statüsü'nün 8(2)(b)(ii) maddesi bakımından yapılan inceleme sonucunda, somut olayda savaş suçunun maddi unsurlarının değerlendirilmesini mümkün kılan güçlü olgusal göstergelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Manevi unsur bakımından ise kamuya açık veriler sınırlı olmakla birlikte, hedef alınan yapının sivil niteliğinin öngörülebilir olduğuna ilişkin önemli göstergeler mevcuttur. Bununla birlikte saldırıyı gerçekleştiren karar vericilerin sahip olduğu istihbarat ve bilgi düzeyine ilişkin verilerin kamuya açık olmaması nedeniyle, manevi unsur yönünden nihai değerlendirme belirli ölçüde ihtiyatla yapılmalıdır. Buna rağmen mevcut veriler, olayın Roma Statüsü kapsamında ciddi biçimde değerlendirilmesini gerektiren güçlü hukuki temeller bulunduğunu göstermektedir²¹¹.

Çalışmada ayrıca eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin normatif rejimin karşı karşıya bulunduğu yapısal riskler de incelenmiştir. Özellikle askerî kullanım iddialarının yeterli olgusal temele dayanmaksızın geniş yorumlanması, eğitim tesisleri gibi kural olarak korunan sivil nesnelerin koruma statüsünün zayıflamasına yol açabilmektedir²¹². Böyle bir yaklaşım, uluslararası insancıl hukukun temelini oluşturan ayırım ilkesinin uygulama alanını daraltarak koruma rejiminde aşınma riskini artırmaktadır. Benzer şekilde eğitim kurumlarının giderek daha geniş ölçüde potansiyel askerî hedefler olarak değerlendirilmesi, koruma rejiminde sistematik bir kayma yaratabilecek niteliktedir. Bu nedenle eğitim tesislerine ilişkin istisnaların dar yorumlanması ve her somut olayda güçlü, güncel ve doğrulanabilir deliller aranması büyük önem taşımaktadır²¹³.

Birleşmiş Milletler raporları ve Eğitime Yönelik Saldırılardan Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA) tarafından yayımlanan çalışmalar, eğitim tesislerine yönelik saldırıların ve eğitim amaçlı yapıların askerî kullanımının günümüzde de önemli bir sorun olmaya devam ettiğini

²¹⁰ Sivakumaran (n 10) 320–325; Zamir (n 3) 392–395; Dinstein (n 32) 102–106.

²¹¹ Roma Statüsü m. 8(2)(b)(ii); Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (n 83); Ambos (n 13) 108–112; Stahn (n 14) 233–236.

²¹² Dinstein (n 32) 110–114; Zamir (n 3) 398–402.

²¹³ Sassòli (n 3) 325–330; ICRC (n 2) 11–15.

göstermektedir²¹⁴. Bu bağlamda, GCPEA raporlarında ortaya konulan bulgular, eğitim tesislerine yönelik saldırıların yalnızca münferit ihlaller olarak değil, sivil nesnelerin korunmasına ilişkin uluslararası insancıl hukuk rejiminin uygulanması bakımından ciddi bir sorun alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin mevcut normatif çerçevenin etkili denetim, izleme ve hesap verebilirlik mekanizmalarıyla desteklenmesinin önemini göstermektedir.²¹⁵

Bu çerçevede eğitim tesislerinin korunmasına yönelik uluslararası mekanizmaların güçlendirilmesi gerekmektedir. Devletlerin Güvenli Okullar Bildirgesi ilkelerini askerî doktrinlerine ve operasyonel planlama süreçlerine daha etkin biçimde yansıtmaları, eğitim tesislerine yönelik saldırılara ilişkin veri toplama ve raporlama sistemlerinin geliştirilmesi ve Birleşmiş Milletler organları ile ilgili uluslararası kuruluşlar arasında daha güçlü bir kurumsal koordinasyon sağlanması önem taşımaktadır²¹⁶.

Ayrıca eğitim tesislerine yönelik ihlal iddialarının incelenmesi amacıyla bağımsız ve uzmanlaşmış denetim mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler mekanizmaları, uluslararası soruşturma komisyonları, bağımsız uzman heyetleri ve uluslararası izleme ağları arasında koordineli bir yapı oluşturulabilir²¹⁷. Bu mekanizma kapsamında ihlallerin sistematik biçimde belgelenmesi, bağımsız doğrulama süreçlerinden geçirilmesi, düzenli raporlanması ve ilgili uluslararası kuruluşlara iletilmesi suretiyle çok katmanlı bir izleme sistemi kurulabilir. Böyle bir sistem hem ihlallerin görünürlüğünü artıracak hem de hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır²¹⁸.

Sonuç olarak Minab olayı, eğitim tesislerinin silahlı çatışmalar sırasında korunmasının yalnızca münferit olaylar bağlamında değil, uluslararası insancıl hukukun genel koruma rejimi bakımından da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir²¹⁹. Eğitim tesislerinin korunmasına ilişkin normların etkili biçimde uygulanması, yalnızca sivil nesnelerin korunması açısından değil,

²¹⁴ Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict* (n 1) paras 21–27; GCPEA (n 8) 28–35.

²¹⁵ GCPEA (n 8) 11–16, 18.

²¹⁶ Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict* (n 1) paras. 21–27; GCPEA (n 8) 28–35.

²¹⁷ Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict* (n 1) paras. 12–18.

²¹⁸ UNESCO, *Eğitimin Saldırlardan Korunması: Hukuki ve Politik Bir Çerçeve* (n 33).

²¹⁹ Dinstein (n 32) 115–116; Sassöli (n 3) 333–338.

aynı zamanda uluslararası hukukun koruyucu işlevinin ve normatif bütünlüğünün sürdürülebilmesi açısından da hayati önem taşımaktadır²²⁰.

KAYNAKÇA

Al Mahdi, *Prosecutor v Al Mahdi* (Hüküm ve Ceza Kararı) ICC-01/12-01/15 (27 Eylül 2016).

Ambos K, *Treatise on International Criminal Law: Volume II – The Crimes and Sentencing* (OUP 2022).

Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict: Report of the Secretary-General*, BM Belgesi S/2023/345 (2023).

Birleşmiş Milletler, *Protection of Civilians in Armed Conflict: Report of the Secretary-General*, BM Belgesi S/2024/385 (2024).

Blank LR ve Noone GP, *International Law and Armed Conflict: Fundamental Principles and Contemporary Challenges in the Law of War* (2. bs., Wolters Kluwer 2019).

Boothby WH, *The Law of Targeting* (OUP 2012).

Cassese A, *International Criminal Law* (3. bs., OUP 2013).

Cenevre Sözleşmelerine Ek I No'lu Protokol (1977).

Corn GS ve Hansen V, *The Law of Armed Conflict: An Operational Approach* (2. bs., Wolters Kluwer 2019).

Crawford E ve Pert A, *International Humanitarian Law* (2. bs., CUP 2020).

Cryer R ve diğerleri, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (4. bs., CUP 2019).

Darcy S, *Collective Responsibility and Accountability under International Law* (Transnational 2007).

Dinstein Y, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict* (4. bs., CUP 2022).

²²⁰ GCPEA (n 8) 35–40; Güvenli Okullar Bildirgesi (n 203).

Drumbl MA, *Atrocity, Punishment, and International Law* (CUP 2007).

Duffy H, *The “War on Terror” and the Framework of International Law* (2. bs., CUP 2021).

Eğitime Yönelik Saldırılarından Korunma Küresel Koalisyonu (GCPEA), *Education under Attack 2024*.

Eritre-Etiyopya Tazminat Komisyonu (Eritrea–Ethiopia Claims Commission), *Partial Award: Central Front – Ethiopia’s Claim 2* (28 Nisan 2004).

Galić, *Prosecutor v Galić* (Karar) ICTY-98-29-T (5 Aralık 2003).

Geiß R ve Petrig A, *The Use of Force in International Law: A Case-Based Approach* (OUP 2019).

Greenwood C, “*The Law of Weaponry at the Start of the New Millennium*” in Schmitt MN ve Green LC (eds), *The Law of Armed Conflict: Into the Next Millennium* (Naval War College 1998) 185–205.

Grover L, *Interpreting Crimes in the Rome Statute of the International Criminal Court* (CUP 2013).

Güvenli Okullar Bildirgesi (*Safe Schools Declaration*) (2015).

Heller KJ, *The Nuremberg Military Tribunals and the Origins of International Criminal Law* (OUP 2011).

ICRC, *Customary International Humanitarian Law: Volume I – Rules* (CUP 2005).

ICRC, *Customary International Humanitarian Law Database* (2022 güncellemesi).

ICRC, *Guidelines on the Protection of Civilian Objects in Armed Conflict* (2020).

ICRC, *International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts* (33. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Konferansı, Cenevre, 2019).

ICRC, *International Humanitarian Law and the Protection of Civilians in Armed Conflict*.

ICRC, *International Humanitarian Law and the Protection of Schools and Education*.

Kolb R ve Hyde R, *An Introduction to the International Law of Armed Conflicts* (3. bs., Hart 2018).

Kontorovich E, “The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction’s Hollow Foundation” (2004) 45 *Harvard International Law Journal* 183–210.

Kordić and Čerkez, *Prosecutor v Kordić and Čerkez* (Karar) ICTY-95-14/2-T (26 Şubat 2001).

Kupreškić, *Prosecutor v Kupreškić* (Karar) ICTY-95-16-T (14 Ocak 2000).

Melzer N, *International Humanitarian Law: A Comprehensive Introduction* (ICRC 2016).

Mettraux G, *International Crimes: Law and Practice, Volume I* (OUP 2020).

Ntaganda, *Prosecutor v Ntaganda* (Karar) ICC-01/04-02/06 (8 Temmuz 2019).

Orentlicher DF, *Some Kind of Justice: The ICTY’s Impact in Bosnia and Serbia* (OUP 2018).

Roma Statüsü, *Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü* (1998).

Sassòli M, *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare* (2. bs., Edward Elgar 2019).

Schmitt MN, “Military Necessity and Humanity in International Humanitarian Law: Preserving the Delicate Balance” (2010) 50(4) *Virginia Journal of International Law* 795–815.

Schmitt MN, “The Principle of Distinction and the Definition of Military Objectives” (2010) 45(1) *Israel Law Review* 115–128.

Schmitt MN ve Arimatsu L, “Attack Decision-Making and the Law of Armed Conflict” (2016) 94 *International Law Studies* 1–30.

Sivakumaran S, *The Law of Non-International Armed Conflict* (2. bs., OUP 2021).

Stahn C, *A Critical Introduction to International Criminal Law* (2. bs., CUP 2019).

Strugar, *Prosecutor v Strugar* (Karar) ICTY-01-42-T (31 Ocak 2005).

Uluslararası Adalet Divanı, *Nükleer Silahların Kullanılmasının veya Kullanım Tehdidinin Hukuka Uygunluğu Hakkında Danışma Görüşü* (8 Temmuz 1996).

Uluslararası Ceza Mahkemesi, *Elements of Crimes* (2011, 2020 güncellemesi).

UNESCO, *Protecting Education from Attack: A Legal and Policy Framework* (2021).

Werle G ve Jessberger F, *Principles of International Criminal Law* (4. bs., OUP 2020).

Zahar A ve Sluiter G, *International Criminal Law: A Critical Introduction* (OUP 2008).

Zamir N, *Classification of Conflicts in International Humanitarian Law* (Edward Elgar 2017).

Zamir N, “Attacks against Civilian Objects and the Limits of Military Objectives in International Humanitarian Law” (2021) 52(3) *Israel Law Review* 381–410.

Yazar Beyanı	
Yazarların Katkıları	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Mali Destek	Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı Beyanı	Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.
Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi	Yazar, makalenin tüm süreçlerinde TRÜHFD’nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde TRÜHFD’nin, yayın ve editör kurullarının hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmektedir.

Hastalık Halinin Yıllık Ücretli İzin Hakkına Etkisi

The Effect of Illness on Annual Paid Leave Rights

Alptekin Burak BOYDAK*

Öz

İşçinin işini gereğince icra etmesinin en önemli ve vazgeçilmez şartlarından biri de onun yılın belirli dönemlerinde dinlenebilmesidir. Öyle ki dinlenme hakkı, işçinin kendi isteğiyle dahi feragat edemeyeceği bir hak olarak gerek yasal düzeyde gerekse Anayasal düzeyde hukukumuzda yer bulmuştur. İşçinin dinlenmesi yılın belirli dönemlerinde ücreti işveren tarafından ödenmek üzere yıllık izin almak suretiyle olabileceği gibi işçinin yakalandığı bir hastalık neticesinde aldığı rapor suretiyle de olabilmektedir. Esasen bakıldığında, yıllık izin hakkının amacı işçinin fiziken ve ruhen dinlenebilmesi bu sayede kendisine iş dışında da vakit ayırma imkanının sağlanmasıyla beraber işine daha dinlenebilmiş bir biçimde dönerek iş veriminin artırılmasının sağlanabilmesi iken hastalık nedeniyle verilen izin veya alınan raporların amacı işçinin sağlığına bir an önce kavuşabilmesidir. Bununla birlikte farklı amaçlara matuf olsa dahi birbirine yakın niteliği haiz olduğu için yıllık izin hakkı ile hastalık nedeniyle dinlenme ve iyileşme hakkı birbiriyle zaman zaman iç içe geçebilecek mahiyet taşımaktadır.

Bir hizmet yılı içinde rapor almak suretiyle dinlenen işçilerin aldığı bu raporların yıllık izin haklarına etkisinin ne olacağı hususu da uygulamada karşılaşılan hukuki meselelerden birini oluşturmaktadır. Çalışmamızda da bu hukuki meselenin mevzuatımızda nasıl çözümlenildiği hususu mevzuatımız, yargı içtihadı, öğretideki görüşler ve somut örnekler eşliğinde izaha çalışılmıştır.

Yıllık izin hakkı mevzuatımızda belirli bir bekleme süresinin nihayetinde kazanılan bir hak olduğu için öncelikle yıllık izin hakkına kavuşmak için gerekli olan bekleme süresi içerisinde gerçekleşen hastalık halinde geçen sürenin bekleme süresine dahil edilip edilmeyeceği İş Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu kapsamında karşılaştırmalı olarak irdelenmeye çalışılmış daha sonra yıllık izin içerisinde vukubulan hastalık halinin yıllık izin hakkına etkisi noktasında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Yıllık izin, Rapor, Bekleme süresi, Dinlenme hakkı, Hastalık hali

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 29.06.2026

Makale Kabul Tarihi: 27.08.2026

DOI: 10.66678/truhfd.1981320

Atıf: Alptekin Burak Boydak ‘Hastalık Halinin Yıllık Ücretli İzin Hakkına Etkisi’ (2026) 4(2) TRÜHFD 194-207.

* Dr. Avukat, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliği, alptekin_burakb@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9136-4621.

Abstract

Important and indispensable conditions for a worker to perform their job properly is the ability to rest during certain periods of the year. The right to rest is enshrined in our legal system, as a right that a worker cannot waive even voluntarily.

Right to rest can be in the form of annual leave, paid by the employer for specific periods of the year, through sick leave or medical reports. While the purpose of sick leave is to allow the employee to recover their health as quickly as possible; annual leave is to allow to rest physically and mentally, enabling them to dedicate time to themselves outside of work and return to work more refreshed, productivity. Although they serve different purposes, annual leave and the right to rest and recover from illness are closely related and can sometimes overlap.

The question in practice is of how sick leave taken by employees during a year of service affects their annual leave rights. We have tried to explain how this legal issue is resolved with the help of our legislation, judicial precedents, doctrine, examples. Since annual leave is a right acquired a waiting period in our legislation, we have first examine comparatively, within the scope of the Labor Law and Turkish Code of Obligations, whether the time spent in case of illness during waiting period required to obtain the right to annual leave should be included in waiting period, then we have made evaluations regarding the effect of annual leave right.

Keywords

Annual leave, Report, Waiting time, Right to rest, Sick leave

Giriş

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 24. maddesinde çalışma hakkıyla birlikte, yıllık ücretli izin hakkının da temel bir insan hakkı olarak kabul edildiği görülmektedir.¹ Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 98 sayılı Tavsiye Kararının 7 numaralı paragrafında, işçinin ücret almaya devam ettiği çalışma kesintilerinin işçinin yıllık izin hakkını ve süresini etkilememesi gerektiğine ilişkin temel bir ilke belirlenmekle birlikte hastalık, doğum, iş kazası gibi nedenlerle işten uzak kalınan hallerin yıllık izin hakkına etkisi noktasındaki usul ve esasları milli düzenlemelerin belirlemesini öngörmektedir.² 1970 tarihli ve 132 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Ücretli Yıllık İzin Sözleşmesinin 5. paragrafında ise, hastalık, iş kazası, doğum hali gibi fiili çalışma halinin kesintiye uğradığı hallerde devamsızlıkların hizmet süresinden sayılması öngörülmüştür.³

¹ Mustafa Tugay, 'Yıllık Ücretli İzin' (2019) 1(2) Yaşar Hukuk Dergisi 207, 242.

² Frans Pennigs, 'The Role Of ILO Principles On Annual Leave In The Case Law Of The Court Of Justice' (2025) 16(3) European Labour Law Journal 327,342

³ Pennings, 329, 342.

Anayasa⁴'nın 50/3. maddesi, “*Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.*” hükmüne yer vererek çalışanların hizmet ilişkisi içerisinde dinlenme hakkına sahip olduklarını ifade ettikten sonra, aynı maddenin takip eden fıkrasında da ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartlarının kanunla düzenleneceğini belirtmiştir.

Anayasal bir hak olan dinlenme hakkının usul ve esaslarının kanunla düzenleneceği belirtilmiş olduğundan, başta 4857 sayılı İş Kanunu⁵ olmak üzere çeşitli düzenlemelerde bu hakka ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Bu anlamda öncelikle zikredilmesi gereken 4857 sayılı Kanunun 53. maddesidir. Söz konusu 53. madde ile işçilerin yılın belirli dönemlerinde ücretlerinde bir eksilme olmaksızın dinlenmeleri amaçlanmıştır. Türk Borçlar Kanunu⁶'na tabi çalışanlar için de TBK'nın 422. maddesi ile yılda en az iki haftalık (18 yaşından küçükler ile 50 yaşından büyükler için en az 3 haftalık) yıllık izin hakkı tanınmıştır.

İşçinin sağlıklı iken dinlenme hakkı olduğu gibi hasta olduğu zamanlarda da dinlenme hakkı evleviyetle mevcuttur. Nitekim 4857 sayılı Kanunun 46. maddesinde hekim raporuyla verilen hastalık ve dinlenme izinlerinin çalışılmış günler gibi değerlendirileceği belirtilmiştir.

Bir işçi hem yıllık izin suretiyle hem de rapor almak suretiyle dinlenme hakkına sahip olabileceği düşünüldüğünde ise bu noktada hastalık halinin yıllık izin hakkına ne surette etki edeceği hususunun tetkiki gerekmektedir. Söz konusu etkinin incelenebilmesi için öncelikle yıllık izin hakkına hak kazanmanın koşullarının neler olduğu incelenip daha sonra da hastalık nedeniyle rapor alınan sürelerin işçinin yıllık izin hakkına ne gibi bir yansıması olacağı değerlendirilecektir.

I. Yıllık Ücretli İzin Hakkının Temel Çerçevesi

İşçinin iş görme borcunu sağlıklı bir biçimde ifa edebilmesi için onun yılın belirli dönemlerinde dinlendirilmesi önemli ve gereklidir. Nitekim yıllık izin kurumu da işçilerin ücret kaybı olmaksızın, dinlenmek suretiyle sağlığını ve işgücünü ve verimini koruması için vardır.⁷ Mevzuatımız da bu saiklerle işçilere ücretlerinden bir eksilme olmaksızın belirli bir süre çalışmış olmak şartıyla yıllık izin hakkını tanımıştır.

⁴ T. C. 1982 Anayasası, Kanun No. 2709, RG, 9.11.1982, S. 17863 (Mükerrer).

⁵ 4857 sayılı İş Kanunu, RG, 10.06.2003, S. 25134.

⁶ 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, RG, 4.2.2011, S. 27836

⁷ Öner Eyrenci, Savaş Taşkent, Devrim Ulucan ve Esra Baskan, *İş Hukuku* (11. Bası, Beta 2024) 339; F. Burcu Savaş Kutsal ve Yeliz Bozkurt Gümrükçüoğlu, ‘Covid-19 Pandemisi Gölgesinde Yıllık Ücretli İzin Hakkı Ve Uygulaması’ (2021) 12(2) İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 737,740.İştar Urhanoğlu, ‘Yargıtay

4857 sayılı Kanuna tabi işçiler için konuya ilgili düzenleme getiren 53. maddenin ilk iki fıkrası incelendiğinde, “İşyerinde işe başladığı günden itibaren, deneme süresi de içinde olmak üzere, en az bir yıl çalışmış olan işçilere yıllık ücretli izin verilir. Yıllık ücretli izin hakkından vazgeçilemez.” hükümlerine yer verilmek suretiyle işçinin yıllık izine hak kazanabilmesi için gerekli olan süre belirtilmiş daha sonra da söz konusu haktan hakkın sahibi tarafından dahi feragat edilemeyeceği belirtilerek yıllık izin hakkının önemi vurgulanmıştır.⁸

Kanun koyucu 4857 sayılı Kanunun 54. maddesinde ise yıllık izine hak kazanmak için gerekli olan bir yıllık hizmet süresinin nasıl hesaplanacağı ve hizmet ilişkisi içerisinde vukubulan hangi hallerin de “bir yıllık çalışma” kavramına dahil oldukları izah edilmiştir.

Kanun koyucu, 4857 sayılı Kanunun 54. maddesinin 1. fıkrasında, “Yıllık ücretli izine hak kazanmak için gerekli sürenin hesabında işçilerin, aynı işverenin bir veya çeşitli işyerlerinde çalıştıkları süreler birleştirilerek göz önüne alınır. Şu kadar ki, bir işverenin bu Kanun kapsamına giren işyerinde çalışmakta olan işçilerin aynı işverenin işyerlerinde bu Kanun kapsamına girmeksizin geçirmiş bulundukları süreler de hesaba katılır.” hükmüne yer vermek suretiyle değişik statü hukukuna tabi olsa yahut fasilalı çalışsa dahi bir işçinin o işyerinde geçirdiği sürelerin yıllık izine hak kazanmak için gerekli olan bir yıllık sürenin hesabında toplanılması gerektiği düzenlenmiştir.

TBK’ya tabi işçiler bakımından ise TBK’nın 422. maddesinde, “İşveren, en az bir yıl⁹ çalışmış olan işçilere yılda en az iki hafta ve onsekiz yaşından küçük işçiler ile elli yaşından büyük işçilere de en az üç hafta ücretli yıllık izin vermekle yükümlüdür.” ifadelerine yer verilerek İş Kanunu’nda olduğu gibi bir yıllık bir kıdem şartı yıllık izine hak kazanmak için aranmıştır. Söz konusu bir yıllık kıdem süresinin bekleme süresi olarak isimlendirilmesi halinde

Kararları Çerçevesinde Yıllık Ücretli İznin Kullanılma Zamanı,(2021) 2 Asbü Hukuk Fakültesi Dergisi, 280, 312.

⁸ “Yıllık izin hakkı anayasal temeli olan bir dinlenme hakkı olup işçinin iş sözleşmesinin devamı sırasında ücrete dönüşmez ve bu haktan vazgeçilemez.” Yargıtay 2 HD, 9573/15629, 02.12.2024 <<http://www.kazanci.com>> Erişim Tarihi 18 Ağustos 2026.

⁹ Öğretide maddede geçen “bir yıl” ifadesi için bizim de iştirak ettiğimiz; “... işçinin işe başladığı tarihten itibaren geçecek 365 günlük süreden oluşur. Bunun çalışılan ve/veya çalışılmayan günlerden oluşması mümkündür. Hatta, bu sürenin içinde, izinden indirimine neden olan süreler (TBK. 423/1-3) de bulunur. O süreler de bir yılda dikkate alınırlar. Fakat yıllık izin miktarında belli ölçekte indirimine neden olurlar (TBK. 423/1-3).” yorumu mevcuttur. Ercan Akyiğit, ‘Yıllık Ücretli İzin Kurumunda Yeni Bir Durum: Yıllık İznin İşverence Kısıltımı (İndirimi)’ (2011) 3(30) Çalışma ve Toplum, 73,79; Ayrıca bir yıllık sürenin başlangıcının iş sözleşmesinin imza tarihi değil fiilen işe başladığı tarih olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (C. İlhan Günay, ‘Yıllık Ücretli İzin Hakkı ve Ücretli İzin Alacağı’ (2010) (20) Sicil İş Hukuku Dergisi 28, 29).

bu bir yıllık sürenin, genelde hesabının nasıl yapılacağı özelde ise işçinin hastalık halinin etkisinin ne olacağı hususuları irdelenmelidir.

II. Hastalık Halinin Bekleme Süresine Etkisi

Bir işçinin yıllık izine hak kazanabilmesi için gerekli olan bir yıllık süre içerisinde kendisinden kaynaklı olan veya olmayan çeşitli sebeplerle fiili olarak çalışmadığı durumların bir yıllık süre içerisine dahil edilip edilmeyeceği önem arz ettiğinden gerek İş Kanunu'nda gerekse TBK'da düzenleme yoluna gidildiği görülmektedir. Bir yıllık sürenin hesabında fiilen çalışılan ve çalışmış gibi sayılan süreler dikkate alınacaktır. Çalışılmış gibi sayılan haller arasında ise belirli şartlarda ve sürelerde olmak üzere hastalık hali de zikredilmiştir.¹⁰ Bu bağlamda TBK ve 4857 sayılı Kanun açısından hastalık halinin yıllık izine hak kazanmak için gerekli süreye etkisi hususunun ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir.

A. Türk Borçlar Kanunu'na Tabi İşçiler Açısından

Türk Borçlar Kanunu'nun 423. maddesinde İş Kanunu'nda olmayan bir düzenlemeye yer verilmiştir. Buna göre işçinin belirli sürelerin üzerinde fiili çalışmada bulunmadığı takdirde işçinin yıllık ücretli izin süresinden indirim yapma hakkı işverene tanınmıştır.

TBK'nın 423. maddesinin ilk üç fıkrasında¹¹,

“İşçi, bir hizmet yılı içinde kendi kusuruyla¹² toplam bir aydan daha uzun bir süreyle hizmeti yerine getirmediği takdirde işveren, çalışılmayan her tam ay için, yıllık ücretli izin süresinden bir gün indirim yapabilir.

İşçi, bir hizmet yılı içinde kendi kusuru olmaksızın hastalık, kaza, yasal bir yükümlülüğün veya kamu görevinin yerine getirilmesi gibi kişiliğine bağlı sebeplerle en çok üç ay süreyle işgörmeye edimini yerine getiremediği takdirde, işveren yıllık ücretli izin süresinden indirim yapamaz.

İşveren, gebelik ve doğum yapma sebebiyle işgörmeye edimini en çok üç ay süreyle yerine getiremeyen kadın işçinin yıllık ücretli izin süresinden indirim yapamaz.” ifadelerine yer verilerek işçinin kendisinden kaynaklı olan ve olmayan haller olmak üzere ikili bir ayırımı

¹⁰ Hamdi Mollamahmutoğlu, Muhittin Astarlı ve Ulaş Baysal, *İş Hukuku Ders Kitabı, Cilt 1: Bireysel İş Hukuku* (8. Bası, Lykeion 2025) 397.

¹¹ Maddenin, İsviçre Borçlar Kanunu'nun birebir tercümesi olması hasebiyle eleştirisi için bkz. Akyiğit, 'Yıllık İznin İşverence Kısıltımı (İndirimi)' (n 2) 75.

¹² Burada geçen “işçinin kendi kusuru” ifadesi yerine hangi hallerin girip hangi hallerin girmediğine ilişkin kazuistik bir düzenleme yapılmasının daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

gidilmiştir. Madde metninden de anlaşılacağı üzere işçiye atfedilecek bir kusurdan kaynaklı olarak işçi fiili olarak çalışamazsa çalışmadığı her tam ay için bir gün yıllık izin hakkından düşülecektir. Buna göre üç ay fiili olarak çalışamayan bir işçinin on dört gün olan yıllık izin süresi 11 güne düşecektir.

Bir yıllık süre içerisinde, işçiye atfedilemeyecek, hastalık, kaza, yasal bir yükümlülüğün veya kamu görevinin yerine getirilmesi gibi bir halin vukuunda ise işveren üç ay süre ile işverene işçinin yıllık ücretli izin hakkı süresine müdahale yasağı getirilmiştir. Bir başka deyişle kanun koyucu söz konusu hallerin vukuunda, her ne kadar işçi fiilen çalışmasa dahi işveren üç ay boyunca işçinin yıllık izin hakkını tenkis edici bir tasarrufta bulunmamasını arzu etmiştir.

TBK'nın 423/2. maddesinin mefhumu muhalifinden, üç ay üzerinde devam eden fiili çalışamama halinde, üç ayı geçen bir fiili çalışamama halinde işverene işçinin yıllık izin süresinden indirim yapma hakkı doğduğu anlaşılmaktadır. Maddenin bir bütün olarak tetkikinde, bir hizmet yılı içinde kendi kusuru olmaksızın hastalık, kaza, yasal bir yükümlülüğün veya kamu görevinin yerine getirilmesi gibi hallerle, gebelik ve doğum yapma durumlarında üç ayı geçen fiili çalışama hallerinde örneğin dört aylık bir durumda işverene işçinin yıllık izin süresinden bir günlük bir indirim yapabileceğinin kabulü mümkündür.

TBK'nın 423. maddesinin son fıkrasında ise, hizmet veya toplu iş sözleşmeleriyle, işçinin aleyhine hüküm doğuracak şekilde, ikinci ve üçüncü fıkra hükümlerine aykırı düzenleme yapılamayacağı düzenlenmiştir. Söz konusu hükümde, TBK'nın 423. maddesinin 2. ve 3. fıkralarıyla ilgili işçi aleyhine aksi yönde düzenleme yasağı öngörüp 423. maddenin birinci fıkrasıyla ilgili sessiz kalınmasından dolayı öğretide isabetli bir biçimde, “işçinin kusurlu devamsızlığı halinde, onun (Yasadakinden) daha da aleyhine sözleşmeyle düzenleme getirme imkânını açık tutmuş gözükmektedir. Buna BK. 423/son fıkranın karşıt kavram kanıtı yoluyla yorumundan ulaşabiliriz. Aslında kusurlu devamsızlıkta bile, devamsızlık ne boyutta olursa olsun, işverenin indirimde gitmesi zorunlu değilken; bunun bir sözleşmeyle azaltımı veya kaldırımı yahut devamsızlık süresinin artırımı da mümkün ve geçerli olmalıdır.”¹³ görüşüne yer verilmiştir.

¹³ Ercan Akyiğit, ‘Yeni Borçlar Kanunu’nda Yıllık Ücretli İzin’ (2011) 6(21) Sicil İş Hukuku Dergisi 25, 33.

B. İş Kanunu'na Tabi İşçiler Bakımından

4857 sayılı Kanunun 54. maddesi ile işçinin ücretli yıllık izin hakkına sahip olabilmesi için gerekli olan bir yıllık sürenin hesabında işçinin fiili çalışmasının mümkün olmadığı hallerde bekleme süresinin nasıl hesaplanacağı noktasında belirli ilkeler vazedilmiştir.

4857 sayılı Kanunun 54/2. ve 54/3. maddelerinde; bir yıllık süre içinde 4857 sayılı Kanunun 55 inci maddesinde sayılan haller dışındaki sebeplerle işçinin devamının kesilmesi halinde bu boşlukları karşılayacak kadar hizmet süresi ekleneceği ve bu suretle işçinin izin hakkını elde etmesi için gereken bir yıllık hizmet süresinin bitiş tarihi gelecek hizmet yılına aktarılacağı; işçinin gelecek izin hakları için geçmesi gereken bir yıllık hizmet süresi, bir önceki izin hakkının doğduğu günden başlayarak gelecek hizmet yılına doğru 4857 sayılı Kanunun 54/2. maddesi ve 55. maddesi hükümleri gereğince hesaplanacağı kurallarına yer vermiştir.

Yukarıdaki yıllık izine hak kazanmak için gerekli bir yıllık süreye ilişkin hesaplama ilkeleri incelendiğinde; 4857 sayılı Kanunun 55. maddesinde sayılı hallerde işçinin fiilen çalışması devam ediyormuş gibi değerlendirileceği¹⁴ ve fakat diğer hallerde fiilen çalışmadığı kadar sürenin işçinin izin hakkını elde etmesi için gereken bir yıllık hizmet süresinin bitiş tarihinin gelecek hizmet yılına aktarılacağı düzenlendiği görülecektir.

4857 sayılı Kanun TBK'dan farklı olarak işçinin fiilen çalışmadığı günlerin bazı hallerde yıllık izin süresinden indirimi sistemini benimsememiş; bunun yerine işçinin fiilen çalışmadığı belirli hal ve sürelerin işçinin bir yıllık çalışma süresine dahil edilmemesi ilkesini benimseyerek işçinin yıllık izine hak kazandığı tarihi öteleme yoluna gitmiştir.

Bir başka deyişle, TBK'ya dahil işçilerin (rapor, hamilelik izni, gözaltı hali gibi durumlarda dahi) hizmet sözleşmesi devam ettiği sürece fiilen çalışmasa dahi bu durum bir yıllık bekleme süresine bir etkisi olmayacak; sadece şartlar gerçekleştiğinde yıllık izin süresinde indirimle gidilmesi söz konusu olacak iken, İş Kanunu'na tabi işçilerde belirli süreyi aşan fiili çalışmama hallerinde bir yıllık bekleme süresini durduracak (işçinin yıllık izine hak kazandığı tarihi öteleyecek) ve fakat işçinin yıllık izin süresinden bir indirim söz konusu olmayacaktır.¹⁵

¹⁴ Ahmet Terzioğlu, 'Yargıtay Kararları Işığında İşçinin Yıllık Ücretli İzin Hakkı' (2025) 11(1) Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR) 17, 22.

¹⁵ Öğretide bu husus, yasal tercih arasında sistem farklılığı olarak nitelenmiştir. Bkz. Ercan Akyiğit, *Bireysel İş Hukuku* (3. Bası, Seçkin 2023) 463.

4857 sayılı Kanunun 55. maddesinde¹⁶ bir takım hallerin yıllık ücretli izin hakkının hesabında çalışılmış gibi değerlendirileceğini normatif olarak belirlemiştir.

Söz konusu maddede, işçinin uğradığı kaza veya tutulduğu hastalığa binaen işe gidemediği günlerin ihbar süresini altı hafta aşan kısmının¹⁷ yıllık ücretli izin hakkının hesabında çalışılmış gibi sayılacağını belirtilmiş olduğundan inceleme konunuz olan hastalık hali açısından bu maddenin önem arz ettiği görülmektedir.

Madde metninde hastalık hali ile ilgili olarak “İşçinin tutulduğu hastalıktan ötürü işine gidemediği günlerin 4857 sayılı Kanun’un 25 inci maddenin (I) numaralı bendinin (b) alt bendinde¹⁸ öngörülen süreyi aşmamak üzere yıllık izine esas bekleme süresi bakımından çalışılmış gibi değerlendirileceği hükme bağlanmıştır.¹⁹ Söz konusu 25/1-b maddesi de ihbar süresine altı hafta eklenmesi suretiyle oluşan bir süreyi ihtiva ettiğinden²⁰, bir işçinin kıdemine

¹⁶ “a) İşçinin uğradığı kaza veya tutulduğu hastalıktan ötürü işine gidemediği günler (Ancak, 25 inci maddenin (I) numaralı bendinin (b) alt bendinde öngörülen süreden fazlası sayılmaz.).¹⁶

b) Kadın işçilerin 74 üncü madde gereğince doğumdan önce ve sonra çalıştırılmadıkları günler.

c) İşçinin muvazzaf askerlik hizmeti dışında manevra veya herhangi bir kanundan dolayı ödevlendirilmesi sırasında işine gidemediği günler (Bu sürenin yılda 90 günden fazlası sayılmaz.).

d) Çalışmakta olduğu işyerinde zorlayıcı sebepler yüzünden işin aralıksız bir haftadan çok tatil edilmesi sonucu olarak işçinin çalışmadan geçirdiği zamanın onbeş günü (işçinin yeniden işe başlaması şartıyla).

e) 66 ncı maddede sözü geçen zamanlar.

f) Hafta tatili, ulusal bayram, genel tatil günleri.

g) 3153 sayılı Kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmeliğe göre röntgen muayenehanelerinde çalışanlara pazardan başka verilmesi gereken yarım günlük izinler.

h) İşçilerin arabuluculuk toplantılarına katılmaları, hakem kurullarında bulunmaları, bu kurullarda işçi temsilciliği görevlerini yapmaları, çalışma hayatı ile ilgili mevzuata göre kurulan meclis, kurul, komisyon ve toplantılara yahut işçilik konuları ile ilgili uluslararası kuruluşların konferans, kongre veya kurullarına işçi veya sendika temsilcisi olarak katılması sebebiyle işlerine devam edemedikleri günler.

ı) Ek 2 nci maddede sayılan izin süreleri,

j) İşveren tarafından verilen diğer izinler ile 65 inci maddedeki kısa çalışma süreleri.

k) Bu Kanunun uygulanması sonucu olarak işçiye verilmiş bulunan yıllık ücretli izin süresi.

¹⁷ Bu sürenin nispi emredici nitelikte olduğu ve süre olarak daha azının kararlaştırılması mümkün olmamakla birlikte, daha fazlasının taraflarca işçi lehine kararlaştırılabileceği öğretide belirtilmiştir. Merda Elvan Tunca, İşçinin Dinlenme Hakkı, (Yayınlanmamış doktora tezi, 2013) s. 187. Aynı şekilde TBK’nın 423/1-2. maddesindeki sürelerin de nispi emredici nitelikte olduğu için bkz., Ercan Akyiğit, ‘Yeni Borçlar Kanunu’nda Yıllık Ücretli İzin’ (2011) 6(21) Sicil İş Hukuku Dergisi 28, 33.

¹⁸ İşçinin tutulduğu hastalığın tedavi edilemeyecek nitelikte olduğu ve işyerinde çalışmasında sakınca bulunduğu Sağlık Kurulunca saptanması durumunda. (a) alt bendinde sayılan sebepler dışında işçinin hastalık, kaza, doğum ve gebelik gibi hallerde işveren için iş sözleşmesini bildirimsiz fesih hakkı; belirtilen hallerin işçinin işyerindeki çalışma süresine göre 17 nci maddedeki bildirim sürelerini altı hafta aşmasından sonra doğar. Doğum ve gebelik hallerinde bu süre 74 üncü maddedeki sürenin bitiminde başlar. Ancak işçinin iş sözleşmesinin askıda kalması nedeniyle işine gidemediği süreler için ücret işlemez.

¹⁹ Sarper Süzek ve Süleyman Başterzi, *İş Hukuku* (25. Bası, Beta 2025) 953, K. Merter Adınır, *İşçinin Hastalığının İş Sözleşmesine Etkisi* (1. Bası, Filiz 2025) 35.

²⁰ Mahkemece davacının kıdem süresinin tespiti için dinlenen tanık beyanları ile davacı asilin beyanı dikkate alınarak davacının 01.01.2011-10.09.2013 tarihleri arasında çalışma yaptığı, ancak Yargıtay kararları ve fesih

göre sahip olduğu ihbar süresine altı hafta eklenmek suretiyle bulunacak süresi kadar hastalığa tutulduğu kısım işçinin bekleme süresi bakımından fiilen çalışılmış gibi hüküm ifade edecektir.²¹

4857 sayılı Kanunun 55. maddesinde, “işçinin tutulduğu hastalık” ibaresine yer verildiğinden TBK’den farklı olarak burada işçinin hastalığa tutulma halinin işçiye atfedilecek bir kusura dayanıp dayanmadığı önemsizdir.²² Bir başka deyişle kanun koyucu işçinin kusuru olup olmadığına bakılmaksızın hastalıkta geçirdiği sürelerin tamamının değil ihbar sürelerine altı hafta eklenmek suretiyle oluşan kısım kadarının fiilen çalışılmış gibi sayılmasını istemiştir. Örneklemek gerekirse 10 yıldan fazla kıdem sahip bir işçinin ihbar süresi 8 hafta olduğundan 8+6 olmak üzere toplam 14 haftalık rapor süresi çalışılmış gibi sayılacak rapor süresinden 14 haftalık kısım çıktıktan sonra kalan süre ise yıllık izin ücretinin hesabına dahil edilmeyecektir.²³ Bireysel iş sözleşmesi ile, çalışmış gibi sayılan söz konusu süreleri azaltacak bir hükmün ise geçersiz sayılması yerinde olacaktır.²⁴

4857 sayılı Kanunun 54. maddesinin 2. fıkrasında, *"Bir yıllık süre içinde 55 inci maddede sayılan haller dışındaki sebeplerle işçinin devamının kesilmesi halinde bu boşlukları karşılayacak kadar hizmet süresi eklenir ve bu suretle işçinin izin hakkını elde etmesi için*

nedeni de gözetilerek kıdem tazminatına esasına dayanak hizmet süresinin 01/01/2011-04/12/2014 tarihleri arasında 3 yıl 11 ay 3 gün olduğu belirlenmiştir. Davalının dosya içerisine sunmuş olduğu belgelerden davacının 11.09.2013 ile 06.08.2010 tarihleri arasında raporlu olduğu, 07.08.2014 ile 30.11.2014 arasında ücretsiz izinli olduğu anlaşılmaktadır. Mahkemece davacının 10.09.2013 tarihine kadar çalıştığı kabul edilmiş ise de davacının hizmet süresinin ihbar süresine 6 hafta eklenmek sureti ile hesaplanması durumunda davacının hizmet süresinin 04.12.2013 tarihine kadar 2 yıl 11 ay 3 gün hesaplanması gerekmekte.... (Yargıtay 9 HD, 21754/7636 14.09.2020) Hasan Kayırgan, ‘Yargı Kararları Işığında Yıllık Ücretli İzin Hakkı’ (2021) 4(2) NEÜHFD, 577, 580, dipnot 22.

²¹ Hastalık nedeniyle ihbar süresini aşan kısmın yıllık izin süresine esas kıdeme dahil edilmesi gerektiği görüşü için bkz. ,Seda Arslan Durmuş, *İş Hukuku’nda Kıdem Kavramı* (1. Bası, Oniki Levha 2021) 184; aksi yönde (kıdeme dahil edilemesi) görüş için bkz. , Öznur Dağcı Coşkun, *Hastalığın İş Sözleşmesine Etkisi* (1. Bası, Lykeion 2025) 217.

²² Binnur Tulukçu, *İş Hukukunda Dinlenme Hakkı* (1. Bası, Adalet 2012) 282; Dağcı Coşkun (n 11) 216; Barış Duman, *4857 Sayılı İş Kanunu Kapsamındaki İşçilerin Yıllık Ücretli İzin Hakkı* (1. Bası, Adalet 2020) 113.

²³ Davacı işçinin rahatsızlığı sebebiyle 07.04.2003 tarihinden itibaren birbiri ardına birer aylık istirahat raporları aldığı ve 24.05.2004 tarihine kadar bu şekilde çalışmadığı dosya içindeki bilgi ve belgelerden anlaşılmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu’nun 55. maddesinde yıllık izin hakkının hesabında çalışılmış gibi sayılabilecek süreler sayılmış ve (a) bendinde, işçinin uğradığı kaza veya tutulduğu hastalıktan ötürü işine gidemediği günlerin aynı Yasa’nın 25. maddesinin (1) numaralı bendinin (b) alt bendinde öngörülen süreden fazlasının, yıllık izne hak kazanma bakımından dikkate alınamayacağı açıklanmıştır. Buna göre, işçinin tutulduğu hastalık sebebiyle işe devam edemediği günlerin ihbar önelini altı hafta aşan kısmı, yıllık izin hesabında çalışılmış gibi değerlendirilemez. Anılan kurala aykırı şekilde iş sözleşmesinin feshedildiği tarihe kadar geçen süre yönünden izin ücreti hesabı doğru değildir. Yargıtay 2 HD, 512/8589, 27.03.2007 <<http://www.kazanci.com>> Erişim Tarihi 18 Mart 2026.

²⁴ Duman (n 13) 114.

gereken bir yıllık hizmet süresinin bitiş tarihi gelecek hizmet yılına aktarılır." düzenlemesine yer verilmiş olduğundan işçinin rapor süresinden on dört haftalık kısım çıkıldıktan sonra kalan süre " 55 inci maddede sayılan haller dışındaki sebeplerle işçinin devamının kesilmesi" olarak niteleneceğinden, işçinin normal şartlarda yıllık izne hak kazanacağı tarihe her hizmet yılı için rapor süresinden 14 hafta çıkarılmak suretiyle bulunan zaman kadar hizmet süresi ilave edilerek hizmet bitiş süresi gelecek hizmet yılına aktarılır ve bu suretle izne hak kazandığı tarih bulunur.²⁵

Örnek verilmek gerekirse, 02.01.2016 yılına işe başlayan ve on yıllık kıdeme sahip olan biri normal şartlarda 2025 yılı iznini 02.01.2026 yılında hak edecektir. Buna karşılık 2025 yılında 24 hafta raporlu olduğu varsayılmış olsun. Bu durumda söz konusu işçi yıllık izin hesabına esas süre bakımından 24 haftalık rapor süresinin 14 haftasını çalışmış gibi 10 haftasını ise çalışmamış gibi geçirmiş olacaktır. Buna göre işçi 10 hafta çalışmamış olduğundan 02.01.2026 tarihinde yıllık izne hak kazanması gerekirken 02.01.2026 tarihine 10 hafta eklenmek suretiyle bulunan tarihte yıllık izne hak kazanacaktır.

Yukarıdaki anlatılarda hastalık halinin yıllık izne hak kazanmak için gerekli olan bekleme süresine olan etkisini ayrıntısı ile tartıştık. Bununla birlikte hastalık halinin yıllık izin süresine olan etkisini bir başka deyişle yıllık izin süresi içerisinde hastalık geçiren bir işçinin, hastalıkta geçirdiği sürenin yıllık izin süresine dahil olup olmadığı hususunu da tartışmak gerekmektedir.

Kanun koyucu hastalık halinin bekleme süresine etkisi noktasında ayrıntılı düzenlemeler yapmış olsa da hastalık halinin yıllık izin süresine etkisi hususunda suskun kalmıştır. Bir başka deyişle, yıllık izin tarihleri ile işçinin hastalık nedeniyle raporlu olarak geçirdiği tarihlerin üst üste gelmesi haline karşılık mevzuatımızda bir hüküm bulunmamaktadır.

Öğretide bazı yazarlarca 4857 sayılı Kanunun 56/4. maddesindeki "İşveren tarafından yıl içinde verilmiş bulunan diğer ücretli ve ücretsiz izinler veya dinlenme ve hastalık izinleri yıllık izne mahsup edilemez." hükmünden de kıyasen destek alarak ve ayrıca, yıllık izin hakkının getiriliş amacının işçinin dinlenme hakkının sağlanması olduğu gerekçeleri ile yıllık izin günlerine rastlayan hastalık nedeniyle istirahatte geçen sürelerin yıllık izin süresine dahil

²⁵ Alman Hukuku'nda ise işçinin hastalık nedeniyle fiilen çalışmadığı sürelerin bekleme süresine dahil edilmesi ilkesi benimsenmiştir. Dağcı Coşkun (n 11) 220 ve a.e. dipnot 1011'de belirtilen kaynaklar.

edilemeyeceği, rapor süresi kadar yıllık izin bitiş tarihinin uzaması savunulmuştur.²⁶ Öğretide bir başka görüşe göre ise, burada hastalığın niteliğine göre bir ayırım yapıp hastalığın ve tedavisinin ağırlığına göre sağlıklı bir işçi ölçüsünde dinlenilemiyor ise, bu durum da rapor ile sabitse o takdirde yıllık iznin işlememesi gerekir.²⁷

Fikrimizce, bekleme süresine rastgelen hastalık halinin etkisini düzenleyen, işveren tarafından yıl içerisinde verilmiş olan hastalık izinlerinin yıllık izne etkisini düzenleyen kanun koyucunun yıllık izin süresine denk gelen hastalık halinde sessiz kalmasının bilinçli bir boşluk ve suskun kalma olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bakıldığında ise yıllık izin süresi içerisinde geçirilen hastalık halinin yıllık izin süresine bir etkisinin olmadığını kabul etmek yönünde içtihad çıkabilmesi ihtimaline karşılık kanun koyucunun bu noktadaki iradesini açıkça gösteren bir düzenleme yapması yerinde olacaktır.²⁸

6645 sayılı Kanun²⁹ ile 4857 sayılı Kanun'un ek 2. maddesine getirilen hüküm ile "İşçilerin en az yüzde yetmiş oranında engelli veya süregelen hastalığı olan çocuğunun tedavisinde, hastalık raporuna dayalı olarak ve çalışan ebeveyninden sadece biri tarafından kullanılması kaydıyla, bir yıl içinde toptan veya bölümler hâlinde on güne kadar ücretli izin verilir." ifadelerine yer verilmiş olduğundan işçilerin maddede belirtilen şartları taşıması halinde yıllık izin süresine ek olarak on güne kadar yıllık ücretli izin alabilmeleri mümkündür.

SONUÇ

Yıllık izin hakkının işçinin sağlığının korunması ve iş görme borcunu layıkıyla icrası için gerekli bir kurum olduğu bilinmektedir. İşçilerin dahi kendi isteğiyle feragat edemeyeceği bu derece önemli bir hakkın hangi koşullar dâhilinde olacağı da işçi ve işveren dengesi içinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Kanun koyucu ilke olarak işçinin bir hizmet yılını doldurması

²⁶ Nuri Çelik, Nürşen Caniklioğlu, Talat Canbolat ve Ercüment Özkaraca, *İş Hukuku Dersleri* (34. Bası, Beta 2021) 854; Ömer Ekmekçi ve Esra Yiğit, *Bireysel İş Hukuku* (6. Bası, Oniki Levha 2024) 574.; Ercan Güven ve Ufuk Aydın, *Bireysel İş Hukuku* (6. Bası, Nisan 2024) 474 ve aynı sayfa dipnot 155'te belirtilen kaynaklar; Orhun Yılmaz, *İş Hukukunda Dinlenme Süreleri* (1. bası, Adalet 2021) 209 ve aynı sayfa dipnot 440'ta belirtilen kaynaklar.

²⁷ C. Arif Demir, *Hastalığın İş İlişkisine Etkisi*, (1. Bası, Filiz 2021) 57.

²⁸ Avrupa Adalet Divanı ise hastalık durumunun yıllık izin hakkına etkisi noktasında önüne gelen bir uyumsuzlukta, yıllık ücretli izin hakkının, işçinin dinlenmesi, rahatlaması ve boş zaman geçirmesi için verilen bir hak olmasına karşılık; hastalık izninin işçinin iyileşmesi için verilen bir hak olduğunu belirterek işçinin uzun süreli hastalık halinde dahi yıllık ücretli izin hakkının ortadan kalkmadığı yönünde içtihada varmıştır. C-350/06 ve C-520/06, *Schultz-Hoff v Stringer*, (2009) ECLI <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62006CJ0350>> Erişim Tarihi 26.02.2026, Ayrıca bkz. , Alan Bogg, "Paid Annual Leave and the Long-Term Sick: Third Time Lucky for the United Kingdom?" (2007) 36(3) *Industrial Law Journal*, 341, 354.

²⁹ 6645 sayılı Kanun, RG, 23.04.2015, S. 29335.

şartıyla ücretli yıllık izin hakkına sahip olacağını düzenlemiş, bir yıllık sürenin tespiti noktasında ise 4857 sayılı Kanunu'na tabi işçiler bakımından hastalık hali için belirli bir süreyi aşan kısmın bir yıllık süreye dâhil edilememesini kabul etmiş iken Borçlar Kanunu'na tabi işçiler açısından ise hastalık halinin tamamının bir yıllık süreye dâhil edilip işverene işçinin yıllık izin süresinde indirim yapma hakkı tanımıştır.

Fikrimizce, 4857 sayılı Kanundaki normlar daha kazuistik bir yapıya sahip olmasına karşılık gerek işçiler gerekse işverenler açısından hesabı daha karışık bir sistem taşımaktadır. Zira bir işçi için ihbar sürelerini bilmek buna altı hafta ilave etmek daha sonra bundan rapor aldığı günü çıkartıp kalan kısım kadarını normal şartlarda yıllık izne hak kazandığı tarihe eklemek zordur. Gerek işçi gerekse işveren bir işçinin rapor aldığı anda bunun ilerideki yıllık izne hak kazanma tarihine etkisini kolaylıkla görebilmelidir. Bu açıdan, 4857 sayılı Kanun'a tabi işçiler için de yasal düzenleme yapılmak suretiyle, TBK'daki sisteme benzer, daha sade ve basit uygulanabilecek, bir başka deyişle daha kolay hesaplanabilir bir modelin uygulanması da düşünülebilir.

Yıllık iznin geçirildiği sırada hastalık halinin mevcut olması halinde ise yıllık izin süresinin uzayıp uzamayacağı noktasında yasada bu hususu çözecek doğrudan bir hüküm olmadığı için öğretide farklı görüşler ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle kanun koyucunun açık bir hükümle bu konuyu çözümlemesi de en doğru yol olacaktır.

KAYNAKÇA

Adınır KM, *İşçinin Hastalığının İş Sözleşmesine Etkisi* (1. Bası, Filiz 2025).

Akyiğit E, *Bireysel İş Hukuku* (3. Bası, Seçkin 2023).

Akyiğit E, 'Yıllık Ücretli İzin Kurumunda Yeni Bir Durum: Yıllık İznin İşverence Kısaltımı (İndirimi)' (2011) 3(30) Çalışma ve Toplum 73-92.

Akyiğit E, 'Yeni Borçlar Kanunu'nda Yıllık ücretli İzin' Sicil İş Hukuku Dergisi, (2011) 25-39.

Arslan Durmuş S, *İş Hukuku'nda Kıdem Kavramı* (1. Bası, Oniki Levha 2021).

Bingöl S, *Yıllık Ücretli İzin* (1. Bası, Seçkin 2012).

Bogg A, 'Paid Annual Leave and the Long-Term Sick: Third Time Lucky for the United Kingdom?' (2007) 36(3) Industrial Law Journal 341-354.

Çelik N, Caniklioğlu N, Canbolat T ve Özkaraca E, *İş Hukuku Dersleri* (34. Bası Beta 2021).

Dağcı Coşkun Ö, *Hastalığın İş Sözleşmesine Etkisi* (1. Bası, Lykeion 2025).

Demir C. Arif, *Hastalığın İş İlişkisine Etkisi*, (1. Bası, Filiz 2021)

Duman B, *4857 Sayılı İş Kanunu Kapsamındaki İşçilerin Yıllık Ücretli İzin Hakkı* (1. Bası, Adalet 2020).

Eyrenci Ö, Taşkent S, Ulucan D ve Baskan E, *İş Hukuku* (11. Bası, Beta 2024).

Ekmekçi Ö ve Yiğit E, *Bireysel İş Hukuku* (6. Bası, Oniki Levha 2024).

Günay Cİ, ‘Yıllık Ücretli İzin Hakkı ve Ücretli İzin Alacağı’ (2010) (20) Sicil İş Hukuku Dergisi 28-50.

Güven E ve Aydın U, *Bireysel İş Hukuku* (6. Bası, Nisan 2024)

Kayırgan H, ‘Yargı Kararları Işığında Yıllık Ücretli İzin Hakkı’ (2021) 4(2) NEÜHFD 577-596.

Mollamahmutoğlu H, Astarlı M ve Baysal U, *İş Hukuku Ders Kitabı, Cilt 1: Bireysel İş Hukuku* (8. Bası, Lykeion 2025)

Pennigs F, ‘The Role Of ILO Principles On Annual Leave In The Case Law Of The Court Of Justice’ (2025) 16(3) European Labour Law Journal, 325-342.

Savaş Kutsal FB ve Bozkurt Gümrükçüoğlu Y, ‘Covid-19 Pandemisi Gölgesinde Yıllık Ücretli İzin Hakkı Ve Uygulaması’ (2021) 12(2) İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 737-753.

Süzek S ve Baştırzi S, *İş Hukuku* (25. Bası, Beta 2025).

Terzioğlu A, ‘Yargıtay Kararları Işığında İşçinin Yıllık Ücretli İzin Hakkı’ (2025) 11(1) Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR) 17-29.

Tugay M, ‘Yıllık Ücretli İzin’ (2019) 1(2) Yaşar Hukuk Dergisi 205-247.

Tulukçu B, *İş Hukukunda Dinlenme Hakkı* (1. Bası, Adalet 2012).

Tunca M. Elvan, *İşçinin Dinlenme Hakkı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013)

Urhanoglu İ, ‘Yargıtay Kararları Çerçevesinde Yıllık Ücretli İzin Kullanılma Zamanı, (2021) 2 Asbü Hukuk Fakültesi Dergisi, 277-312.

Yılmaz O, *İş Hukukunda Dinlenme Süreleri* (1. Bası, Adalet 2021).

Yazar Beyanı	
Yazarların Katkıları	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Mali Destek	Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı Beyanı	Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.
Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi	Yazar, makalenin tüm süreçlerinde TRÜHFD’nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde TRÜHFD’nin, yayın ve editör kurullarının hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmektedir.

Uluslararası İnsan Hakları Standartları Işığında Örgütlü Suçlulukta Üyelik Sınırının Belirlenmesi

Determining the Boundary of Membership in Organized Crime in Light of International Human Rights Standards

Cüneyt Şamil OĞURLU*

Öz

Örgütlü suçlulukla mücadelenin en geniş uygulama alanına sahip ceza hukuku aracı, örgüte üye olma suç tipidir. Bu çalışma, örgüt üyeliği suçunda cezai sorumluluğun sınırının nasıl belirlenmesi gerektiği sorusunu uluslararası insan hakları hukuku normları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ve uluslararası denetim mekanizmalarının belgeleri üzerinden ele almaktadır. İnceleme, birbirinden bağımsız olarak işleyen iki ayrı normatif çerçevenin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bunlardan ilki, Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi ve Ek Protokolü ile Avrupa Birliği ikincil mevzuatının taraf devletlere yüklediği suç ihdas etme yükümlülükleridir. İkincisi ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde yürütülen insan hakları denetimidir. Bu denetim, suçta ve cezada kanunilik ilkesini düzenleyen Sözleşme'nin 7. maddesi esas alınarak incelenmekte; 6, 8, 10 ve 11. maddeler ise yalnızca bu incelemeyle bağlantılı oldukları ölçüde ele alınmaktadır. Çalışmanın temel tespiti, söz konusu iki çerçeve arasındaki normatif bir uyumsuzluğa ilişkindir. Bağlayıcı uluslararası metinler örgütsel ceza sorumluluğunu istikrarlı biçimde fiil esaslı katılma ile açık bir bilme unsuru üzerinden kurmakta, salt pasif mensubiyetin suç sayılmasını ise hiçbir metin zorunlu kılmamaktadır. Üyeliğin statü olarak tanımı hiçbir bağlayıcı metinde yer almamaktadır. Bu boşluk nedeniyle üyeliğin sınırı, önceden kanun koyucu tarafından değil, sonradan yargı mercileri tarafından belirlenmektedir. Çalışma buradan hareketle iki alt iddia geliştirmektedir. Birincisi, statü esaslı bir tipiklikte öngörülebilirlik testinin konusu yapısal olarak ortadan kalkmaktadır. İkincisi, manevi unsurun kanunilik denetimine taşınması dogmatik bir tercih değil, maddi unsurun statüye indirgenmesinin zorunlu sonucudur.

Anahtar Kelimeler

Örgüt üyeliği, Kanunilik ilkesi, Statü suçu, Öngörülebilirlik, Manevi unsur

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 11.08.2026

Makale Kabul Tarihi: 18.09.2026

DOI: 10.66678/truhfd.2015802

Atıf: Cüneyt Şamil Oğurlu 'Uluslararası İnsan Hakları Standartları Işığında Örgütlü Suçlulukta Üyelik Sınırının Belirlenmesi' (2026) 4(2) TRÜHFD 208-251.

* Avukat, Doktor, İstanbul Ticaret Odası Hukuk Müşaviri, cuneyt.ogurlu@ito.org.tr, ORCID 0009-0003-3708-755X.

Abstract

The criminal law instrument with the broadest field of application in the fight against organized crime is the offence of membership in a criminal organization. This study asks how the boundary of criminal liability for organizational membership ought to be determined, drawing on international human rights law, the case law of the European Court of Human Rights, and the instruments of international monitoring mechanisms. The analysis compares two normative frameworks that operate independently of one another. The first comprises the criminalization obligations imposed on States Parties by the UN Convention against Transnational Organized Crime, the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism and its Additional Protocol, and relevant EU secondary legislation. The second is the human rights review conducted under the European Convention on Human Rights, examined principally through Article 7's principle of legality (*nullum crimen, nulla poena sine lege*); Articles 6, 8, 10 and 11 are addressed only insofar as they bear on this examination. The study's central finding is a normative incongruity between these frameworks. Binding international instruments consistently construct organizational liability on conduct-based participation coupled with an explicit knowledge requirement, and no instrument mandates criminalizing mere passive membership. No binding instrument defines membership as a status. This gap means the boundary of membership is fixed not *ex ante* by the legislature but *ex post* by judicial bodies. On this basis, the study advances two subsidiary claims: first, in a status-based offence definition, the object of the foreseeability test is structurally eliminated; second, the displacement of the *mens rea* inquiry into legality review is not a doctrinal choice but the necessary consequence of reducing the *actus reus* to a status.

Keywords

Membership in an organisation, Principle of legality, Status offence, Foreseeability, Mens rea

GİRİŞ

Örgütlü suçluluğa ilişkin ceza normlarında kişi, bir suç işlediği için değil, suç işlemeyi amaçlayan bir yapıyla belirli nitelikte bir ilişki kurduğu için cezalandırılır. Bu hukuk tekniğinin meşruiyeti tartışmalı olmakla birlikte yaygınlığı tartışmasızdır ve bu yaygınlık, cezalandırılabilirliğin eşiğinin nerede başladığı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, ceza sorumluluğunun hangi noktadan itibaren başladığı sorusunu kaçınılmaz olarak gündeme getirmektedir. Örgüt üyeliği suçunun uygulama alanının belirlenmesinde iki ayrı sınırın çizilmesi gerekir. Bunlardan ilki, üyeliği örgüte yardım, örgüt adına suç işleme ve örgüt propagandası gibi örgütle bağlantılı diğer suç tiplerinden ayıran sınırdır. İkincisi ise üyeliği, temel hak ve özgürlüklerin meşru sınırlar içinde kullanılması niteliğindeki davranışlardan ayıran sınırdır.

Örgütsel ceza sorumluluğunun asgari çerçevesi bugün artık münhasıran ulusal kanun koyucular tarafından belirlenmemektedir. Sınraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nden Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi'nin 2015 tarihli Ek Protokolü'ne, oradan Avrupa Birliği'nin terörle mücadele direktifine kadar uzanan bir dizi

uluslararası düzenleme, taraf devletlere belirli davranış biçimlerini suç sayma yükümlülüğü yüklemektedir. Aynı anda ve bu metinlerden bağımsız olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7. maddesi çerçevesindeki kanunilik denetimi de, ulusal düzeyde geliştirilen üyelik kıstaslarının niteliğini ve uygulanma biçimini denetlemektedir. Bu nedenle ulusal kanun koyucular, bir yandan uluslararası metinlerden doğan suç ihdas etme yükümlülüklerini yerine getirmek, diğer yandan insan hakları denetiminin kanunilik ilkesine ilişkin gerekliliklerini karşılamak durumundadır.

Çalışmanın temelinde bu iki düzlem arasında kanun koyucudan beklenenin farklı yorumlanması yer almaktadır. Bağlayıcı uluslararası metinlerin tamamı örgütsel sorumluluğu fiil esaslı katılma ile açık bir bilme unsuru üzerinden kurmakta, pasif mensubiyetin suç sayılmasını talep etmemektedir. Buna karşılık aynı metinlerin hiçbiri üyeliği bir statü olarak tanımlamamakta, hatta örgüt kavramının tanımını dahi taraf devletlere bırakmaktadır. Uluslararası hukuk katılma fiili için pozitif bir model sunmakta ancak üyelik statüsü için hiçbir model sunmamaktayken, buna karşılık ulusal hukuk sistemlerinde ağırlıklı olarak statü esaslı formülasyonu tercih etmektedir. Bu çerçevede doğan boşluğun ise doldurulması, önceden kanun koyucuya değil sonradan yargısal denetime kalmaktadır.

Bu tespitten üç sonuç çıkmaktadır. İlk olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) öngörülebilirliği failin bakış açısından ve fiilin işlendiği tarih itibarıyla değerlendirmektedir. Oysa kanuni tanımın bir davranışa değil bir statüye dayandığı suç tiplerinde, belirli bir tarihte gerçekleştirilmiş belirli bir fiil bulunmadığından, bu değerlendirmenin dayanacağı somut bir hareket de bulunmamaktadır. İkinci olarak, manevi unsurun kusurluluk başlığından çıkarılıp doğrudan kanunilik denetiminin parçası haline getirilmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadında rastlantısal bir gelişme olmayıp maddi unsurun statüye indirgenmesinin zorunlu sonucudur. Zira suçun maddi unsuru belirli bir davranış yerine bir statü üzerinden tanımlandıkça, kanunilik güvencesinin işletilebileceği tek unsur manevi unsur olarak kalmaktadır. Üçüncü olarak, Avrupa Konseyi sistemi içinde birbiriyle bağdaşması güç iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi'nin uygulanmasını izleyen Taraflar Danışma Toplantısı, katılma suçunun mümkün olan en geniş biçimde uygulanmasını ve ulusal yargı kararlarının bu konuda gereksiz sınırlamalar getirmemesini tavsiye etmektedir. Buna karşılık Mahkeme, aynı dönemde, suçun statüye dayalı olarak tanımlanmasının doğurduğu sakıncayı gidermek amacıyla manevi unsurun her sanık bakımından ayrı ayrı ve somut olarak tespit edilmesini aramaktadır.

Yöntem bakımından çalışmada Mahkeme kararları gerekçelendirme mantıkları çözümlenerek ele alınarak kararların sonucu değil, bu sonuca hangi hukuki değerlendirmeler sonucunda ulaşıldığına odaklanılmıştır. Uluslararası denetim ve izleme belgeleri bağlayıcı yargı kararı olmadıklarından, bunlara atfedilen değer bağlayıcılıklarından değil, birbirinden bağımsız usullerle çalışmalarına rağmen aynı normatif eksikliğe dikkat çekmelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca kararlar, yalnızca içerdikleri hukuki kıstaslar bakımından incelenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde Sözleşme'nin 7. maddesi çerçevesinde "hukuk kalitesi" denetimi ele alınmakta, statü suçlarında öngörülebilirliğin yapısal sorunu, yargısal somutlaştırmanın sınırı ve manevi unsurun kanunilik denetimine taşınması incelenmektedir. İkinci bölümde ise uluslararası bağlayıcı metinlerin ve denetim organlarının tespitleri karşılaştırılmakta ve suç tanımının kapsamı dışında bırakılması gereken davranışların hukuki dayanağı gösterilmektedir.

I. AİHS MADDE 7 EKSENİNDE "ÜYELİK TİPİKLİĞİ" KAVRAMI

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 7. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) yerleşik içtihadı, hükmün dört ayrı güvenceyi birlikte barındırdığını göstermektedir. Suçun ve cezanın kanunla öngörülmüş olması (*lex scripta*), aleyhe kanunun geçmişe yürümesi yasağı (*lex praevia*) ceza kanununun fail aleyhine genişletici biçimde ve özellikle kıyas yoluyla uygulanmaması (*lex stricta*), kanunun belirlilik (*lex certa*) ve idarenin düzenleyici işlemleriyle suç yaratılamaması şartlarını taşıması¹. Bu güvenceler arasında belirlilik ilkesi, örgüt üyeliği suçunda sorunun normun yokluğundan değil, mevcut normun unsurlarının yeterince belirli olmamasından kaynaklanması nedeniyle çalışmamız bakımından özel bir önem taşımaktadır.

¹ Kanunilik ilkesinin alt ilkelere ayrılması konusunda Türk doktrinindeki yaklaşımlar için bkz. Kayıhan İçel, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Beta Basım Yayın 2023) 103; Mehmet Emin Artuk, Ahmet Gökçen, Mehmet Emin Alşahin ve Kerim Çakır, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (16. Baskı, Adalet Yayınevi 2022) 158-162; Bahri Öztürk, Durmuş Tezcan ve Mustafa Ruhan Erdem (ed), *Dijital Ceza Muhakemesi Hukuku* (3. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2024) 151; Veli Özer Özbek, Koray Doğan ve Pınar Bacaksız, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler* (11. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2020) 69.

A. “Qualite du Droit” Standardı ve Statü Suçlarında Öngörülebilirlik

1. Hukuk Kalitesi Şartının Doğuşu ve Kapsamı

Hukuk kalitesi şartı, Sözleşme sisteminde 7. madde bağlamında değil, sınırlama rejimine tabi haklar bağlamında doğmuştur. Örneğin Mahkeme, ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin kanunla öngörülmüş olması şartını incelerken, bir normun hukuk sayılabilmesi için ilgili kişilerin ona erişebilmesi ve davranışlarını ona göre düzenleyebilecek açıklıkta kaleme alınmış olması gerektiğini belirtmiştir². Aynı yaklaşım, gizli izleme tedbirlerine ilişkin bir davada, takdir yetkisinin kapsamının ve kullanılma biçiminin yeterli açıklıkla gösterilmesi zorunluluğu biçiminde pekiştirilmiştir³.

Bu şartın 7. madde bakımından da aranması, kanunilik ilkesinin yalnızca şeklen bir kanun hükmünün bulunmasıyla karşılanmış sayılmasının önüne geçmiştir. Başka bir ifadeyle, bir suçun kanunda düzenlenmiş olması tek başına yeterli görülmemekte, düzenlemenin erişilebilir ve öngörülebilir olması da aranmaktadır. Mahkeme’ye göre 7. madde anlamında kanun kavramı, diğer Sözleşme maddelerindeki kanun kavramına karşılık gelmekte ve erişilebilirlik ile öngörülebilirlik başta olmak üzere nitelik şartlarını içermektedir⁴. Bu şartlar hem suçun tanımı hem de öngörülen cezanın kapsamı bakımından aranmakta, hukuk kalitesindeki yetersizlik 7. maddenin ihlali sonucunu doğurmaktadır⁵. Kavramın kapsayıcılığı; yalnızca yazılı mevzuatı değil içtihadı, kanun altı düzenlemeleri ve kodifiye edilmemiş anayasal teamülleri de kapsar; Mahkeme iç hukuku bir bütün olarak ve olay tarihinde uygulandığı biçimiyle dikkate alır⁶.

² AİHM Sunday Times v United Kingdom (no 1) App no 6538/74 (ECtHR, 26 April 1979) § 49. Çalışmada anılan bütün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına Mahkeme’nin içtihat veri tabanı üzerinden erişilmiştir, bkz. <<https://hudoc.echr.coe.int>> Erişim Tarihi 27 Haziran 2026.

³ AİHM Malone v United Kingdom App no 8691/79 (ECtHR, 2 August 1984) § 67.

⁴ AİHM Del Río Prada v Spain App no 42750/09 (ECtHR [GC], 21 October 2013) § 91; AİHM S.W. v United Kingdom App no 20166/92 (ECtHR, 22 November 1995) § 35. Kavramın kapsamına ilişkin sistematik değerlendirme için bkz. European Court of Human Rights, *Guide on Article 7 of the Convention. No Punishment without Law* (Council of Europe, 28 February 2026) § 8 <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_eng> Erişim Tarihi 16 Haziran 2026.

⁵ AİHM G.I.E.M. Srl and Others v Italy App nos 1828/06, 34163/07 and 19029/11 (ECtHR [GC], 28 June 2018) § 242; AİHM Cantoni v France App no 17862/91 (ECtHR, 11 November 1996) § 29; AİHM Kafkaris v Cyprus App no 21906/04 (ECtHR [GC], 12 February 2008) §§ 140, 150 ve 152; AİHM Perinçek v Switzerland App no 27510/08 (ECtHR [GC], 15 October 2015) § 134.

⁶ Kafkaris (n 5) § 145; Del Río Prada (n 4) § 90; AİHM, bir suçun tanımında blanket yollama veya atıf yoluyla düzenleme tekniğinin kullanılması ile suçun işlendiği tarihte yürürlükte olan ceza kanunu ve değiştirilen ceza kanunu arasındaki karşılaştırma ölçütlerine ilişkin istişari görüş, Talep no P16-2019-001 (ECtHR [GC], 29 May 2020) § 69; AİHM Norman v United Kingdom App no 41387/17 (ECtHR, 6 July 2021) § 62. Mahkeme burada suçun teamül hukukundan kaynaklanmasının tek başına 7. madde bakımından sorun doğurmadığını,

Kanun kavramının bu denli geniş anlaşılması güvencenin kapsamını genişletmekle birlikte, belirli bir sakıncayı da beraberinde getirmektedir. Denetimin ağırlık merkezi normun lafzından uygulanma biçimine kaydıka, kanun metnindeki eksikliklerin yargı kararlarıyla giderilebileceğı düşüncesi yaygınlaşmakta; bu da kanun koyucunun belirlilik ödevinin gevşetilmesi sonucunu doğuran tersine bir algı oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Bir suç tipinin kanunda tanımlanmamış olması ve içeriğinin yargısal içtihatla doldurulmuş bulunması, tek başına ve otomatik olarak 7. maddeye aykırılık teşkil etmez. Kanunların genel niteliğı gereğı lafızlarının mutlak kesinlikte olması beklenemez, aşırı katılıktan kaçınma ve değışen koşullara ayak uydurma ihtiyacı birçok normun az ya da çok muğlak terimlerle kaleme alınmasını kaçınılmaz kılar ve tanımın kenarlarında gri alanların bulunması olağandır⁷. Buna karşılık Mahkeme, sınır olgulara ilişkin bu gri alanın ancak normun vakaların büyük çoğunluğunda yeterince açık olması şartıyla tolere edilebileceğini vurgulamış, aşırı muğlak kavram ve kıstasların kullanılmasının hükmün kendisini açıklık ve öngörülebilirlik gerekleriyle bağdaşmaz hale getirebileceğini kabul etmiştir⁸. Bu denetimin uygulamadaki etkisini gösteren bir veri de belirtilmelidir. AİHM'in 7. madde kapsamındaki yüz otuz beş karar ve kabul edilebilirlik kararını inceleyen bir çalışmada, Mahkeme'nin başvuruların büyük çoğunluğunda 7. maddenin ihlal edilmediğı sonucuna vardığı ve kanun koyucunun suç tanımlarında genel ve soyut ifadeler kullanmasına oldukça geniş ölçüde izin verdiği tespit edilmiştir⁹.

Örgüt üyeliğı bakımından ise mesele, tanımsızlığın kendisinin doğrudan bir ihlal oluşturup oluşturmadığı değil, tanımsızlığı gidermek üzere kullanılan yargısal kıstas ve uygulamaların hangi şartlarda Sözleşme standardını karşıladığıdır. Nitekim bahsedildiğı üzere Mahkeme'nin bakışı normun lafzının ötesinde uygulamanın biçimine de kaymakta olduğundan, bu durum denetimin azaldığı anlamına gelmemektedir. Aksine, kanun kavramına içtihat da dahil edildiğinden, içtihadın koyduğu kıstaslara uyulmaması artık iç hukuka aykırılık olmaktan çıkıp Sözleşme'ye aykırılığa dönüşmektedir. Bu tespit, hukuk kalitesi şartının örgüt üyeliğı bakımından hangi düzlemde işlediğini de göstermektedir. Erişilebilirlik ve öngörülebilirlik

hükmün bir suçun kanunla düzenlenmiş olmasını gerektirmediğini, önemli olanın dayanağı ne olursa olsun hukuki belirliliğe ilişkin maddi güvencelerin karşılanması olduğunu belirtmektedir.

⁷ AİHM Kokkinakis v Greece App no 14307/88 (ECtHR, 25 May 1993) § 40; Cantoni (n 5) §§ 31-32.

⁸ Cantoni (n 5) § 32; AİHM Liivik v Estonia App no 12157/05 (ECtHR, 25 June 2009) §§ 96-104.

⁹ Mario Truu, 'The European Court of Human Rights and the Principle of Foreseeability (Lex Certa and Stricta). How to Determine Whether an Offence Is Clearly Defined in Criminal Law' (2022) 31 *Juridica International* 98, 98 ve 108 <<https://doi.org/10.12697/JI.2022.31.07>> Erişim Tarihi 2 Temmuz 2026. Yazar, Mahkeme'nin resmi içtihat veri tabanında 7 § 1 maddesi ve öngörülebilirlik anahtar kelimesiyle yapılan tarama sonucunda ulaşılan yüz otuz beş karar incelemiş, bunların çoğunda ihlal bulunmadığını tespit etmiştir.

şartları burada kanun metnine değil, metnin bıraktığı boşluğu dolduran yargısal kıstasın kendisine yönelmekte, dolayısıyla söz konusu kıstasın açıklığı, istikrarı ve uygulanabilirliği doğrudan bir hukuk kalitesi sorunu haline gelmektedir.

2. Statü Esaslı Tipiklik

Öngörülebilirlik, Mahkeme içtihadında failin bakış açısından ve isnat edilen suçun işlendiği ana göre değerlendirilir¹⁰. Öngörülebilirlik olgusu zamanlamaya dair failin bakış anını ifade eden bir kayıt gibi görünmekle birlikte, aslında bir fiili gerçekleştirme varsayımı içermektedir. Failin belirli bir anda gerçekleştirdiği belirli bir fiil bulunmalı ki, o fiilin o anda cezalandırılabilir olup olmadığı anlaşılabilir. Hareketin belirli bir icrai davranış olarak tanımlandığı suç tiplerinde bu koşul kendiliğinden gerçekleşir. Örneğin silahla ateş eden kişi, hareketi gerçekleştirdiği anda bu davranışın suç teşkil edip etmediğini bilebilecek durumdadır.

Statü esaslı bir tipiklikte ise varsayım bir sürece yayılır. Kanun koyucu tipikliğin merkezine bir davranışı değil bir durumu yerleştirdiğinde, cezalandırılan artık fiil değil, o fiillerin bütünü değerlendirilerek varlığı kabul edilen bir ilişkidir. Kanaatimizce bu durumda failin sorabileceği soru, “şu anda yaptığım şey suç mudur” biçiminde kurulamaz; fail kendine ancak “yaptıklarımın toplamı ileride üyelik olarak nitelendirilecek midir” sorusunu sormalıdır. İkinci soru, tanımı gereği fiilin işlendiği anda cevaplanamaz, zira cevabı henüz gerçekleşmemiş davranışlara ve bu davranışların sonradan yapılacak bütünsel değerlendirmesine bağlıdır.

Nitekim Mahkeme, İtalyan önleyici tedbirler mevzuatını incelediği Büyük Daire kararında, kişileri “*olgusal delillere dayanılarak mutaden suç faaliyetlerinde bulunduğu kabul edilmesi gerekenler*” veya “*suç gelirleriyle yaşadığı kabul edilmesi gerekenler*” biçiminde tanımlayan kategorileri, hangi davranış türlerinin ve olgusal unsurların bu değerlendirmede

¹⁰ *Guide on Article 7* (n 4) § 33; Del Río Prada (n 4) §§ 112 ve 117. Cezalandırılabilirliğin öne çekilmesi tekniğinin ilkesel sınırlarına ilişkin genel tartışma için bkz. Andrew Ashworth ve Lucia Zedner, *Preventive Justice* (Oxford University Press 2014) bölüm 5 ve 8; Petter Asp, ‘Preventionism and Criminalization of Nonconsummate Offences’ iç Andrew Ashworth, Lucia Zedner ve Patrick Tomlin (ed), *Prevention and the Limits of the Criminal Law* (Oxford University Press 2013) 23-46; Lucia Zedner, ‘Terrorizing Criminal Law’ (2014) 8(1) *Criminal Law and Philosophy* 99, 99-121; Henrique Carvalho, *The Preventive Turn in Criminal Law* (Oxford University Press 2017) 4, 135. Türk doktrininde örgüt üyeliği suçunun failin davranışından çok kimliğine odaklandığı ve bu yönüyle kanunilik ilkesiyle gerilim içinde bulunduğu yönündeki görüşlerin aktarımı için bkz. Ceren Sedef Eren, *İfade Özgürlüğü Bağlamında Terör Örgütü Üyeliği Suçu* (Seçkin Yayınevi 2020) 12-13. Aynı tartışmanın silahlı terör örgütüne üye olma suçu bakımından değerlendirmesi için bkz. S. Gökçen Kan, ‘Silahlı Terör Örgütüne Üye Olma Suçu’ (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2024) 80.

dikkate alınacağını göstermediği gerekçesiyle öngörülebilirlikten yoksun bulmuştur¹¹. Karar 7. madde çerçevesinde verilmemiş olsa bile yöntemsel olarak, taşıdığı mantık doğrudan çalışmamıza dahil edilmelidir. Zira orada da sonuç bir fiile değil bir kişisel duruma bağlanmakta ve durumun kurucu unsurları gösterilmemektedir. Mahkeme'nin ihlal tespiti, uygulanan tedbirin ağırlığına değil, kanunda yer alan kişi kategorilerinin hangi davranışları kapsadığının belirlenmemiş olmasına, yani kanuni tanımın belirlilikten yoksun bulunmasına dayanmaktadır.

Aynı kategoride olmakla birlikte bu duruma karşı yönde iki içtihat daha bulunmaktadır. İlkinde bir üyelik davasında Mahkeme, Gürcü ceza kanununda düzenlenen ve suç dünyasına mensubiyeti cezalandıran hükmü 7. madde bakımından incelediği kararında iki temel gerekçeyle ihlal bulunmadığı sonucuna varmıştır. Söz konusu yapılanmanın toplumdaki yaygınlığı ve kendine özgü kuralları o ölçüde bilinmektedir ki, ilgili çevre içinde yer alan bir kişinin kavramın kapsamını anlaması beklensin. Ayrıca kanun, mensubiyeti tanımlayan unsurları belirli ölçüde göstermiştir¹². Karar, statü esaslı bir üyelik tipikliğinin her halde öngörülemez sayılmadığını ortaya koymaktadır. Buradan çıkarılması gereken sonuç, statünün kendisinin değil, statüyü oluşturan davranışların toplumsal ve hukuki açıdan ne ölçüde tanınabilir olduğunun belirleyici olduğudur. Toplumsal olarak tanınabilir, kuralları bilinen ve sınırları görece kapalı bir yapıya mensubiyet ile, kapsamı yargısal nitelendirmeye belirlenen ve gündelik ilişkilerden ayrıştırılması güç bir yapıya mensubiyet, öngörülebilirlik bakımından aynı kategoriye girmemektedir. Belirleyici olan kıstas, failin kendi konumundan hareketle suç teşkil eden davranış ile suç teşkil etmeyen davranış arasındaki sınırı görebilme imkanıdır. Aynı sonucu destekleyen emsalde de; Mahkeme, terör örgütüne mensubiyetten verilen bir mahkumiyeti incelediği kararında, terör örgütü, terörizm ve terör faaliyetleri kavramlarının ayrı

¹¹ AİHM De Tommaso v Italy App no 43395/09 (ECtHR [GC], 23 February 2017) §§ 117-122. Karar 4 No'lu Protokol'ün 2. maddesi çerçevesinde verilmiştir. Mahkeme § 117'de ne kanunun ne de Anayasa Mahkemesi'nin, kişinin toplum için oluşturduğu tehlikenin değerlendirilmesinde dikkate alınacak olgusal delilleri ve davranış türlerini açıkça göstermediğini, § 118'de ise yerel mahkemenin somut hiçbir davranış veya suç faaliyeti atfetmeksizin suça yatkınlık varsayımına dayandığını tespit etmiştir.

¹² AİHM Ashlarba v Georgia App no 45554/08 (ECtHR, 15 July 2014) §§ 34 ve 40 <<https://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-145572>> Erişim Tarihi 26 Temmuz 2026. Karar, Gürcistan Ceza Kanunu'nun 223-1. maddesinde düzenlenen suç dünyasına mensubiyet suçuna ilişkindir ve 7. maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmaktadır. Kararın öngörülebilirlik çözümlemesindeki yeri hakkında ayrıca bkz. Aleksandra Rychlewska, 'The Nullum Crimen Sine Lege Principle in the European Convention of Human Rights. The Actual Scope of Guarantees' (2016) 36 Polish Yearbook of International Law 163, 171.

bir kanun metninde ayrıntılı biçimde tanımlanmış olmasını öngörülebilirlik bakımından belirleyici saymıştır¹³.

Yani ihlal oluşturmadığını düşündüğü ilk durum bakımından iki karar birlikte değerlendirildiğindeyse statü esaslı bir tipikliği kanunilik denetiminden geçiren şeyin statünün kendisi değil, kurucu unsurlarının kanun koyucu tarafından gösterilmiş olması şeklinde anlaşılmaktadır.

Mahkemenin ihlal oluşmadığını değerlendirdiği diğer durum ise koruma tedbirleri alanında verilmiştir. Mahkeme, mafya tipi örgütlere mensubiyet şüphesine dayanan ve önceden bir mahkumiyet şartına bağlanmamış önleyici malvarlığı müsaderesini, ceza kavramının kapsamı dışında görerek 7. madde denetimine tabi tutmamıştır¹⁴. Bu karar da statü esaslı nitelendirmelerin Sözleşme sisteminde her halde ihlal oluşturduğu yönündeki bir değerlendirmeyi geçersiz kılar. Ayrım; statü esaslı bir nitelendirmenin, sonucunda uygulanan tedbir özü itibarıyla ceza sayılmadığı sürece kanunilik denetiminin tam ağırlığıyla karşılaşmaz; tedbir cezalandırma niteliği kazandığı anda ise 7. maddenin bütün nitelik şartları devreye girer. Ceza kavramının özerkliği bakımından Mahkeme, tedbirin iç hukuktaki nitelendirmesiyle bağlı olmaksızın niteliğini, amacını, kabul ve icra usullerini ve ağırlığını dikkate almakta, ağırlığı ise tek başına belirleyici saymamaktadır¹⁵. Dolayısıyla üyelik tartışmasında statünün doğurduğu sorun, statü kavramının kendisinden değil, cezalandırma alanıyla kesiştiğinde başlamaktadır.

Bu kesişme, hukuk kalitesi şartının neden burada azami sıklıkta işletilmesi gerektiğini de açıklamaktadır. Önleyici tedbirler alanında normun belirsizliği kısmen tedbirin geri alınabilirliğiyle telafi edilebilirken, cezada böyle bir telafi imkanı bulunmadığından, erişilebilirlik ve öngörülebilirlik şartlarının statü esaslı bir tipiklikte gevşetilmesi güvencenin kendisini işlevsiz bırakır.

¹³ AİHM Kasymakhunov and Saybatalov v Russia App nos 26261/05 and 26377/06 (ECtHR, 14 March 2013) §§ 82 ve 88. Kararın bu yönü hakkında bkz. Truu (n 9) 104-105.

¹⁴ AİHM Garofalo and Others v Italy App nos 47269/18, 47426/18, 47793/18 and 47996/18 (ECtHR, kabul edilemezlik kararı, 13 February 2025) §§ 80-82, 93-98 ve 140-141. Mahkeme § 82’de iç mevzuat ve içtihadındaki gelişmelerin tedbirin niteliği bakımından yeni ve derinlemesine bir değerlendirmeyi gerektirdiğini belirtmiş, § 140’ta tedbirin Sözleşme’nin özerk anlamında ceza olmadığı ve 7. maddenin uygulanabilir bulunmadığı sonucuna varmıştır. Karara ilişkin özet için ayrıca bkz. *Guide on Article 7* (n 4) § 15.

¹⁵ G.I.E.M. (n 5) § 211; AİHM Welch v United Kingdom App no 17440/90 (ECtHR, 9 February 1995) § 28; Del Río Prada (n 4) § 82; AİHM Ilmseher v Germany App nos 10211/12 and 27505/14 (ECtHR [GC], 4 December 2018) §§ 204, 206 ve 208.

3. Yollama Tekniği ve Boşluğun Aktarılması

Çalışma kapsamında incelenen yargı kararlarına konu edilen örgütlü suçluluk rejimlerindeki tipik bir özellik, genel hükümden özel hükme uzanan bir yollama zinciri kurulmasıdır. Mahkeme, suç tanımında “blanket” yollama veya atıf yoluyla düzenleme tekniğinin kullanılmasını tek başına 7. maddeye aykırı görmemektedir. Yeter ki yollama yapan hüküm ile yollama yapılan hüküm birlikte değerlendirildiğinde, ilgili kişinin gerektiğinde hukuki yardım alarak hangi davranışın kendisini cezai sorumluluk altına sokacağını öngörebilmesi gerekir¹⁶. Mahkeme aynı istişari görüşte iki ek kıtas daha koymuştur. Açıklık ve öngörülebilirliği sağlamanın en etkili yolu, yollamanın açık olması ve yollama yapan hükmün suçun kurucu unsurlarını göstermesidir; ayrıca yollama yapılan hükümler, yollama yapan hükmün belirlediği cezalandırma alanını genişletemez¹⁷.

Bu kıtasların örgütsel suç rejimlerine uygulanması, tekniğin ilk bakışta görüldüğünden daha kırılgan olduğunu ortaya koymaktadır. Zincirin hiçbir halkasında üyeliğin kurucu unsurları gösterilmiyorsa, yollama boşluğu gidermemekte, yalnızca aktarmaktadır. Dahası, özel hükümlerin genel hükümdeki üyelik kavramını olduğu gibi devralması, Mahkemenin tavsiye görüşündeki ikinci kıtas bakımından da sorun doğurur, zira uygulamada genellikle özel hükmün daha ağır yaptırımı, genel hükümdeki kavramın kapsamını fiilen daha geniş şekilde yorumlanarak cezalandırmayı getirmektedir.

Kanaatimizce yollama tekniğinin hukuk kalitesi bakımından doğurduğu temel sakınca da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Erişilebilirlik şartı, ilgili kişinin uygulanacak normlara ulaşabilmesini gerektirir. Ne var ki suç tanımının yalnızca birden çok hükmün birlikte okunmasıyla anlaşılabildiği hallerde, bu hükümlerin her birine ayrı ayrı ulaşılabilmesi, bunların bir arada değerlendirilmesiyle ortaya çıkan suç tanımının kapsamını öngörülebilir kılmaya yetmeyebilir. Bu durumda şeklen sağlanan erişilebilirlik, öngörülebilirlik şartını esas bakımından karşılamamaktadır.

¹⁶ İstişari görüş (n 6) § 74; AİHM Saakashvili v Georgia App nos 6232/20 and 22394/20 (ECtHR, 23 May 2024) §§ 145-146.

¹⁷ İstişari görüş (n 6) § 74.

B. Yargısal İctihadın Öngörülebilir Gelişimi Sınırı ve In Peius Yorum Yasağı

1. Kademeli Açıklığa Kavuşturma Yetkisi ve İki Şartı

Ne kadar açık kaleme alınmış olursa olsun her hukuk normunda kaçınılmaz bir yargısal yorum unsuru bulunur ve yargılama işlevinin amacı da tam olarak geriye kalan yorum şüphelerini gidermektir¹⁸. Mahkeme bu nedenle 7. maddeyi, ceza sorumluluğu kurallarının davadan davaya yargısal yorumla kademeli olarak açıklığa kavuşturulmasını yasaklayan bir hüküm olarak değerlendirmemektedir. Ancak bu kabul, ortaya çıkan gelişmenin suçun esasıyla, başka bir ifadeyle suç tipinin haksızlık içeriğiyle tutarlı ve makul ölçüde öngörülebilir olması şartlarına bağlıdır¹⁹.

Bu şartların anlamının doğru belirlenebilmesi için, şartları ilk kez ortaya koyan kararların gerekçelerinin incelenmesi gerekmektedir. Evlilik içi tecavüz bağışıklığının kaldırılmasına ilişkin kararlarda Mahkeme, İngiliz mahkemelerinin geliştirdiği yorumu öngörülebilir saymış ve bunu yaparken tecavüzün özü itibarıyla aşağılayıcı niteliğinin apaçık olduğunu, ilgili kararların Sözleşme'nin temel amaçlarıyla, yani insan onuruna ve insan özgürlüğüne saygıyla uyumlu bulunduğunu vurgulamıştır²⁰. Anılan kararlarda yargısal gelişme, bir bağışıklığı daraltarak mağdurun bedensel özerkliğini korumaya yönelmiştir. İctihadın kademeli gelişimine ilişkin izin, her yönde geçerli bir genişletme yetkisi değildir; gelişmenin Sözleşme'nin kendi değer düzeniyle bağdaşması aranmaktadır. Devletin örgütlü suçlarla mücadelede, bireysel mensubiyet üzerindeki cezai yetkisini genişleten bir yargısal gelişmenin aynı gerekçeye dayanabilmesi mümkün değildir.

Aynı kıstas, ulusal hukukun yanı sıra uluslararası hukukun gelişimi bakımından da uygulanmakta²¹ ve içtihadın öngörülebilirliği hem suçun unsurları hem de uygulanacak ceza

¹⁸ Kafkaris (n 5) § 141. Yargılamanın yorum şüphelerini giderme işlevi ile yargısal bağımsızlığın korunması arasındaki dengeye ilişkin yakın tarihli bir uygulama için ayrıca bkz. AİHM Bădescu and Two Others v Romania App no 22198/18 and two others (ECtHR, 15 April 2025) §§ 128-138. Karar, hakimlerin verdikleri hükmün gerekçesi nedeniyle görevi kötüye kullanmadan cezalandırılmalarına ilişkin olup, Mahkeme § 130'da uygulanacak ceza normunun kapsamı bakımından yeterli kesinlikte kaleme alınmış ve etkileri bakımından öngörülebilir olmasının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

¹⁹ S.W. (n 4) § 36; AİHM Streletz, Kessler and Krenz v Germany App nos 34044/96, 35532/97 and 44801/98 (ECtHR [GC], 22 March 2001) § 50; AİHM Kononov v Latvia App no 36376/04 (ECtHR [GC], 17 May 2010) § 185.

²⁰ S.W. (n 4) ve AİHM C.R. v United Kingdom App no 20190/92 (ECtHR, 22 November 1995). Mahkeme'nin gerekçesinin özeti ve insan onuruna yapılan vurgu için bkz. *Guide on Article 7* (n 4) § 38.

²¹ AİHM Milanković v Croatia App no 33320/14 (ECtHR, 20 January 2022) § 59. Mahkeme, kademeli açıklığa kavuşturma ölçütünün ulusal hukukun gelişimi bakımından olduğu kadar uluslararası hukukun gelişimi bakımından da aynı biçimde geçerli olduğunu belirtmektedir.

bakımından aranmaktadır²². Mahkeme, karşılaştırılabilir emsal kararların bulunmamasına belirleyici önem atfetmemekte, bir suç normunun ilk kez yorumlandığı hallerde dahi suçun esasıyla tutarlı bir yorumu kural olarak öngörülebilir saymaktadır²³. Bu esneklik, denetimin önem verdiği meselenin yorumun suçun esasından sapıp saptığı olduğunu göstermektedir.

2. Suçun Esasıyla Tutarlılık Şartının Denetim Değeri

Suçun esasıyla tutarlılık incelenirken Mahkeme, yorumun ilgili ceza normunun lafzıyla ve ruhuyla uyumlu olup olmadığını ve makul olup olmadığını araştırmaktadır²⁴. Şartın işleyişi bakımından Mahkeme, ulusal mahkemelerin şiddet unsuru bulunmayan bir yapılanmayı terör örgütü olarak nitelendirirken manevi cebir kavramına dayandığını ancak bu kavramın suçu oluşturan unsurlarla nasıl ilişkilendiğini ve terörizm nitelendirmesini haklı kılacak haksızlık derecesine nasıl ulaştığını açıklamadıklarını tespit etmiş, her halde ulusal mahkemelerin suçun unsurlarını öngörülebilir ve suçun özüyle bağdaşır terimlerle açıklığa kavuşturmak için özel bir özen göstermeleri gerektiğini vurgulamıştır²⁵.

Kararın taşıdığı anlam, kararın sonucundan daha önemlidir. Mahkeme kararda suçun ne olması gerektiğini söylememekte, ulusal mahkemenin kendi kullandığı kavramı gerekçelendirmediğini söylemektedir. Başka bir ifadeyle ihlal, normun muğlaklığına değil, ulusal mahkemenin kullandığı kavramın somut olaya nasıl uygulandığını gerekçesinde açıklamamış olmasına, yani gerekçe eksikliğine dayandırılmaktadır. AİHM perspektifinden belirleyici olan da bu gerekçedir. Mahkeme suçun anahtar unsurunu, yani yapılanmanın şiddet kullanması veya şiddet kullanma iradesini tespit etmiş ve suçun esasıyla tutarlılık değerlendirmesini bu unsur üzerine kurmuştur; anahtar unsurun belirlenmesi, kıstasın somutlaştırılabildiği hallerden birini oluşturmaktadır²⁶. Mahkeme suç tanımını ikame etmez; ulusal hukukun kendi koyduğu kıstastan sapılıp sapılmadığını veya sapma varsa dahi sapmanın

²² AİHM Pessino v France App no 40403/02 (ECtHR, 10 October 2006) §§ 35-36; AİHM Dragotoni v Romania App nos 77193/01 and 77196/01 (ECtHR, 24 May 2007) §§ 43-47; Del Rio Prada (n 4) §§ 111-117.

²³ AİHM Jorgic v Germany App no 74613/01 (ECtHR, 12 July 2007) § 109; AİHM K.A. and A.D. v Belgium App nos 42758/98 and 45558/99 (ECtHR, 17 February 2005) §§ 55-58; AİHM Tristan v Republic of Moldova App no 13451/15 (ECtHR, 4 July 2023) § 59; AİHM Sacharuk v Lithuania App no 39300/18 (ECtHR, 23 April 2024) §§ 158-160.

²⁴ *Guide on Article 7* (n 4) § 37; AİHM Yüksel Yalçınkaya v Türkiye App no 15669/20 (ECtHR [GC], 26 September 2023) §§ 255-268; Jorgic (n 23) §§ 104-108.

²⁵ AİHM Parmak and Bakır v Türkiye App nos 22429/07 and 25195/07 (ECtHR, 3 December 2019) §§ 76-77.

²⁶ Truu (n 9) 106. Yazar, anahtar unsurların belirlenmesinin Mahkeme'nin suçun özüyle tutarlılık ölçütünü somutlaştırdığı ender hallerden biri olduğunu, buna karşılık ölçütün genel olarak her davanın kendine özgü koşullarına bağlı kaldığını kaydetmektedir.

açıklanıp açıklanmadığını denetler. Bu, ikincillik ilkesiyle de uyumlu olup buna karşılık pratikte müdahalenin uç noktalarındaki bir denetim biçimidir. Zira ulusal içtihadın kendi formülünü tekrarlaması artık yeterli sayılmayarak formülün somut olaya nasıl uygulandığının gösterilmesi aranmaktadır.

Örgütsel sorumluluk hallerinin yargı yoluyla üretimi bakımından en doğrudan emsal ise *Contrada* kararıdır. Mahkeme burada, mafya tipi örgüte dışarıdan iştirak fiilinin İtalyan içtihadında ancak başvurucuya isnat edilen fiillerden sonra istikrar kazandığını tespit ederek 7. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır²⁷. Karar, üyelik tartışması bakımından önem arz etmektedir. Zira dışarıdan iştirak, üyeliğin sınırındaki ince çizgide olup içtihat eliyle genel hükümlerin örgütlü suçlara uygulanması yoluyla üretilmiştir. Aynı yönde, öngörülemez bir içtihat değişikliği yoluyla veya suçun esasıyla bağdaşmayan kıyasi yorumla ulaşılan mahkumiyetler ile fail aleyhine genişletici ve öngörülemez yorumlar da öngörülebilirlik şartını karşılamamaktadır²⁸.

Nitekim Mahkeme, farklı yorumlara imkan veren muğlak bir hükme dayanan mahkumiyeti incelediği kararında, tutarsız bir içtihadın keyfilik riskini bertaraf edecek ve bireylerin eylemlerinin sonuçlarını öngörebilmesini sağlayacak kesinlikten yoksun olduğunu belirtmiştir²⁹. Süreklilik, çeşitlilik ve yoğunluk gibi kıstaslar yargı mercilerince farklı sınırlarda işletildiği ölçüde, kıstasın kendisi de tutarlılık denetimine tabi olmaktadır. Bu itibarla söz konusu tespit, kıstasın terk edilmesini değil, kıstasın uygulanmasında yeknesaklık sağlanması ihtiyacının Sözleşme kaynaklı bir yükümlülük olduğunu vurgular.

3. Cezanın Kapsamı, Zamansal Çerçeve ve In Peius Yasağı

Öngörülebilirlik yalnızca suçun unsurlarına değil uygulanacak infaz rejimine de ilişkindir. Mahkeme, cezaevinde geçirilen sürenin hesaplanmasına ilişkin yerleşik uygulamanın sonradan benimsenen bir içtihatla başvurucu aleyhine değiştirilmesini incelediği Büyük Daire kararında, cezanın kendisi ile infazı arasındaki ayrımın mutlak olmadığını, infaz usulünde yapılan bir değişikliğin cezanın kapsamını yeniden tanımlaması halinde 7. madde kapsamına

²⁷ AİHM *Contrada v Italy* (no 3) App no 66655/13 (ECtHR, 14 April 2015) §§ 64-76.

²⁸ *Dragotoniū and Militaru-Pidhorni* (n 22) §§ 39-48; AİHM *Vasiliauskas v Lithuania* App no 35343/05 (ECtHR [GC], 20 October 2015) §§ 179-186; AİHM *Navalnyy v Russia* App no 101/15 (ECtHR, 17 October 2017) § 68; *Tristan v Republic of Moldova* (n 23) §§ 62 ve 67, Mahkeme § 62’de suçun stüjesini belirleyen tanımın suçun kurucu unsuru olduğunu ve kapsamının açıklığa kavuşturulmasında ulusal mercilerin özel bir özen göstermesi gerektiğini belirtmektedir; Yüksel Yalçınkaya (n 24) § 271.

²⁹ AİHM *Žaja v Croatia* App no 37462/09 (ECtHR, 4 October 2016) §§ 99-106, özellikle § 103.

gireceğini kabul etmiş ve ihlal sonucuna varmıştır³⁰. Kararın muhakemesindeki asıl ilke, Sözleşmenin, cezalandırmanın hangi hukuki kategoriye yerleştirildiğiyle değil, failin aleyhine ne ölçüde ağırlaştığıyla ilgilenmektedir.

Bu ilkenin statü esaslı ve mütemadi bir suç tipine uygulanması ciddi bir güçlük doğurmaktadır. *In peius* yasağının işletilebilmesi, karşılaştırmanın yapılacağı sabit bir suç tarihinin bulunmasına bağlıdır. Üyelik, tanımı gereği tek bir anda değil bir süreç içinde gerçekleştiğinde ve temadının ne zaman başlayıp ne zaman kesildiği tartışmalı kaldığında, hangi kanunun ve hangi ceza rejiminin uygulanacağı sorusu da belirsizleşmektedir. Suç tarihinin belirsizleşmesi, yalnızca zamanaşımı veya lehe kanun uygulamasını değil, geriye yürüme yasağının denetlenebilirliğini de zayıflatmaktadır.

Sorun, bir yapılanmanın suç örgütü olarak nitelendirilmesinin belirli bir tarihte gerçekleştiği hallerde daha anlaşılabilir olmaktadır. Nitelendirme anından önceki davranışlar, failin o anda sahip olmadığı veya olamayacağı bir bilgi varsayılarak değerlendirildiğinde, ortaya çıkan sonuç görünüşte bir ispat sorunu, özü itibarıyla ise bir kanunilik sorunu olmaktadır. Mahkeme, ulusal mahkemelerin iç hukukun aradığı manevi unsuru, ceza sorumluluğunun suçun zamansal çerçevesiyle sıkı biçimde sınırlı, bireyselleştirilmiş ve bağlamsal bir değerlendirme yoluyla ortaya koymadıklarını tespit etmiştir³¹. Bu ifadedeki zamansal sınırlama vurgusu, statü suçlarının doğal eğilimine karşı bir denge unsuru olarak değerlendirilmelidir. Statü esaslı tanım suç tarihinin belirsizleşmesine yol açarken, Mahkeme ceza sorumluluğunu isnat edilen fiillerin gerçekleştiği zaman dilimiyle sınırlandırmaktadır.

Mahkeme, Alman Demokratik Cumhuriyeti dönemine ilişkin kararlarında, sanıkların, devletin önceki hoşgörüsüne veya fiili uygulamasına dayanarak fiillerinin öngörülemez olduğunu ileri süremeyeceklerini kabul etmiş ve değerlendirmeyi, fiilin işlendiği tarihte yürürlükte olan uluslararası hukuk standartları üzerinden yapmıştır³². Bu kararlardan hareketle, statü esaslı suçlarda da zamansal bağlantının gevşetilebileceği ileri sürülebilir. Bu görüşün belirli bir haklılık payı bulunmakla birlikte, kanaatimizce ulaşılmaması gereken sonuç farklıdır. Anılan kararlarda değerlendirmenin dayandığı zaman noktası ortadan kaldırılmamış, yalnızca

³⁰ Del Río Prada (n 4) §§ 82 ve 111-117.

³¹ AİHM Yasak v Türkiye App no 17389/20 (ECtHR [GC], 5 May 2026) §§ 204-213 Karara ilişkin resmi duyuru ve basın açıklaması için bkz. European Court of Human Rights, ‘Grand Chamber judgement concerning Türkiye’ (ECHR, 5 May 2026) <<https://www.echr.coe.int/w/grand-chamber-judgement-concerning-t%C3%BCrkiye>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

³² Streletz, Kessler and Krenz (n 19) §§ 50 ve 90-106; AİHM K.-H.W. v Germany App no 37201/97 (ECtHR [GC], 22 March 2001) § 75.

iç hukuktan uluslararası hukuka aktarılmıştır. Fiil, işlendiği anda iç hukuka göre cezalandırılmıyor olsa dahi uluslararası hukuka göre yasaktı ve failin bu yasağı bilebilecek konumda olduğu kabul edilmiştir. Örgüt üyeliği bakımından ise bu aktarımı mümkün kılacak bir üst norm bulunmamaktadır, zira aşağıda gösterileceği üzere hiçbir bağlayıcı uluslararası metin üyeliği bir statü olarak tanımlamamakta, örgütsel sorumluluğu yalnızca fiil esaslı katılma üzerinden kurmaktadır. Dolayısıyla anılan içtihat, değerlendirmenin bağlı olduğu zaman noktasının tümüyle terk edilebileceğini değil, yalnızca uluslararası hukukta karşılığı bulunan hallerde bu noktanın uluslararası hukuka taşınabileceğini göstermektedir. Üyelik bakımından böyle bir karşılık bulunmadığından, değerlendirme fiilin işlendiği tarihe bağlı kalmak zorundadır.

C. Manevi Unsurun Kanunilik İlkesine Taşınması ve Subjektif Öngörülebilirlik

1. Manevi Bağ Şartının İctihadi Kökeni ve Mantiğı

Mahkeme'ye göre kural olarak ancak suçun failine ilişkin bir kişisel sorumluluk unsuru tespit edilmişse 7. madde anlamında bir cezadan söz edilebilir. Bir ceza normunun öngörülebilirlik derecesi ile failin kişisel sorumluluğu arasında açık bir bağlantı bulunmaktadır ve bu nedenle 7. madde, ceza verilebilmesi için failin davranışında sorumluluk unsurunu ortaya koyan bir manevi bağın bulunmasını gerektirmektedir³³. Mahkeme, Sözleşme'ye ve özellikle masumiyet karinesine uygun olmak şartıyla sorumluluk karinelerinden kaynaklanan bazı objektif sorumluluk hallerini kabul etmekle birlikte³⁴, karinenin kişinin isnattan kurtulmasını fiilen imkansız kılmaması gerektiğini aramaktadır.

Kanaatimizce gerekçenin mantığı incelendiğinde, Mahkeme'nin manevi unsur kusurluluk ilkesine değil, doğrudan öngörülebilirlik şartına dayandığı sonucuna varılmaktadır. Yani bir kişi davranışının cezalandırılabilir olduğunu öngörebiliyorsa, bu öngörü zaten bir zihinsel durumdur. Hiçbir manevi bağ aranmaksızın ceza öngören norm ise, tanımı gereği öngörülemezdir. Manevi bağ şartının öngörülebilirliğe dayandırılması, bu şartın kanunilik denetiminin bir parçası olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

³³ G.I.E.M. (n 5) §§ 242 ve 246; Yüksel Yalçınkaya (n 24) § 242. Çizginin öncülleri için ayrıca bkz. AİHM Sud Fondi Srl and Others v Italy App no 75909/01 (ECtHR, 20 January 2009) ve AİHM Varvara v Italy App no 17475/09 (ECtHR, 29 October 2013).

³⁴ G.I.E.M. (n 5) § 243.

2. Otomatik İsnat Yasağı

Mahkeme, silahlı terör örgütü üyeliği suçunun Türk hukuk mevzuatı ve içtihatla tanımlandığı haliyle kural olarak 7. maddenin gereklerini karşıladığını kabul etmiştir. Bu kararda da ihlal tespiti, normun muğlaklığına değil, ulusal mahkemelerin kendi hukuklarının aradığı unsurlardan sapmasına dayandırılmıştır. Mahkeme'ye göre iç hukuk, üyelik için örgütle süreklilik, çeşitlilik ve yoğunluk temelinde kurulan bir organik bağın ve özel bir manevi unsurun varlığını aramaktadır; buna karşılık ulusal mahkemelerin suçun kurucu maddi ve manevi unsurlarını bireyselleştirilmiş biçimde tespit etmemesi üzerinden yapılan değerlendirmeye ihlal kararı vermiştir³⁵. Mahkeme bu yaklaşımı, hem suçun esasıyla bağdaşmaz bulmuş hem de kişinin, kişisel sorumluluğunun kurulabileceği bir manevi bağ tespit edilmeksizin kimsenin cezalandırılmayacağı güvencesine aykırı görmüştür³⁶.

Güvenceyi koyan AİHM değildir; güvence iç hukukta bulunmakta ve Sözleşme denetimi onu bağlayıcı hale getirmektedir. Bu yapı, ulusal takdir alanı savunmasını büyük ölçüde etkisiz kılar. Örneğin bir devlet üyelik için organik bağ kıstasını benimsemişse, bu kıstastan sapılması artık bir yorum tercihi değil, iç hukukun bizzat öngördüğü güvenceden sapma niteliği taşır. Kanaatimizce bu durum, kıstası hiç öngörmemiş olmaktan daha ağır bir sonuç doğurmakta ve Sözleşme denetiminin dikkat çekici sonuçlarından birini oluşturmaktadır.

Mahkeme ayrıca 7. maddenin Sözleşme'nin 15. maddesi uyarınca askıya alınamayan bir hak olduğunu ve güvencelerinin ulusun yaşamını tehdit eden koşullarda işlendiği ileri sürülen terör suçları bakımından dahi daha esnek uygulanamayacağını belirtmiştir³⁷. Bu tespit,

³⁵ Yüksel Yalçinkaya (n 24) §§ 255-268 ve 271. Türk doktrininde üyeliğin, örgütün hiyerarşik yapısına fiilen katılmayı ve örgüte maddi veya manevi bir katkıda bulunmayı gerektirdiği kabul edilmektedir, bkz. İzzet Özgenç, Suç Örgütleri (15. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2020) 24-25. Örgüte sempati duymanın, örgütün amacını ve ideolojisini benimsemenin veya örgütü destekleyen yayınları bulundurmanın tek başına üyelik için yeterli olmadığı yönünde bkz. Vesile Sonay Evik, 'Silahlı Örgütlenme Suçu' (2006) 1 Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 101, 122; Kan (n 10) 139. Organik bağ ile süreklilik, çeşitlilik ve yoğunluk kıstaslarının Yargıtay uygulamasındaki yeri için ayrıca bkz. Kan (n 10) 84-85.

³⁶ Yüksel Yalçinkaya (n 24) §§ 262, 264 ve 267. Anılan paragraflar Yasak kararında da bu şekilde anılmaktadır, bkz. Yasak (n 31) § 199. Mahkeme burada yaklaşımın hem suçun özüyle bağdaşmadığını hem de kişisel sorumluluğun kurulabileceği bir manevi bağ olmaksızın cezalandırılmama hakkıyla uzlaşmadığını belirtmekte ve G.I.E.M. kararına gönderme yapmaktadır.

³⁷ Yüksel Yalçinkaya (n 24) §§ 269-270. Mahkeme, terörle mücadelede devletlerin karşılaştığı zorlukları ve darbe girişiminin ulusun yaşamını tehdit eden bir kamusal acil durum oluşturduğunu kabul ettikten hemen sonra, bu hususların hiçbirinin 7. maddedeki temel güvencelerin daha az katı uygulanabileceği anlamına gelmediğini vurgulamış ve Sözleşme'nin en zor koşullar da dahil olmak üzere bu güvencelere riayet edilmesini gerektirdiğini belirtmiştir.

tartışmaya açık olmakla birlikte, terörle mücadelenin güçlüklerine dayanılarak kanunilik güvencelerinin gevşetilmesi yönündeki taleplerin hukuki dayanağını ortadan kaldırmaktadır.

Son olarak Mahkeme, sorunun münferit bir yargılama hatasından kaynaklanmadığını da betimlemiş ve Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca genel tedbir alınması gerektiğini belirtmiştir; zira izleyen dönemde aynı ilkeler çok sayıda başvuru bakımından uygulanmıştır³⁸. Mahkeme'nin sorunu yapısal olarak nitelendirmesi, meseleyi bireysel giderim boyutundan çıkararak normatif düzenleme boyutuna taşımaktadır. Kanaatimizce bu durum, çalışmanın konusunu oluşturan yasal tanım ihtiyacının usuli dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

3. Bireyselleştirilmiş Sorumluluk İlkesi

Bir başvuruda; Daire aşamasında ihlal bulunmadığı sonucuna bağlanmışken, Büyük Daire on bire karşı altı oyla 7. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir³⁹. Bu sonuç değişikliği, ihlal tespitinin yalnızca tek bir dijital veriye dayanan mahkumiyetlerle sınırlı olmadığını, tanık beyanları ve kurumsal bağlantılar dahil çok sayıda unsura dayanan mahkumiyetlerin de aynı denetime tabi olduğunu göstermektedir. Delillerin çokluğu, bireyselleştirme yükümlülüğünü kendiliğinden karşılamamaktadır.

Yine aynı karardaki ilk usuli değerlendirme katkısının yanında ikinci katkı ise esasa ilişkindir. Mahkeme, kararında, bireyselleştirilmiş sorumluluk gerekliliğine ilişkin ilkeleri *nulla poena sine culpa* başlığı altında sistematik biçimde saymış ve ulusal mahkemelerin iç hukukun aradığı manevi unsuru bireyselleştirilmiş ve bağlamsal bir değerlendirmeyle ortaya koymadığını tespit ederek yerel mahkemelerin, başvuruçunun eğitim alanındaki rolüne dayanması ancak onunla örgüt yapılanmasının stratejik birimleri arasında kişisel, işlevsel veya hiyerarşik bir bağın varlığını ve sorumluluklarının kapsamını ortaya koymamış olmasını eleştirmiştir. Aynı şekilde failin, yapılanmanın içerisinde örgüt yapılanmasındaki dönüşümden

³⁸ Yüksel Yalçinkaya (n 24) §§ 412, 414 ve 418. Mahkeme § 414'te ihlale yol açan durumun münferit bir olaydan kaynaklanmadığını ve sistemik bir sorundan doğduğunu tespit etmiş, bu tespiti aynı nitelikteki sekiz binden fazla başvurunun yapılmış olmasına dayandırmıştır. Bireysel tedbir olarak yeniden yargılama § 412'de, genel tedbir yükümlülüğü ise § 418'de ele alınmaktadır. İzleyen uygulama için bkz. Yasak (n 31) § 253 ile orada anılan AİHM Demirhan and Others v Türkiye App no 1595/20 and 238 others (ECtHR, 22 July 2025) ve AİHM Delga v France App no 38998/20 (ECtHR, 9 July 2024) § 77.

³⁹ Yasak (n 31). Daire kararı için bkz. AİHM Yasak v Türkiye App no 17389/20 (ECtHR, 27 August 2024). Daire kararına yöneltilen eleştiriler için ayrıca bkz. Kerem Altıparmak ve Rumeysa Budak, 'Yasak v Türkiye. A Green Light to the Retrospective Application of Criminal Law in Terror Cases' (*Strasbourg Observers*, 29 November 2024) <<https://strasbourgothers.com/2024/11/29/yasak-v-turkiye-a-green-light-to-the-retrospective-application-of-criminal-law-in-terror-cases/>> Erişim Tarihi 14 Temmuz 2026.

haberdar olduğu ve örgüte bu bilgiyle katılıp bağını sürdürdüğünün değerlendirilmesi gerekliliği ifade edilmiştir⁴⁰.

Anılan gerekçelerden, tanımsızlık sorunu bakımından üç ayrı çıkarım biçiminin yasaklandığı sonucu çıkarılabilir. Birincisi, yapılanmanın bütününe ilişkin genel tespitlerden hareketle o yapı içinde yer alan her bireyin zihinsel durumunun kurulmasıdır. İkincisi, bir yapının belirli bir tarihte terör örgütü olarak nitelendirilmiş olmasından hareketle, failin o tarihten önceki davranışları bakımından da aynı bilgiye sahip olduğunun varsayılmasıdır. Üçüncüsü, kişinin yapılanmayla ilişkili bir kurumda görev yapmış olmasından hareketle örgütün karar mekanizmalarıyla arasında hiyerarşik bir bağ bulunduğu sonucuna varılmasıdır.

Bu üçlü yasağın, özellikle birincisi bakımından, örgütlü suçlulukla mücadelenin gerçekliğiyle bağdaşıp bağdaşmadığı ayrıca tartışılmalıdır ve kanaatimizce burada Mahkeme'nin formülasyonu fazla katıdır. Örgütlü suçluluğun tanımlayıcı özelliği, failin tek başına değil bir yapı içinde ve o yapının sağladığı imkanlarla hareket etmesidir; suç örgütü zaten bireysel katkıların görünürlüğüne azaltmak üzere kurulur ve gizlilik, işbölümü ile hücre yapılanması bireysel delilin elde edilmesini bilinçli olarak imkansızlaştırır. Bu alanda kolektif yapıya ilişkin tespitlerin bireysel değerlendirmeye hiçbir biçimde veri sağlamayacağını söylemek, örgütlü suçluluğu fiilen cezasız bırakmak anlamına gelir. Kanaatimizce Mahkeme'nin gerekçesinden çıkarılması gereken sonuç, yapının niteliğine ilişkin tespitlerin bireysel değerlendirmede dikkate alınmasının değil, bu tespitlerin bireysel değerlendirmenin yerine geçirilmesinin yasaklandığıdır. Yapının amacı, yöntemi ve iç işleyişine ilişkin bulgular failin bilgi ve iradesine ilişkin çıkarımın dayanağını oluşturabilir; ancak bu dayanak, failin o yapı içindeki somut konumuna, süreye ve davranışlara ilişkin en az bir bireysel bağlantı unsuruyla desteklenmedikçe tek başına mahkumiyete yeterli sayılamaz. Aynı husus diğer iki çıkarım bakımından da geçerlidir; yapının dönüşümüne veya kişinin görev yaptığı kuruma ilişkin veriler değerlendirme dışında bırakılmamakta, yalnızca kendiliğinden sonuç doğurma

⁴⁰ Yasak (n 31) §§ 192, 199-200, 205 ve 213. Mahkeme § 192'de 7. maddenin kusursuz ceza olmaz ilkesini güvence altına aldığını, § 205'te ise genel bağlamsal değerlendirmenin ulusal mahkemeleri manevi unsuru isnat edilen suçun zamansal çerçevesiyle sıkı biçimde sınırlı, bireyselleştirilmiş ve bağlamsal bir değerlendirmeye tespit etme yükümlülüğünden muaf tutmayacağını belirtmektedir. Mahkeme § 200'de, başvuranın Yüksel Yalçınkaya kararındakinden daha geniş kapsamlı deliller temelinde mahkum edilmiş olmasının sonucu değiştirmede kaydetmektedir. *Nulla poena sine culpa* ilkesinin Avrupa yargı yerleri içtihadındaki gelişimi bakımından ayrıca bkz. Giuseppina Panebianco, 'The Nulla Poena Sine Culpa Principle in European Courts Case Law' iç Stefano Ruggeri (ed), *Human Rights in European Criminal Law* (Springer 2015) 47-76. Ayrıca bkz. Özgenç (n 35) 25; Kan (n 10) 145.

güçleri reddedilmektedir. Mahkeme'nin kıstası bu biçimde okunduğunda, örgütlü suçlulukla etkili mücadele ile bireysel ceza sorumluluğu ilkesi arasında gerçek bir çatışma kalmamaktadır.

Kararın uluslararası boyutu bakımından kaydedilmesi gereken bir ayrıntı daha vardır. Birleşmiş Milletler'in terörle mücadelede insan haklarının korunmasına ilişkin özel raportörü, davada Büyük Daire önünde üçüncü taraf olarak görüş sunmuş ve görüşünü örgütlerin terör örgütü olarak nitelendirilmesi bakımından kanunilik ve öngörülebilirlik sorunu üzerine kurmuştur⁴¹. Böylece Birleşmiş Milletler bünyesindeki bir denetim usulü ile Avrupa Konseyi bünyesindeki bir yargı usulü, ilk kez ve doğrudan üyelik sınırı meselesinde aynı dosyada karşılaşmıştır. Bu, iki ayrı insan hakları düzeninin birbirinden bağımsız olarak aynı normatif eksikliği tespit ettiğini gösteren ve çalışmanın ileri sürdüğü tespitin usuli düzlemdeki karşılığını oluşturan somut bir veridir.

4. Karşı Görüşler ve Değerlendirme

a. Madde 6 ile Madde 7 Arasındaki Sınırın Aşınması İtirazı

Yukarıda incelenen ve örgüt üyeliği suçunu 7. madde çerçevesinde ele alan Büyük Daire kararlarının her ikisine de ayrıntılı biçimde gerekçelendirilmiş karşı oylar eklenmiştir⁴². Bu görüşlerin ciddiye alınması, çalışmanın savunulabilirliği bakımından zorunludur. İç hukuk, örgüt üyeliği suçunun kurucu unsurlarına ilişkin olarak genel düzeyde yeterince açıktır ve uygun bir manevi unsur şartı öngörmektedir. Somut olayda delillerin nasıl değerlendirildiğine ve bu değerlendirmenin gerekçelendirilip gerekçelendirilmediğine ilişkin sorular ise 7. maddenin değil 6. maddenin konusudur. İç hukukun genel düzeyde yeterince açık olup olmadığına ilişkin sorular için uygun inceleme perspektifi 7. madde iken, somut olayda delillerin nasıl değerlendirildiğine ilişkin sorular için uygun inceleme perspektifi 6. maddedir.

⁴¹ United Nations Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms while Countering Terrorism (Ben Saul), *Activities in 2025. Highlights* (A/HRC/61/52, Annex I, 2026) 2 <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/terrorism/sr/reports/srct-report-defining-terrorism-respect-protect-annex1.pdf>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026. Belgede müdahalenin Nisan 2025 tarihli olduğu ve örgütlerin terör örgütü olarak nitelendirilmesi bakımından kanunilik ve öngörülebilirlik konusunu ele aldığı belirtilmektedir.

⁴² 2023 tarihli Büyük Daire kararında 7. maddenin ihlaline ilişkin sonuca yönelik ortak kısmi muhalefet için bkz. Yüksel Yalçınkaya (n 24), Yargıçlar Ravarani, Bårdsen, Chanturia, Jelić, Felici ve Yüksel'in ortak kısmi muhalif görüşü, §§ 4-8. 2026 tarihli Büyük Daire kararında ise 7. maddenin ihlali on bire karşı altı oyla tespit edilmiş olup, muhalif görüş için bkz. Yasak (n 31), Yargıçlar Vehabović, Chanturia, Felici, Yüksel, Ni Raifeartaigh ve Kučs'un ortak muhalefet şerhi.

İki hüküm arasındaki sınırın aşınması, Sözleşme sisteminin temel kavramsal ayrımlarını zayıflatır⁴³.

Karşı oy yazılarında ileri sürülen bu görüş, Sözleşme sisteminin iç tutarlılığı bakımından ciddi bir dayanağa sahiptir ve dikkate alınması gereken bir uyarı içermektedir. Bununla birlikte, 6. ve 7. maddelerin koruma alanlarının bu şekilde birbirinden ayrılması, suçun maddi unsurunun kanunda belirli biçimde tanımlanmış olduğu varsayımına dayanmaktadır. Maddi unsur tanımlı olduğunda, o unsurun somut olayda gerçekleşip gerçekleşmediği gerçekten bir ispat sorunudur. Oysa maddi unsur bir statüye indirgendiğinde, tipikliği bireyselleştiren tek unsur olarak manevi unsur kalır. Bu durumda kanunilik güvencesinin yerine getirilebileceği tek yer manevi unsurdur ve manevi unsura ilişkin denetim kaçınılmaz olarak ispat denetimine benzer bir görünüm alır. Formüle etmek gerekirse, maddi unsur ne kadar statüye yaklaşırsa, kanunilik yükünü o kadar manevi unsur taşımak zorunda kalır. Mahkeme'nin 7. madde denetiminin bu davalarda delil değerlendirmesine benzemesi, denetimin sapmasından değil suç tipinin yapısından kaynaklanmaktadır.

Sorun 6. madde kapsamında ele alınırsa, tespit edilen eksiklik yargılamaya ilişkin olur ve giderim yolu yeniden yargılamadır. Sorun 7. madde kapsamında ele alınırsa, eksiklik normatif çerçeveye ilişkin olur ve giderim yolu yasal düzenlemeyi de kapsar. Dolayısıyla yapısal olarak nitelendirilmiş bir sorunda 7. madde kapsamında sorunun ele alınmasının tercih edilmesi, denetim organının kendi tespitiyle tutarlıdır.

b. Belirlilik Güvencesinin Aşınması

Mahkeme'nin yaklaşımına yöneltilen daha esaslı bir eleştiri, bu yaklaşımın kanunilik ilkesinin sağladığı korumanın niteliğini değiştirdiğine ilişkindir. Avrupa ceza hukuku doktrinde ileri sürülen bu görüşe göre Mahkeme, esasen kanun koyucuya yönelik olan belirlilik yükümlülüğünü, mahkemelere yönelik bir öngörülebilirlik yükümlülüğüne dönüştürmektedir. Bir kişinin mahkumiyetinin öngörülebilir olması, mahkumiyete dayanak teşkil eden normun kanun koyucu tarafından yeterince belirli biçimde kaleme alınmış olduğu

⁴³ Yüksel Yalçınkaya (n 24), anılan ortak kısmi muhalif görüş, §§ 6-8. Muhalif yargıçlara göre ulusal mahkemelerin uğraştığı husus delil ve olguların tespitine ilişkindir; delillerin değerlendirilmesine ve delillerden makul olarak ne çıkarılabileceğine ilişkin sorular, bir fiilin hukuki sonuçlarının öngörülebilirliğiyle değil, o fiil nedeniyle mahkum edilme olasılığıyla ilgilidir. Görüşün § 8'inde çoğunluğun yaklaşımının Mahkeme'yi 7. maddenin yerleşik mantığından uzaklaştırabileceği ve hukuk ile olgu arasındaki doğal ayrımı yapısal olarak bulanıklaştırabileceği belirtilmektedir. Aynı görüşün § 9'unda, daha tutarlı yolun 6 § 1 maddesi uyarınca delil değerlendirmesinin keyfi veya açıkça mantıksız olması halinde müdahale edilmesi olacağı savunulmaktadır.

anlamına gelmez. Öngörülebilirliği somut failin bakış açısından değerlendiren bu anlayış, kanunilik ilkesinin duruma bağlı ve dolayısıyla öngörülemez biçimde uygulanmasına geniş bir alan bırakmaktadır⁴⁴. Lex certa, cezalandırılabilir bir eylemin açıkça tanımlanmasını gerektirir ve bu gereklilik, bir kişinin söz konusu suçun tanımından veya bir mahkemenin yorumundan eylemin cezalandırılabilirliğini öngörmesiyle karşılanır⁴⁵. Aynı doğrultuda, Mahkeme'nin öngörülebilirlik ve suçun esasıyla tutarlılık şeklindeki iki ayrı kıstası birlikte kullanmasının keyfiliğe karşı yeterli bir kalkan oluşturup oluşturmadığı da tartışılmıştır. Bu eleştiriye göre suçun esas kavramı, yargısal takdiri sınırlamak için gereken nesnellikten yoksundur ve bir fiilin suç tanımı kapsamına girdiği yönündeki tespit ile öngörülebilirlik tespiti fiilen aynı işlemde birleşmektedir. AİHM kararlarının sistematik olarak incelenmesine dayanan bir başka çalışma da benzer bir sonuca ulaşmakta, bu kıstasın her davanın kendine özgü koşullarına bağlı kalmasının ilkenin kapsamını belirsizleştirdiğini kaydetmekte ve kanun koyucunun suç tanımındaki anahtar unsurları bizzat tanımlaması gerektiğini savunmaktadır⁴⁶.

Kanaatimizce bu eleştiri isabetli olmakla birlikte, Mahkeme'nin kıstasının bütünüyle terk edilmesi sonucunu doğurmamaktadır. Mahkemenin kararları⁴⁷, denetimin konusunu mahkumiyetin sonucundan suçun unsurlarına kaydırarak eleştiriye kısmen cevap vermektedir. Mahkeme artık yalnızca “bu kişi mahkum edileceğini öngörebilir miydi” sorusunu değil, “ulusal mahkeme suçun kurucu unsurlarını ayrı ayrı tespit etti mi” sorusunu da sormaktadır. Bununla birlikte eleştirinin çekirdeği ayakta kalmaktadır. Sözleşme denetimi, kanun koyucunun belirlilik ödevinin yerine geçemez ve geçmemelidir. Aksi bir kabul, denetim organının tespitlerinin iç hukuktaki yasama boşluğunu meşrulaştırmak için kullanılması sonucunu doğurur. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde incelenen uluslararası normatif katman, yargısal denetimin alternatifi değil zorunlu tamamlayıcısıdır.

⁴⁴ Christina Peristeridou, *The Principle of Legality in European Criminal Law* (Intersentia 2015) <<https://doi.org/10.26481/dis.20151211cp>> Erişim Tarihi 18 Haziran 2026. Aynı yöndeki eleştiri için ayrıca bkz. Agnė Andrijauskaitė, ‘The Principle of Legality as a Way to Control Sanctioning Content under ECHR’ (*RealLaw Blog*, 27 October 2021) <<https://realaw.blog/2021/10/27/the-principle-of-legality-as-a-way-to-control-sanctioning-content-under-echr-by-agne-andrijauskaite/>> Erişim Tarihi 24 Haziran 2026.

⁴⁵ Truu (n 9) 100. Yazar, *lex certa* ile *lex stricta* ayrımını Kokkinakis kararındaki formülasyon üzerinden kurmakta ve *lex stricta* şartının ceza normunun fail aleyhine aşırı geniş yorumlanmasını yasaklayarak ulusal mahkemelerin yorum yetkisine sınır çizdiğini belirtmektedir.

⁴⁶ Rychlewska (n 12) 175-180, özellikle 179 <<https://czasopisma.inp.pan.pl/index.php/pyil/article/view/2611>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026. Aynı yönde ve içtihadın ampirik taramasına dayanan değerlendirme için bkz. Truu (n 9) 106 ve 109-110. Truu, ölçütün duruma bağlı işleyişine yöneltile eleştiride *Ilseher v Germany* kararına ekli Pinto de Albuquerque'nin karşı oyuna dayanmakta ve kanun koyucunun suç tanımındaki anahtar unsurları bizzat tanımlaması gerektiği sonucuna varmaktadır.

⁴⁷ Yüksel Yalçınkaya (n 24) §§ 255-268 ve Yasak (n 31) §§ 199-205.

Bu gerekçelerle birlikte; yasaklanan, olgudan kasta gidilmesi değil gerekçe ve muhakeme gösterilmeksizin bu çıkarımların tek başına yeterli sayılmasıdır. Yapılanmanın bütününe ilişkin genel tespitler, o yapı içindeki her bireyin zihinsel durumunu kurmaya elverişli değildir; aksi halde sorumluluk, kolektif suçluluğa ya da irtibat nedeniyle suçluluğa dayandırılmış olur. Bir yapının belirli bir tarihte terör örgütü sayılmış olması, o tarihten önceki davranışlar bakımından failin bilgisini kurmaz. Yapılanmayla ilişkili bir kurumda görev yapmış olmak, kişinin örgütün karar mekanizmalarıyla bağını kendiliğinden ortaya koymaz.

Bu tespitlerin, özellikle birincisinin, mutlak bir çıkarım yasağı olarak okunması ise yerinde olmayacaktır. Örgütlü suçlulukta kolektif olan, failin dışındaki bir bağlam değil, tipikliğin kurucu unsurudur; cezalandırılan tekil fiil değil yapıyla kurulan süreklilik, çeşitlilik ve yoğunluk arz eden bağ olduğuna göre, her üyelik değerlendirmesi zorunlu olarak kolektiften bireye doğru bir okuma içerir. Gizlilik esasına göre örgütlenmiş yapılarda kastın doğrudan ispatı fiilen çok zor olduğundan, kolektif bağlamı bütünüyle dışlayan bir standart normu uygulanamaz kılma ve gizliliği ödüllendirme riski taşır. Kanaatimizce Mahkeme'nin içtihadından çıkarılması gereken sonuç, örgüt yapısına ilişkin genel tespitlerden bireysel sorumluluğa ilişkin sonuç çıkarılmasının mutlak olarak yasaklanması değil, bu yolla ulaşılan sonucun ayrıca gerekçelendirilmesi yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük gereğince failin örgüt içindeki konumu, faaliyetlerinin yoğunluğu, isnat edilen dönem ve yapının o tarihteki bilinebilirliği gibi hususlar kararda açıkça gösterilmeli ve sanığın bunlara karşı delil sunarak aksini ortaya koyma imkanı korunmalıdır.

D. Dijital İzler ve İletişim Verilerinin Üyelik Karinesine Dönüşmesi Riski

1. Verinin Elde Edilmesi ile Verinin Anlamlandırılması Arasındaki Ayrım

Sözleşme sisteminin gizli izleme ve iletişim verilerine yaklaşımı, AİHM'in uzun süredir kararlarında ele aldığı konular arasında yer almaktadır. Mahkeme daha 1978 tarihli kararında, demokratik kurumları korumak amacıyla getirilen izleme yetkilerinin devletlere sınırsız bir takdir alanı tanımadığını, hangi biçimde olursa olsun izleme sisteminin kötüye kullanmaya karşı yeterli ve etkili güvencelerle donatılmış olması gerektiğini belirtmiştir⁴⁸. Toplu iletişim verisi rejimlerine ilişkin Büyük Daire kararında ise ilgili iletişim verisinin, yani üstveri

⁴⁸ AİHM Klass and Others v Germany App no 5029/71 (ECtHR, 6 September 1978) §§ 49-50.

niteliğindeki bilginin, içerikten daha az müdahaleci sayılamayacağı ve toplu ele geçirme rejiminin bütün aşamalarında uçtan uca güvencelerin bulunması gerektiği kabul edilmiştir⁴⁹.

Bu kararlar genellikle özel hayata saygı hakkı bağlamında değerlendirilmekle birlikte, üyelik tartışması bakımından asıl önemleri, birbirinden ayrı iki kanunilik sorusunun bulunduğunu göstermeleridir. Birinci soru, verinin elde edilmesinin hukuka uygunluğuna ilişkindir ve Sözleşme'nin 8. maddesi çerçevesinde incelenir. İkinci soru, elde edilen veriye atfedilen normatif anlamın hukuka uygunluğuna ilişkindir ve 7. maddenin alanına girer. Uygulamada ise kanunilik sorusunun çoğu zaman yalnızca delillerin hukuka uygun olarak elde edilip edilmediği sorusuna indirildiği görülmektedir. Veri hukuka uygun biçimde elde edilmişse, taşıdığı ispat değeri delillerin serbestçe değerlendirilmesi ilkesinin doğal görünümü sayılmaktadır. Oysa verinin ne anlama geldiği bir serbest değerlendirme sorunu olmasından daha önce bir normatif nitelendirme sorunudur.

2. Nesnellik Yanılsaması ve Tipikliğin İkame Edilmesi

Dijital delillerin ceza yargılamasında sıklıkla belirleyici görülmesinin nedeni, ilk bakışta nesnel ve kesin bir bilgi sunuyor izlenimi vermeleridir. Bir uygulamanın belirli bir cihaza yüklenmiş olması veya belirli bir sunucuyla bağlantı kurulmuş olması, tanık beyanına kıyasla çok daha kesin bir olgudur. Ne var ki bu kesinlik yalnızca kullanımın vakıasına ilişkindir. Kullanımın anlamı, yani failin örgütün suç amacını bilip benimsediği sonucu, olgudan doğrudan çıkmaz; ona normatif olarak atfedilir. Kanaatimizce dijital delillerin örgüt üyeliği bakımından yarattığı temel tehlike de burada ortaya çıkmakta; delilin taşıdığı teknik kesinlik, ondan çıkarılan hukuki sonucun da kesin olduğu yönünde yanıltıcı bir izlenim doğurmaktadır. İspat aracı ne kadar nesnel görünürse, tipikliğin yerine geçme ihtimali o kadar artmaktadır.

Bu tehlike, AİHM tarafından hem tutuklama hem de mahkumiyet aşamasına ilişkin kararlarda tespit edilmiştir. Mahkeme tutuklama aşamasına ilişkin kararında, kişinin şifreli bir mesajlaşma uygulamasının kullanıcı listesinde yer aldığı bilgisinin, verinin içeriğine veya uygulamanın olay tarihindeki gerçek niteliğine dair herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın makul şüphe için yeterli sayılamayacağı sonucuna varmıştır⁵⁰. Mahkeme'ye göre yetkili

⁴⁹ AİHM Big Brother Watch and Others v United Kingdom App nos 58170/13, 62322/14 and 24960/15 (ECtHR [GC], 25 May 2021) §§ 350 ve 416. Mahkeme § 350'de toplu ele geçirme yetkisinin kötüye kullanılması riskini asgariye indirmek için sürecin uçtan uca güvencelere tabi tutulması gerektiğini, § 416'da ise ilgili iletişim verisinin içerik bakımından geçerli olan güvencelerle aynı ölçütler ışığında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

⁵⁰ AİHM Akgün v Turkey App no 19699/18 (ECtHR, 20 July 2021) §§ 168-181. Mahkeme § 173'te kural olarak şifreli bir haberleşme aracının indirilmesi veya kullanılmasının tek başına belirleyici olamayacağını, § 174'te

makamlar, bir olguyu suçlayıcı nitelikte kabul etmeden önce o olgunun gerçekte neyi gösterdiğini tespit etmek zorundadır. Mahkumiyet aşamasında ise aynı verinin, suçun kurucu unsurlarının ayrıca tespit edilmesi gerekliliğini ortadan kaldıracak biçimde kullanıldığı saptanmış ve bu durum 7. maddeye aykırı bulunmuştur.

Bu iki karar birlikte değerlendirildiğinde, dijital verinin suçun kanuni tanımındaki unsurların tespitinin yerine ikame edilmesi tehlikesi açıkça ortaya çıkmaktadır. Bir ispat aracı yeterli sayıldığı andan itibaren suçun unsurları artık varsayılmaktadır. Bu durum savunma hakkı bakımından da önem arz etmektedir. Zira karşısında savunma yapılması gereken şey bir olgu değil, teknik bir kurgudur. Mahkemenin bir kararında 6. madde bakımından tespit edilen ihlalin, başvurunun kendisiyle ilgili veriye erişimi, bu veriye etkili biçimde itiraz edebilmesi ve tartışabilmesi noktalarında yoğunlaşması bu yönüyle bakıldığında tesadüfi olmayıp; bu, 7. madde bakımından tespit edilen sorunun usuli karşılığıdır.

Ancak çalışmamızda yapılan değerlendirmeler dolaylı olarak yeni bir delil yasağı öngörüldüğü şeklinde anlaşılmamalıdır. Örgüt üyeliğine ilişkin doğrudan deliller nadirdir ve manevi unsur çoğu zaman failin belirli bir dönem içindeki davranışlarının bütün olarak değerlendirilmesinden çıkarsanır. Mahkemenin de kolektif olarak örgüt suçlarını ele aldığı kararlar incelendiğinde bu durumu anladığı açıktır.

Yani içtihattan türetilebilecek asgari ölçütler dört başlıkta toplanabilir. Veri, failin kendisine bireysel olarak atfedilebilir olmalıdır. Verinin taşıdığı anlam, isnadın ilgili olduğu dönem bakımından ortaya konulmalıdır. Çıkarım gerekçelendirilmeli ve delillerin sıralanmasıyla yetinilmemelidir. Son olarak sanık, savunma hakkının gereği olarak verinin teknik değerlendirmesini etkili biçimde tartışabilmeli ve buna karşı delil sunabilmelidir.

E. Örgütlenme ve İfade Özgürlüğü Kesişiminde Suç Tanımının Dışında Kalan Davranışlar ve Temel İnsan Hakları Sınırları

1. Korunan Özgürlüğün Suçun Unsuru Sayılması

Sözleşme'nin 10 ve 11. maddeleri, üyelik tipikliği üzerinde iki ayrı biçimde sınırlandırıcı işlev görmektedir. Mahkeme, bir cenaze törenine ve bir gösteriye katılan başvurunun, örgüt üyesi olmamakla birlikte örgüt adına suç işlediği gerekçesiyle üye gibi cezalandırılmasını

tutuklama kararını veren hakimın uygulamanın niteliğine ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadığını, § 180'de ise kullanım tespitine ilişkin belgenin iddia edilen faaliyetin tarihlerini, sıklığını ve diğer ayrıntılarını göstermediğini, § 181'de bu belgenin tek başına makul şüphe için yeterli olmadığını tespit etmiştir.

incelediği kararında, ilgili hükmün başvuruçunun cezai sorumluluğunun kapsamını öngörebilmesine imkan vermediğini ve bu haliyle kanunla öngörülmüş olma şartını karşılamadığını tespit ederek örgütlenme özgürlüğünün ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Mahkeme ayrıca, anılan hükmün somut olaydaki uygulanış biçiminin ifade ve toplanma özgürlüklerinin kullanımı üzerinde kaçınılmaz olarak özel bir caydırıcı etki doğuracağını vurgulamıştır⁵¹.

Mahkeme'ye göre ilgili hükmün metni, yasadışı örgüt üyeliği statüsünü, savcılığın başka bir husus ispatlamasına gerek kalmaksızın kişinin örgüt adına hareket etmiş olması olgusuna bağlamaktaydı. Mahkeme'nin bu tespiti izleyen değerlendirmesinde de; mahkumiyet sonucunda barışçıl bir gösterici ile örgüt yapısı içinde suç işlemiş bir kişi arasında hiçbir ayrım kalmadığı değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Görüldüğü üzere Mahkeme sorunu ölçülülük denetimi kapsamında değil, sınırlamanın kanunilik bakımından ele almıştır. Benzer bir sonuç, silahlı örgüt üyeliğine ilişkin hükmün gösterilere katılma temelinde uygulandığı davada da tekrarlanmıştır⁵².

Aynı yönde Mahkeme, gösteri sırasında şiddet eylemi nedeniyle mahkum edilen bir çocuğun örgüt üyeliğinden de mahkum edilmesini incelediği kararında, ulusal mahkemelerin üyelik mahkumiyeti bakımından gerekçe göstermediklerini tespit etmiştir⁵³. Gazetecilik faaliyetleri nedeniyle örgüt üyeliği isnadıyla tutuklanan başvuruçular bakımından ise, ifade özgürlüğünün kullanımının somut bir bağ delili bulunmaksızın silahlı terör örgütüne mensubiyetle eşdeğer tutulmasının, bir ceza normunun bu ölçüde geniş yorumlanmasını haklı kılmayacağı belirtilmiştir⁵⁴.

⁵¹ AİHM Işıkırık v Turkey App no 41226/09 (ECtHR, 14 November 2017) §§ 56-70. Mahkeme § 63'te ilgili hükmün metnin, yasadışı örgüt üyeliği statüsünü, savcılığın başka bir husus ispatlamasına gerek kalmaksızın kişinin örgüt adına hareket etmiş olması olgusuna bağladığını, § 68'de mahkumiyet sonucunda barışçıl bir gösterici ile örgüt yapısı içinde suç işlemiş bir kişi arasında hiçbir ayrımın kalmadığını, § 69'da ise hükmün uygulanma biçiminin ifade ve toplanma özgürlüklerinin kullanımı üzerinde kaçınılmaz olarak özel bir caydırıcı etki doğuracağını belirtmiştir. Kararın icrası sürecinde yapılan değerlendirmeler için ayrıca bkz. Article 19 ve Turkey Litigation Support Project, *Rule 9 Submission in the Işıkırık Group of Cases* (March 2020) <<https://www.article19.org/wp-content/uploads/2020/03/Rule-9-submission-Isikirik-group-ARTICLE-19-and-TSLP.pdf>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

⁵² AİHM İmret v Turkey (no 2) App no 57316/10 (ECtHR, 10 July 2018) §§ 53, 55, 56 ve 59.

⁵³ AİHM Gülcü v Turkey App no 17526/10 (ECtHR, 19 January 2016) §§ 110-117. Mahkeme § 112'de yerel mahkemenin başvuru örgüt üyeliğinden mahkum ederken hiçbir gerekçe göstermediğini, § 114'te gerekçe gösterme yükümlülüğünün 6 § 1 maddesi kapsamında temel bir usuli güvence olduğunu belirtmiştir.

⁵⁴ AİHM Öğreten and Kanaat v Turkey App nos 42201/17 and 42212/17 (ECtHR, 18 May 2021). Mahkeme bu kararda AİHM Selahattin Demirtaş v Turkey (no 2) App no 14305/17 (ECtHR, 20 November 2018) kararına gönderme yapmakta ve somut bir bağ delili bulunmaksızın ifade özgürlüğünün kullanımının silahlı terör örgütüne mensubiyetle eşitlenmesinin, bir ceza normunun bu ölçüde geniş yorumlanmasını haklı

2. Korunan Davranışın Delil Sayılması

Mahkeme bir kararında da, başvurucunun bir sendikaya ve bir derneğe üyeliğinin mahkumiyette delil olarak kullanılmasını 11. maddenin ihlali saymıştır⁵⁵. Burada korunan davranış suçun unsuru haline getirilmemekte, bir statünün belirtisi olarak kullanılmaktadır.

Bu durum, korunan özgürlüğün suç tanımına dahil edilmesinden farklıdır. Korunan özgürlük suç tanımına dahil edildiğinde sorun, suç tanımının denetlenmesi yoluyla tespit edilebilir. Korunan davranışın delil olarak sayılmasında ise korunan davranış tipikliğin dışında kalmakta ancak ispat düzleminde tipikliğin işlevini görmektedir. Suç tanımı üzerinden yürütülen bir kanunilik denetimi, korunan davranışın delil olarak kullanılması halini tespit edemez. Zira örneğin sendika üyeliği hiçbir zaman suçun kurucu unsuru olarak gösterilmemiştir. Bu nedenle birey, hangi davranışın suç sayıldığını bilse dahi, hangi davranışın kendisi hakkında suçluluk çıkarımına esas alınacağını bilememektedir.

II. ULUSLARARASI STANDARTLAR VE RAPORLAR IŞIĞINDA ÖRGÜTLÜ SUÇLULUKTA İNSAN HAKLARI SINIRLARI

Birinci bölümde incelenen içtihatlar, üyelik sınırının nerede durması gerektiğini doğrudan söylememektedir. Mahkeme neyin ihlal olduğunu veya neyin ihlal olmadığını göstermekte, ancak neyin isabetli olacağını göstermemektedir. Bu boşluğu, bağlayıcı uluslararası metinlerin ve uluslararası denetim organlarının sunduğu argümanlarla doldurulabilir.

A. Metinlerdeki Katılma Modeli

Örgütle bağlantılı ceza sorumluluğuna ilişkin uluslararası düzenlemeler sırasıyla incelendiğinde, bu metinlerin sorumluluğu tutarlı biçimde aynı esaslara dayandığı görülmektedir. Söz konusu metinlerin ortak özelliği, cezai sorumluluğu salt mensubiyete değil, örgütün faaliyetlerine bilerek katılma fiiline bağlamalarıdır.

Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, taraf devletlere alternatif modeller sunmaktadır. Birinci modelde, maddi bir menfaat elde etme amacına yönelik ağır bir suçun işlenmesi konusunda anlaşmayı esas alan mutabakat modelidir. İkinci modelde ise, bir

kılamayacağını belirtmektedir. Terörle bağlantılı kararların özetleri için ayrıca bkz. European Court of Human Rights, Factsheet. Terrorism and the European Convention on Human Rights (Council of Europe) <<https://www.echr.coe.int/factsheets>> Erişim Tarihi 18 Haziran 2026.

⁵⁵ *Yüksel Yalçınkaya* (n 24) §§ 393-396 ve 402. Mahkeme § 396'da, ilgili hükmün başvuranın sendika ve dernek üyeliği bakımından yorumlanma biçiminin hükmün kapsamını öngörülemez şekilde genişlettiğini ve keyfi müdahalelere karşı gerekli asgari korumayı sağlamadığını tespit etmiştir.

örgütlü suç grubunun amacını ve genel suç faaliyetini veya söz konusu suçları işleme niyetini bilerek, grubun suç faaliyetlerine veya katılımının anılan suç amacının gerçekleşmesine katkı sağlayacağını bilerek diğer faaliyetlerine etkin biçimde katılmayı esas alan katılma modelidir⁵⁶.

Avrupa Birliği'nin örgütlü suçlulukla mücadeleyle ilişkin çerçeve kararı da aynı tekniği izlemektedir. Suç örgütünün amacını ve genel faaliyetini veya söz konusu suçları işleme niyetini bilerek ve bu katılımın örgütün suç faaliyetlerinin gerçekleşmesine katkı sağlayacağını bilinciyle, örgütün suç faaliyetlerine etkin biçimde katılan kişinin davranışı suç sayılmaktadır. Metin, katılmanın kapsamına bilgi veya maddi araç sağlama, yeni üye devşirme ve faaliyetlerin her türlü finansmanını da dahil etmektedir⁵⁷. Terörle mücadeleyle ilişkin direktif de örgütle bağlantılı suçları yönetme ve faaliyetlere katılma biçiminde kurmakta, katılımın örgütün suç faaliyetlerine katkı sağlayacağını bilinmesini aramaktadır⁵⁸.

Avrupa Konseyi düzlemi bakımından ise; Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi'ne 2015 tarihinde Riga'da imzaya açılan Ek Protokol'ün 2. maddesi, terör amaçlı bir topluluğa veya gruba katılmayı, bir topluluğun veya grubun bir ya da daha fazla terör suçunu işlemesi veya işlenmesine katkıda bulunması amacıyla o topluluğun ya da grubun faaliyetlerine katılmak olarak tanımlamakta ve taraf devletleri bu fiili hukuka aykırı ve kasten işlendiğinde suç saymakla yükümlü kılmaktadır⁵⁹. Protokol'ün açıklayıcı rapor metninde, hükmün kapsamını belirlerken ilgili paragrafta anılan faaliyetlerin amacı, terör suçlarının işlenmesine katkıda bulunmak veya bu suçların topluluk ya da grup adına işlenmesi olması gerektiğinden, bir terör

⁵⁶ United Nations Convention against Transnational Organized Crime (kabul 15 Kasım 2000, yürürlük 29 Eylül 2003) 2225 UNTS 209, m 2(a) ve m 5(1)(a). Hükmün metni ve uygulanmasına ilişkin öz değerlendirme usulü için bkz. United Nations Office on Drugs and Crime, *UNTOC Self-Assessment Questionnaire of the United States of America* <https://www.unodc.org/documents/organized-crime/reviewmechanism/Countries/USA/UNTOC_Self-Assessment_Questionnaire_of_the_USA.pdf> Erişim Tarihi 27 Haziran 2026.

⁵⁷ Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime [2008] OJ L300/42, m 1 ve 2 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008F0841>> Erişim Tarihi 21 Temmuz 2026.

⁵⁸ Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism [2017] OJ L88/6, m 2(3) ve 4 <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/541/oj/eng>> Erişim Tarihi 9 Haziran 2026.

⁵⁹ Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism (Riga, 22 October 2015, CETS No 217) m 2 <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22018A0622\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22018A0622(02))> Erişim Tarihi 14 Temmuz 2026. Protokol 1 Temmuz 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir, bkz. Council of Europe, 'The 2005 Warsaw Convention and its Additional Protocol' (*Council of Europe*) <<https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/cdct/warsaw-convention-and-additional-protocol>> Erişim Tarihi 18 Haziran 2026.

topluluğuna veya grubuna salt pasif mensubiyetin ya da faal olmayan bir terör topluluğuna veya grubuna mensubiyetin suç sayılması Protokol uyarınca gerekli değildir⁶⁰.

Aynı yönde güncel metinde; Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi'ni değiştiren ve 26 Mayıs 2026 tarihinde Strasburg'da imzaya açılan Protokol, terör suçu kavramını fiil ve amaç olmak üzere iki unsur üzerinden tanımlamaktadır⁶¹. Metne tersine yorum metoduyla bakıldığında önem arz eden husus, düzenlemenin neyi içerdiği kadar neyi içermediğidir. Avrupa Konseyi sistemi, terör suçunun tanımını fiil ve amaç ekseninde regüle ederken, terör örgütü kavramını ve örgütle bağlantılı sorumluluk biçimlerini tanımsız bırakmaya devam etmektedir. Protokol'ün açıklayıcı raporu da bu tespiti destekler niteliktedir; Rapora göre suçun unsurları, uluslararası hukuka ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadına uygun olarak tanımlanmalıdır ki, ilgili kişiler hükmün lafzından veya yargısal yorumundan hangi eylem ve ihmallerin cezai sorumluluk doğuracağını öngörebiliyor olsun. Rapor ayrıca kastı ve derecesini, tanımın aşırı genişlemesine karşı birer sınır olarak konumlandırmakta, suç tanımında yer alan nitelendirici ifadelerin, tanımın gereğinden geniş tutulması nedeniyle suç teşkil etmemesi gereken davranışların da cezalandırılması (aşırı suç ihdası) ile keyfi uygulama tehlikesini önleme işlevi gördüğünü ve düzenlemenin gerçek terör faaliyetiyle yalnızca kuramsal bir bağlantısı bulunan davranışları suç saymayı amaçlamadığını açıkça belirtmektedir⁶². Ancak ne var ki; Avrupa Konseyi, terör suçunun tanımını kaleme alırken kanunilik ilkesinin bütün gereklerini metnin içine yerleştirmiş, aynı özeni örgüt ve mensubiyet kavramları bakımından göstermemiştir. Değiştirilen 1. maddenin Ek Protokol'e de uygulanacak olması nedeniyle, katılma suçunun

⁶⁰ Council of Europe, *Explanatory Report to the Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism* (CETS No 217, 22 October 2015) § 37 <<https://rm.coe.int/168047c5ec>> Erişim Tarihi 9 Haziran 2026. Tespitin denetim organı tarafından aynen aktarılışı için bkz. Consultation of the Parties to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, *Thematic Assessment Report on the Implementation of Article 2 of the Additional Protocol* (COP(2023)01, 21 November 2023) § 13 <<https://rm.coe.int/cop-2023-01-eng-article-2-of-cets-217-report/488029b16f>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

⁶¹ Protocol amending the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism (Strasbourg, 26 May 2026, CETS No 231) m 1 <<https://rm.coe.int/1680b6a6b6>> Erişim Tarihi 2 Temmuz 2026. Açıklayıcı rapor bakımından bkz. aşağıda (n 62). Protokol Bakanlar Komitesi tarafından 9 Temmuz 2025 tarihinde kabul edilmiş, imzaya açılmasına ilişkin karar 10 Aralık 2025 tarihinde alınmıştır, bkz. Council of Europe, 'Committee of Ministers adopts the decision to open the Protocol amending the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism' (*Council of Europe*, 10 December 2025) <<https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/-/committee-of-ministers-adopts-the-decision-to-open-the-protocol-amending-the-council-of-europe-convention-on-the-prevention-of-terrorism>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

⁶² Council of Europe, *Explanatory Report to the Protocol amending the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism* (CETS No 231, Strasbourg, 26 May 2026) §§ 7, 26, 27, 28, 29 ve 34 <<https://rm.coe.int/1680b6a82a>> Erişim Tarihi 18 Haziran 2026. Değiştirilen 1. maddenin Ek Protokol'e uygulanması hakkında bkz. § 16.

içeriği artık yeni ve ayrıntılı biçimde tanımlanmış terör suçu kavramına bağlanmakta, buna karşılık katılmanın yöneldiği yapının tanımı boş bırakılmaktadır. Yani tanım çalışmaları, fiil düzleminde ilerlemiş, örgütsel bağ düzleminde ise gelişimini durdurmuştur.

Bu itibarla söz konusu metinlerde, örgütsel sorumluluk, fiil esaslı katılma ile açık bir bilişsel unsurun birleşiminden doğmakta ancak hiçbir üyeliği bir statü olarak tanımlamamakta, hiçbir pasif mensubiyetin suç sayılmasını talep etmemektedir. Başka bir ifadeyle uluslararası hukuk, örgüte katılma fiilinin nasıl tanımlanacağına ilişkin somut bir düzenleme örneği sunarken, üyeliğin bir statü olarak nasıl tanımlanacağına ilişkin herhangi bir örnek içermemektedir. Dolayısıyla ulusal hukuk düzenlerinin ağırlıklı olarak statü esaslı bir düzenleme tekniğini benimsemesi, uluslararası bir yükümlülüğün zorunlu sonucu değil, ulusal kanun koyucunun kendi tercihidir.

B. Denetim Organlarının Verileri ve Avrupa Konseyi Sistemi

Ek Protokol'ün 2. maddesinin taraf devletlerce nasıl uygulandığı, Taraflar Danışma Toplantısı tarafından hazırlanan tematik değerlendirme raporunda incelenmiştir. Rapor, otuz devletin cevabına dayanan ve doğrudan üyelik kavramını konu alan uluslararası belgelerden biridir.

Rapor ilk olarak, bütün cevap veren ülkelerin bir katılma suçu öngördüğünü, çoğunluğun Protokol'e yakın geniş bir formülasyonu tercih ettiğini, en az bir ülkenin ise katılma kapsamındaki katkı türlerini sayma yolunu seçtiğini ve bu ikinci yaklaşımın cezalandırılan davranış bakımından daha yüksek derecede hukuki öngörülebilirlik sağladığını kaydetmektedir⁶³.

Raporda yer alan ikinci bulgu ise çalışmamız bakımından daha büyük önem taşımaktadır; zira bu bulgu, taraf devletlerin uygulamalarının Protokol'ün öngördüğü asgari çerçeveyi önemli ölçüde aştığını ortaya koymaktadır. Protokol, yalnızca mensup olmayı suç saymayı taraf devletlerden istememekte, cezalandırmayı grubun faaliyetlerine katılma fiiline bağlamaktadır. Buna karşılık cevap veren devletlerin önemli bir bölümü, grubun suç faaliyetine faal biçimde veya doğrudan katılmayan, yani yalnızca yapıya mensup olan kişilere de ceza sorumluluğu yükleyebildiklerini bildirmiştir. Bu durum, Protokol'ün suç olarak düzenlenmesini gerektirmediği davranışların ulusal düzeyde de cezalandırılabilirdiği anlamına gelmektedir. Bazı ülkeler, gerekli kastın varlığının kabul edilebilmesi için katılma veya amaca katkıya ilişkin bir

⁶³ Consultation of the Parties, *Thematic Assessment Report* (n 60) § 16.

eylemin ispatının gerekeceğini vurgulamış, buna karşılık bazı sistemlerde salt gruba giriş dahi, giriş grup bakımından önemli bir değer taşıyorsa yeterli görülebilmektedir⁶⁴. Ulusal içtihat verileri de aynı ölçüde dağınıktır. Bir hukuk düzeninde kişinin belirli bir suçun işlenmesine faal biçimde dahil olması veya grubun suç amaçlarının tam niteliğini bilmesi aranmamakta, salt gruba mensubiyet yeterli sayılmaktadır. Bir başka hukuk düzeninde ise mensup olarak katılma bakımından olası kast yeterli görülmemekte, failin topluluğun yaşamına katılmayı sürdürme iradesi ve rızaya dayalı dahil olma bilinci ayrıca aranmaktadır⁶⁵.

Aynı andlaşma hükmünün taraf devletlerde bu denli farklı biçimlerde uygulanması, söz konusu hükmün kanunilik ilkesi bakımından taraf devletler arasında ortak bir öngörülebilirlik sağlamadığını göstermektedir. Benzer bir dağınıklığın Avrupa Birliği hukukunda da görülmesi dikkat çekicidir. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın Belçika, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, Hollanda ve İsveç'te yüz yedi uygulayıcı ve uzmanla yapılan görüşmelere dayanan raporu da aynı yönde bulgular ortaya koymaktadır⁶⁶. Rapora göre terör örgütüne katılma suçu, uygulamada her şeyi kapsayan bir genel hükme dönüşmekte ve çok geniş bir davranış yelpazesini kavramaktadır. Raporda görüşülen uygulayıcıların bir kısmı, bu suça başvurulmasının kastın ispatlanması yerine varsayılması sonucunu doğurduğunu ve hukuki belirliliği zayıflattığını belirtmiştir. Aynı bulgular, direktifin maddi ceza hükümlerindeki muğlaklığın soruşturma yetkilerinin kullanımına da yansıdığını ve gündelik davranışları kapsayan hazırlık suçlarının sınırlarının belirsizleştiğini göstermektedir. Rapor buradan hareketle üye devletleri, terör alanındaki suç tanımlarının öngörülebilir ve açık olmasını sağlamaya ve açıkça tanımlanmış suçlar yerine geniş, her şeyi kapsayan hükümler kullanmaktan kaçınmaya davet etmektedir⁶⁷. Bir denetim organının etkinlik tavsiyesiyle bir temel haklar kurumunun belirlilik uyarısının aynı kavramda buluşması, çalışma konumuzun Avrupa Birliği hukukunda da önem arz ettiğini göstermektedir.

⁶⁴ ibid § 17.

⁶⁵ ibid §§ 43 ve 46.

⁶⁶ European Union Agency for Fundamental Rights, *Directive (EU) 2017/541 on Combating Terrorism. Impact on Fundamental Rights and Freedoms* (Publications Office of the European Union 2021) 9-10 ve 33-35 <<https://fra.europa.eu/en/publication/2022/directive-eu-2017541-combating-terrorism-impact-fundamental-rights-and-freedoms>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026. Rapor Belçika, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, Hollanda ve İsveç'te yüz yedi uygulayıcı ve uzmanla yapılan görüşmelere dayanmaktadır.

⁶⁷ European Union Agency for Fundamental Rights (n 66) 6-7. Raporun birinci görüşü, üye devletleri terör alanındaki suç tanımlarının öngörülebilir ve açık olmasını sağlamaya, geniş ve her şeyi kapsayan hükümler yerine açıkça tanımlanmış suçlar öngörmeye davet etmektedir.

Buna karşın Taraflar Danışma Toplantısı, taraf devletleri 2. maddedeki hükümlere iç hukuklarına uygun biçimde mümkün olan en geniş uygulamayı sağlamaya davet etmekte ve ilgili ulusal içtihadın bu konuda gereksiz sınırlamalar getirmemesini beklemekte olması yönüyle bir iç çelişki de barındırmaktadır⁶⁸. Buna karşılık aynı uluslararası kuruluşun, yani Avrupa Konseyi'nin yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, aynı dönemde ve aynı suç tipi bakımından bireyselleştirilmiş ve bağlamsal bir manevi unsur tespiti aramaktadır. Böylece Avrupa Konseyi bünyesindeki iki organ, aynı hükmün etrafında birbirine karşıt yönde işlemektedir; sözleşmenin uygulanmasını izleyen organ kapsamın genişletilmesini teşvik ederken, sözleşmeye uygunluğu denetleyen yargı organı kapsamın bireyselleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kanaatimizce bu farklılık, her iki organın da kendi görev alanının sınırları içinde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Taraflar Danışma Toplantısı'nın mümkün olan en geniş uygulama çağrısı, ancak 2. maddenin kapsamı içinde kalan davranışlar bakımından bir anlam ifade eder. Maddenin açıklayıcı raporu ise pasif mensubiyeti bu kapsamın dışında bırakmıştır. Dolayısıyla iki organın görev alanları arasında gerçek bir çatışma bulunmamakta, yalnızca bir yorum farkı söz konusu olmaktadır. Denetim organının tam uygulama çağrısı, Protokol'ün suç saymayı gerektirdiği davranışların, yani grubun faaliyetlerine katılma fiillerinin hiçbirinin ulusal içtihatla kapsam dışında bırakılmaması anlamına gelir. Bu çağrı, Protokol'ün suç saymayı hiç istemediği bir alanın, yani salt mensubiyetin cezalandırılmasını kapsayacak biçimde okunamaz. Kısacası tam uygulama talebi katılma fiilinin kapsamına ilişkindir, mensubiyet statüsünün kapsamına ilişkin değildir. Bu ayrım gözetilmediği takdirde, denetim organının suç tanımının etkin uygulanmasına yönelik tavsiyesi, ulusal düzeyde suç tanımının kapsamının genişletilmesine gerekçe olarak gösterilebilecektir.

C. Venedik Komisyonu ve Birleşmiş Milletler Mekanizmaları

Venedik Komisyonu, 2016 yılında kabul ettiği görüşünde silahlı örgüt üyeliğine ilişkin hükmün dar yorumlanması gerektiğini, örgüt üyesi olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyen kişinin de üye gibi cezalandırılmasını öngören ibarenin kaldırılması gerektiğini ve ilgili hükümleri uygulayan mahkeme uygulamasının bu sorunları yeterince hafifletmediğini belirtmiştir⁶⁹. Komisyon, kanunun ne silahlı örgüt ne de silahlı grup kavramını tanımladığını,

⁶⁸ Consultation of the Parties, *Thematic Assessment Report* (n 60) §§ 62 ve 64.

⁶⁹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Opinion on Articles 216, 299, 301 and 314 of the Penal Code of Turkey* (No 831/2015, CDL-AD(2016)002, 15 March 2016) § 128 <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)002-e)> Erişim Tarihi

örgütün unsurlarına ilişkin kıstasların ancak yüksek mahkeme kararlarında sayıldığını da kaydetmiştir. Görüşün üyelik tartışması bakımından değeri, bu kıstası bir delil değerlendirme tekniği olarak değil, cezalandırılabilirliğin sınırını çizen bir güvence olarak ele almasında yatmaktadır.

Komisyon görüşünün gerekçe yapısı ayrıca incelenmeye değerdir, zira çalışmanın kurduğu çerçeveye birebir örtüşmektedir. Komisyon, sorunu terörle mücadelenin gerekliliğini reddederek değil, kullanılan tekniğin kanunilik ilkesiyle bağdaşıp bağdaşmadığını sorarak ele almaktadır. Komisyon'un eleştirileri birbirini izleyen üç tespit üzerine kuruludur; buna göre öncelikle kavramlar kanunda tanımlanmamış, ardından tanım yapma görevi yüksek mahkeme içtihadına bırakılmış, son olarak da bu içtihat öngörülebilirliği sağlayacak istikrar ve açıklığa kavuşturulamamıştır. Birbirine bağlı bu tespitler, birinci bölümde yollama tekniğine ilişkin olarak yapılan değerlendirmelerin bağımsız bir denetim organı tarafından da paylaşıldığını göstermektedir. Komisyonun örgüt adına suç işleme hükmüne ilişkin kaldırma önerisi de aynı mantığa dayanmaktadır; söz konusu ibare, üye olmayan kişiyi üye gibi cezalandırarak üyelik statüsünün kurucu unsurlarını ispat yükünden muaf tutmakta ve böylece tipikliği fiilen ortadan kaldırmaktadır. Komisyonun sonraki tarihli görüşleri de aynı endişeyi sürdürmekte, ilgili hükümlerin kapsamının ifade özgürlüğü üzerinde doğurduğu etkiye dikkat çekmektedir⁷⁰. Bu görüşlerin tek bir ülke uygulamasına ilişkin olması, ortaya koydukları kıstasın ülkeye özgü olduğu anlamına gelmemektedir; Komisyon burada üyelik tipikliğinin kanunda tanımlanması gerektiği yolunda genel bir standardı somut bir örnek üzerinden ifade etmektedir.

Birleşmiş Milletler nezdinde ise tartışmanın son yıllarda tanım sorunundan örgüt ve örgütle bağlantılı sorumluluk biçimlerinin tanımlanmasına doğru genişlediği görülmektedir. Terörle mücadelede insan haklarının korunmasına ilişkin özel raportör, 2026 yılında İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu raporunda 2010 tarihli model terör tanımını güncellemiş ve devletleri terörizmi insan haklarını koruyacak biçimde tanımlamaya çağırmıştır⁷¹. Raporun

14 Temmuz 2026. Aynı tespitlerin yinelenmesi için ayrıca bkz. Venice Commission, *Opinion on the Suspension of the Second Paragraph of Article 83 of the Constitution of Turkey* (CDL-AD(2016)027, 2016) § 53.

⁷⁰ Venice Commission, *Opinion on Articles 216, 299, 301 and 314 of the Penal Code of Turkey* (n 69) § 124. Aynı çerçevedeki sonraki değerlendirme için bkz. Venice Commission, *Opinion on the Suspension of the Second Paragraph of Article 83 of the Constitution of Turkey* (n 69) § 79.

⁷¹ United Nations Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms while Countering Terrorism (Ben Saul), *Defining Terrorism to Respect and Protect Human Rights* (A/HRC/61/52, 8 January 2026) <<https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc6152-defining-terrorism-respect-and-protect-human-rights>> Erişim Tarihi 2 Temmuz 2026.

sunumunda, muğlak ve aşırı geniş tanımların onlarca yıldır sayısız insan hakları ihlaline yol açtığı, terörle mücadele mevzuatının kötüye kullanımının eleştirmenleri ve sivil toplumu bastırmak için tercih edilen bir araç haline geldiği ve uluslararası hukukun terör suçlarının kişilerin sorumluluklarını anlayabilecekleri ölçüde kesin olmasını gerektirdiği vurgulanmıştır⁷². Aynı özel raportörlüğün Avrupa Konseyi'nin tanım çalışmasına yönelttiği eleştiri de belirtilmelidir. Özel raportör, Avrupa Konseyi taslağının Avrupa Birliği tanımındaki insan haklarıyla bağdaşmayan unsurları yeniden ürettiğini ileri sürmüş ve konuya ilişkin diplomatik bir bildirim gönderdiğini açıklamıştır⁷³.

Bahse konu metinler bağlayıcı yargı kararı değil izleme ve tavsiye belgeleridir. Hazırlanma usulleri çelişmeli bir yargılamaya dayanmaz, siyasi bağlamdan bağımsız değildirler ve ilgili devlet makamları değerlendirmelerin bir kısmına itiraz etmektedir. Bu nedenle söz konusu belgeler, taraf devletler bakımından bağlayıcı olan ve Sözleşme'nin 46. maddesi uyarınca uyulması zorunlu bulunan AİHM kararlarıyla aynı hukuki etkiye sahip değildir. Buna karşılık bu belgelerin yönetsel değeri bağlayıcılıklarından değil, birbirini bağımsız biçimde doğrulamalarından kaynaklanmaktadır. Farklı usullerle çalışan ve farklı denetim yaklaşımlarını benimseyen bu organların birbirinden bağımsız olarak aynı normatif eksikliğe dikkat çekmesi, kanaatimizce tespit edilen sorunun tek bir organın hatalı değerlendirmesinden veya siyasi tercihten kaynaklanmadığına işaret etmektedir. Bu durum tek başına kesin bir delil niteliği taşımamakla birlikte, üyelik suçunun yeterince tanımlanmamış olmasının yalnızca münferit bir uygulama sorunu olduğunu savunan görüşün ikna ediciliğini önemli ölçüde zayıflatmaktadır.

D. Suç Tanımı Dışında Bırakılması Gereken Davranışların Hukuki Dayanağı

Şiddet içermeyen, yasal faaliyetler kapsamında kalan davranışların ve pasif sempatanlığın ceza sorumluluğu dışında tutulması, bu çerçevede bir ceza siyaseti tercihi değildir. Birbirinden bağımsız beş hukuki dayanağı bulunmaktadır⁷⁴. Birincisi, Avrupa Konseyi Ek Protokolü'nün açıklayıcı raporunun pasif mensubiyetin suç sayılmasını gerekli görmemesidir. İkincisi, 11. maddenin kanunilik ayağının somut uygulamasında ortaya çıkan öngörülebilirlik şartıdır. Üçüncüsü, 7. maddede öngörülen manevi bağ gerekliliğidir.

⁷² Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 'World must define terrorism to protect human rights. UN expert' (*OHCHR*, 10 March 2026) <<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2026/03/world-must-define-terrorism-protect-human-rights-un-expert>> Erişim Tarihi 9 Haziran 2026.

⁷³ Ben Saul, 'The Council of Europe's Proposed Definition of Terrorism Infringes Human Rights' (*EJIL: Talk!*, 18 February 2025) <<https://www.ejiltalk.org/the-council-of-europes-proposed-definition-of-terrorism-infringes-human-rights/>> Erişim Tarihi 21 Temmuz 2026.

⁷⁴ European Union Agency for Fundamental Rights (n 66) 9-10.

Dördüncüsü, Birleşmiş Milletler bünyesinde yürütülen model tanım çalışmalarının kesinlik talebidir. Beşincisi, 2026 tarihli Avrupa Konseyi Protokolü'nün açıklayıcı raporunda yer alan ve düzenlemenin din ve vicdan özgürlüğü ile ifade özgürlüğü gibi insan hakları hukuku tarafından korunan meşru faaliyetleri suç saymaması gerektiğini, bir ülkenin temel siyasi, anayasal, ekonomik veya sosyal yapılarını değiştirmeye yönelik şiddet içermeyen girişimlerin suç sayılacak veya bastırılacak biçimde yorumlanamayacağını belirten tespittir⁷⁵.

Terör şiddetine karşı önleyici tedbir alma yükümlülüğü Sözleşme'nin kendisinden doğmaktadır ve aşırı dar bir üyelik tanımı bu yükümlülüğün yerine getirilmesini zorlaştırabilir. Ancak pozitif yükümlülük, önleyici yetkilerin varlığını meşrulaştırır; kanunilik güvencesinin gevşetilmesini meşrulaştırmaz. Nitekim Sözleşme sistemi, önleyici tedbirler ile ceza arasında ayırım yapmakta ve önleyici nitelikteki bazı ağır tedbirleri ceza kavramı dışında bırakmaktadır. Devletin elinde ceza dışında araçlar bulunması, üyelik tipikliğini genişletme ihtiyacını azaltmaktadır.

Mahkeme, projeleri demokratik toplum kavramıyla çelişen ve demokrasi için ciddi bir tehdit oluşturan siyasi partilerin kapatılmasını 11. maddeye aykırı bulmamıştır⁷⁶. Ne var ki anılan içtihat, bir tüzel kişiliğe yönelen ve ölçülülük denetimine tabi tutulan bir tedbire ilişkindir. Bireyin mensubiyet nedeniyle cezai sorumluluğu ise farklı bir niteliktedir ve 7. maddenin askıya alınamaz güvencelerine tabidir. Hakkın kötüye kullanma yasağı, Sözleşme'ye dayanılarak Sözleşme haklarının yok edilmesini engeller; kanunilik güvencelerini esnetmez.

Son olarak, uluslararası denetim organlarının çalışmalarına ilişkin bir eksikliğe değinilmelidir. Bu organlar mevcut uygulamaları eleştirmekle birlikte, örgütle bağlantılı ceza sorumluluğunun Sözleşme'ye uygun biçimde nasıl düzenlenebileceğine, yani örgütsel bağın unsurlarına, aranacak ispat ölçüsüne ve orantılılık kistasına ilişkin bütüncül bir düzenleme önerisi geliştirmemiştir. Yukarıda incelenen bağlayıcı metinler bir katılma modeli öngörmekle birlikte, bu modelin ispat hukuku bakımından nasıl uygulanacağını belirlememektedir. Kanaatimizce bu eksikliğin giderilmesi, uluslararası denetim organlarından ziyade ulusal kanun koyucunun ve ceza hukuku doktrininin görevidir.

⁷⁵ Council of Europe, *Explanatory Report to the Protocol amending the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism* (n 62) § 36.

⁷⁶ AİHM Herri Batasuna and Batasuna v Spain App nos 25803/04 and 25817/04 (ECtHR, 30 June 2009) §§ 91-95. Mahkeme § 91'de ilgili siyasi partilere atfedilebilen eylem ve söylemlerin bir bütün olarak demokratik toplum kavramıyla bağdaşmayan bir toplum modeli ortaya koyduğunu, §§ 93-95'te ise kapatma tedbirinin izlenen meşru amaçla orantılı olduğunu ve 11. maddenin ihlal edilmediğini tespit etmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, örgütlü suçlulukta üyelik sınırına dair aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır.

Birinci sonuç bir normatif niteliktedir. Sınraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nden Avrupa Birliği'nin çerçeve kararı ve terörle mücadele direktifine, oradan Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi'nin Riga Ek Protokolü'ne uzanan bağlayıcı metinlerin tamamı, örgütsel ceza sorumluluğunu fiil esaslı katılma ile açık bir bilme unsurunun birleşimi üzerine kurmaktadır. Hiçbiri salt pasif mensubiyetin suç sayılmasını talep etmemekte, Riga Protokolü'nün açıklayıcı raporu bunu açıkça dışlamaktadır. Buna karşılık hiçbir bağlayıcı metin üyeliği bir statü olarak tanımlamamakta, hatta 2026 tarihli en yeni Avrupa Konseyi protokolü terör suçunun tanımını fiil ve amaç ekseninde regüle ederken örgüt kavramını ve örgütle bağlantılı sorumluluk kavram çerçevelerini tanımsız bırakmaktadır. Uluslararası hukuk katılma fiili için pozitif bir model sunmakta, üyelik statüsü için hiçbir model sunmamaktadır. Bu düzenleme tekniği asimetrisinin doğrudan sonucu, üyelik sınırının önceden yasama yoluyla değil sonradan yargısal denetim yoluyla çizilmesidir.

İkinci sonuç, statü esaslı tipikliğin öngörülebilirlik denetimi bakımından doğurduğu yapısal soruna ilişkindir. Mahkeme öngörülebilirliği failin bakış açısından ve fiilin işlendiği ana göre değerlendirmekte, bu ise belirli bir anda gerçekleştirilmiş belirli bir fiilin varlığını varsaymaktadır. Tipikliğin merkezine bir davranış değil bir durum yerleştirildiğinde bu varsayım karşılanmaz. Fail, o anda yaptığı şeyin suç olup olmadığını değil ancak yaptıklarının toplamının ileride nasıl nitelendirileceğini sorabilir. Bu ise kanunilik ilkesinin davranış yönlendirme fonksiyonunu gerektiğinde kullanılabilmek üzere pasif hale getirilmesidir.

Üçüncü sonuç, manevi unsurun kanunilik denetimine taşınmasının gerekçesine ilişkindir. Mahkeme manevi bağ şartını kusurluluk doktrininden değil öngörülebilirliğe dayandırmaktadır; öngörü zaten bir zihinsel durum olduğuna göre, hiçbir manevi bağ aramayan bir norm tanımı gereği öngörüleemeyeni cezalandırmaktadır. Bu gerekçeye suç tipinin yapısından kaynaklanan bir zorunluluk da eklenmektedir; zira maddi unsur bir statüye indirgendiğinde, tipikliği bireyselleştiren tek unsur olarak manevi unsur kalır ve kanunilik güvencesi ancak onun üzerinden yerine getirilebilir. Yani maddi unsur ne kadar statüye yaklaşırsa, kanunilik yükü o kadar manevi unsur alanına taşınmak zorunda kalır.

Dördüncü sonuç zamansaldır. Statü, doğası gereği mütemadiliği ifade ederek zamanı silme eğilimindedir ve mütemadi bir suç tipinde suç tarihinin belirsizleşmesi yalnızca zamanaşımını ve lehe kanun uygulamasını değil, geriye yürüme yasağının denetlenebilirliğini

de zayıflatmaktadır. Mahkeme'nin ceza sorumluluğunun suçun zamansal çerçevesiyle sıkı biçimde sınırlı biçimde değerlendirilmesi gerektiği yolundaki tespiti, bu eğilime karşı, ceza sorumluluğunu yeniden fiilin işlendiği zaman dilimine bağlama işlevi görmektedir.

Beşinci sonuç, Sözleşme denetiminin ulusal hukuktaki kıstasları bağlayıcı hale getiren niteliğine ilişkindir. Mahkeme'nin üyelik davalarındaki ihlal tespitleri, tamamen normun muğlaklığına değil, ulusal mahkemelerin kendi hukuklarının aradığı unsurlardan sapmasına da dayanmaktadır. Güvenceyi koyan AİHM değildir; güvence zaten iç hukukta bulunmaktadır. Bu durumun paradoks oluşturan bir sonucu, bir kıstası benimseyip ondan sapmanın, kıstası hiç öngörmemiş olmakla aynı veya daha ağır bir uluslararası sorumluluk doğurmasıdır.

Altıncı sonuç, Avrupa Konseyi sisteminin kendi içindeki çelişkili farklı değerlendirmelere ilişkindir. Taraflar Danışma Toplantısı, katılma suçunun mümkün olan en geniş biçimde uygulanmasını tavsiye etmekte ve ulusal içtihadın gereksiz sınırlamalar getirmemesini beklemekteyken, Mahkeme aynı kavramlar bakımından bireyselleştirilmiş bir manevi unsur tespiti aramaktadır. Söz konusu madde pasif mensubiyeti kapsam dışında bıraktığına göre, etkinlik tavsiyesi bir mensubiyet statüsünün genişletilmesinin gerekçesi olarak kullanılamaz. Taraflar Danışma Toplantısı raporunun ortaya koyduğu ulusal uygulamalar arasındaki farklılık ise kendi başına kanunilik ilkesi bakımından önemli bir veri niteliği taşımaktadır. Bir hukuk düzeninde kişinin gruba mensup olması, grubun suç amaçlarının tam niteliğini bilmesi aranmaksızın mahkumiyet için yeterli sayılırken, bir başka hukuk düzeninde olası kast dahi yetersiz görülmekte ve failin yapının yaşamına katılmayı sürdürme iradesi ile rızaya dayalı dahil olma bilinci ayrıca aranmaktadır. Aynı andlaşma hükmünün taraf devletlerde birbirine bu ölçüde zıt sonuçlar üretmesi, hükmün taraf devletler arasında ortak bir öngörülebilirlik zemini kurmadığını göstermektedir. Sonuç, kişinin Avrupa Konseyi coğrafyasında yer değiştirmekle aynı davranış bakımından tipiklik dışında kalmaktan mahkum edilebilir olmaya geçebilmesidir.

Yedinci sonuç dijital ispat araçlarına ilişkindir. Bu bağlamda verinin hukuka uygun biçimde elde edilip edilmediği ile bu veriye yüklenen hukuki anlamın isabetli olup olmadığı birbirinden ayrı iki sorundur; ancak uygulamada ikinci sorunun çoğu zaman birinci soruna indirgendiği görülmektedir. Dijital ispat araçları ne kadar nesnel görünürse tipikliğin yerine geçme ihtimali o kadar artmakta, durum gösterge olarak yeterli sayıldığı andan itibaren suçun unsurları uygulanmayıp varsayılmaktadır. İçtihattan türetilebilecek asgari kıstaslar, verinin

bireysel atfedilebilirliği, anlamın ilgili döneme göre tespiti, çıkarımın gerekçelendirilmesi ve teknik kurguya etkili itiraz imkanıdır.

Sekizinci sonuç, ifade ve örgütlenme özgürlükleri kesişimine ilişkindir. Korunan özgürlüğün suçun unsuru sayılması ile korunan davranışın statünün delili sayılması iki ayrı katman oluşturmakta ve ikinci katman suç tanımı üzerinden yürütülen bir kanunilik denetimiyle görülememektedir. Ortaya çıkan iki katmanlı caydırıcı etkide birey, hangi davranışın suç sayıldığını bilse dahi hangi davranışın kendisi hakkında suçluluk çıkarımına esas alınacağını bilememektedir. Bu nedenle şiddet içermeyen ve yasal faaliyetler kapsamında kalan davranışlar ile pasif sempatanlığın diğer cezalandırma alanları harici yalnızca bu suç bakımından ceza sorumluluğu dışında bırakılması gerekmektedir.

Son olarak, çalışma boyunca savunulan görüşün ceza siyaseti bakımından ne anlama geldiğinin de açıklanması gerekir. Örgütlü suçluluk ve terörizm, devletin cezalandırma yetkisinin yanı sıra bireylerin yaşam hakkını ve maddi ve manevi varlığını koruma yükümlülüğünü de doğrudan ilgilendiren en ağır tehlikeler arasında yer almaktadır. Nitekim Sözleşme sistemi de devletlere bu alanda etkili ceza hükümleri öngörme ve etkili soruşturma yürütme yönünde pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Kanaatimizce üyelik tipikliğinin belirsiz bırakılması bu mücadeleyi güçlendirmemekte, tam tersine zayıflatmaktadır. Kurucu unsurları gösterilmemiş bir suç tipi, verilen mahkumiyetleri uluslararası denetim önünde kırılğan hale getirmekte, yeniden yargılamalara ve toplu başvurulara yol açmakta, adli kaynakları asıl faillerden uzaklaştırmakta ve nihayetinde cezalandırmanın toplumsal meşruiyetini aşındırmaktadır. Tanımın netleştirilmesi, örgüt kurucularının, yöneticilerinin ve yapının suç amacını bilerek ona süreklilik gösteren katkı sunan mensuplarının cezalandırılmasını kolaylaştırır, zira bu kişiler bakımından unsurların ispatı zaten mümkündür. Örgütlü suçlulukla mücadeleyi zayıflatan hususun bizzat bu alandaki normatif ve kavramsal belirsizlik olduğu gözetildiğinde, söz konusu alana yönelik araştırma ve çalışmaların nihai gayesini, mücadelenin bilimsel temelde gelişerek dayanıklı, tutarlı ve öngörülebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlama gayreti olarak nitelendirilmelidir.

Nihayet, çalışmanın geleceğe yönelik çalışmalara bıraktığı iki araştırma alanı bulunmaktadır. Birincisi, Riga Protokolü'nün 2. maddesine ilişkin ulusal uygulama dağılımının, birincil mevzuat metinlerine dayalı sistematik bir karşılaştırmayla derinleştirilmesidir. İkincisi, dijital ispat araçlarının ispat değerine ilişkin asgari kıstasların,

Mahkeme içtihadından tümevarımla değil, ceza muhakemesi hukukunun dijital ceza muhakemesi güvenceleri çerçevesinde belirti delili ile birlikte yeniden ele alınmasıdır.

KAYNAKÇA

Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism (Riga, 22 October 2015, CETS No 217) <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22018A0622\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22018A0622(02))> Erişim Tarihi 14 Temmuz 2026.

Altıparmak K ve Budak R, ‘Yasak v Türkiye. A Green Light to the Retrospective Application of Criminal Law in Terror Cases’ (*Strasbourg Observers*, 29 November 2024) <<https://strasbourgobservers.com/2024/11/29/yasak-v-turkiye-a-green-light-to-the-retrospective-application-of-criminal-law-in-terror-cases/>> Erişim Tarihi 14 Temmuz 2026.

Andrijauskaitė A, ‘The Principle of Legality as a Way to Control Sanctioning Content under ECHR’ (*RealLaw Blog*, 27 October 2021) <<https://realaw.blog/2021/10/27/the-principle-of-legality-as-a-way-to-control-sanctioning-content-under-echr-by-agne-andrijauskaite/>> Erişim Tarihi 24 Haziran 2026.

Article 19 ve Turkey Litigation Support Project, *Rule 9 Submission in the Işıkırık Group of Cases* (March 2020) <<https://www.article19.org/wp-content/uploads/2020/03/Rule-9-submission-Isikirik-group-ARTICLE-19-and-TSLP.pdf>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

Artuk ME, Gökçen A, Alşahin ME ve Çakır K, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (16. Baskı, Adalet Yayınevi 2022).

Ashworth A ve Zedner L, *Preventive Justice* (Oxford University Press 2014).

Asp P, ‘Preventionism and Criminalization of Nonconsummate Offences’ iç Ashworth A, Zedner L ve Tomlin P (ed), *Prevention and the Limits of the Criminal Law* (Oxford University Press 2013) 23-46.

Carvalho H, *The Preventive Turn in Criminal Law* (Oxford University Press 2017).

Consultation of the Parties to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, *Thematic Assessment Report on the Implementation of Article 2 of the Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism* (COP(2023)01, 21 November 2023) <<https://rm.coe.int/cop-2023-01-eng-article-2-of-cets-217-report/488029b16f>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime [2008] OJ L300/42 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008F0841>> Erişim Tarihi 21 Temmuz 2026.

Council of Europe, ‘Committee of Ministers adopts the decision to open the Protocol amending the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism’ (*Council of Europe*, 10 December 2025) <<https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/-/committee-of-ministers-adopts-the-decision-to-open-the-protocol-amending-the-council-of-europe-convention-on-the-prevention-of-terrorism>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

Council of Europe, ‘The 2005 Warsaw Convention and its Additional Protocol’ (*Council of Europe*) <<https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/cdct/warsaw-convention-and-additional-protocol>> Erişim Tarihi 18 Haziran 2026.

Council of Europe, *Explanatory Report to the Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism* (CETS No 217, 22 October 2015) <<https://rm.coe.int/168047c5ec>> Erişim Tarihi 9 Haziran 2026.

Council of Europe, *Explanatory Report to the Protocol amending the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism* (CETS No 231, Strasbourg, 26 May 2026) <<https://rm.coe.int/1680b6a82a>> Erişim Tarihi 18 Haziran 2026.

Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA [2017] OJ L88/6 <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/541/oj/eng>> Erişim Tarihi 9 Haziran 2026.

Eren CS, İfade Özgürlüğü Bağlamında Terör Örgütü Üyeliği Suçu (Seçkin Yayınevi 2020).

European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Opinion on Articles 216, 299, 301 and 314 of the Penal Code of Turkey* (No 831/2015, CDL-AD(2016)002, 15 March 2016) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)002-e)> Erişim Tarihi 14 Temmuz 2026.

European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Opinion on the Suspension of the Second Paragraph of Article 83 of the Constitution of Turkey* (CDL-AD(2016)027, 2016).

European Court of Human Rights, ‘Grand Chamber judgement concerning Türkiye’ (ECHR, 5 May 2026) <<https://www.echr.coe.int/w/grand-chamber-judgement-concerning-t%C3%BCrkiye>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

European Court of Human Rights, *Factsheet. Terrorism and the European Convention on Human Rights* (Council of Europe) <<https://www.echr.coe.int/factsheets>> Erişim Tarihi 18 Haziran 2026.

European Court of Human Rights, *Guide on Article 7 of the Convention. No Punishment without Law* (Council of Europe, 28 February 2026) <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_eng> Erişim Tarihi 16 Haziran 2026.

European Union Agency for Fundamental Rights, *Directive (EU) 2017/541 on Combating Terrorism. Impact on Fundamental Rights and Freedoms* (Publications Office of the European Union 2021) <<https://fra.europa.eu/en/publication/2022/directive-eu-2017541-combating-terrorism-impact-fundamental-rights-and-freedoms>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

Evik VS, 'Silahlı Örgütlenme Suçu' (2006) 1 Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 101-133.

İçel K, *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Beta Basım Yayım 2023).

Kan SG, 'Silahlı Terör Örgütüne Üye Olma Suçu' (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2024).

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, ‘World must define terrorism to protect human rights. UN expert’ (OHCHR, 10 March 2026) <<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2026/03/world-must-define-terrorism-protect-human-rights-un-expert>> Erişim Tarihi 9 Haziran 2026.

Özbek VÖ, Doğan K ve Bacaksız P, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler* (11. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2020).

Özgenç İ, *Suç Örgütleri* (15. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2020).

Öztürk B, Tezcan D ve Erdem MR (ed), *Dijital Ceza Muhakemesi Hukuku* (3. Baskı, Seçkin Yayıncılık 2024).

Panebianco G, ‘The Nulla Poena Sine Culpa Principle in European Courts Case Law’ iç Ruggeri S (ed), *Human Rights in European Criminal Law* (Springer 2015) 47-76.

Peristeridou C, *The Principle of Legality in European Criminal Law* (Intersentia 2015) <<https://doi.org/10.26481/dis.20151211cp>> Erişim Tarihi 18 Haziran 2026.

Protocol amending the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism (Strasbourg, 26 May 2026, CETS No 231) <<https://rm.coe.int/1680b6a6b6>> Erişim Tarihi 2 Temmuz 2026.

Rychlewska A, ‘The Nullum Crimen Sine Lege Principle in the European Convention of Human Rights. The Actual Scope of Guarantees’ (2016) 36 Polish Yearbook of International Law 163-186 <<https://czasopisma.inp.pan.pl/index.php/pyil/article/view/2611>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

Saul B, ‘The Council of Europe’s Proposed Definition of Terrorism Infringes Human Rights’ (*EJIL: Talk!*, 18 February 2025) <<https://www.ejiltalk.org/the-council-of-europes-proposed-definition-of-terrorism-infringes-human-rights/>> Erişim Tarihi 21 Temmuz 2026.

Truu M, ‘The European Court of Human Rights and the Principle of Foreseeability (Lex Certa and Stricta). How to Determine Whether an Offence Is Clearly Defined in Criminal Law’ (2022) 31 *Juridica International* 98-110 <<https://doi.org/10.12697/JI.2022.31.07>> Erişim Tarihi 2 Temmuz 2026.

United Nations Convention against Transnational Organized Crime (kabul 15 Kasım 2000, yürürlük 29 Eylül 2003) 2225 UNTS 209.

United Nations Office on Drugs and Crime, *UNTOC Self-Assessment Questionnaire of the United States of America* <https://www.unodc.org/documents/organized-crime/reviewmechanism/Countries/USA/UNTOC_Self-Assessment_Questionnaire_of_the_USA.pdf> Erişim Tarihi 27 Haziran 2026.

United Nations Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms while Countering Terrorism (Saul B), *Activities in 2025. Highlights* (A/HRC/61/52, Annex I, 2026) <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/terrorism/sr/reports/srct-report-defining-terrorism-respect-protect-annex1.pdf>> Erişim Tarihi 11 Haziran 2026.

United Nations Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms while Countering Terrorism (Saul B), *Defining Terrorism to Respect and Protect Human Rights* (A/HRC/61/52, 8 January 2026) <<https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc6152-defining-terrorism-respect-and-protect-human-rights>> Erişim Tarihi 2 Temmuz 2026.

Zedner L, ‘Terrorizing Criminal Law’ (2014) 8(1) Criminal Law and Philosophy 99-121.

Mahkeme Kararları

AİHM, Advisory Opinion on the concerning the use of the “blanket reference” or “legislation by reference” technique in the definition of an offence and the standards of comparison between the criminal law in force at the time of the commission of the offence and the amended criminal law Requested by the Armenian Constitutional Court, Talep no P16-2019-001 (ECtHR [GC], 29 May 2020).

AİHM Akgün v Turkey App no 19699/18 (ECtHR, 20 July 2021).

AİHM Ashlarba v Georgia App no 45554/08 (ECtHR, 15 July 2014).

AİHM Bădescu and Others v Romania App no 22198/18 and two others (ECtHR, 15 April 2025).

AİHM Big Brother Watch and Others v United Kingdom App nos 58170/13, 62322/14 and 24960/15 (ECtHR [GC], 25 May 2021).

AİHM C.R. v United Kingdom App no 20190/92 (ECtHR, 22 November 1995).

AİHM Cantoni v France App no 17862/91 (ECtHR, 11 November 1996).

AİHM Contrada v Italy (no 3) App no 66655/13 (ECtHR, 14 April 2015).

AİHM De Tommaso v Italy App no 43395/09 (ECtHR [GC], 23 February 2017).

AİHM Del Río Prada v Spain App no 42750/09 (ECtHR [GC], 21 October 2013).

AİHM Delga v France App no 38998/20 (ECtHR, 9 July 2024).

AİHM Demirhan and Others v Türkiye App no 1595/20 and 238 others (ECtHR, 22 July 2025).

AİHM Dragotoni and Militaru-Pidhorni v Romania App nos 77193/01 and 77196/01 (ECtHR, 24 May 2007).

AIHM G.I.E.M. Srl and Others v Italy App nos 1828/06, 34163/07 and 19029/11 (ECtHR [GC], 28 June 2018).

AIHM Garofalo and Others v Italy App nos 47269/18, 47426/18, 47793/18 and 47996/18 (ECtHR, kabul edilemezlik kararı, 13 February 2025).

AIHM Gülcü v Turkey App no 17526/10 (ECtHR, 19 January 2016).

AIHM Herri Batasuna and Batasuna v Spain App nos 25803/04 and 25817/04 (ECtHR, 30 June 2009).

AIHM Ilmseher v Germany App nos 10211/12 and 27505/14 (ECtHR [GC], 4 December 2018).

AIHM Işıkkırık v Turkey App no 41226/09 (ECtHR, 14 November 2017).

AIHM İmret v Turkey (no 2) App no 57316/10 (ECtHR, 10 July 2018).

AIHM Jorgic v Germany App no 74613/01 (ECtHR, 12 July 2007).

AIHM K.-H.W. v Germany App no 37201/97 (ECtHR [GC], 22 March 2001).

AIHM K.A. and A.D. v Belgium App nos 42758/98 and 45558/99 (ECtHR, 17 February 2005).

AIHM Kafkaris v Cyprus App no 21906/04 (ECtHR [GC], 12 February 2008).

AIHM Kasymakhunov and Saybatalov v Russia App nos 26261/05 and 26377/06 (ECtHR, 14 March 2013).

AIHM Klass and Others v Germany App no 5029/71 (ECtHR, 6 September 1978).

AIHM Kokkinakis v Greece App no 14307/88 (ECtHR, 25 May 1993).

AIHM Kononov v Latvia App no 36376/04 (ECtHR [GC], 17 May 2010).

AIHM Liivik v Estonia App no 12157/05 (ECtHR, 25 June 2009).

AIHM Malone v United Kingdom App no 8691/79 (ECtHR, 2 August 1984).

AIHM Milanković v Croatia App no 33320/14 (ECtHR, 20 January 2022).

AIHM Navalnyye v Russia App no 101/15 (ECtHR, 17 October 2017).

AIHM Norman v United Kingdom App no 41387/17 (ECtHR, 6 July 2021).

AIHM Öğreten and Kanaat v Turkey App nos 42201/17 and 42212/17 (ECtHR, 18 May 2021).

AIHM Parmak and Bakır v Türkiye App nos 22429/07 and 25195/07 (ECtHR, 3 December 2019).

AIHM Perinçek v Switzerland App no 27510/08 (ECtHR [GC], 15 October 2015).

AIHM Pessino v France App no 40403/02 (ECtHR, 10 October 2006).

AIHM S.W. v United Kingdom App no 20166/92 (ECtHR, 22 November 1995).

AIHM Saakashvili v Georgia App nos 6232/20 and 22394/20 (ECtHR, 23 May 2024).

AIHM Sacharuk v Lithuania App no 39300/18 (ECtHR, 23 April 2024).

AIHM Selahattin Demirtaş v Turkey (no 2) App no 14305/17 (ECtHR, 20 November 2018).

AIHM Streletz, Kessler and Krenz v Germany App nos 34044/96, 35532/97 and 44801/98 (ECtHR [GC], 22 March 2001).

AIHM Sud Fondi Srl and Others v Italy App no 75909/01 (ECtHR, 20 January 2009).

AIHM Sunday Times v United Kingdom (no 1) App no 6538/74 (ECtHR, 26 April 1979).

AIHM Tristan v Republic of Moldova App no 13451/15 (ECtHR, 4 July 2023).

AIHM Varvara v Italy App no 17475/09 (ECtHR, 29 October 2013).

AIHM Vasiliauskas v Lithuania App no 35343/05 (ECtHR [GC], 20 October 2015).

AIHM Welch v United Kingdom App no 17440/90 (ECtHR, 9 February 1995).

AIHM Yasak v Türkiye App no 17389/20 (ECtHR, 27 August 2024).

AIHM Yasak v Türkiye App no 17389/20 (ECtHR [GC], 5 May 2026).

AIHM Yüksel Yalçınkaya v Türkiye App no 15669/20 (ECtHR [GC], 26 September 2023).

AIHM Žaja v Croatia App no 37462/09 (ECtHR, 4 October 2016).

Yazar Beyanı	
Yazarların Katkıları	Bu çalışma tek yazarlıdır.

Mali Destek	Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı Beyanı	Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.
Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi	Yazar, makalenin tüm süreçlerinde TRÜHFD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde TRÜHFD'nin, yayın ve editör kurullarının hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmektedir.

Üst Kademe Kamu Yöneticiliğinin Kapsamını Belirlemede Yasama ve Yürütme Yetkisi

Legislative and Executive Powers in Determining the Scope of Senior Public Administration

Asiye ÇELİK DEMİR*

Öz

Anayasa'nın 104. maddesinin dokuzuncu fıkrası, Cumhurbaşkanına üst kademe kamu yöneticilerini atama, görevlerine son verme ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleme yetkisi vermektedir. Buna karşılık Anayasa, "üst kademe kamu yöneticisi" kavramını tanımlamamakta ve kapsamı belirleme yetkisini açıkça bir organa bırakmamaktadır. Çalışmanın çıkış noktası, kapsamı belirlemenin atanma usul ve esaslarını düzenlemenin bir unsuru değil, bu kuralların hangi görevlere uygulanacağını gösteren öncül bir karar olduğudur. Çalışmada bu yetkinin aidiyeti; öğretilerdeki görüşler, yürürlükteki düzenlemeler ve Anayasa Mahkemesi içtihadı çerçevesinde incelenmektedir. İnceleme, Mahkemenin kapsamı belirleme yetkisinin hangi organa ait olduğunu doğrudan tartışmadığını göstermektedir. Mahkeme bunun yerine, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yapılan ilk belirlemeyi veri kabul etmekte ve bu belirlemeyi anayasal kavramın yorumundan türettiği hiyerarşik ve işlevsel ölçütler üzerinden denetlemektedir. Böylece ilk belirlemenin Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle yapıldığı, ölçütlerin Mahkemece geliştirildiği ve yasama organının bu iş bölümünün dışında kaldığı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, hukuki belirlilik denetiminin bu yapısal sorunu gidermeye yeterli olmadığı savunulmaktadır. Üst kademe kamu yöneticiliğinin ayırt edici ölçütleri ile asgari düzeyinin kanunla belirlenmesi; Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ise bu kanuni çerçeve içinde kalan kadro ve görevleri gösteren tamamlayıcı bir işlev bırakılması önerilmektedir. Bu çözüm, Cumhurbaşkanının atama ve düzenleme yetkisine dokunmaksızın kapsamın önceden belirlenmiş ve denetlenebilir ölçütlere bağlanmasını mümkün kılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Üst kademe kamu yöneticisi, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, Yasama yetkisinin genelliği, Hukuki belirlilik, Anayasal yetki

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 12.08.2026

Makale Kabul Tarihi: 20.09.2026

DOI: 10.66678/truhfd.2016524

Atıf: Asiye Çelik Demir 'Üst Kademe Kamu Yöneticiliğinin Kapsamını Belirlemede Yasama ve Yürütme Yetkisi' (2026) 4(2) TRÜHFD 253-294.

* Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, acelik@marmara.edu.tr, ORCID: 0009-0004-3569-8135.

Abstract

Article 104, paragraph nine of the Turkish Constitution empowers the President to appoint and dismiss senior public administrators and to regulate the procedures and principles governing their appointment by presidential decree. The Constitution, however, neither defines the concept of “senior public administrator” nor expressly assigns the power to determine its scope to a particular organ. The study starts from the premise that determining the scope is not an element of regulating appointment procedures, but a prior decision that establishes to which offices those rules apply. This article examines the allocation of that power in light of scholarly opinion, current legislation and the case law of the Constitutional Court. The analysis demonstrates that the Court has not directly addressed which organ holds the power to determine the scope. Instead, it takes the initial determination made by presidential decree as given and reviews it according to criteria developed through its interpretation of the constitutional concept. This has produced a structure in which the initial determination is made by presidential decree, the applicable criteria are developed by the Court, and the legislature remains outside the division of functions. The article argues that review based on legal certainty is insufficient to resolve this structural problem. It proposes that the distinguishing criteria and minimum threshold of senior public administration be laid down by statute, while presidential decrees perform a complementary function by specifying the positions falling within that statutory framework.

Keywords

Senior public administrator, Presidential decree, Generality of legislative power, Legal certainty, Constitutional competence

GİRİŞ

2017 Anayasa değişiklikleri, yasama ile yürütme arasındaki yetki dağılımında köklü bir dönüşüm yaratmıştır. İki organ arasındaki bu yeni yetki paylaşımı, Türkiye’de benimsenen hükümet sisteminin başkanlık rejiminin bir türevi olarak nitelendirilmesine imkân vermiştir.¹ Bu nitelemede, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, görevde kalmasının parlamentonun güvenine bağlı olmaması ve yürütme yetkisinin tek kişide toplanması öne çıkan unsurlardır.²

¹ Başkanlık rejimini ayrıntılı olarak inceleyen eserler için bkz Nur Uluşahin, *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi* (Yetkin Yayınları 1999); Teoman Ergül (ed), *Başkanlık Sistemi* (Türkiye Barolar Birliği 2005); Serap Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme* (4 bs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2017); TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi — ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri* (gözden geçirilmiş 2 bs, Yayın No 7, TBMM 2017); Şule Özsoy Boyunsuz, *Dünyada Başkanlık Sistemleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz* (İmge Kitabevi 2017).

² Bir rejimin başkanlık rejimi olarak sınıflandırılabilmesi için taşınması gereken asgari koşullar, literatürde farklı unsurlar üzerinden belirlenmektedir. Uluşahin, bir rejimin başkanlık rejimi olarak tanımlanabilmesi için devlet başkanının halk tarafından seçilmesi, yasama organına karşı siyaseten sorumlu olmaması ve yürütme yetkisinin tek kişide toplanması koşullarının birlikte bulunması gerektiğini belirtmektedir. Bkz Uluşahin (n 1) 30. Sartori ise başkanın halk tarafından seçildiği, görev süresinin önceden belirlendiği ve atadığı hükümete başkanlık ettiği

Amerika Birleşik Devletleri, başkanlık rejiminin prototipi olarak kabul edilmektedir.³ Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanan bu rejim, esas itibarıyla, parlamenter rejimin aksine yasama ve yürütme erklerinin organik, işlevsel ve ilişkisel bakımdan katı ayrılığına dayanmaktadır.⁴ Bununla birlikte organlara tanınan yetkiler, çeşitli denetim mekanizmalarıyla dengelenmekte ve sistem bu sayede işlerlik kazanmaktadır.⁵ Örneğin yasama yetkisi Kongreye tanınmış, ancak Başkanın veto yetkisiyle dengelenmiş; Başkanın önemli görevlere yönelik atama yetkisi ise Senatonun onayına tabi tutulmuştur.⁶

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanan başkanlık rejiminden önemli ölçüde farklılaşmaktadır.⁷ Bu farklılığın belirginleştiği alanlardan biri, üst kademe kamu yöneticilerinin atanma usulüdür. Başkanlık rejimlerinde başkanın birlikte çalışacağı kamu görevlilerini atama yetkisine sahip olması genel olarak kabul edilmekle birlikte, bu yetkinin kullanım biçimi ülkeden ülkeye değişmektedir.⁸ Bazı sistemlerde atama

sistemleri başkanlık rejimi olarak tanımlamaktadır. Giovanni Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği* (çev Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları 1997) 115. Öğretide başkanlık rejiminin ayırt edici unsurlarına ilişkin diğer yaklaşımlar için bkz Arend Lijphart, ‘Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations’ in Juan J Linz and Arturo Valenzuela (eds), *The Failure of Presidential Democracy* (Johns Hopkins University Press 1994) 91, 92; Matthew Soberg Shugart and John M Carey, *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics* (Cambridge University Press 1992) 18-22; Özsoy (n 1) 106-107, Yazıcı (n 1) 37. Ayrıca Lijphart’ın ortaya koyduğu kriterler bakımından yirmi bir ülkeyi incelediği çalışması için bkz Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler* (çev Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Yetkin Yayınları 1996).

³ Amerika Birleşik Devletleri’nin başkanlık rejiminin prototipi olarak kabul edilmesi ve bu ülkede uygulanan başkanlık rejiminin temel özellikleri için bkz Sartori (n 2) 117-124; Özsoy Boyunsuz (n 1) 165-170; Osman Korkut Kanadoğlu ve Ahmet Mert Duygun, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* (4 bs, On İki Levha 2025) 367-393.

⁴ Başkanlık rejimlerinde organik, işlevsel (fonksiyonel) ve ilişkisel ayrılığın anlamı üzerine bkz Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku* (27 bs, Beta 2024) 529-530; Süheyl Batur, Didem Yılmaz ve Serkan Köybaşı, *Anayasa Hukuku: Temel Kavramlar ve Genel Esaslar* (2 bs, On İki Levha 2025) 332 vd; Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım* (8 bs, Seçkin 2025) 458-460.

⁵ Başkanlık rejimlerinde denge denetim mekanizmaları üzerine bkz Serdar Güleler, *Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme: ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili, Güney Kore* (SETA 2016); Özsoy Boyunsuz (n 1) 165-179; Batur, Yılmaz ve Köybaşı (n 4) 335-343.

⁶ Denis Baranger and Christina Murray, ‘Systems of Government’ in Mark Tushnet, Thomas Fleiner and Cheryl Saunders (eds), *Routledge Handbook of Constitutional Law* (Routledge 2013) 73, 79.

⁷ Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanan başkanlık rejimi arasındaki farklılıklar için bkz Sibel İncoğlu, ‘ABD Başkanlık Rejimi Örneği ile Karşılaştırmalı Olarak Türkiye’de Meclis Araştırması’ iç *TBMM Yüzüncü Yıl Armağanı* (Tekin Yayınevi 2022) 843, 862-863; Türker Ertaş, ‘Turkey’s New System of Government: Some Observations and Considerations in Comparative-Legal Perspective’ (2018) 41(1) *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 11; Kanadoğlu ve Duygun (n 3) 406-414.

⁸ Bu konuda bkz Ülkü Olcay Uykun Altıntaş, *Anayasa Hukuku Bağlamında Türkiye’de ve ABD’de Devlet Başkanının Atama Yetkisi* (On İki Levha 2024) 24-28; Cansu Büşra Ölmez, ‘Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanma Usulünün Denge ve Denetleme Mekanizması Bakımından Değerlendirilmesi’ (2024) 32(2) *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 949. Üst kademe yöneticiliğin kariyere dayalı ve pozisyona dayalı

yetkisi başkan ile yasama organı arasında paylaştırılırken bazılarında yalnızca başkan tarafından kullanılmaktadır.⁹ Nitekim Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın II. maddesi uyarınca Başkan; büyükelçileri, diğer diplomatik temsilcileri ve konsolosları, Yüksek Mahkeme yargıçlarını ve kanunla ihdas edilen diğer federal görevlileri aday göstermekte, ancak bu kişileri Senatonun görüş ve onayıyla atayabilmektedir. Buna karşılık Kongre, alt düzey görevlileri atama yetkisini kanunla tek başına Başkana, mahkemelere veya kurum başkanlarına bırakabilmektedir.¹⁰

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasında Cumhurbaşkanını tek yetkili kılması ve yasama organının görüş veya onayını öngörmemesi bakımından Amerika Birleşik Devletleri modelinden ayrılmaktadır. Bununla birlikte bu ayrışma, birel atama yetkisinin kullanım biçimiyle sınırlı değildir. Anayasa'nın 104. maddesinin dokuzuncu fıkrası (m. 104/9), Cumhurbaşkanına üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevlerine son verme yetkisinin yanı sıra bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleme yetkisi de tanımaktadır.¹¹ Böylece Cumhurbaşkanı, başka bir organın görüş veya onayına ihtiyaç duymaksızın birel atama işlemlerini gerçekleştirebilmekte; aynı zamanda bu işlemlerin tabi olacağı normatif çerçeveyi de doğrudan Anayasa'dan kaynaklanan ilk elden düzenleme yetkisine dayanarak belirleyebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise genel ve asli nitelikte kural koyma yetkisi Kongreye aittir. Başkanın düzenleyici işlemleri Anayasa'dan doğan yürütme yetkisine veya Kongre tarafından verilen kanuni yetkiye dayanmakta; Başkana, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde olduğu gibi, belirli bir konuda doğrudan Anayasa'dan kaynaklanan ilk elden

modelleri bakımından ayrıca bkz Mehmet Zahid Sobacı ve Özer Köseoğlu, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Üst Kademe Yöneticiler* (SETA 2018).

⁹ Üst kademe yöneticilerin atanmasında parlamentonun rolü üzerine bkz Ölmez (n 8) 959-966. Başkanlık rejiminin uygulandığı Latin Amerika ülkelerinde başkanların daha geniş atama yetkilerine sahip olması hakkında bkz Scott Mainwaring, 'Presidentialism in Latin America' (1990) 25(1) *Latin American Research Review* 157, 160; José Antonio Cheibub, Zachary Elkins and Tom Ginsburg, 'Still the Land of Presidentialism? Executives and the Latin American Constitution' in Detlef Nolte and Almut Schilling-Vacaflor (eds), *New Constitutionalism in Latin America: Promises and Practices* (Ashgate 2012) 73, 81. Arjantin ve Filipinlerde sahip oldukları atama yetkilerinin başkanın konumunu güçlendirmesi üzerine bkz Susan Rose-Ackerman, Diane A Desierto and Natalia Volosin, 'Hyper-Presidentialism: Separation of Powers without Checks and Balances in Argentina and the Philippines' (2011) 29(1) *Berkeley Journal of International Law* 246, 288-306.

¹⁰ Constitution of the United States, art II, s 2, cl 2.

¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun Numarası: 6771, Kabul Tarihi: 21.01.2017, RG 11.02.2017/29976, m 8. Hüküm 16.04.2017 tarihli halkoylamasıyla kabul edilmiş ve 09.07.2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anılan fıkra göre Cumhurbaşkanı, "üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler".

düzenleme yetkisi tanınmamaktadır.¹² Bu yönüyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Amerika Birleşik Devletleri modelinden ayrılması, yalnızca birel atama sürecinde yasama organının katılımının öngörülmemesinden değil, Cumhurbaşkanına aynı alanda ilk elden düzenleme yetkisinin tanınmasından da kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte bu çalışma, söz konusu farklılıklardan hareketle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin başkanlık rejimi olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğini tartışmayı amaçlamamaktadır. Bu farklılıklar, türev kurucu iktidarın tercihleri olarak pozitif anayasal düzenin bir parçasını oluşturmaktadır. Burada incelenen temel mesele, bu anayasal tercihlerin uygulamaya yansımaları ve özel olarak m. 104/9'da Cumhurbaşkanına tanınan yetkilerin Anayasa'nın bütünü içinde nasıl yorumlanması gerektiğidir.

Bu bağlamda Cumhurbaşkanına tanınan bu yetki, 1982 Anayasası'nın düzenleme yetkisine ilişkin temel ilkeleri karşısında ayrıca değerlendirilmelidir. Zira 1982 Anayasası'nın temel unsurlarından olan yasama yetkisinin asliliği, genelliği ve devredilmezliği ile idarenin kanuniliği ilkeleri varlığını korumaktadır. Bu nedenle m. 104/9'da Cumhurbaşkanına tanınan düzenleme yetkisinin kapsam ve sınırları, söz konusu yetki ile bu anayasal ilkeler birlikte yorumlanarak belirlenmelidir.

Söz konusu hüküm, hukuki nitelikleri ve tabi oldukları yargısal denetim rejimleri farklı olan birel ve düzenleyici işlemleri bir arada düzenlemektedir. Atama ve görevden alma, belirli kişiler hakkında tesis edilen birel idari işlemlerdir. Atanmaya ilişkin usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle belirlenmesi ise genel ve soyut kurallar konulmasını ifade etmektedir. Atama işlemi idari yargının, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ise Anayasa Mahkemesinin denetimine tabidir.¹³ Böylece üst kademe kamu yöneticilerine ilişkin atama

¹² Oya Boyar, 'Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve "Executive Orders": Karşılaştırmalı Gözlemler' iç *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 15, 19; Türker Ertaş, 'Yürütme Organının Asli Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Karşılaştırmalı Anayasal Düzenlerdeki Benzer İşlemlerle Kıyaslanması ve Türk Hükümet Sistemine Etkisi' iç Oktay Uygun ve Egemen Esen (ed), *Cumhurbaşkanının İşlemleri: Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi* (On İki Levha 2020) 9, 16-17; Volkan Aslan, *Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda ve Türkiye'de Devlet Başkanının Kararname Yetkisi* (On İki Levha 2020).

¹³ Özen Ülgen, 'Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri' (2018) 2018/1 *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3, 8. Yazar, Cumhurbaşkanının Anayasa ile doğrudan kendisine tanınan asli düzenleme yetkisini Cumhurbaşkanlığı kararnamesi aracılığıyla kullandığını ve bu kararnamelerin Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık, kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Cumhurbaşkanına tanınan düzenleme yetkisi türevsel niteliktedir; bu yetkiye dayanılarak tesis edilen işlemler, kendilerine verilen ad ne olursa olsun idari yargının denetimine tabi olmalıdır. Aynı yönde bkz Şeref İba ve Yasin Söyler, 'Yeni Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkan Kararnının Nitelik Farkı ve Hukuki Sonuçları' (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 195, 219.

kurallarını koyma ve bu kuralları birel işlemlerle uygulama yetkileri yürütme organında birleşmektedir. Yasama organının atama işlemine katılması veya bu işlemi onaylaması öngörülmediği gibi, mevcut durumda üst kademe kamu yöneticiliğinin kapsamını genel ve bağlayıcı biçimde belirleyen kanuni bir çerçeve de bulunmamaktadır. Dolayısıyla yasama organı ne birel atama sürecine katılmakta ne de bu işlemlere zemin oluşturan genel çerçeveyi belirlemektedir. Yürütmedeki bu yetki yoğunlaşması, söz konusu yetkilerin uygulanacağı kişi ve görev çevresini belirleme yetkisinin hangi organa ait olduğu sorusunu ayrıca önemli hâle getirmektedir.

Anayasa, “üst kademe kamu yöneticisi” kavramını tanımlamadığı gibi kapsamın belirlenmesinde kullanılacak ölçütleri veya bu belirlemeyi yapacak organı da açıkça göstermemektedir. Oysa kapsamın belirlenmesi, atanmaya ilişkin usul ve esasların hangi görevler bakımından uygulanacağını ortaya koymakta ve bu nedenle düzenleme yetkisinin kullanılmasından mantıksal olarak önce gelmektedir. Bir görevin kapsama alınması yalnızca o göreve atama yetkisinin hangi makam tarafından kullanılacağını belirlememekte; görevi, m. 104/9’da öngörülen Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleme yetkisinin kapsamına da dâhil etmektedir. Bu durum, söz konusu göreve ilişkin hangi hususların m. 128/2 uyarınca kanunla, hangilerinin m. 104/9 uyarınca Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebileceği sorununu beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kapsam belirlemesi teknik bir sınıflandırmanın ötesinde, Cumhurbaşkanının düzenleme ve atama yetkilerinin kişi ve görev bakımından sınırlarını çizmektedir.

Kavramın anayasal geçmişi 2017’den daha eskidir. “Üst kademe yönetici” ifadesi, 1982 Anayasası’nın ilk metninden itibaren m. 128 ve m. 146’da yer almasına rağmen ne anayasa koyucu ne de kanun koyucu tarafından tanımlanmıştır. Normatif düzeyde tanımlanmamış olan üst kademe yönetici kavramı, 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte Cumhurbaşkanına tanınan ilk elden düzenleme yetkisinin konularından biri hâline gelmiştir. Cumhurbaşkanına üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esasları düzenleme yetkisinin tanınması, kavramın kapsamını bu yetkinin kişi ve görev yönünden sınırı hâline getirmiştir. Böylece kavramın hangi ölçütlerle somutlaştırılacağı kadar, bu ölçütleri hangi organın ve hangi norm türüyle bağlayıcı hâle getireceği sorunu da önem kazanmıştır.

Bu soruna 2017 değişikliklerinin kabulünden önce Venedik Komisyonu da dikkat çekmiştir. Komisyon, değişiklik öncesinde Cumhurbaşkanı tarafından atanacak görevliler sayma yöntemiyle belirlenirken değişiklik metninde genel bir kavrama yer verilmesinin,

kapsamı belirleme yetkisini uygulamada Cumhurbaşkanına bırakabileceğini belirtmiştir. Kavramın geniş yorumlanması hâlinde Cumhurbaşkanının önemli kamu görevlerine kimlerin atanacağına ve kimlerin görevine son verileceğine karar verme konusunda alışılmadık ölçüde geniş bir yetki elde edebileceği uyarısında bulunmuştur.¹⁴ Yürürlükte ortaya çıkan düzenleme ve yargısal denetim pratiği, Komisyonun kapsamı belirleme yetkisine ilişkin bu kaygısını somutlaştırmıştır.

Yürürlükteki uygulamada kapsam, *3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanmalarına İlişkin Usûl ve Esaslar ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûlleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi* ve buna ekli cetvellerle belirlenmektedir.¹⁵ Anayasa Mahkemesi ise Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yapılan sınıflandırmaları, anayasal kavramın içeriğine ilişkin geliştirdiği hiyerarşik ve işlevsel ölçütler ile hukuki belirlilik ilkesi üzerinden denetlemektedir. Bununla birlikte Mahkeme, kapsamı belirleme yetkisinin hangi organa ait olduğunu doğrudan tartışmamıştır. Böylece ilk belirlemenin Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle yapıldığı, kavramın ayırt edici ölçütlerinin Mahkemece geliştirildiği ve somut görevlerin bu ölçütlere uygunluğunun yine Mahkemece denetlendiği bir uygulama oluşmuştur.

Çalışmanın temel sorusu, üst kademe kamu yöneticiliğinin kapsamını belirleme yetkisinin anayasal aidiyetidir. Bu çerçevede öncelikle kavramın Anayasa'daki kullanımı, ayırt edici ölçütleri, mevzuatta benimsenen sayma yöntemi ve 194 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle oluşan güncel sistem incelenmektedir. Ardından kapsamı belirleme yetkisine ilişkin yaklaşımlar ile Anayasa Mahkemesi içtihadının gelişimi ele alınmaktadır. Son bölümde ise anayasal hükümler, öğretideki görüşler ve içtihat birlikte değerlendirilmekte; kavramın temel ölçütleri ile kapsamın asgari sınırlarının kanunla belirlenmesi, Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ise bu kanuni çerçeveyi somutlaştıran tamamlayıcı bir işlev bırakılması önerilmektedir. Atama şartları ile atama ve görevden alma usulüne ilişkin diğer sorunlar, yalnızca kapsamı belirleme yetkisiyle bağlantılı oldukları ölçüde ele alınmaktadır.

¹⁴ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), 'Turkey — Opinion on the Amendments to the Constitution Adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be Submitted to a National Referendum on 16 April 2017' (Opinion No 875/2017, CDL-AD (2017) 005, 110th Plenary Session, Venice, 10-11 March 2017) <<https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2017-005-e>> accessed 7 September 2026.

¹⁵ RG 10.07.2018/30474. Metinde kararnamenin güncel adı kullanılmıştır; ilk hâlinde adı "Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûlleri Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" olup, ad 19.02.2026 tarihli ve 194 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle değiştirilmiştir (bkz aşağıda I/D). Çalışmada bundan sonra "3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" olarak anılacaktır.

I. KAVRAMIN ANAYASAL VE NORMATİF ÇERÇEVESİ

A. Anayasal Dayanaklar ve Tanımsızlık Sorunu

Anayasa metninde üst kademe yöneticiliğine üç ayrı hükümde yer verilmiştir. Kamu görevlilerine ilişkin genel ilkelerin düzenlendiği m. 128/3'te, üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esaslarının kanunla özel olarak düzenleneceği hükme bağlanmıştır. Anayasa Mahkemesinin kuruluşuna ilişkin m. 146'da ise üst kademe yöneticileri, Cumhurbaşkanı tarafından Mahkeme üyeliğine seçilebilecek meslek grupları arasında sayılmıştır. 2017 değişikliğiyle Anayasa'ya eklenen m. 104/9'da ise "üst kademe kamu yöneticileri" ifadesi tercih edilerek bu kişilerin atanmalarına ilişkin usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği kabul edilmiştir.

"Üst kademe yöneticileri" ile "üst kademe kamu yöneticileri" ifadelerinin aynı kavramsal kategoriye karşılıdığı kabul edilmektedir.¹⁶ Bununla birlikte anayasa koyucunun aynı kavramı ifade etmek üzere farklı terimlere başvurması, terminolojik tutarlılık ve düzenleme tekniği bakımından eleştiriye açıktır. Ayrıca kavram Anayasa'ya 2017 değişikliğiyle girmemiş; m. 128/3 ve m. 146'daki kullanımları Anayasa'nın ilk metninde de yer almıştır. Dolayısıyla kavramın içeriğine ilişkin belirsizlik, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle doğmamış; ancak bu değişiklikte birlikte daha önemli hukuki sonuçlar doğurmaya başlamıştır.

Anılan hükümlerin hiçbirinde kavram tanımlanmamış ve kapsamın belirlenmesinde esas alınacak ölçütler gösterilmemiştir. Bununla birlikte m. 128/3 uyarınca çıkarılacak bir kanunun kapsamı, üst kademe yöneticilerinin belirlenmesinde dolaylı olarak yol gösterici olabilecektir. Ne var ki 10.01.1985 tarihli ve 3149 sayılı Üst Kademe Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Hakkında Kanun'un bazı hükümleri Anayasa'ya aykırı bulunmuş, bu hükümlerin iptali eğitime ilişkin bütün usul ve esasları ortadan kaldırdığından, geriye kalan hükümlerin uygulanma olanağı kalmamış ve Kanun tümüyle iptal edilmiştir.¹⁷ Anayasa'nın açık hükmüne rağmen bu alanda

¹⁶ Terim farklılığının anlam farkı yaratmadığı yönünde bkz. Abdullah Sezer, 'Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu Normlar Piramidi Yaklaşımı]' (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 353, 397 dn 182; Ramazan Çağlayan, 'Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanmasına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine' (2024) 2(1) *Karar İncelemeleri Dergisi* 23, 25; Halit Yılmaz, 'Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu Bakımından Yetki Sınırları' (2020) 78(1) *İstanbul Hukuk Mecmuası* 225, 246; Halil İbrahim İriş, *Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanmaları, Nitelikleri ve Görevlerinin Sona Ermesi* (Yetkin Yayınları 2021) 21. Anayasa Mahkemesi de 3149 sayılı Kanun'un "üst kademe yöneticileri" ibaresini m. 104/9'un "üst kademe kamu yöneticileri" kavramı olarak okumaktadır: AYM, 111/63, 05.04.2023, § 79; aynı yönde AYM, 120/171, 11.10.2023, § 33; AYM, 171/118, 03.06.2025, § 27; AYM, 113/40, 12.02.2026, § 16.

¹⁷ AYM, 3/8, 18.06.1985. Üst Kademe Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 3149, Kabul Tarihi: 10.01.1985, RG 19.01.1985/18640.

yeni bir kanuni düzenleme yapılmamış ve yasama organının konuya ilişkin sessizliği bugüne kadar sürmüştür.

Kavramın içeriğine ilişkin belirsizlik, Anayasa Mahkemesi tarafından kırk yılı aşkın süre önce de tespit edilmiştir. Mahkeme, 1985 tarihli kararında öğretide kimlerin üst kademe yöneticisi sayılması gerektiği konusunda görüş birliği bulunmadığını belirtmiş; önerilen ölçütleri aktardıktan sonra kavramın içeriğinin öğretide kesin biçimde ortaya konulmadığı gibi, mevzuatta da bu belirsizliği giderecek yeterli ölçütlere yer verilmediği sonucuna varmıştır.¹⁸ Aradan geçen sürede kavrama ilişkin genel bir anayasal veya kanuni tanım yapılmamıştır. Bununla birlikte kapsamın belirlenme biçimi değişmiştir: 1985'te yetiştirilecek üst kademe yöneticiler kanunla sayılırken, bugün m. 104/9 kapsamındaki atama usullerinin uygulanacağı görevler, esas olarak 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin hükümleri ve ekli cetvelleriyle belirlenmektedir. Anayasa Mahkemesi ise bu görevlerin üst kademe kamu yöneticiliği niteliğini taşıyıp taşımadığını, içtihat yoluyla geliştirdiği ölçütler üzerinden denetlemektedir.

B. Kavramın Belirlenmesinde Ölçütler

Anayasa'da ve yürürlükteki kanunlarda genel ve soyut bir tanımı yapılmayan üst kademe kamu yöneticisi kavramı, öğretide farklı ölçütlerden hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Kamu yönetimi alanındaki işlevsel yaklaşıma göre üst kademe kamu yöneticileri, kurumlarının üst düzeylerinde görev yapan, temel politikaların oluşturulmasına katılan ve siyasal düzeyde alınan politika kararlarını uygulamaya yönelik işlemsel politika ve program kararlarına dönüştüren yöneticilerdir. Bu doğrultuda idari teşkilatın üst kademelerinde bulunma, kamu politikalarının belirlenmesine katılma, seçimle göreve gelmemekle birlikte etkili bir idari otoriteye sahip olma ve kuruluşun amaçlarının gerçekleştirilmesinde önemli yetki ve sorumluluk üstlenme, kavramın ayırt edici unsurları arasında sayılmaktadır.¹⁹

İşlevsel ölçütlerin yanı sıra öğretide, kavramın belirlenmesinde yöneticinin teşkilat içindeki hiyerarşik konumundan hareket eden bir yaklaşım da benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre kamu kurumlarının müstakil hizmet birimlerinin başında bulunan yöneticiler ile hiyerarşik olarak bunların üzerinde yer alan yöneticilerin üst kademe kamu yöneticisi olarak kabul

¹⁸ AYM, 3/8, 18.06.1985. Kararda anılan ölçütler arasında “kamu politikasının tayinine katılma”, “seçimle gelmemekle birlikte etkin bir otoriteye sahip olma” ve “kuruluşun en üst düzeyinde bulunma” yer almaktadır.

¹⁹ Kavramın kamu yönetimi yazınındaki tanımları ve bunlardan çıkarılan özellikler için bkz Çağlayan (n 16) 27-28.

edilebileceği ileri sürülmüştür.²⁰ Statü temelli yaklaşım ise üst kademe yöneticiliğini kamu görevlileri içinde özgül bir hukuki statü olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre üst kademe yöneticisi, m. 128/3'te öngörülen usul ve esaslara göre bu görev için yetiştirilmiş kişidir.²¹ Bunlardan farklı olarak, 2017 değişikliği sonrasındaki uyum çalışmalarında uygulamaya dönük usulî bir sınıflandırmaya da başvurulmuş; değişiklik öncesinde Cumhurbaşkanı kararı, Bakanlar Kurulu kararı, müşterek kararname veya Başbakan kararıyla atanan görevlilerin üst kademe yönetici olarak kabul edilebileceği değerlendirilmiştir.²² Bununla birlikte bu son ölçüt, görevin hiyerarşik konumu veya işlevinden değil, geçmiş dönemdeki atama usulünden hareket etmesi nedeniyle kavramın maddi içeriğini açıklamakta sınırlı kalmaktadır.

Karşılaştırmalı kamu yönetimi standartlarında ise kapsam, kavrama dâhil olan ve olmayan görevlerin birlikte belirlenmesi yoluyla çizilmektedir. SIGMA'nın 2024 tarihli *Top Public Management Toolkit: Scope and Legal Status* başlıklı çalışmasında üst düzey kamu yöneticileri, siyaset ile kamu idaresinin kesişiminde görev yapan, siyasal kararları uygulamaya aktaran ve kamu politikaları ile hizmetlerin tarafsız, etkili ve verimli biçimde yürütülmesini sağlayan profesyonel yöneticiler olarak ele alınmaktadır. Bu görevler genellikle bakanın veya siyasal makamın altında yer alan sınırlı sayıda yönetim kademesiyle sınırlı tutulmakta; üst düzey yönetsel konum, geniş sorumluluk alanı ve belirgin yönetim işlevleri kavramın olumlu unsurlarını oluşturmaktadır. Buna karşılık siyasal yetki kullanan görevliler, siyasal danışmanlar, orta kademe yöneticiler ile hiyerarşik konumları yüksek olsa dahi yönetsel işlev taşımayan teknik, danışma veya denetim görevleri kapsam dışında bırakılmaktadır. Bu yaklaşım, kavramın yalnızca kimleri içerdiğini değil, kimleri içermediğini de göstermesi bakımından önem taşımaktadır.²³

²⁰ Yasin Söyler, '3 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine Göre Üst Kademe Kamu Yöneticisi Kimdir?' (2020) 2(1) *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 59, 72.

²¹ Onur Karahanoğulları, *İdare Hukuku* (2 bs, Turhan Kitabevi 2023) 548-549. Yazara göre üst kademe yöneticiliği "kamu görevlileri içinde özgül bir statüdür" ve "üst kademe yöneticisi olarak yetiştirilmeyen bir kişinin üst kademe yöneticilik görevlerine atanması anayasaya aykırıdır".

²² Çağlayan (n 16) 28.

²³ SIGMA, *Top Public Management Toolkit: Scope and Legal Status* (SIGMA Training Resources, OECD, Aralık 2024) 1, 10-11 <<https://www.sigmaweb.org/en/publications/documents/2024/top-public-management-toolkit.html>> accessed 5 September 2026. Belgede kapsam dışında bırakılan görevlere örnek olarak "chief lawyer" ve "chief economist" gibi yönetsel sorumluluk taşımayan uzmanlık pozisyonları ile kıdemli danışmanlar ve denetim görevlileri gösterilmektedir. Kıyas ülkelerinde üst düzey yönetimin bakanın altındaki iki ya da üç kademeye sınırlandırıldığı hakkında bkz aynı belge 13, Tablo 6.

Öğretide geliştirilen tanımlar ve karşılaştırmalı standartlar, üst kademe kamu yöneticiliğinin tek bir ölçütüyle belirlenemeyeceğini göstermektedir. Bir görevin bu kapsamda değerlendirilmesinde hiyerarşik konumun yanı sıra kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasındaki etkisi, sahip olduğu karar alma, yönlendirme ve temsil yetkileri ile üstlendiği yönetsel sorumluluğun birlikte gözetilmesi gerekir.

Söz konusu ölçütlerin görevler bakımından nasıl somutlaşabileceği, öğretilerde ve mevzuatta üst kademe kamu yöneticiliğiyle ilişkilendirilen bazı unvanlar üzerinden örneklendirilebilir. Bakanlık müsteşarlığı, kaldırılmasından önce bakanın altında yer alan en yüksek mesleki-idari makam olması nedeniyle hiyerarşik konum ve geniş yönetsel sorumluluk ölçütlerinin; bakanlık genel müdürlüğü ise bir hizmet biriminin başında bulunma ve bu birim üzerinde karar alma, amirlik, sevk ve idare yetkisi kullanma ölçütlerinin görünür olduğu görevler arasında gösterilebilir. Valilik, merkezî idarenin taşra teşkilatındaki konumu ve kamu politikalarının uygulanması ile kamu hizmetlerinin koordinasyonunda üstlendiği işlev; büyükelçilik ise devletin temsili ve dış politikanın uygulanmasındaki rolü bakımından değerlendirilebilir. Bakan yardımcılığı ise siyasal makamın hemen altında bulunması yönüyle hiyerarşik konum ölçütüyle ilişkilendirilebilmekle birlikte, siyasal güvene dayalı niteliği nedeniyle siyaset ile profesyonel kamu yönetimi arasındaki ayrımın belirginleştiği bir örnek oluşturmaktadır.²⁴ Bu örnekler, anılan görevlerin yalnızca unvanlarından hareketle üst kademe kamu yöneticisi olduklarına ilişkin kesin bir sınıflandırma amacı taşımamakta; öğretilerde geliştirilen ölçütlerin somut görevler bakımından taşıyabileceği anlamı göstermektedir.

Anayasa Mahkemesinin kendi ölçütlerinden hareketle kapsam dışında bıraktığı görevler ile karşılaştırmalı standartlarda dışlanan kategoriler arasında belirgin bir paralellik bulunmaktadır. Mahkeme, kurumun politikalarının belirlenmesi sürecine katılmayıp istişari nitelikte rol üstlendikleri gerekçesiyle I. hukuk müşavirlerini²⁵; hiyerarşik düzey ve kamu politikalarının belirlenmesindeki etkinlik ölçütlerini taşımadıkları gerekçesiyle de müfettişleri, hazine kontrolörlerini ve Sayıştay savcılarını²⁶ kapsam dışında görmüştür. Söz konusu paralellik, kavramın nesnel ölçütlerle sınırlandırılabilmesi ve dışlayıcı ölçütlerin önceden

²⁴ Müsteşarlık, genel müdürlük, valilik ve büyükelçiliğin üst kademe kamu yöneticiliği kapsamında değerlendirilmesine ilişkin olarak bkz Çağlayan (n 16) 27-28; Süha Oğuz Albayrak, 'Türkiye'de Üst Kademe Kamu Yöneticiliğine Atanma' (2020) 15(33) *Memleket Siyaset Yönetim* 101, 118-119. Bakan yardımcılığı, valilik ve büyükelçiliğin siyasal karar organlarının güvenine dayalı istisnai memuriyet niteliği hakkında bkz Sobacı ve Köseoğlu (n 8) 42. "Genel müdürler" ibaresinin kapsamına ilişkin tartışmalar için bkz Söyler (n 20) 79-85, 107.

²⁵ AYM, 171/118, 03.06.2025, § 51.

²⁶ AYM, 120/171, 11.10.2023, § 40.

belirlenebileceği yönündeki yaklaşımı desteklemektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesinin anılan kararlarından önce öğretide de üst kademe yöneticiliğinin ön koşulunun belirli konularda karar alma, amirlik, sevk ve idare yetkisini içeren bir yöneticilik görevi olduğu belirtilmiş; bu nedenle müfettiş ve hazine kontrolörü gibi denetim elemanları ile kanunda başka makamlarca atanması öngörülen kadroların cetvel kapsamına alınması eleştirilmiştir.²⁷

Bununla birlikte bu ölçütler, yetkili anayasal organ tarafından önceden ve genel biçimde uygulanacak bağlayıcı kurallara dönüştürülmemiştir. Anayasa Mahkemesi, öğretide önerilen ölçütlerin bir bölümünü yargısal denetim ölçütü hâline getirmiş olsa da bu ölçütler ancak bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükmünün dava konusu edilmesinden sonra ve incelenen somut görev bakımından uygulanabilmektedir.²⁸ Dolayısıyla sorun, kavramı açıklamaya elverişli ölçütlerin bulunmamasından çok, bunların kapsamı önceden sınırlayacak normatif bir çerçeveye kavuşturulmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tespit, tartışmanın ağırlık merkezini tanımdan yetkiye kaydırmaktadır: cevaplanması gereken soru artık yalnızca kavramın hangi ölçütlerle somutlaştırılacağı değil, bu ölçütleri hangi organın ve hangi norm türüyle bağlayıcı hâle getireceğidir.

C. Sayma Yöntemi: Yasal Düzenlemelerde Kapsam

Anayasa m. 128/3 uyarınca üst kademe yöneticilerin yetiştirilmesine ilişkin esasları düzenleyen mülga 3149 sayılı Kanun'un 2. maddesinde, üst kademe yöneticileri unvanları itibarıyla tek tek sayılmış; Devlet Personel Başkanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla diğer üst kademe yöneticilerinin de Kanun kapsamına alınabilmesine imkân tanınmıştı.²⁹ Anayasa Mahkemesi, kanun koyucunun kavramı soyut biçimde tanımlamak yerine sayma yöntemini tercih etmesini, üst kademe yöneticisinin tanımlanmasındaki güçlüklerle açıklamıştır. Mahkemeye göre soyut bir tanım yapılması da kavramın kapsamını kesin sınırlarla belirlemeye yetmeyecek ve somut görevlerin bu kapsamda değerlendirilmesinde takdir kullanılmasını bütünüyle ortadan kaldırmayacaktı.³⁰ Mahkeme bu değerlendirmeler sonucunda, sayma yöntemini benimseyen hükmü Anayasa'ya aykırı bulmamıştır.

²⁷ Mehmet Rauf Karşı, 'Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atama Usul ve Esasları Üzerine Bir İnceleme' (2020) 28(1) *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 187, 203. Yazar, 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne ekli (II) sayılı cetvelde denetim elemanlarına ve kanunda başka makamlarca atanması öngörülen kadrolara yer verilmesini, Anayasa Mahkemesinin bu yöndeki kararlarından önce eleştirmiştir.

²⁸ Anayasa Mahkemesinin geliştirdiği ölçütler ve bunların uygulanma biçimi için bkz aşağıda Bölüm III.

²⁹ 3149 sayılı Kanun m 2'de sayılan unvanlar şunlardı: Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, Genel Müdür, Başkan, Kurul Başkanı, Genel Müdür Yardımcısı, Daire Başkanı, Büyükelçi, Vali, Kaymakam ve Bölge Müdürü.

³⁰ AYM, 3/8, 18.06.1985.

Mahkeme çoğunluğu, yürütmeye tanınan listeyi genişletme yetkisinin sınırını da belirlemiştir. Buna göre Devlet Personel Başkanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca Kanun kapsamına alınacak diğer üst kademe yöneticilerinin, fıkra da sayılan yöneticilerle en azından aynı düzeyde bulunması gerekmektedir. Böylece Bakanlar Kuruluna tanınan yetki, koşulların gerektirmesi hâlinde maddede sayılanlarla aynı düzeydeki diğer yöneticilerin de Kanun kapsamına alınmasıyla sınırlandırılmıştır.³¹ Bu yaklaşımın bugünkü tartışma bakımından önemi, kapsamın esas olarak kanunla belirlenmiş, yürütmeye ise kanunun çizdiği düzey içinde kullanılabilecek bir tamamlama yetkisi tanınmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Yürürlükteki düzenlemelerden 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde de kavramı tanımlamak veya kapsamın belirlenmesinde esas alınacak genel ölçütleri göstermek yerine belirli görevlerin sayılması yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntemin 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde, mülga 2451 sayılı Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanun'dan aktarıldığı söylenebilir.³²

Bununla birlikte 6216 sayılı Kanun ile 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ndeki saymalar aynı amaca hizmet etmemektedir. 6216 sayılı Kanun'un 6. maddesinde yer verilen görevler, üst kademe yöneticisi kavramının genel kapsamını belirleyen tüketici bir liste oluşturmamaktadır. Düzenleme yalnızca, üst kademe yöneticileri arasından Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilecek kişilerin, diğer kanuni koşulların yanı sıra hangi görevlerde bulunmuş olmaları gerektiğini göstermektedir.³³ Dolayısıyla maddede sayılmayan görevlerde bulunan kişilerin de üst kademe yöneticisi olarak kabul edilmesi mümkündür; ancak bu kişiler, yalnızca üst kademe yönetici sıfatına dayanarak Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilemezler.

Buna karşılık 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin hükümleri ve ekli cetvelleri, m. 104/9'dan kaynaklanan atama yetkisinin hangi görevler bakımından ve hangi usulle kullanılacağını doğrudan belirlemektedir. Bu nedenle kararnamede yapılan sayma, Cumhurbaşkanının düzenleme ve atama yetkilerinin kişi ve görev bakımından uygulama alanını somutlaştırmaktadır.

³¹ AYM, 3/8, 18.06.1985.

³² Söylar (n 20) 74.

³³ Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 6216, Kabul Tarihi: 30.03.2011, RG 03.04.2011/27894, m 6/2(c)(3). Hükümde, üst kademe yöneticileri arasından Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilebilmek için Yükseköğretim Kurulu başkan veya üyesi, rektör, dekan, bakan yardımcısı, müsteşar, müsteşar yardımcısı, büyükelçi ya da vali olma şartı aranmaktadır.

Sonuç olarak incelenen üç düzenlemede de sayma yöntemine başvurulmuş olmakla birlikte, her bir sayma farklı bir amaca yöneliktir. Mülga 3149 sayılı Kanun, yetiştirme programı kapsamına alınacak üst kademe yöneticilerini; 6216 sayılı Kanun, üst kademe yöneticileri arasından Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilebilecek kişilerin bulunması gereken görevleri; 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ise m. 104/9 kapsamındaki atama usullerinin uygulanacağı kadroları belirlemektedir.

D. 3 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde Kapsam Sorunu

3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin ilk hâli, yalnızca üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esasları değil, kamu kurum ve kuruluşlarındaki diğer atama usullerini de düzenlemekteydi. Nitekim Kararname’nin 2. maddesinde, ekli I ve II sayılı cetvellerde yer almayan görevlere Cumhurbaşkanı yardımcısı, ilgili bakan veya atamaya yetkili amirler tarafından atama yapılacağı öngörülmüştü. Bu nedenle Kararname kapsamında atama usulü düzenlenen bütün kadro, pozisyon ve görevlerin üst kademe kamu yöneticiliği kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildi. Üst kademe kamu yöneticisi sayılmayan görevlilerin atama usullerinin Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmesi ise m. 128/2’deki kanunla düzenleme kuralı bakımından eleştirilmiştir.³⁴

Kararname’ye ekli II sayılı cetvelde yer alan görevlerin üst kademe kamu yöneticiliği kapsamında bulunup bulunmadığı öğretide tartışmalıydı. Bir görüş, m. 104/9’un yalnızca Cumhurbaşkanının doğrudan yapacağı atamaları kapsadığını ve teklif üzerine Cumhurbaşkanının onayıyla atanan II sayılı cetveldeki görevlilerin bu kapsamda sayılamayacağını savunmuştur.³⁵ Buna karşılık diğer görüşte, Cumhurbaşkanı onayının atama işlemini tamamlayan irade olması nedeniyle izlenen usulün bu görevlerin üst kademe kamu yöneticiliği niteliğini ortadan kaldırmadığı belirtilmiştir.³⁶ Kararname’nin adı, amaç ve kapsam hükmü ile maddelerinde kullanılan ifadeler arasındaki uyumsuzluklar da II sayılı cetvelin hukuki niteliğini belirsiz bırakmaktaydı.³⁷

³⁴ Söyler (n 20) 67-68; Cumhurbaşkanlığı kararnamesine bırakılan alanın üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esaslarla sınırlı olduğu; kamu personelinin statüsüne ilişkin diğer hususların m 128/2 uyarınca kanunla düzenlenmesi gerektiği yönünde ayrıca bkz Karşı (n 27) 187, 189-190; benzer yönde bkz Hüseyin Melih Çakır, ‘Türkiye’nin İdari Teşkilatı’ iç Turan Yıldırım (ed), *İdare Hukuku* (8 bs, On İki Levha 2020) 76-78.

³⁵ Karahanoğulları (n 21) 550.

³⁶ Söyler (n 20) 70-71.

³⁷ Söyler (n 20) 65-66, 69-72.

Kararname'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kapsamının sık aralıklarla değiştirilmesi de kapsam belirlemenin taşıdığı önemi göstermektedir. 10 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe giren 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, inceleme tarihi itibarıyla otuz bir ayrı Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle değiştirilmiş; bu değişikliklerin yirmi altısı doğrudan ekli cetvellere ilişkin olmuştur.³⁸ Kapsam bu yönüyle, yaklaşık sekiz yıllık sürede süreklilik gösteren bir belirleme olmaktan çok, sık aralıklarla yeniden çizilen bir sınır niteliği taşımaktadır.

Bu değişikliklerin inceleme tarihi itibarıyla sonuncusu olan 19 Şubat 2026 tarihli ve 194 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, düzenlemenin sistematüğini de önemli ölçüde değiştirmiştir. Öncelikle Kararname'nin adındaki “*Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair*” ibaresi, “*Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanmalarına İlişkin Usûl ve Esaslar ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûlleri Hakkında*” biçiminde değiştirilmiştir.³⁹ Bu değişiklik, tek başına teknik bir ifade düzeltmesi olarak görülebilirse de Kararname'nin kapsamının m. 104/9'da Cumhurbaşkanlığı kararnamesine bırakılan düzenleme alanını aştığı yönündeki eleştirilerle birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır.⁴⁰

Aynı değişiklikle yeniden yazılan amaç hükmünde, Kararname'nin amaçlarından biri “(I) sayılı cetvelde gösterilen üst kademe kamu yöneticilerinin” atanmalarına ilişkin usul ve esasları belirlemek olarak ifade edilmiştir.⁴¹ Ayrıca m. 2/3'te, atama usulü ve atamaya yetkili makamı m. 2 ile belirlenen II sayılı cetveldeki kadro, pozisyon ve görevler hakkında Kararname'nin diğer hükümlerinin uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır.⁴² Böylece Kararname, kendi sistematüğü içinde üst kademe kamu yöneticiliğine ilişkin hukuki rejimi I sayılı cetvelle ilişkilendirmiş; II sayılı cetveli ise yalnızca atama usulü ve atamaya yetkili makamı gösteren bir cetvel olarak konumlandırmıştır. Bu düzenleme sonucunda II sayılı cetveldeki görevler, Kararname'nin üst kademe kamu yöneticilerine özgü genel rejiminin dışında bırakılmıştır.

³⁸ Sayım, kararnamenin güncel metninin sonunda yer alan “3 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapan Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine İlişkin Tablo” esas alınarak yapılmıştır. Tabloda 4 sayılı kararnameden 194 sayılı kararnameye kadar otuz bir değiştiren kararname yer almakta olup bunlardan yalnızca 4, 17, 67, 108 ve 180 sayılı kararnameler cetvellerde değişiklik yapmamıştır.

³⁹ 194 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m 1, RG 19.02.2026/33173 (1 Mükerrer).

⁴⁰ Bu yöndeki eleştiri için bkz Nur Kaman, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve Kamu Personel Hukukuna Etkileri’ *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 88, 91.

⁴¹ 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m 1/1 (Değişik: RG 19.02.2026/33173 1 Mükerrer-CK-194/3).

⁴² 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m 2/3 (Ek: RG 06.03.2025/32833-CK-180/1; Değişik: RG 19.02.2026/33173 1 Mükerrer-CK-194/4).

Bununla birlikte II sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanlığı kararıyla atama yapılmaya devam edilmektedir.⁴³ Dolayısıyla I ve II sayılı cetveller arasındaki ayrımın Kararname içinde belirginleştirilmesi, kapsam sorununu anayasal düzeyde bütünüyle ortadan kaldırmamıştır.

Öncelikle üst kademe kamu yöneticilerinin I sayılı cetvelde gösterilen kadro ve görevlerle ilişkilendirilmesi, kavramın içeriğini belirleyecek maddi ölçütler ortaya koymamakta; anayasal statünün kapsamını Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ekli cetvelde yapılacak değişikliklere bağlamaktadır. Bu bakımdan I sayılı cetvel, hangi görevlerin üst kademe kamu yöneticiliği kapsamında bulunduğunu göstermekte, fakat bu görevlerin hangi ölçütlere dayanılarak kapsama alındığını açıklamamaktadır. Öte yandan II sayılı cetveldeki görevler üst kademe kamu yöneticilerine özgü genel rejimin dışında bırakıldığı hâlde bunlara yapılacak atamaların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmeye devam edilmesi, söz konusu düzenlemenin anayasal dayanağını tartışmalı hâle getirmektedir. Bu görevler m. 104/9 kapsamında değilse atanmalarına ilişkin hususların m. 128/2'deki kanunla düzenleme kuralına tabi olması gerekir. Sonuç olarak güncel düzenleme, kapsam belirleme sorununu çözmekten çok, I sayılı cetvel bakımından maddi ölçütlerin yokluğu, II sayılı cetvel bakımından ise düzenleme yetkisinin anayasal dayanağı sorununa dönüştürmüştür.

II. KAPSAMI BELİRLEME YETKİSİNE İLİŞKİN ÖĞRETİDEKİ YAKLAŞIMLAR

Üst kademe kamu yöneticilerinin kapsamına ilişkin belirsizlik, birbirinden ayrılması gereken iki soru doğurmaktadır. Bunlardan ilki, üst kademe kamu yöneticiliğini diğer kamu görevlerinden ayıran özelliklerin ve kavramın içeriğinin belirlenmesine ilişkindir. Önceki bölümde ele alındığı üzere bu sorunun yanıtlanmasında ağırlıklı olarak idare hukuku ile kamu yönetimi disiplinlerinin geliştirdiği hiyerarşik, işlevsel ve statü temelli ölçütlerden yararlanılmaktadır. Bununla birlikte anayasa hukuku bakımından sorun, kavramın hangi ölçütlerle tanımlanacağından ibaret değildir. Bu ölçütleri bağlayıcı hâle getirme ve hangi görevlerin üst kademe kamu yöneticiliği kapsamında bulunduğunu belirleme yetkisinin hangi organa ait olduğu da açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu nedenle aşağıda, kavramın maddi

⁴³ 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m 2/2 (Değişik: RG 19.02.2026/33173 1 Mükerrer-CK-194/4): “Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (I) ve (II) sayılı cetvellerde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanlığı kararıyla atama yapılır.”

içeriğinden çok, söz konusu içeriği belirleme yetkisinin yasama organı ile Cumhurbaşkanlığı arasındaki dağılımı üzerinde durulacaktır.

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin düzenleme alanına ilişkin anayasa hukuku tartışması, esas olarak Anayasa’da kararnameyle düzenleneceği belirtilen dört konunun⁴⁴ yürütmeye mahfuz bir alan oluşturup oluşturmadığı üzerinde yoğunlaşmakta olup bu tartışma, kapsamı belirleme yetkisinin hangi organa ait olduğu sorusunun genel anayasal çerçevesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte m. 104/9, üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesine bırakırken kamu görevlilerinin statüsüne ilişkin m. 128/2, üst kademe yöneticilerinin yetiştirilmesini kanuna bırakan m. 128/3 ve kamu hizmetine girme hakkını güvence altına alan m. 70 ve dekanların Yükseköğretim Kurulu tarafından seçilip atanmasını öngören m. 130 ile kesişmektedir. Bu nedenle hüküm, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin mahfuz alanını kabul eden ve reddeden yaklaşımlar bakımından dahi ayrıca değerlendirilmesi gereken kendine özgü bir düzenleme niteliği taşımaktadır.⁴⁵ Nitekim kapsamı belirleme yetkisine ilişkin görüşler de genel mahfuz alan tartışmasının m. 104/9’a uygulanmasından ibaret değildir. Öğretide bir görüş kapsamın kanunla belirlenmesi gerektiğini savunmakta; diğer bir görüş kanuni düzenleme bulunmadığı sürece Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle belirleme yapılabileceğini kabul etmektedir. Mahfuz alan tezi bakımından ise kapsamı belirlemenin atanmaya ilişkin usul ve esasların bir parçası olup olmadığı ayrıca açıklığa kavuşturulmalıdır. Aşağıda bu yaklaşımlar ayrı başlıklar altında ele alınacak, son olarak Cumhurbaşkanının kapsamı belirleme konusundaki takdir yetkisinin sınırlarına ilişkin görüşler incelenecektir.

A. Kanunla Belirleme Görüşü

Öğretideki ilk yaklaşıma göre üst kademe kamu yöneticilerinin kapsamını belirleme yetkisi yasama organına aittir. Bu görüşün ilk dayanağı m. 104/9’un lafzıdır. Anayasa,

⁴⁴ Anayasa m 104/9: “Üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esaslar Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.” Anayasa m 106/11: “Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.” Anayasa m 108/4: “Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görevleri ve diğer özlük işleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.” Anayasa m 118/6: “Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.”

⁴⁵ Anayasa’nın 130. maddesindeki hükmün üst kademe yöneticilerinin atanma usulü belirlenirken göz ardı edilemeyeceği yönünde bkz Ülgen (n 13) 22-23: “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile üst kademe yöneticilerin atanma usulünü belirleme konusundaki genel yetki, Anayasa’nın 130. maddesindeki özel hüküm dikkate alınmaksızın kullanılamaz.”; Tolga Şirin, “İşlemeyen Sistemlerin Fonksiyonel Olmayan Yanıtı”: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ (2018) 7(14) *Anayasa Hukuku Dergisi* 289, 320.

Cumhurbaşkanına üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevlerine son verme yetkisi tanımış; Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebilecek konuyu ise bunların “atanmalarına ilişkin usul ve esaslar” ile sınırlandırmıştır. Buna karşılık kanunlarda yer alan kadro ve görevleri üst kademe kamu yöneticiliği kapsamında belirleme yetkisi Cumhurbaşkanına açıkça verilmemiştir.⁴⁶ Atanacakların kimler olduğunu belirlemek, atamanın nasıl yapılacağını düzenlemekten mantıksal olarak önce gelen ve ondan ayrı bir yetkidir. Bu nedenle atama yetkisinin verilmiş olması, kapsamı belirleme yetkisinin de Cumhurbaşkanına tanındığı anlamına gelmemektedir.

Aynı sonuç, Anayasa’nın kamu görevlilerine ilişkin hükümlerinden hareketle de savunulmaktadır. Anayasa m. 128/2 uyarınca memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ile diğer özlük işleri kanunla düzenlenir. Üst kademe kamu yöneticileri de kamu görevlisi olduğuna göre, statülerine ilişkin düzenlemeler kural olarak kanun konusudur. Anayasa m. 104/9 ise bu genel kurala yalnızca atanmaya ilişkin usul ve esaslar bakımından istisna getirmektedir. Nitekim m. 128/2’de “nitelikler” ile “atamalar”ın ayrı ayrı sayılması, atanmaya ilişkin usul ve esasları belirleme yetkisinin atanacaklarda aranacak nitelikleri ve kamu görevlisi statüsünün diğer unsurlarını kendiliğinden kapsamadığını göstermektedir. Bu görüşe göre istisnai nitelikteki hükmün, kapsamı belirleme yetkisini de içerecek biçimde geniş yorumlanmaması gerekir.⁴⁷

Kapsam belirleme yetkisinin yasama organına ait olduğu görüşünün bir diğer anayasal dayanağı m. 128/3’te üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esaslarının kanunla özel olarak düzenleneceğinin öngörülmesidir. Bu görüşe göre söz konusu hüküm kimlerin bu statüde yetiştirileceğinin belirlenmesini de yasama organına bırakmaktadır.⁴⁸ Yetiştirme usul ve esaslarını belirleme yetkisinin, bu görevlere yapılacak atamalarda kullanılacak havuzun çerçevesini belirlemeyi de içerdiği savunulmaktadır. Dolayısıyla üst kademe yöneticiliği

⁴⁶ Karahanoğulları (n 21) 549; Kaman (n 40) 91; Erdal Şahin, *Yasallık İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Kararnameli Yasallık)* (Turhan Kitabevi 2021) 139.

⁴⁷ Kaman (n 40) 90-91; Şahin (n 46) 139; Karlı ise üst kademe kamu yöneticilerinin atanma usul ve esasları dışında kalan statü unsurlarının m 128/2 uyarınca kanunla düzenlenmesi gerektiğini belirtmekle birlikte, bu gereklilikten kapsamı belirleme yetkisinin yasama organına ait olduğu sonucunu çıkarmamaktadır. Nitekim yazar, hangi yönetici kadrolarının üst kademe yönetici olarak tanımlanabileceği konusunda Cumhurbaşkanının geniş bir takdir yetkisine sahip olduğunu kabul etmektedir; bkz Karlı (n 27) 190, 203.

⁴⁸ Şirin, “üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esaslarının düzenlenmesi” ibaresinin kavramı tanımlama yetkisini de içerdiğini; kanunun yetiştirme sürecine katılacak kişileri ve dolayısıyla atamalarda kullanılacak havuzu belirleyeceğini ifade etmektedir, Şirin (n 45) 317. Karahanoğulları ve Şahin’e göre de üst kademe yöneticisi statüsü m 128/3 uyarınca kanunla belirlenmeli, kişiler kanunun öngördüğü yöntemle yetiştirilmeli ve yetiştirilenler arasından yapılacak atamanın usulü Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmelidir. Karahanoğulları (n 21) 548-549; Şahin (n 46) 139, 158.

kavramının içeriğinin ve statünün kapsamının kanunla belirlenmesi; bu yöntemle yetiştirilen kişiler arasından yapılacak atamanın usul ve esaslarının ise Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmesi gerekir. Nitekim öğretide, dokuzuncu fıkranın tanıdığı yetkinin bu kadrolara atanacaklarda aranacak nitelikleri ve üst kademe yöneticisi statüsünü belirlemeyi kapsamadığı; yasama organının anılan yükümlülüğünü yerine getirmemiş olmasının da Cumhurbaşkanına bu kategoriye ve nitelikleri belirleme konusunda sınırsız bir yetki tanımayacağı belirtilmektedir.⁴⁹

Kapsamın belirlenmesinin atanacaklarda aranacak nitelikler ve kamu hizmetine giriş koşulları üzerindeki etkisi, konunun kamu hizmetine girme hakkı bakımından da ele alınmasına neden olmaktadır. Anayasa m. 70, her Türk vatandaşının kamu hizmetlerine girme hakkına sahip olduğunu ve hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka bir ayırım gözetilemeyeceğini öngörmektedir. Bu hakkın Anayasa'nın İkinci Kısmı'nın Dördüncü Bölümü'nde yer alması nedeniyle, m. 104/17 uyarınca Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemeyeceği belirtilmektedir.⁵⁰

Kanunla belirleme görüşünü destekleyen bir diğer dayanak, m. 7'de güvence altına alınan yasama yetkisinin devredilmezliği ve genelliği ilkeleridir. Bu görüşe göre, Anayasa'da belirli bir konunun Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceğinin belirtilmesi, yasama yetkisinin genelliğini kendiliğinden ortadan kaldırmamaktadır. Bu hükümlerin doğrudan sonucu, belirtilen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılabilmesi olup yasama yetkisinin dışlandığı yönünde ek bir sonuca ulaşılabilmesi için açık bir anayasal dayanağa ihtiyaç vardır.⁵¹ Esaslılık teorisi de kanunla düzenleme görüşüne ayrı bir dayanak oluşturmaktadır. Buna göre yürütmeye düzenleme yetkisi tanınması mümkün olmakla birlikte, anayasal önem taşıyan esaslı noktaların yasama organı tarafından belirlenmesi gerekir. Esaslılık teorisi gereğince üst kademe kamu yöneticisi kavramının içeriğini belirlemek ve bu statüye yapılacak atamalarda kullanılacak havuzun çerçevesini çizmek gibi esaslı unsurlar yasama organının yetki alanında kalmakta; kanun ile Cumhurbaşkanlığı kararnamesi arasındaki ayırım, esaslı noktaların belirlenmesi ile ayrıntıların düzenlenmesi ayırımına karşılık gelmektedir.⁵²

⁴⁹ Şahin (n 46) 161-162.

⁵⁰ Şirin (n 45) 317-320; Kaman (n 40) 93; İriş (n 16) 94-95.

⁵¹ M Ayhan Tekinsoy, 'Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Yürütmenin Mahfuz Düzenleme Yetkisi Açısından Değerlendirilmesi' iç Oktay Uygun ve Egemen Esen (ed), *Cumhurbaşkanının İşlemleri: Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi* (On İki Levha 2020) 389, 411.

⁵² Şirin (n 45) 317-320. Yazarın Alman doktrindeki esaslılık teorisine (Wesentlichkeitstheorie) dayanan kural – istisna değerlendirmesi için bkz Şirin (n 45) 313-315. Can ise Alman doktrindeki bu teorisinin Alman anayasa hukukunda yasamanın genelliği ilkesi, yasama ve yürütme ilişkilerinin dizaynındaki derin farklılıklar

Kapsamın kanunla belirlenmesi gerektiği görüşünün diğer dayanağı hukuk devleti ve erkler ayrılığı ilkeleridir. Kapsamın yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının takdiriyle belirlenmesi hâlinde, aynı makam hem düzenleme alanına girecek görevleri belirlemekte hem bu görevlere ilişkin kuralları koymakta hem de birel atama işlemlerini gerçekleştirmektedir. Kural koyma ve uygulama yetkilerinin bu biçimde birleşmesi, üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasında denge ve denetim mekanizmalarını zayıflatmaktadır.⁵³ Öğretide ayrıca, kapsamın Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle belirlenmesinin her Cumhurbaşkanının farklı görevleri üst kademe yöneticiliği kapsamına alabilmesine imkân vereceği belirtilmektedir.⁵⁴

Bu yaklaşımda m. 104/9, m. 128/2 ve m. 128/3, kapsamı belirleme yetkisinin yasama organına ait olduğu sonucunun doğrudan anayasal dayanaklarını oluşturmaktadır. Anayasa m. 70 ve m. 104/17 kapsam belirlemesinin kamu hizmetine girme hakkına etkisi bakımından; yasama yetkisinin devredilmezliği, hukuk devleti ve erkler ayrılığı ilkeleri ise statünün esaslı unsurlarının yasama organınca belirlenmesi ve yetki yoğunlaşmasının önlenmesi bakımından bu sonucu desteklemektedir.

B. Ardışık Yetki Görüşü

İkinci yaklaşımın çıkış noktası da kapsamı belirleme yetkisinin Cumhurbaşkanına açıkça tanınmamış olmasıdır. Bu görüşe göre kapsamı belirleme yetkisi, yasama yetkisinin genelliği ilkesi uyarınca yasama organındadır. Bununla birlikte yasama organı bir kanunla tanımlama yapmadığı sürece Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin kabul edilebilecek bu konuyu Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleyebilir. Aynı konuda daha sonra kanun çıkarılması hâlinde ise m. 104/17 gereğince Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hâle gelmektedir.⁵⁵

nedeniyle işlevsel olmayabileceğini belirtmektedir. Osman Can, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi Anayasa Mahkemesi Yaklaşımı’ (2020) 37(1) *Anayasa Yargısı* 133, 150.

⁵³ İriş (n 16) 65-66; Ölmez (n 8) 970.

⁵⁴ Kaman (n 40) 91; Sobacı ve Köseoğlu (n 8) 44.

⁵⁵ Ülgen (n 13) 22-23 dn 30: “Yeni düzende üst kademe yöneticilerinin kimler olduğunu belirleme yetkisi yasama organındadır. Zira, bu yetki açıkça Cumhurbaşkanına tanınmamıştır. Yasama organı bir kanunla tanımlama yapmadığı takdirde, Cumhurbaşkanı yürütme yetkisine ilişkin kabul edilebilecek bu hususu genel olan Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleyebilir. Ancak, daha sonra kanun yapıldığında bu düzenleme hükümsüz kalır.” Aynı yönde Taylan Barın, *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi* (On İki Levha 2020) 143-144. Üst kademe kamu yöneticilerinin kapsamının belirlenmesi sorununu doğrudan ele almamakla birlikte, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanuni düzenleme bulunmaması şartıyla anayasal konu sınırları içinde ilk elden düzenleme yapabileceğini ve yasama organının sonradan aynı konuda kanun çıkarması hâlinde kararnamenin hükümsüz kalacağını kabul eden Ardiçoğlu’nun yaklaşımından da aynı normatif sonuca ulaşılabilir; bkz Artuk Ardiçoğlu, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ (2017) 75(3) *Ankara Barosu Dergisi* 19, 49-50.

Bu yaklaşımın eş zamanlı ve eş düzeyde bir yetki paylaşımı olarak nitelendirilmesi isabetli değildir. Konu her iki norm türüyle düzenlenebilmekle birlikte, yasama ve yürütmenin düzenlemeleri aynı hukuki sonucu doğurmamakta; kanunun önceliğine dayanan ardışık bir düzenleme ilişkisi kurulmaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi doğrudan Anayasa'dan kaynaklanan asli bir düzenleme yetkisine dayanmakla birlikte, yasama organı aynı konuda kanun çıkarıncaya kadar uygulanabilmektedir. Bu yönüyle ikinci yaklaşım, kapsamın kanunla belirlenebilmesini ve kanuni belirlemenin önceliğini kabul etmesi bakımından ilk görüşe yaklaşmakta; kanuni düzenleme bulunmadığı sürece kapsamın Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle de doldurulabileceğini kabul etmesi bakımından ondan ayrılmaktadır.

C. Mahfuz Düzenleme Alanı Görüşü

Üçüncü yaklaşım, Anayasa'nın belirli konuların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceğini öngören dört hükmünün yürütme lehine mahfuz bir düzenleme alanı yarattığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre söz konusu konuların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceğinin açıkça belirtilmesi, aynı konuların kanunla düzenlenemeyeceği anlamına gelmekte; anılan dört hüküm yasama yetkisinin genelliği ilkesinin anayasal istisnalarını oluşturmaktadır.⁵⁶ Yine bu görüşe göre anayasa koyucu, söz konusu konularda kanunla düzenleme yapılabilmesini amaçlamış olsaydı, kamu tüzel kişiliğine ilişkin hükümde olduğu gibi “kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle” ibaresine yer verebilirdi.⁵⁷

Mahfuz alanın bulunmadığını savunan görüşler ise bu sonuca farklı gerekçelerle karşı çıkmaktadır. İlk olarak, anılan hükümlerde münhasırlığı gösterecek “ancak” veya “sadece Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle” biçiminde bir ifadeye yer verilmediği belirtilmektedir. Ayrıca 1982 Anayasası'nın hiçbir maddesinde yasama yetkisinin kapsamını sayma yoluyla belirlemediği, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma yetkisine ilişkin bir sınırlamada bulunmadığı ve yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesinin m. 7'de açıkça güvence altına

⁵⁶ Abdurrahman Eren, ‘Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin İhtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 1, 14-15; Volkan Aslan, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Kanunlara Uygunluğunun Denetimi ve Çeşitli Hususların Kararname ile Düzenleneceğinin Kanunlarda Belirtilmesi Üzerine’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 139, 143-144; Yavuz Atar, ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 241, 257; Ömer Faruk Erol, ‘Cumhurbaşkanlığı Düzenlemelerinin Yargısal Denetimi’ *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 65, 77 ve 80.

⁵⁷ Kanadoğlu ve Duygun (n 3) 462.

alındığı vurgulanmaktadır.⁵⁸ Ayrıca Anayasa’da Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin kanuna ayrılmış alana müdahalesinin sonuçları düzenlenmiş, buna karşılık kanunun Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ait olduğu ileri sürülen alana girmesi hâli için herhangi bir hukuki mekanizma öngörülmemiştir. Bu asimetri, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri bakımından yasama organına kapalı mahfuz bir düzenleme alanı bulunmadığı görüşünü desteklemektedir.⁵⁹

Ne var ki mahfuz alan tartışmasının hangi yönde çözüleceği, bu çalışma bakımından tek başına yeterli bir cevap oluşturmamaktadır. Anayasa m. 104/9’un Cumhurbaşkanlığı kararnamesine mahfuz bir alan tanıdığı kabul edilse dahi, bu alanın yalnızca atanmaya ilişkin usul ve esasları mı kapsadığı, yoksa üst kademe kamu yöneticilerinin kapsamını belirleme yetkisini de mi içerdiği ayrıca açıklığa kavuşturulmalıdır. Anayasa m. 104/9’un Cumhurbaşkanına mahfuz bir düzenleme alanı tanıdığını kabul eden bir görüşe göre, üst kademe kamu yöneticilerinin kimlerden oluştuğunu belirleyen kanuni düzenlemeler Anayasa’ya aykırıdır.⁶⁰ Mahfuz alan görüşünün kimi temsilcileri ise yürütmenin asli düzenleme yetkisinin istisnai nitelikte olduğunu, bu nedenle dar yorumlanması ve yalnızca Anayasa’da açıkça sayılan konuları kapsamaması gerektiğini belirtmektedir.⁶¹ Bu durumda münhasırlık, m. 104/9’da gösterilen konu, yani atanmaya ilişkin usul ve esaslarla sınırlı kalacaktır. Kapsamı belirleme yetkisinin atanmaya ilişkin usul ve esasların içinde yer aldığı ayrıca ortaya konulmadıkça mahfuz alan tezi, bu yetkinin Cumhurbaşkanına ait olduğu sonucunu tek başına doğurmayacaktır.

D. Cumhurbaşkanının Takdir Yetkisinin Sınırları

Kapsamı belirleme yetkisinin aidiyeti konusunda farklılaşan görüşlerin önemli bir bölümü, Cumhurbaşkanının bu konuda sınırsız bir takdir yetkisine sahip olmadığı noktasında örtüşmektedir. Anayasa’da üst kademe kamu yöneticilerinin tespitinde esas alınacak açık ölçütlere yer verilmediğinden, Cumhurbaşkanının bu konuda takdir yetkisine sahip olduğu

⁵⁸ Ardıçoğlu (n 55) 37-38; Tekinsoy (n 51) 410; Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Hukuku* (17 bs, Beta 2018) 438; Can (n 52) 155-156; Boyar (n 12) 22-23.

⁵⁹ Tekinsoy (n 51) 411.

⁶⁰ Hasan Tunç, *Türk Anayasa Hukuku (Ders Kitabı)* (Gazi Kitabevi 2018) 217.

⁶¹ Mahfuz alanın dar yorumlanması ve yalnızca dört maddede tek tek sayılan konuları kapsamaması gerektiği yönünde bkz Ülgen (n 13) 23: “Anayasal sistemimizde yasamanın düzenleme yetkisi asıl, yürütmenin asli düzenleme yetkisi ise istisnadır. Dolayısıyla, yürütmenin asli düzenleme yetkisinin dar yorumlanması gerekir.” Aynı yönde Ömer Faruk Erol (n 56) 77 ve 80. Nitekim Ülgen, mahfuz yetkiyi kabul etmekle birlikte üst kademe yöneticilerinin kimler olduğunu belirleme yetkisini bu alanın dışında tutmakta; kavramın kapsamı ile atanma usul ve esaslarını birbirinden ayırarak üst kademe yöneticinin kamu hizmetine girişi ve yetiştirilmesinin kanunla, atanmasına ilişkin usul ve esasların ise Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceğini belirtmektedir. Bkz Ülgen (n 13) 22 dn 29 ve 22-23 dn 30; benzer yönde bkz Barın (n 55) 143-144.

kabul edilse dahi bu yetki yalnızca gerçekten üst kademe yönetici niteliği taşıyan görevler bakımından kullanılabilir.⁶²

Takdirin sınırı öncelikle kavramın nesnel içeriğinden kaynaklanmaktadır. Anayasa m. 128/3 uyarınca çıkarılacak bir kanun, kapsamın belirlenmesinde yol gösterici olabileceksen 3149 sayılı Kanun'un iptal edilmiş ve yerine yeni bir düzenleme yapılmamış olması nedeniyle böyle bir kanuni çerçeve bulunmamaktadır. Bununla birlikte bir kanuni tanım yapılmış olsaydı dahi kavram, Anayasa Mahkemesinin 1985 tarihli kararında belirttiği üzere belirli ölçüde takdire elverişli kalacaktı.⁶³ Kararname'nin ekli cetvellerine ilişkin erken tarihli değerlendirmelerde de başkan yardımcısı, müşavir, kontrolör ve yönetim kurulu üyesi gibi yönetici niteliği taşımadığı ileri sürülen bazı görevlerin kapsama alındığına dikkat çekilmiştir.⁶⁴

Takdirin sınırını yalnızca kavramın içeriğinde değil, Anayasa'nın diğer hükümlerinde arayan bir yaklaşım da bulunmaktadır. Buna göre yalnızca üst kademe kamu yöneticilerinin atanma usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebilir; bu kapsamda bulunmayan kamu görevlilerinin atanmasına ilişkin düzenlemeler ise m. 128/2'deki kanunla düzenleme kuralına tabidir. Kararname'ye ekli cetvellerde yer verilen bazı kamu görevlileri üst kademe kamu yöneticisi niteliği taşımıyorsa, bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmesi mümkün değildir.⁶⁵ Bu tespit, kapsam belirlemesinin yalnızca bir sınıflandırma tercihi olmadığını; kapsam dışında kalan görevler bakımından doğrudan konu yönünden yetki sorunu doğurduğunu göstermektedir.

Öğretideki yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, kapsamı belirleme yetkisinin normatif kaynağı konusunda görüş birliği bulunmadığı görülmektedir. Buna karşılık görüşlerin önemli bir bölümü, kapsamı belirleme yetkisi Cumhurbaşkanına tanınsa dahi bu yetkinin sınırsız olmadığı; kavramın anayasal içeriği ve Anayasa'nın diğer hükümleriyle bağlı bulunduğu noktasında örtüşmektedir. Dolayısıyla yaklaşımlar arasındaki temel ayrım, takdir yetkisinin sınırlı olup olmamasından çok, bu sınırların hangi organ tarafından ve hangi norm türüyle belirleneceğine ilişkindir. Takdir yetkisini sınırlayan nesnel ölçütlerin içeriği ise öğretiden çok Anayasa Mahkemesi içtihadında somutlaşmış olup söz konusu ölçütler çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınacaktır.

⁶² Çakır (n 34) 76.

⁶³ Çakır (n 34) 76 ve dn 116.

⁶⁴ Çakır (n 34) 76.

⁶⁵ Çağlayan (n 16) 33.

III. ANAYASA MAHKEMESİ İÇTİHADININ GELİŞİMİ

A. Maddi Ölçütlerin İctihatla Geliştirilmesi

Kavrama ilişkin ilk karar, 3149 sayılı Kanun'un denetimine ilişkindir. Mahkemenin önündeki sorun, üst kademe yöneticilerinin kanunda, tanımlanmak yerine unvanları itibarıyla sayılmasının ve listenin Bakanlar Kurulu kararıyla genişletilebilmesinin Anayasa'ya uygun olup olmadığıdır. Mahkeme, kanun koyucunun sayma yöntemini tercih etmesini kavramın tanımlanmasındaki güçlüklerle açıklamış ve ilgili hükmü Anayasa'ya aykırı bulmamıştır. Yürütme organı tarafından yapılacak eklemelerin ise kanunda sayılan yöneticilerin düzeyiyle sınırlı olduğunu kabul etmiştir.⁶⁶ Kararın bugünkü tartışma bakımından önemi, kapsamın esas olarak kanunla belirlenmiş, yürütmeye ise kanunun çizdiği düzey içinde kullanılabilecek sınırlı bir tamamlama yetkisi tanınmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Kavramın içeriğini belirleyen ölçütler ise 2023 tarihli kararda geliştirilmiştir. Mahkemeye göre üst kademe kamu yöneticileri, *“belirli bir kamu hizmetini yürüten kamu kuruluşunun hiyerarşik bakımdan üst düzeylerinde görev alan ve aynı zamanda o hizmet alanıyla ilgili kamu politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında etkin bir otoriteye, yetki ve sorumluluğa sahip olan kişileri”* ifade etmektedir.⁶⁷ Bu tanım, idari teşkilattaki hiyerarşik konum ile kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasındaki etkinlik olmak üzere iki ölçütün birlikte bulunmasını gerektirmektedir.

Mahkemenin benimsediği ölçütler bütünüyle yeni değildir. Hiyerarşik konum ile kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasındaki etki, öğretide uzun süredir üst kademe kamu yöneticiliğinin ayırt edici unsurları arasında gösterilmektedir.⁶⁸ Mahkemenin katkısı, öğretideki hiyerarşik ve işlevsel yaklaşımlarla büyük ölçüde örtüşen bu unsurları anayasal kavramın yorumunda kullanılacak yargısal denetim ölçütlerine dönüştürmesidir. Bununla birlikte söz konusu ölçütler, kapsamı önceden belirleyen genel kurallar niteliğinde olmayıp dava konusu edilen görevlerin üst kademe kamu yöneticiliği kapsamında bulunup bulunmadığının denetiminde kullanılmaktadır.

Mahkeme aynı kararda kavramın olumsuz sınırlarını da belirlemiştir. Buna göre *“kurum içinde klasik anlamda belirli bir sevk ve idare, başka bir deyişle yönetim yetkisine sahip*

⁶⁶ AYM, 3/8, 18.06.1985, 3149 sayılı Kanun'un 2. maddesinin birinci fıkrası yönünden yapılan inceleme.

⁶⁷ AYM, 111/63, 05.04.2023, § 81. Ölçüt sonraki kararlarda aynen tekrarlanmıştır: AYM, 38/25, 01.02.2024, § 125.

⁶⁸ Öğretide önerilen hiyerarşik ve işlevsel ölçütler için yukarıda bkz Bölüm I/B.

*olmakla birlikte kurumun görev ve yetkileri çerçevesindeki politikaların belirlenmesi sürecine katılmayan, yönetim yetkisi bu politikaları uygulamakla sınırlı olan yöneticilerin ya da kurumun hizmet alanıyla ilgili kamu politikalarının tayininde sadece istişari nitelikte rol üstlenen” kişiler üst kademe kamu yöneticisi sayılamaz.*⁶⁹ Bu dışlama ölçütü, hiyerarşik konumun veya yönetici unvanına sahip olmanın tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Anayasa Mahkemesinin bu tespiti, Kararname’ye ekli cetvellerde yönetici niteliği taşımayan görevlerin de bulunduğu yönünde öğretide daha önce dile getirilen eleştirilerle örtüşmektedir.⁷⁰

Anayasa Mahkemesi, sonraki kararında cetvelde yer alan somut görevleri daha önce belirlediği bu ölçütler çerçevesinde değerlendirmiştir. Mahkeme; vali yardımcısı, hudut mülki idare amiri ve kaymakam kadrolarının üst kademe kamu yöneticisi sayılamayacağına, dolayısıyla bu görevlere atanma şartlarının Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemeyeceğine hükmetmiştir.⁷¹ Aynı kararda, kapsama ilişkin belirlenimin atanma şartları üzerinde doğrudan sonuç doğurduğu da tespit edilmiştir. Bir unvanın cetvele eklenmesi yalnızca atama usulünü ve atamaya yetkili makamı belirlememekte, aynı zamanda o göreve atanacak kişiler bakımından kararnamede öngörülen esasların uygulanması sonucunu doğurmaktadır.⁷²

Anayasa Mahkemesinin içtihadı, kavramın maddi içeriğini önemli ölçüde belirginleştirmiştir. Mahkeme, hiyerarşik ve işlevsel ölçütleri birlikte kullanarak Cumhurbaşkanının kapsamı belirleme konusundaki takdir yetkisini sınırlamış ve belirli görevlerin kapsam dışında kaldığı sonucuna ulaşmıştır.

B. Hukuki Belirlilik Denetiminin İşleyişi

Anayasa Mahkemesi, üst kademe kamu yöneticilerine ilişkin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümlerini ağırlıklı olarak hukuki belirlilik ilkesi üzerinden denetlemektedir. Bu tercih, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin denetimine ilişkin genel yaklaşımla uyumludur. Nitekim dönemin Mahkeme Başkanı, kararnamelerin denetiminde hukuk devleti ilkesine ölçü norm olarak sıklıkla başvurulduğunu belirtmekte ve bu ilkenin hukuki belirlilik ile hukuki

⁶⁹ AYM, 111/63, 05.04.2023, § 82.

⁷⁰ Çakır (n 34) 76; Karşlı (n 27) 203. Çakır, başkan yardımcısı, müşavir, kontrolör ve yönetim kurulu üyesi gibi yönetici niteliği taşımadığını değerlendirdiği görevlerin; Karşlı ise müfettiş ve hazine kontrolörü gibi denetim elemanlarının cetvellerde yer almasını eleştirmektedir.

⁷¹ AYM, 38/25, 01.02.2024, §§ 128-133.

⁷² AYM, 38/25, 01.02.2024, § 121.

güvenliği içerdiğini vurgulamaktadır.⁷³ Kapsama ilişkin kuralların denetimi de esas olarak bu ölçüt üzerinden yürütülmüştür. Ne var ki birbirini izleyen iptal kararları, benzer düzenlemelerin farklı biçimlerde yeniden yürürlüğe konmasını önleyememiştir.

Sürecin ilk aşamasını 2018/120 Esas Sayılı karar oluşturmaktadır. Mahkeme, 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne ekli II sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlerin bir bölümünün üst kademe kamu yöneticilerine ilişkin olduğunu, bir bölümünün ise bu niteliği taşımadığını tespit etmiştir. Bu durumda cetvelin ve cetvele uygulanacak hükümlerin üst kademe kamu yöneticisi olmayan kamu görevlilerini de kapsayıp kapsamadığı belirlenmemektedir. Kural bu gerekçeyle Anayasa'nın 2. maddesine aykırı bulunarak iptal edilmiştir.⁷⁴ Mahkeme ayrıca üst kademe kamu yöneticilerinin kimler olduğunun açık ve net biçimde belirlenmesini, diğer kamu görevlilerine tanınan anayasal güvencelerin zedelenip zedelenmediğinin denetlenebilmesi bakımından gerekli görmüştür.⁷⁵

İkinci aşama, iptal kararının ardından yapılan düzenlemeye ilişkindir. Cetvelin içeriğinde iptal gerekçesini karşılayacak bir değişiklik yapılmamış; Mahkeme 2025 tarihli kararında, önceki kararında değinilen hususlar bakımından farklı bir sonuca ulaşılmasını sağlayacak yeni bir düzenleme bulunmadığını tespit etmiştir. Müfettişler, hazine kontrolörleri, Sayıştay savcıları ve daimî temsilci yardımcılar gibi üst kademe kamu yöneticisi niteliği taşımayan kadro, pozisyon ve görevlere cetvelde yer vermeye devam edilmesi nedeniyle kural aynı gerekçeyle iptal edilmiştir.⁷⁶ Kararda ayrıca üst kademe kamu yöneticilerinin kimler olduğunun kararnamede açıkça düzenlenmediği ve farklı cetvellere yapılan göndermeler nedeniyle kapsamın belirsiz bırakıldığı vurgulanmıştır.

Üçüncü aşamada, önceki kararlar kapsam dışında bırakılan vali yardımcısı ve kaymakam kadroları cetveldən çıkarılmış; ancak doğrudan madde metnine yazılarak düzenlemeye yeniden dâhil edilmiştir. Mahkeme 2025/13 Esas Sayılı kararında bu kadrolara Cumhurbaşkanı kararıyla atama yapılmasını Anayasa'ya aykırı bulmamış; buna karşılık cetvellerde yer alan görevlere yapılan göndermeleri hukuki belirlilik sağlamadığı gerekçesi iptal etmiştir.⁷⁷ Karar,

⁷³ Zühtü Arslan, 'Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Denetimi Yoluyla Hukukun Üstünlüğü İlkesinin Korunması: Türkiye Örneği' (Kosova Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 14 Yıldönümü Uluslararası Konferansı, 23 Ekim 2023) <https://anayasa.gov.tr/tr/baskan/eski-baskanlarin-konusmalari/zuhtu-arslan/konusmalar/cumhurbaskanligi-kararnamelerinin-anayasal-denetimi-yoluyla-hukukun-ustunlugu-ilkesinin-korunmasi-turkiye-orneği> Erişim Tarihi 1 Ağustos 2026.

⁷⁴ AYM, 120/171, 11.10.2023, §§ 38-42.

⁷⁵ AYM, 120/171, 11.10.2023, § 41.

⁷⁶ AYM, 171/118, 03.06.2025, §§ 31-39, özellikle §§ 36-38.

⁷⁷ AYM, 113/40, 12.02.2026, §§ 27-29, 31-40 ve 47-49.

kapsamı belirleme yetkisi ve hukuki belirlilik bakımından çoğunluk ile karşıoy arasındaki yaklaşım farkını daha görünür hâle getirmiştir.

Çoğunluk ile karşıoy arasındaki ayrım üç noktada belirginleşmektedir. Kapsamı belirleme yetkisi bakımından çoğunluk, üst kademe kamu yöneticisi kavramını Kararname'nin nitelendirmesinden bağımsız, özerk bir anayasal kavram olarak kabul etmekte; bu kapsamdaki belirlemenin Mahkemece ortaya konulan nesnel ölçütlere uygunluğunu nihai olarak denetleme yetkisinin kendisine ait olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Karşıoy ise m. 104/9 ile Cumhurbaşkanına tanınan geniş takdir yetkisinin, hangi kamu görevlilerinin üst kademe yönetici sayılacağını belirleme yetkisini de kapsadığını savunmaktadır.⁷⁹ Hukuki belirlilik bakımından çoğunluk, kapsamın açık biçimde ortaya konulmamasını Anayasa'nın 2. maddesine aykırı bulmaktadır.⁸⁰ Buna karşılık karşıoyda, Cumhurbaşkanının (I) ve (II) sayılı cetvellerde yer verdiği kadroları üst kademe yönetici kadroları olarak kabul ettiği, bu nedenle düzenlemenin “içerik yönünden de belirli ve öngörülebilir” olduğu savunulmaktadır.⁸¹ Düzenleme alanının sınırları bakımından ise çoğunluk, m. 128'deki kanun güvencesinin kapsam dışında kalan kamu görevlileri yönünden devam ettiğini belirtmektedir.⁸² Karşıoy bu konuda, söz konusu Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin “*yasak alanda düzenleme içermediği ve münhasıran kanunla düzenlenmesi gereken bir konu olmadığı*” görüşündedir.⁸³

İptal kararlarını izleyen son düzenleme, 194 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle yapılmıştır. Kararname'nin adı ve amaç maddesi değiştirilmiş, II sayılı cetvel bütünüyle yenilenmiş ve bu cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevler hakkında kararnamenin diğer hükümlerinin uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte vali yardımcılar ile kaymakamlar II sayılı cetvelde yeniden yer almıştır.⁸⁴

Bu düzenleme, hukuki belirlilik denetiminde ortaya konulan sakıncalara biçimsel düzeyde verilmiş bir karşılık olarak değerlendirilebilir. İki cetvelin hukuki işlevleri birbirinden ayrılmış ve I sayılı cetvelde bulunanların üst kademe kamu yöneticileri olduğu açıkça belirtilmiştir. Böylece hangi görevlerin Kararname'nin üst kademe kamu yöneticilerine özgü

⁷⁸ AYM, 113/40, 12.02.2026, §§ 16-19, 21.

⁷⁹ AYM, 113/40, 12.02.2026, bkz Muhterem İnce ve Ömer Çınar'ın karşıoyu.

⁸⁰ AYM, 113/40, 12.02.2026, §§ 27-29 ve 47-49.

⁸¹ AYM, 113/40, 12.02.2026, bkz Muhterem İnce ve Ömer Çınar'ın karşıoyu.

⁸² AYM, 113/40, 12.02.2026, § 21.

⁸³ AYM, 113/40, 12.02.2026, bkz Muhterem İnce ve Ömer Çınar'ın karşıoyu.

⁸⁴ 194 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m 1, 3, 4 ve 8, RG 19.02.2026/33173 (1 Mükerrer). Kararname, Anayasa Mahkemesinin 12.02.2026 tarihli kararının ardından yayımlanmıştır.

rejimine tabi olduğunun belirlenememesi sorunu giderilmeye çalışılmıştır. Buna karşılık vali yardımcıları ile kaymakamların II sayılı cetvele alınması ve bu görevlere Cumhurbaşkanı kararıyla atama yapılmasının sürdürülmesi nedeniyle maddi sonuç değişmemiştir. Düzenlemenin II sayılı cetvel bakımından doğurduğu anayasal dayanak sorunu yukarıda ele alınmıştır.⁸⁵ Sorun bu yönüyle ortadan kalkmamakta, kapsam tartışmasından konu yönünden yetki tartışmasına taşınmaktadır.

C. İçtihadın Yetki Dağılımı Sorununa Katkısı

Anayasa Mahkemesi, üst kademe kamu yöneticilerinin kapsamını belirleme yetkisinin hangi organa ait olduğunu doğrudan tartışmamıştır. Mevcut düzenlemede kapsamın Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ekli cetvellerle belirlenmesini veri kabul ederek bu belirlemeleri kavramın içeriğine ilişkin geliştirdiği ölçütler üzerinden denetlemektedir.⁸⁶ Böylece kapsam yürütme tarafından belirlenirken yasama organı sürecin dışında kalmakta; Mahkeme ise kapsamın önceden ve genel olarak hangi norm türüyle belirlenmesi gerektiğini değerlendirmemektedir.

Bu sessizlik, kapsamı belirleme yetkisinin anayasal aidiyeti hakkında Mahkeme içtihadından hiçbir sonuca ulaşamayacağı anlamına gelmemektedir. Mahkemenin m. 104/9'da düzenlenen alanın yasama organına açık olup olmadığına ve bu hükmün Anayasa'nın kanunla düzenleme öngören diğer hükümleriyle ilişkisine dair tespitleri, kapsam sorununa doğrudan cevap vermese de bu sorunun değerlendirilmesinde kullanılabilecek bazı dayanaklar sunmaktadır.

Mahkemenin bu bakımdan kullanılabilecek ilk tespiti, m. 104/9'da düzenlenen alanın yasama organına kapalı olmadığıdır. Üst kademe kamu yöneticileri hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenen hususlarda diğer mevzuatın aykırı hükümlerinin uygulanmayacağını öngören kuralın denetiminde Mahkeme, yasama yetkisinin genelliği ilkesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisinin üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esaslar hakkında kanun çıkarabileceğini belirtmiştir.⁸⁷ Bu nedenle m. 104/9,

⁸⁵ Aynı yönde bkz Çağlayan (n 16) 33.

⁸⁶ AYM, 111/63, 05.04.2023, § 83; aynı yönde AYM, 120/171, 11.10.2023, § 37. Mahkeme, bir kuralın üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin olup olmadığını, düzenlemede yapılan nitelmeden bağımsız olarak her bir kural özelinde ele alma ve nihai olarak denetleme görevinin kendisine ait olduğunu belirtmektedir.

⁸⁷ AYM, 120/171, 11.10.2023, § 87.

anılan konuyu Cumhurbaşkanlığı kararnamesine özgüleyerek yasama organının düzenleme yetkisini ortadan kaldırmamaktadır.

Bu tespit, kapsamı belirleme yetkisinin yasama organına ait olduğu sonucunu tek başına doğurmaz. Mahkemenin incelediği sorun, üst kademe kamu yöneticilerinin kapsamının hangi norm türüyle belirleneceği değil, atanmalarına ilişkin usul ve esasların kanunla da düzenlenip düzenlenemeyeceğidir. Bununla birlikte karar, kapsamı belirleme yetkisinin Cumhurbaşkanına münhasır olduğu yönündeki bir sonuca da dayanak oluşturulamayacağını göstermektedir. Anayasa m. 104/9’da açıkça Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği belirtilen konular dahi yasama organına kapalı olmadığına göre, hükümde açıkça anılmayan kapsamı belirleme yetkisinin kendiliğinden yürütmeye mahfuz olduğu söylenemez.

Mahkemenin m. 104/17’nin dördüncü cümlesine ilişkin yaklaşımı da bu sonucu desteklemektedir. Anayasa’nın yürütme organına asli düzenleme yetkisi verdiği konularda çıkarılan kararnameler de, kanunda açıkça düzenlenen bir konuyu düzenledikleri gerekçesiyle iptal edilmektedir.⁸⁸ Nitekim Mahkeme, fıkranın ilk dört cümlesini izleyen cümleler uyarınca kararname ile kanunlarda farklı hükümler bulunması hâlinde kanun hükümlerinin uygulanacağını, Meclisin aynı konuda kanun çıkarması durumunda ise kararnamenin hükümsüz hâle geleceğini de vurgulamıştır.⁸⁹ Dolayısıyla yasama organının düzenleme yapması, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenen alan bakımından dışlanmış değildir. Ne var ki kanunun önceliğine dayanan bu sınırın fiilen işleyebilmesi, karşılaştırmaya esas alınabilecek bir kanun hükmünün bulunmasına bağlıdır. Yasama organının düzenleme yapmadığı durumda sınır hukuken varlığını korumakla birlikte somut olarak işletilememektedir.⁹⁰

Anayasa m. 104/9’un kanunla düzenleme öngören diğer anayasal hükümlerle ilişkisi ise daha farklı bir görünüm sergilemektedir. Mahkeme, m. 104/17’nin üçüncü cümlesinde yer alan münhasıran kanunla düzenlemesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile

⁸⁸ Anayasa’nın 104. maddesinin on yedinci fıkrasının dördüncü cümlesindeki sınırlamanın, Anayasa’nın Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmesini öngördüğü alanlarda uygulanmasına ilişkin olarak bkz. AYM, 38/25, 01.02.2024, §§ 32-41; AYM, 120/171, 11.10.2023, §§ 14-23. Ayırımın değerlendirmesi için bkz. Gonca Erol, ‘Olağan Dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu Bakımından Sınırlarının Gri Alanları’ (2025) 15(1) *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 59, 98.

⁸⁹ AYM, 120/171, 11.10.2023, § 88.

⁹⁰ Nitekim rektörlük kararında, karşılaştırmaya esas alınabilecek 2547 sayılı Kanun’un 13. maddesindeki hükümler 703 sayılı KHK’nın 135. maddesiyle 09.07.2018 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırıldığı için kuralın kanunda açıkça düzenlenen bir konuya ilişkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır: AYM, 149/163, 29.12.2022, §§ 170-171.

düzenleme yapma yasağını, Anayasa'nın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmasına açıkça izin verdiği konular bakımından aykırılık nedeni olarak görmemektedir.⁹¹ Bu yaklaşımın m. 104/9 yönünden en açık örneği rektörlük atamalarına ilişkin karardır. Mahkeme, m. 130/6 uyarınca rektörlerin kanunun belirlediği usul ve esaslara göre atanmasının münhasıran kanunla düzenlenmesi gereken bir konu olduğunu ve rektörlüğe atanmada aranacak niteliklerin m. 70 kapsamındaki kamu hizmetine girme hakkıyla ilgili bulunduğunu kabul etmiştir. Buna rağmen m. 104/9'da üst kademe kamu yöneticilerinin atanma usul ve esaslarının Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceğinin ayrıca ve açıkça belirtilmesini esas alarak dava konusu kuralı Anayasa'ya uygun bulmuştur.⁹²

Rektörlük kararı, m. 104/9'da Cumhurbaşkanlığı kararnamesine açıkça tanınan düzenleme yetkisinin, Anayasa'nın başka maddelerindeki kanun kayıtları karşısında etkili olabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte bu karar da kapsamı belirleme yetkisini doğrudan konu edinmemektedir. Mahkeme, rektörlerin üst kademe kamu yöneticisi olduğu kabulünden hareket etmiş; rektörlüğün bu kapsama hangi organ tarafından alındığını veya alınması gerektiğini ayrıca incelememiştir. Dolayısıyla karardan, m. 104/9'da açıkça yer alan atanma usul ve esaslarını düzenleme yetkisinin kapsamı belirleme yetkisini de içerdiği sonucu doğrudan çıkarılamaz.

Üstelik rektörlük kararında beş üye, m. 70, m. 128 ve m. 130 karşısında düzenlemenin kanunla yapılması gerektiğini savunarak çoğunluk görüşüne katılmamıştır.⁹³ Karardan önce öğretide de üst kademe kamu yöneticilerinin atanma usul ve esaslarını düzenleme konusundaki genel yetkinin m. 130'daki özel hüküm göz ardı edilerek kullanılamayacağı ve rektörlerin atanma usulünün Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmesinin Anayasa'ya aykırı

⁹¹ AYM, 31/5, 23.01.2020, § 29: "Anayasa koyucunun bir konunun kanunla düzenlenmesini özel olarak öngörmesi bu alanın münhasıran kanunla düzenlenmesini istediği anlamına gelir. Bu kapsamda Anayasa bir konunun kanunla düzenleneceğini öngörmüşse bu konuda CBK çıkarılamaz. Bununla birlikte Anayasa'da CBK'larla düzenleneceği belirtilen konulara ilişkin Anayasa hükümlerinin açıkça izin verdiği hususlarda CBK'larla düzenleme yapılabilir." Aynı ölçütün yinelenmesi için bkz AYM, 111/63, 05.04.2023, § 30. Ölçütün farklı anayasa hükümleri bakımından uygulanışı için bkz m 106/11 yönünden AYM, 105/30, 12.06.2020, §§ 22-23 (idarenin kanunla düzenleneceğini öngören m 123/1'e rağmen) ve AYM, 38/25, 01.02.2024, §§ 98-99; m 123/3 yönünden AYM, 124/56, 15.10.2020, §§ 43-44 (kamu görevlilerinin atanmalarının münhasıran kanunla düzenlenmesini öngören m 128/2'ye rağmen); m 104/9 yönünden AYM, 171/118, 03.06.2025, § 50. Ayrımın değerlendirmesi için bkz Gonca Erol (n 88) 97-98.

⁹² AYM, 149/163, 29.12.2022, §§ 165-169. Aynı yaklaşım için bkz AYM, 38/25, 01.02.2024, § 123.

⁹³ AYM, 149/163, 29.12.2022, § 172. Beş üye ayrı ayrı karşıoy gerekçesi yazmıştır; ortak dayanak, üniversitelerin bilimsel özerkliğini güvence altına alan m 130 karşısında rektörlerin atanma usul ve esaslarının kanunla düzenlenmesi gerektiğidir.

olacağı ileri sürülmüştür.⁹⁴ Bu görüş ayrılığı, m. 104/9'un diğer anayasal hükümler karşısındaki etkisinin, kapsamı belirleme yetkisinden bağımsız olarak da tartışmalı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Mahkeme içtihadı, kapsamı belirleme yetkisinin aidiyeti konusunda doğrudan bir cevap içermemektedir. İçtihattan çıkarılabilecek ilk sonuç, m. 104/9'da düzenlenen alanın yasama organına kapalı olmadığı ve dolayısıyla kapsamı belirleme yetkisinin Cumhurbaşkanına münhasır olduğunun peşinen kabul edilemeyeceğidir. İkinci sonuç ise Mahkemenin, m. 104/9'da açıkça Cumhurbaşkanlığı kararnamesine verilen düzenleme yetkisine Anayasa'nın diğer maddelerindeki kanun kayıtları karşısında güçlü bir etki tanınmasıdır. Ancak kapsamı belirleme yetkisi m. 104/9'da açıkça sayılmadığından, bu ikinci yaklaşımın söz konusu yetkiye genişletilip genişletilemeyeceği ayrıca değerlendirilmelidir. Böylece içtihat, sorunun çözümünde kullanılabilecek karşıt yönlü argümanlar sunmakta; fakat bunlar arasındaki tercihi yapmamaktadır.

IV. DEĞERLENDİRME: YETKİNİN ANAYASAL AİDİYETİ VE ÖNERİLER

A. Anayasa'nın 104. Maddesinin Dokuzuncu Fıkrasının Konusu ve Sınırları

Üst kademe kamu yöneticilerine ilişkin anayasal sorun, kavramın hangi görevleri kapsadığından önce, bu kapsamı bağlayıcı biçimde belirleme yetkisinin hangi organa ait olduğu noktasında ortaya çıkmaktadır. Anayasa m. 104/9, Cumhurbaşkanına üst kademe kamu yöneticilerini atama, görevlerine son verme ve “bunların” atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleme yetkisi vermektedir. Fıkroda kullanılan “bunların” sözcüğü, dil bilgisel olarak daha önce anılan ve kapsamı belirli varsayılan bir kamu görevlisi grubuna gönderme yapmakta; buna karşılık söz konusu grubun sınırlarını hangi organın ve hangi norm türüyle belirleyeceğini açıklamamaktadır. Kapsamı belirleme yetkisinin de aynı fıkroda tanındığı kabul edildiğinde, “bunların” sözcüğüyle işaret edilen görevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle belirlenecek; böylece anayasal yetkinin kapsamı, bu yetkiye dayanılarak çıkarılan norm aracılığıyla çizilmiş olacaktır. Başka bir ifadeyle bu yorum, yetkinin sınırının yetkiyi kullanan makam tarafından belirlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim

⁹⁴ Bkz Ülgen (n 13) 23; Özen Ülgen Adadağ, ‘Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 261, 274-275; aynı yönde Şirin (n 45) 320. Kanımızca m 104/9'un üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasına ilişkin usul ve esaslar bakımından m 128/2'deki genel kanunla düzenleme kuralına istisna oluşturması gibi, rektörlerin seçilme ve atanma usul ve esaslarının m 130/6 uyarınca kanunla belirlenmesi de rektörler bakımından m 104/9'a istisna oluşturmaktadır. Bu nedenle m 130/6, rektörlerin atanması bakımından öncelikle uygulanması gereken özel hüküm niteliğindedir.

yürürlükteki düzenlemede üst kademe kamu yöneticiliği, kararnameye ekli cetvelde yer alma ölçütüyle tanımlanmaktadır.

Kapsamı belirleme ile atanmaya ilişkin usul ve esasları düzenleme, birbirinden ayrılması gereken iki normatif faaliyettir. Atanma usul ve esasları, üst kademe kamu yöneticisi olduğu önceden kabul edilen görevlere uygulanacak kuralları ifade etmektedir. Kapsamın belirlenmesi ise hangi görevlerin bu özel rejime tabi tutulacağını ve dolayısıyla hangi kamu görevlileri bakımından anılan fıkranın uygulanacağını tayin etmektedir. Bu ikinci belirleme, atama usul ve esaslarının bir unsuru olmaktan çok, söz konusu kuralların kişi ve görev yönünden uygulama alanını oluşturan öncül bir karardır. Anayasa Mahkemesi, belirli bir göreve atanmada aranacak niteliklerin, atanma usul ve esaslarının bir unsuru olduğunu ve bu nedenle Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebileceğini kabul etmiştir.⁹⁵ Ne var ki nitelikler, kategoriye girdiği kabul edilen görevlere atanacaklarda aranan şartlardır; kategorinin kadro ve görevlerden oluştuğunu değiştirmezler. Kapsamın belirlenmesi ise kategorinin kendisini kurmaktadır. Bir görevin üst kademe kamu yöneticiliği kapsamına alınması yalnızca atamaya yetkili makamı belirlememekte; o göreve atanacak kişiler bakımından Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde öngörülen kuralların uygulanması sonucunu da doğurmaktadır. Bu nedenle kapsamı belirleme yetkisinin, dokuzuncu fıkra Cumhurbaşkanına tanınan düzenleme yetkisinin zorunlu ve kendiliğinden bir uzantısı olduğu sonucuna varılamaz.

Anayasa'nın diğer hükümleri de kapsam ile atanma usul ve esasları arasındaki bu ayrımı desteklemektedir. Anayasa m. 128/2, memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ile diğer özlük işlerinin kanunla düzenlenmesini öngörmektedir. Aynı maddenin üçüncü fıkrası ise üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esaslarının kanunla özel olarak düzenlenmesini emretmektedir. Anayasa m. 104/9, üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esaslar yönünden m. 128/2 genel kanunla düzenleme kuralına istisna oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu istisnanın konusu, fıkra açıkça belirtildiği üzere, atanmaya ilişkin usul ve esaslarla sınırlıdır. Buna karşılık m. 128/2'de sayılan ve söz konusu istisnanın dışında kalan statüye ilişkin hususların kanunla düzenlenmesi gerekmektedir.⁹⁶

⁹⁵ AYM, 149/163, 29.12.2022, § 168; aynı yönde AYM, 171/118, 03.06.2025, § 50.

⁹⁶ Mahkemenin aksi yöndeki değerlendirmesi için bkz AYM, 149/163, 29.12.2022, §§ 165-169. Kararda beş üye çoğunluk görüşüne katılmamıştır (§ 172); karşıoy gerekçelerinde, düzenlemenin özellikle Anayasa'nın 70., 128. ve 130. maddeleri uyarınca kanunla yapılması gerektiği savunulmuştur.

Aynı sonuca yasama yetkisinin genelliği ve devredilmezliği ilkeleri bakımından da ulaşılmaktadır. Anayasa m. 7 yasama yetkisinin Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisine ait olduğunu ve devredilemeyeceğini öngörmektedir. Anılan fıkranın Cumhurbaşkanına tanıdığı asli düzenleme yetkisi, Anayasa’da açıkça belirtilen konuyla sınırlı bir yetkidir. Bu hükmün kapsamı belirleme yetkisini de içerdiğinin kabulü, söz konusu yetkinin lafızda yer almayan bir alana genişletilmesi anlamına gelecektir. Oysa yasama yetkisinin genelliği karşısında yürütmenin asli düzenleme yetkisi dar yorumlanmalıdır.⁹⁷ Bu okuma, Anayasa’nın ruhuna uygun yorum anlayışıyla da desteklenebilir.

Üçüncü bölümde ortaya konulduğu üzere Anayasa Mahkemesi de m. 104/9’un yasama organına kapalı bir alan oluşturmadığını kabul etmiş; ancak kapsamı ilk kez belirleme yetkisinin aidiyetini doğrudan incelememiştir. Atanma usul ve esaslarının dahi kanunla düzenlenebildiği bir sistemde, fıkra da açıkça kararnameye bırakılmayan kapsamın yasama yetkisi dışında kaldığını savunmak güçtür. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, m. 104/9’un Cumhurbaşkanına üst kademe kamu yöneticilerinin kapsamını asli ve sınırsız biçimde belirleme yetkisi verdiği sonucuna ulaşılamamaktadır. Yasama yetkisinin genelliği, m. 128’deki kanun güvenceleri ve 104/9’da tanınan düzenleme yetkisinin konusunun atanma usul ve esaslarıyla sınırlandırılmış olması, kavramın kapsamına ilişkin temel ilkelerin yasama organınca belirlenmesi gerektiği yönündeki görüşü daha güçlü kılmaktadır.

Bu sonuca yöneltilebilecek en güçlü itiraz, rektörlük atamalarına ilişkin karardan çıkarılabilir. Mahkeme söz konusu kararda, Anayasa m. 130/6’daki açık kanun kaydına rağmen rektörlüğe atanacaklarda aranacak niteliklerin Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmesini, m. 104/9’a dayanarak Anayasa’ya uygun bulmuştur.⁹⁸ Buradan, m. 104/9’a dayanan düzenleme yetkisinin diğer anayasal hükümler karşısında güçlü bir etkiye sahip olduğu ve kapsamı belirleme yetkisinin de bu etkiden yararlanabileceği ileri sürülebilir. Ne var ki anılan kararda denetlenen kural, rektörlüğe atanacaklarda aranacak niteliklerdir; Mahkeme de bu nitelikleri, dokuzuncu fıkra da açıkça anılan atanma usul ve esaslarının bir unsuru olarak değerlendirmiştir. Kapsamı belirleme yetkisi ise bu hükümde sayılmamıştır. Karar bu yönüyle, açıkça sayılan bir yetkinin diğer kanun kayıtları karşısında etkili olabildiğini göstermekte; açıkça sayılmayan bir yetkinin Cumhurbaşkanına ait sayılmasına dayanak oluşturmamaktadır.

⁹⁷ Ülgen (n 13) 23.

⁹⁸ AYM, 149/163, 29.12.2022, §§ 165-172.

B. Yetkinin Yürütmede Toplanması ve Hukuk Devleti Bakımından Sonuçları

Yukarıda incelenen kararlar, Anayasa Mahkemesinin kapsama ilişkin düzenlemeleri ağırlıklı olarak hukuki belirlilik ilkesi üzerinden denetlediğini göstermektedir. Hukuki belirlilik ilkesi, hukuk normlarının kişiler ve idare yönünden duraksamaya ve kuşkuyla yer vermeyecek ölçüde açık, anlaşılır, erişilebilir ve uygulanabilir olmasını; bu normların doğuracağı hukuki sonuçların öngörülebilmesini ve kamu makamlarının keyfî uygulamalarına karşı koruyucu güvenceler içermesini gerektirmektedir.⁹⁹ Mahkeme, Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ekli cetvellerde üst kademe kamu yöneticisi olan ve olmayan görevlere herhangi bir ayırım yapılmaksızın birlikte yer verilmesini, bu görevlere uygulanacak hukuki rejimin belirlenmesini güçleştirdiği gerekçesiyle Anayasa'nın 2. maddesine aykırı bulmuştur.¹⁰⁰

Bununla birlikte, kapsamın Cumhurbaşkanlığı kararnamesine ekli cetveller aracılığıyla ve bağlayıcı genel ölçütlere dayanmaksızın belirlenmesi, üst kademe kamu yöneticiliğinin sınırlarının yürütmenin siyasal tercihleri doğrultusunda değişebilmesine imkân vermektedir. Bu durum yalnızca kapsama ilişkin bir belirsizlik sorunu doğurmamakta; Cumhurbaşkanına tanınan düzenleme yetkisinin konu bakımından sınırlarının ve kapsama alınan görevlere uygulanacak hukuki rejimin öngörülebilmesini de güçleştirmektedir. Dolayısıyla sorun, hukuk normlarının açıklığı ve öngörülebilirliği kadar, kapsamı belirleme yetkisinin anayasal dağılımı ve kamu gücünün sınırlandırılmasıyla da ilgilidir. Anayasa Mahkemesinin hukuki belirlilik denetimi ise esas olarak yürütmenin yaptığı belirlemenin niteliğine yönelmekte, belirlemeyi yapma yetkisinin hangi organa ait olduğu sorununu doğrudan konu edinmemektedir. Oysa (3) numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde yapılan çok sayıdaki değişiklik ve Anayasa Mahkemesinin ardı ardına verdiği iptal kararları, kapsamın bağlayıcı genel ölçütler bulunmaksızın yürütme tarafından belirlenmesinin doğurduğu istikrarsızlığı görünür kılmakta ve sorunun yetki dağılımına ilişkin boyutunun ayrıca değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Anayasa Mahkemesi hukuki belirlilik denetimini, Anayasa'nın değişmez hükümleri arasında yer alan hukuk devleti ilkesine dayandırmaktadır. Bununla birlikte hukuk devleti, yalnızca uygulanacak hukuk kurallarının içeriğine ilişkin güvencelerden oluşmamakta, içeriğe

⁹⁹ Selda Çağlar, *Hukuk Devletinin Hukuki Belirlilik İlkesi Üzerinden Değerlendirilmesi* (Beta 2013) 191; Abdulkadir Gülçür, 'AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi' (2018) 24(1) *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 149, 162-163.

¹⁰⁰ AYM, 120/171, 11.10.2023, § 42; aynı yönde AYM, 171/118, 03.06.2025, §§ 36-38; AYM, 113/40, 07.05.2026, §§ 23-28, 48-49.

ilişkin güvencelerin etkili olması için bazı biçimsel koşulları da gerekli kılmaktadır.¹⁰¹ Hukuk güvenliğinin sağlanabilmesi, öncelikle normların hiyerarşik biçimde, devlet organlarının ise erkler ayrılığı temelinde örgütlenmesini ve bu yapının bağımsız bir yargı denetimiyle güvence altına alınmasını gerektirir.¹⁰² Kural koyma, uygulama ve denetleme işlevlerinin farklı organlar tarafından yerine getirilmesi ve bu işlevler arasında iktidarın tek elde toplanmasını önleyecek denge ve denetim mekanizmalarının bulunması, anayasacılığın temel ilkeleri olduğu kadar hukuk devletinin de biçimsel gereklerindendir.¹⁰³

Anayasa m. 104/9, üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasına ilişkin genel ve soyut kuralları koyma yetkisi ile bu yöneticileri atama ve görevden alma yetkisini Cumhurbaşkanında birleştirmektedir. Hüküm, kural koyma ve uygulama yetkilerini aynı organda birleştirmenin yanı sıra, bu yetkilerin kullanımına başka bir organın katılımını sağlayacak bir denge mekanizması da öngörmemektedir. Anayasa’da açıkça öngörülmüş olsa da kural koyma ve uygulama yetkilerini aynı organda birleştiren bu düzenleme, anayasacılığın iktidarı sınırlandırma amacı gözetilerek hükmün lafzında belirtilen konularla sınırlı yorumlanmalıdır. Anayasa koyucunun açıkça birleştirdiği üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin kural koyma ve uygulama işlevlerine hükümde ayrıca sayılmayan kapsamı belirleme işlevinin de eklenmesi, hukuk devleti, erkler ayrılığı ve yasama yetkisinin genelliği ilkeleriyle bağdaştırılması güç bir yetki yoğunlaşması doğurmaktadır.

C. Kapsamın Belirlenmesine İlişkin Öneri

Mevcut yapıda ortaya çıkan belirsizlik, üst kademe kamu yöneticiliğinin kapsamına ilişkin temel ilkelerin kanunla belirlenmesiyle giderilebilir. Anayasa m. 128/3’e rağmen yasama organının bu alanda düzenleme yapmamış olması anayasal yetkisini ortadan kaldırmamakta, yalnızca Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin yasal bir çerçeveye karşılasmaksızın uygulanmasına imkân vermektedir. Oysa m. 104/17’de öngörülen kanunun önceliği, yasama organının kapsamı belirleyen bir düzenleme yapması hâlinde bu alanda da etkili olacaktır.

Yasal düzenleme, öncelikle üst kademe kamu yöneticiliğinin ayırt edici ölçütleri ile olumlu ve olumsuz sınırlarını belirleyebilir. Görevin idari teşkilattaki hiyerarşik düzeyi; kamu

¹⁰¹ Abdullah Sezer, Emrah Kırıt ve Oya Boyar, *Hukuk Devleti* (Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı Yayınları 2003) 21; Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı* (11 bs, Gerçek Yayınevi 1997) 59, 164.

¹⁰² Kaboğlu, aktarılan biçimsel gereklilikleri “düzenek (mekanizma) olarak hukuk devleti” şeklinde tanımlamaktadır. Bkz İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri* (19 bs, Legal 2025) 18. Sezer de benzer biçimde hukukun örgütlenmesini (normlar hiyerarşisi) ve devletin örgütlenmesini (erkler ayrılığı) hukuk devleti mekanizması olarak tanımlamaktadır. Bkz Sezer, Kırıt, Boyar (n 101) 22.

¹⁰³ Kaboğlu (n 102) 23.

politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasındaki etkisi; sahip olduğu karar alma, yönlendirme, koordinasyon ve temsil yetkileri ile yönetsel sorumluluğu bu kapsamda birlikte değerlendirilebilir. Buna karşılık yalnızca teknik, istişari veya denetim görevi üstlenenler ile orta kademe yöneticiler kapsam dışında bırakılabilir.

Kanun ayrıca kapsama girmesi zorunlu temel görevleri sayabilir ve idari teşkilattaki değişiklikler nedeniyle yapılabilecek eklemeler bakımından bir düzey eşiği öngörebilir. Anayasa Mahkemesinin 1985 tarihli kararında incelediği modelde olduğu gibi yürütmeye sınırlı bir tamamlama yetkisi bırakılabilir.¹⁰⁴ Yasama organının çizdiği alanda kullanılabilecek bu türev düzenleme yetkisi ile idari teşkilattaki değişikliklere uyum sağlanırken kapsamın yürütme tarafından ölçüsüz biçimde genişletilmesi de önlenilebilecektir.¹⁰⁵

Bu model, Anayasa Mahkemesinin Anayasa m. 104/17'ye ilişkin yaklaşımıyla bağdaşmaktadır. Mahkemenin, kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmasını yasaklayan kuralı, Anayasa'nın kararnameyle düzenlenmesini öngördüğü alanlarda da uyguladığı görülmektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla kapsamı belirleyen bir kanun, Cumhurbaşkanının atama ve görevden alma yetkisine müdahale etmeksizin, bu yetkinin uygulanacağı görev çevresini belirleyebilir. Atanmaya ilişkin usul ve esaslar ise kanunla çizilen bu kapsam içinde Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmeye devam edebilir.

Karşılaştırmalı örnekler de kapsamın kanuni ölçütlerle belirlenebileceğini göstermektedir. OECD ve SIGMA, üst düzey kamu yöneticilerinin kanunla ayrı bir kategori olarak tanımlanmasını ve siyasal makamlarla profesyonel kamu görevlileri arasındaki sınırın açıkça çizilmesini önermektedir.¹⁰⁷ Amerika Birleşik Devletleri'ndeki *Senior Executive Service* düzenlemesinde de kapsama giren görevler, yönetsel sorumluluk ve politika belirleme gibi işlevsel ölçütlerle kanun düzeyinde tanımlanmıştır.¹⁰⁸ Benzer bir kanuni çerçeve, Cumhurbaşkanının Anayasa'dan doğan yetkilerini korurken cetvellerde yapılan değişiklikler

¹⁰⁴ AYM, 3/8, 18.06.1985.

¹⁰⁵ Cumhurbaşkanlığı kararnamesi bakımından mahfuz alanın “norm alanı” değil, “norm derinliği” olarak anlaşılması ve yasama organının çerçeve yasama faaliyetinde bulunabilmesi yönünde bkz Can (n 52) 155-156. Esaslılık teorisine dayanan yaklaşım için bkz Şirin (n 45) 319-320.

¹⁰⁶ AYM, 111/63, 05.04.2023, §§ 333-337; AYM, 38/25, 01.02.2024, §§ 37-41; AYM, 120/171, 11.10.2023, §§ 20-23.

¹⁰⁷ OECD, *The Principles of Public Administration* (2023 edn, OECD 2023) 22-23, İlkeler 8(b) ve 10(a) <https://www.sigmaxweb.org/en/publications/the-principles-of-public-administration_7f5ec453-en.html> accessed 5 September 2026; SIGMA (n 23) 20, 25.

¹⁰⁸ 5 USC § 3132(a)(2).

ile bunları izleyen iptal kararlarının oluşturduğu döngünün tekrarlanması ihtimalini azaltacaktır.

SONUÇ

Üst kademe kamu yöneticiliğinin kapsamına ilişkin hukuki belirsizlik, kavramı açıklamaya elverişli ölçütlerin bulunmamasından değil, bu ölçütlerin önceden uygulanacak bağlayıcı kurallara dönüştürülmemesinden kaynaklanmaktadır. Mevcut modelde kapsam Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle belirlenmekte, kavramın ayırt edici ölçütleri Anayasa Mahkemesi tarafından geliştirilmekte ve yasama organı bu sürecin dışında kalmaktadır. Yargısal denetim, Cumhurbaşkanının kapsama ilişkin tercihlerini anayasal ölçütler yönünden sınırlayabilmekle birlikte, atama rejiminin kapsamını belirleme, bu rejime ilişkin kuralları koyma ve bunları birel işlemlerle uygulama yetkilerinin yürütmede birleşmesinden doğan sorunu giderememektedir.

Kapsama ilişkin temel ilkelerin kanunla belirlenmesi; yasama yetkisinin genelliği ve devredilmezliği, Anayasa m. 128'deki kanun güvencesi ve hukuk devleti ilkesi bakımından daha güçlü bir anayasal çözüm sunmaktadır. Kanuni çerçeve, üst kademe kamu yöneticiliğinin ayırt edici ölçütlerini, kapsama girmesi zorunlu temel görevleri ve yürütme tarafından yapılabilecek eklemelerin sınırlarını belirleyebilir. Yürütmeye kanuni çerçeveyi somutlaştırmakla sınırlı türev bir düzenleme yetkisi tanınması ise Cumhurbaşkanının Anayasa'dan doğan yetkilerini korurken kapsamın önceden belirlenmiş, nesnel ve denetlenebilir ölçütlere bağlanmasına imkân verecektir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Süha Oğuz. 'Türkiye'de Üst Kademe Kamu Yöneticiliğine Atanma' (2020) 15(33) *Memleket Siyaset Yönetim* 101.

Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku Genel Kısım* (8 bs, Seçkin 2025).

Ardıçoğlu, Artuk. 'Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi' (2017) 75(3) *Ankara Barosu Dergisi* 19.

Arslan, Zühtü. 'Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Denetimi Yoluyla Hukukun Üstünlüğü İlkesinin Korunması: Türkiye Örneği' (Kosova Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 14 Yıldönümü Uluslararası Konferansı, 23 Ekim 2023) <<https://anayasa.gov.tr/tr/baskan/eski-baskanlarin-konusmalari/zuhtu->

arslan/konusmalar/cumhurbaskanligi-kararnamelerinin-anayasal-denetimi-yoluyla-hukukun-ustunlugu-ilkesinin-korunmasi-turkiye-ornegi/> Erişim Tarihi 1 Ağustos 2026.

Aslan, Volkan. ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Kanunlara Uygunluğunun Denetimi ve Çeşitli Hususların Kararname ile Düzenleneceğinin Kanunlarda Belirtilmesi Üzerine’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 139.

Aslan, Volkan. *Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda ve Türkiye’de Devlet Başkanının Kararname Yetkisi* (On İki Levha 2020).

Atar, Yavuz. ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 241.

Baranger, Denis and Christina Murray. ‘Systems of Government’ in Mark Tushnet, Thomas Fleiner and Cheryl Saunders (eds), *Routledge Handbook of Constitutional Law* (Routledge 2013) 73.

Barın, Taylan. *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi* (On İki Levha 2020).

Batum, Süheyl, Didem Yılmaz ve Serkan Köybaşı. *Anayasa Hukuku: Temel Kavramlar ve Genel Esaslar* (2 bs, On İki Levha 2025).

Boyar, Oya. ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve “Executive Orders”: Karşılaştırmalı Gözlemler’ *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 15.

Can, Osman. ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi: Anayasa Mahkemesi Yaklaşımı’ (2020) 37(1) *Anayasa Yargısı* 133.

Cheibub, José Antonio, Zachary Elkins and Tom Ginsburg. ‘Still the Land of Presidentialism? Executives and the Latin American Constitution’ in Detlef Nolte and Almut Schilling-Vacaflor (eds), *New Constitutionalism in Latin America: Promises and Practices* (Ashgate 2012) 73.

Çağlar, Selda. *Hukuk Devletin Hukuki Belirlilik İlkesi Üzerinden Değerlendirilmesi* (Beta 2013).

Çağlayan, Ramazan. ‘Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanmasına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine’ (2024) 2(1) *Karar İncelemeleri Dergisi* 23.

Çakır, Hüseyin Melih. ‘Türkiye’nin İdari Teşkilatı’ iç Turan Yıldırım (ed), *İdare Hukuku* (8 bs, On İki Levha 2020).

Eren, Abdurrahman. ‘Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin İçtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 1.

Ergül, Teoman (ed). *Başkanlık Sistemi* (Türkiye Barolar Birliği 2005).

Erol, Gonca. ‘Olağan Dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu Bakımından Sınırlarının Gri Alanları’ (2025) 15(1) *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 59.

Erol, Ömer Faruk. ‘Cumhurbaşkanlığı Düzenlemelerinin Yargısal Denetimi’ *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 65.

Ertaş, Türker. ‘Turkey’s New System of Government: Some Observations and Considerations in Comparative-Legal Perspective’ (2018) 41(1) *Przeegląd Prawa Konstytucyjnego* 11.

Ertaş, Türker. ‘Yürütme Organının Asli Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Karşılaştırmalı Anayasal Düzenlerdeki Benzer İşlemlerle Kıyaslanması ve Türk Hükümet Sistemine Etkisi’ iç Oktay Uygun ve Egemen Esen (ed), *Cumhurbaşkanının İşlemleri: Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi* (On İki Levha 2020) 9.

European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). ‘Turkey — Opinion on the Amendments to the Constitution Adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017 and to be Submitted to a National Referendum on 16 April 2017’ (Opinion No 875/2017, CDL-AD (2017) 005, 110th Plenary Session, Venice, 10-11 March 2017) <<https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2017-005-e>> accessed 7 September 2026.

Gülçür, Abdulkadir. ‘AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi’ (2018) 24(1) *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 149.

Gülener, Serdar. *Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme: ABD, Brezilya, Arjantin, Meksika, Şili, Güney Kore* (SETA 2016).

İba, Şeref ve Yasin Söyler. ‘Yeni Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanı Kararının Nitelik Farkı ve Hukuki Sonuçları’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 195.

İnceoğlu, Sibel. ‘ABD Başkanlık Rejimi Örneği ile Karşılaştırmalı Olarak Türkiye’de Meclis Araştırması’ iç *TBMM Yüzüncü Yıl Armağanı* (Tekin Yayınevi 2022) 843.

İriş, Halil İbrahim. *Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanmaları, Nitelikleri ve Görevlerinin Sona Ermesi* (Yetkin Yayınları 2021).

Kaboğlu, İbrahim. *Anayasa Hukuku Dersleri* (19 bs, Legal 2025).

Kaman, Nur. ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve Kamu Personel Hukukuna Etkileri’ *Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı* (Marmara Üniversitesi Yayınevi 2019) 88.

Kanadoğlu, Osman Korkut ve Ahmet Mert Duygun. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* (4 bs, On İki Levha 2025).

Karahanoğulları, Onur. *İdare Hukuku* (2 bs, Turhan Kitabevi 2023).

Karlı, Mehmet Rauf. ‘Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atama Usul ve Esasları Üzerine Bir İnceleme’ (2020) 28(1) *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 187.

Lijphart, Arend. *Çağdaş Demokrasiler* (çev Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Yetkin Yayınları 1996).

Lijphart, Arend. ‘Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations’ in Juan J Linz and Arturo Valenzuela (eds), *The Failure of Presidential Democracy* (Johns Hopkins University Press 1994) 91.

Mainwaring, Scott. ‘Presidentialism in Latin America’ (1990) 25(1) *Latin American Research Review* 157.

OECD. *The Principles of Public Administration* (2023 edn, OECD 2023) <https://www.sigmaweb.org/en/publications/the-principles-of-public-administration_7f5ec453-en.html> accessed 5 September 2026.

Ölmez, Cansu Büşra. ‘Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atanma Usulünün Denge ve Denetleme Mekanizması Bakımından Değerlendirilmesi’ (2024) 32(2) *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 949.

Özsoy Boyunsuz, Şule. *Dünyada Başkanlık Sistemleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz* (İmge Kitabevi 2017).

Rose-Ackerman, Susan, Diane A Desierto and Natalia Volosin. ‘Hyper-Presidentialism: Separation of Powers without Checks and Balances in Argentina and the Philippines’ (2011) 29(1) *Berkeley Journal of International Law* 246.

Sartori, Giovanni. *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği* (çev Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları 1997).

Sezer, Abdullah, Emrah Kırıt ve Oya Boyar. *Hukuk Devleti* (Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı Yayınları 2003).

Sezer, Abdullah. ‘Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu Normlar Piramidi Yaklaşımı]’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 353.

Shugart, Matthew Soberg and John M Carey. *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics* (Cambridge University Press 1992).

SIGMA. *Top Public Management Toolkit: Scope and Legal Status* (SIGMA Training Resources, OECD, Aralık 2024) <<https://www.sigmaweb.org/en/publications/documents/2024/top-public-management-toolkit.html>> accessed 5 September 2026.

Sobacı, Mehmet Zahid ve Özer Köseoğlu. *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Üst Kademe Yöneticiler* (SETA 2018).

Soysal, Mümtaz. *100 Soruda Anayasanın Anlamı* (11 bs, Gerçek Yayınevi 1997).

Söyler, Yasin. ‘3 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine Göre Üst Kademe Kamu Yöneticisi Kimdir?’ (2020) 2(1) *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 59.

Şahin, Erdal. *Yasallık İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Kararnameli Yasallık)* (Turhan Kitabevi 2021).

Şirin, Tolga. “‘İşlemeyen Sistemlerin Fonksiyonel Olmayan Yanıtı’: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ (2018) 7(14) *Anayasa Hukuku Dergisi* 289.

Tanör, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu. *Türk Anayasa Hukuku* (17 bs, Beta 2018).

TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi — ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri* (gözden geçirilmiş 2 bs, Yayın No 7, TBMM 2017).

Tekinsoy, M Ayhan. ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Yürütmenin Mahfuz Düzenleme Yetkisi Açısından Değerlendirilmesi’ iç Oktay Uygun ve Egemen Esen (ed), *Cumhurbaşkanının İşlemleri: Hukuki Niteliği, Normlar Hiyerarşisindeki Yeri ve Denetimi* (On İki Levha 2020) 389.

Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku* (27 bs, Beta 2024).

Tunç, Hasan. *Türk Anayasa Hukuku (Ders Kitabı)* (Gazi Kitabevi 2018).

Uluşahin, Nur. *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi* (Yetkin Yayınları 1999).

Uygun Altıntaş, Ülkü Olcay. *Anayasa Hukuku Bağlamında Türkiye’de ve ABD’de Devlet Başkanının Atama Yetkisi* (On İki Levha 2024).

Ülgen Adadağ, Özen. ‘Kanun-Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi İlişkisinin Yargısal Denetimine Yönelik Sorunlar’ (2019) 36(1) *Anayasa Yargısı* 261.

Ülgen, Özen. ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri’ (2018) 2018/1 *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3.

Yazıcı, Serap. *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme* (4 bs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2017).

Yılmaz, Halit. ‘Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu Bakımından Yetki Sınırları’ (2020) 78(1) *İstanbul Hukuk Mecmuası* 225.

Yazar Beyanı	
Yazarların Katkıları	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Mali Destek	Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı Beyanı	Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.
Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi	Yazar, makalenin tüm süreçlerinde TRÜHFD’nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde TRÜHFD’nin, yayın ve editör kurullarının hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmektedir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Hukuk Terimleri Sözlüğü

Dictionary of Law Terms in Divanu Lugati't-Türk

Muhammet Emir AYDIN*

Öz

Bu çalışmada Türk medeniyetine ilişkin çok zengin bilgiler barındıran ve Türk dilinin ilk sözlüğü olma özelliğini gösteren Dîvânu Lugâti't-Türk'teki hukuk terimleri, sistematik bir biçimde ele alınıp bir sözlük haline getirilmiştir. Dîvânu Lugâti't-Türk tahlil edilirken öncelikle Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu'nun tercümesine başvurulmuş ancak sıklıkla Besim Atalay'ın tercümesinden de yararlanılmıştır. Öte yandan Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğü ve Tarama Sözlüğü taranarak ilgili terimin Anadolu ağızlarında veya Orta Türkçede kullanılıp kullanılmadığına bakılmış, kullanılıyorsa ilgili maddede belirtilmiştir. Hukuk ziyadesiyle soyut ve geniş bir kavram olduğundan çalışmada yer alan terimler belirli kıstaslar doğrultusunda seçilmiştir. Bu doğrultuda özellikle bir hukuki kurumu doğrudan veya dolaylı olarak ifade eden kavramlar, devlet ve üst düzey devlet görevlileri ile ilgili kavramlar, akrabalık veya sosyal kümelenmeleri bildiren kavramlar çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. Ayrıca ilgili terimi daha iyi kavramak bakımından Kaşgarlı Mahmud'un o terimle ilgili aktardığı cümle, atasözü veya şiir örnekleri de eklenmiştir. Kaşgarlı Mahmud'un verdiği örneklerle rağmen karanlık kalan terimleri aydınlatmak için de yer yer Kutadgu Bilig, eski Türk yazıtları, Uygur hukuk belgeleri, Dede Korkut Hikâyeleri gibi Türkçe eserlere başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türk hukuk tarihi, Dîvânu Lugâti't-Türk, Türk dili, Sözlük, Kaşgarlı Mahmud.

Abstract

In this study, the law terms in Divanu Lugati't-Türk, which contains a wealth of information about Turkish civilization and is considered the first dictionary of the Turkish language, have been systematically examined and compiled into a dictionary. While analyzing Divanu Lugati't-Türk, the translation by Ahmet Bican Ercilasun and Ziyat Akkoyunlu was primarily consulted, but Besim Atalay's translation was also frequently used. On the other hand, the Turkish Language Establishment's Compilation Dictionary and Screening Dictionary were searched to see whether the relevant term was used in Anatolian dialects or Middle Turkish, and if so, it was included in the scope of the study. Since law is a highly abstract and broad concept, the terms included in the study were selected

Derleme

Geliş Tarihi: 27.02.2026

Kabul Tarihi: 09.04.2026

DOI: 10.66678/truhfd.1899305

Atıf: Muhammet Emir Aydın 'Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Hukuk Terimleri Sözlüğü' (2026) 4(2) TRÜHFD 295-350.

* Hukukçu, muhammetemiraydin04@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8359-1798.

according to specific criteria. In this regard, concepts that directly or indirectly express a legal institution, concepts related to the state and high-level state officials, and concepts indicating kinship or social groupings were included in the scope of the study. In addition, examples of sentences, proverbs, or poems given by Kaşgarlı Mahmud were included in the study to better understand the relevant term. To clarify terms that remain obscure despite the examples provided by Kaşgarlı Mahmud, references have been made to Turkish works such as Kutadgu Bilig, ancient Turkish inscriptions, Uyghur law documents, and the Dede Korkut Tales.

Keywords

Turkish law history, Divanu Lugati't-Türk, Turkish language, Dictionary, Kaşgarlı Mahmud.

GİRİŞ

Türk hukuk tarihini değerlendirirken önce Türklerin hafızasında yer etmiş hukuki kavramların ve kurumların hangi kelimelerle ifade edildiğini anlamak gerekir. Bu kavramları anlamak bir bakımdan Türk sosyolojisini, düşüncesini, toplumunu, kültürünü ve irfanını anlamaktır. Bu kavramların hangi düşüncenin ürünü olduğu, hangi anlamı ifade ettiği, nasıl ve neden ortaya çıktığı gibi soruları cevaplandırmak; o milletin kavramı nasıl ifade ettiğiyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla Türklerin hukukunu anlamak evvela Türk hukuk terimlerini anlamaktan geçer.

Türkler; *devlet bırakılır, töre bırakılmaz* düsturuyla hukuku her erkten üstün tutmuş, henüz o çağlarda bugün *hukuk devleti* diye ifade edilen kavramı idrak etmiş ve bunu egemen olduğu topraklarda daima tatbik etmiştir. Nitekim Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'te bunu aktardığı anlatılarla, atasözleriyle ve hikâyelerle sıklıkla vurgulamıştır. Bu bakımdan Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk'ü yalnızca bir sözlük olmayıp Türk kültürünü, tarihini, folklorunu, medeniyetini ve hukukunu aydınlatan çok kıymetli bir hazinedir.

Çalışmada kullanılan transkripsiyon harfleri şu şekildedir:

ŋ yaklaşık ng-nğ sesini verir

ǰ b-f arası bir ses verir

ħ hırıltılı h sesini verir

A

al “Hile” anlamına gelmektedir. Anadolu’da hâlen kullanılmaktadır. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *aldatmak* fiili bu kelimedenden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *avcı neçe al bilse adığ ança yol bilir* şeklinde bir atasözü de aktarmış ve açıklamasını “Avcı ne kadar hile ve kandırmaca biliyorsa, ayı da kaçmak için o kadar yol bilir.” şeklinde yapmıştır. Ayrıca Derleme Sözlüğüne aktarılmış *Haydin arkadaşlar al oldu bize / Silanın dikenleri gül oldu bize* şeklinde mısralar mevcuttur¹.

algu “Alacak” anlamına gelmektedir. *al-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *biznin anda bir çart algumuz bar* yani “bizim ondan bir parça alacağımız var” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca kelime *algı* şeklinde Anadolu’nun çeşitli yerlerinde “kazanç, alacak; ganimet; vergi” anlamlarında kullanılmaktadır².

alım “Alacak” anlamına gelmektedir. “Almak” anlamındaki *al-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *alım kiç kalsa adaklanur* yani “alacak geç kalırsa ayaklanır” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “borçlu üzerinde borç uzun zaman kalırsa ayakları olur, yani sahibi ondan talepte bulunur” şeklinde yapmıştır. Ayrıca bu kelimedenden türeyen ve “alacaklı” anlamına gelen *alımçı* şeklinde bir kelime mevcuttur. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *alımçı arslan birimçi sıçgan* yani “alacaklı aslan, borçlu sıçan” şeklinde bir atasözü aktarmış ve yine “alacaklı” anlamına gelen *alımlıg* şeklinde bir kelimenin varlığını belirtmiştir³.

alış “Alacak” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı aynı zamanda *alış biriş* yani “alacak verecek” şeklinde bir kalıplaşmış ifade de aktarmıştır. Bunu Türkiye Türkçesinde kullanılan *alışveriş* kelimesine benzetebiliriz⁴.

alsık- “Alınmak, gasbedilmek, soyulmak” anlamlarına gelmektedir. *al-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol tavarın alsıktı* yani “adamin malı alındı, gasbedildi” şeklinde bir cümle aktarmıştır⁵.

¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu çev., 4. Baskı, Türk Dil Kurumu 2020) 114; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘al’ (*Türk Dil Kurumu*, 2008) <sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026; Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük* (Ötüken Neşriyat 2007) 197-198.

² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 148; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (Besim Atalay çev. Türk Tarih Kurumu 1986) 17; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘algı’.

³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 35, 111, 129; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 19; Ahmet Bican Ercilasun, *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri* (Bilge Kültür Sanat 2020) 177; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘alım’; Çağbayır (n 1) 206.

⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 29.

⁵ ibid 112; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 22.

and “Ant, yemin, söz” anlamlarına gelmektedir. Bu kelime Türklerin sosyal hayatta söz verirken, yemin ederken, anlaşma yaparken kullandığı önemli bir kavramdır. Bu kelimeden türeyen *and içmek* fiili ile *anlaşma* kelimesi Türkiye Türkçesinde halen kullanılmaktadır. Kaşgarlı bu kelimeden türeyen *andık-* (yemin etmek), *and bir-* (ant vermek), *andgar-* / *angar-* (yemin ettirmek) şeklinde birçok fiil aktarmıştır. Herodot İskitlerin ant içme usulünü anlatırken kupanın içerisine şarap (muhtemelen kırmızı) doldurulduğunu, bunun üstüne ant içecek olan kişilerin kanlarından bir miktar akıtıldığını ve karşılıklı olarak bunun içildiğini yazar. Burada önemle belirtilmelidir ki Eski Türk yazıtlarında kullanılan Türk yazısında *nt* veya *nd* sesini veren harf (𐰽) bu *and içme* ritüelini yansıtmaktadır. Harfe dikkatli bakıldığında bir kase içerisindeki üç damlanın sembolleştirildiği sonucuna varılabilir⁶.

arala- “Aralamak, arasını bulmak, barıştırmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol ikki kişi otra araladı* yani “o iki kişinin arasını buldu” veya “iki kişiyi barıştırdı” şeklinde bir cümle örneği aktarmıştır. Ayrıca fiilin *arıla-* şeklindeki varyantının da olduğunu, ancak bunun avamî olduğunu, *arala-* fiilinin daha doğru olduğunu da belirtmiştir. Fiil Anadolu’da da benzer anlamda kullanılmaktadır. Öte yandan fiil akla günümüz hukukundaki arabuluculuk müessesesini getirmektedir⁷.

arkuçı “İki adam arasındaki aracı, evlenme sırasında dünürler arasındaki elçi, çöpçatan” anlamlarına gelmektedir. Bu kavram 6089 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nda belirtilen evlenme simsarlığı kurumunun karşılığı olarak düşünülebilir⁸.

as- “Asmak” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken “eti ipe astı” anlamında bir cümle aktarsa da “adam asıldığı zaman da aynıdır” diyerek fiilin infaz hukukundaki idam cezasına ilişkin olduğunu da belirtmiştir. Nitekim *astur-* (astırmak) şeklinde bir fiil de aktarır *ol er asturdu* yani “o, adamı astırdı, asılması için emir verdi” şeklinde bir cümle örneği aktarmıştır⁹.

asıg “Kâr, kazanç” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *ış yaragında sart asıgında* yani “iş zamanında, tacir kazancında” şeklinde bir atasözü aktarmış ve

⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 20, 107, 200; Hatice Şirin, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* (Türk Dil Kurumu 2020) 720; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* (Boğaziçi Yayınları 2018) 32; Herodot, *Herodot Tarihi* (Müntekim Ökmen çev., 1. baskı, Remzi Kitabevi 1973) 312.

⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 135; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 30; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘aralamak’.

⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 73; Türk Borçlar Kanunu, Kanun Numarası: 6098, Kabul Tarihi: 11.01.2011, RG: 04.02.2011/27836.

⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 89, 106.

açıklamasını “İşler için uygun fırsat beklenir. Tacir de kârındadır. Eğer kazanacağını bilirse ne olursa olsun satar.” şeklinde yapmıştır. Kavramın ticaret hukukuna ilişkin olduğu şüphesizdir¹⁰.

aydaçı “Sözcü” anlamına gelmektedir. “Söylemek” anlamına gelen *ay-* fiilinden türemiştir. Tonyukuk Yazıtında *ayguçı* olarak geçen bu kelime “danışman, müşavir, akıl hocası, kağan sözcüsü, başmüşavir, devlet meclisi başkanı, başbakan” şeklinde anlamlandırılmıştır. Bu doğrultuda yazıtta dört kere geçen kelimenin üç kere *kagan* kelimesiyle beraber zikredilmesi kelimenin yüksek bir devlet görevlisi anlamına geldiği ihtimalini artırmaktadır¹¹.

ayık “Söz, vaat” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *ayık ayıp kaymanız* yani “söz verip de caymayın” şeklinde bir mısra aktarmıştır. Kelime günümüz hukukunda sözleşme veya başka bir hukuki ilişkiyle borç altına girmeyeyle ilgili olarak ahde vefa ilkesini akıllara getirmektedir¹².

B

baldır “Üvey” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı *baldır ogul* (üvey oğul) ve *baldır kız* (üvey kız) şeklinde ifadeler de aktarmıştır¹³.

baldız “Kadın eşin küçük kız kardeşi, baldız” anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde de benzer anlamda kullanılmaktadır. Ancak Kaşgarlı kadın eşin büyük kız kardeşine *baldız* değil *eke* denildiğini belirtmiştir¹⁴. bk. → *eke*

bastur- “Tutuklatmak; bastırmak, bağlamayı veya bastırmayı emretmek” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *beg ogrını basturdu* yani “bey hırsız bastırdı, tutuklattı” şeklinde bir cümle aktarmış ve açıklamasını “bey hırsızın elini ayağını tutmak ve onu yere yatırmak için emir verdi” şeklinde yapmıştır. Bu haliyle fiil ceza muhakemesi hukukundaki tutuklama fiilinden farksız gözükmemektedir¹⁵.

baş “Erkeğin nikah esnasında eşine vermeyi kabullendiği mal veya para, başlık parası, mihr” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *uragut başın*

¹⁰ ibid 353; Ercilasun (n 3) 196.

¹¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 100, 412, 565, 566; Erhan Aydın, *Eski Türklerde Gündelik Hayat* (Kronik Kitap 2022) 299; Abdülkadir Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askerî Ünvan ve Terimler* (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları 1988) 2-3; Ergin (n 6) 117; Şirin (n 6) 358.

¹² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 246; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (Besim Atalay çev. Türk Tarih Kurumu 1985) 45-46; Ercilasun (n 3) 120.

¹³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 199.

¹⁴ ibid 200, 351.

¹⁵ ibid 236, 281; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 72; Ceza Muhakemesi Kanunu, Kanun Numarası: 5271, Kabul Tarihi: 04.12.2004, RG: 17.12.2004/25673.

yuldu yani “kadın başlık parasından, mihirinden vazgeçti” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Esasen *mihr* daha çok İslam hukukuna ilişkin bir kavramdır. Öte yandan *baş* kelimesi bu anlamıyla Eski Türk Yazıtlarında geçmediği için bu kelimenin anlamını İslamî dönemde kazandığı düşünülebilir. Nitekim Eski Türkçe’de İslam Hukukundaki *mihr* kavramına benzer olarak, hatta bu kavramın karşılığı olarak düşünülebilecek *kalın* kavramı vardır¹⁶. bk. → *kalın*

başgan “Başkan, reis” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı kelimeyi *bodun başganı* yani “kavmin başkanı, reisi” şeklinde kullanmıştır. Aslında Kaşgarlı kelimenin esas anlamını “50-100 rıtl (22-44 kg) ağırlığında büyük bir balık” olarak vermiş ve kavmin büyüğüne buna benzetilerek *bodun başganı* denildiğini aktarmıştır¹⁷.

baz “Yabancı, ecnebi” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *yat baz* yani şeklinde bir ikilemeden bahsetmiştir. Bu kavram günümüz hukukunda “bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişi” anlamına gelen *yabancı* kavramının karşılığı olarak düşünülebilir¹⁸. bk. → *yat*

beg “Bey, boy reisi, hükümdar, vali” anlamlarına gelmektedir. Eski Türklerde beylerin yetkileri ziyadesiyle genişti. Bu bağlamda Dîvânu Lugâti't-Türk'teki bilgiler ışığında bey; suçluyu affetme hakkı olan, suçlunun yakalanması için emir veren, suçluyu kementle cezalandıran, boyun vurdurmak için emir veren, ceza verdiren, hırsızın elini ayağını tutmak ve onu yere yatırmak için emir veren, hırsız itiraf etmek zorunda bırakan, hırsızın bağlanıp hapsedilmesi için emir veren, uyuşmazlık olduğunda iki kişi arasında hakem olan kişidir. Bu bakımdan yine Kaşgarlı'nın aktardığı *künde irük yok begde kıyık yok* (güneşte gedik yok beyde cayma yok) ve *yir basruki tag bodun basruki beg* (yer ağırlı dağ, insanlar ağırlı bey) gibi atasözleri beylerin toplumsal hayattaki önemini ve yetkisini göstermesi bakımından kıymetlidir. Kaşgarlı ikinci atasözünü “Yerin sabit durması dağa bağlıyken insanların sabit durması beye bağlıdır. Çünkü insanlar ona tutunur.” diyerek izah etmiştir¹⁹.

beglen- “Kadının için koca edinmek, beylenmek, evlenmek” anlamlarına gelmektedir. Manasından anlaşılacağı üzere yalnızca kadınlar bakımından evlenmeyi ifade eder. Nitekim

¹⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 377, 498, 576; Yasemin Kurtoğlu, *Eski Orta Asya Türk Devletlerinde Aile* (Türk Tarih Kurumu 2025) 56.

¹⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 190.

¹⁸ ibid 408; Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun Numarası: 6458, Kabul Tarihi: 04.04.2013, RG: 11.04.2013/28615.

¹⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 23, 33, 202, 204, 262, 281, 282, 288, 290, 325, 330, 339, 411, 486; Ercilasun (n 3) 177, 189.

Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *uragut beglendi* yani “kadın evlendi, koca sahibi oldu” şeklinde bir cümle aktarmıştır²⁰.

beklet- “Hapsettirmek, bağlatmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *beg ogrını bekletti* yani “bey hırsız hapsettirdi, bağlattı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Bu fiilin “hapsettirmek; korumak” anlamlarına gelen *berkle-* şeklinde farklı bir varyantı vardır. Kaşgarlı bu fiillerin “sağlam, muhkem, sıkı” anlamlarına gelen *bek* kelimesinden türemiş olabileceğini belirtmiştir. Öte yandan Türkiye Türkçesinde kullanılan *bekçi* kelimesi de bu fiille aynı kökten gelmektedir. Ayrıca bahsi geçen kelime ve fiillerin kökü olan *bek* kelimesinin “bey” anlamındaki *beg* kelimesi ile bağlantılı olabileceği düşünülebilir. Nitekim nasıl ki *bek* “sağlam, muhkem, sıkı” anlamlarına geliyorsa *beg* de halkını koruyup, kollar, muhafaza eder²¹.

berge Esasen “kamçı” anlamına gelen bu kelimeyi Kaşgarlı “hırsız dövmekte ve eşek dürtmekte kullanılan kamçı ve değnek” şeklinde açıklamıştır. Özellikle hırsız dövmekte kullanılan bir kamçı olarak nitelendirmesi bu nesnenin infaz hukukuna ilişkin olabileceğini akıllara getirmektedir. Nitekim Kutadgu Bilig’de kelimenin yer yer ceza kavramıyla bereber zikredilmesi, dahası bir yaptırım çeşiti olarak kullanılması kelimenin infaz hukukuna ilişkin olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan kavram İslam Hukukundaki yaptırım türlerinden olan “*celde*”ye benzemektedir²².

berkle- bk. → *beklet-*

bıçgas “Kavimler arasında yapılan sözleşme, uluslararası sözleşme” anlamlarına gelmektedir. Nitekim Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken iki kavim arasındaki ilişkiyi anlatan bir dörtlülük örneği verir ve buradan *bıçgas bitig kılurlar* yani “bir sözleşme yazarlar” şeklinde bir mısra aktarır. Modern hukuktaki uluslararası sözleşmelere benzer nitelikte bir kavram olduğu anlaşılmaktadır²³.

bıçığ “Sözleşme, anlaşma” anlamlarına gelmektedir. Bu kavram daha çok özel hukuka ilişkin olup genelde iki kişi arasında yapılan sözleşmeleri ifade etmek için kullanılır. Nitekim

²⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 302, 307.

²¹ ibid 150, 339, 531, 581; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 342; İlhan Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’, ‘bekçi’ (*Kubbealtı Lugatı*, 2005) <lugatim.com> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026.

²² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 185; Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* (Reşid Rahmeti Arat çev. 2. baskı, Kabalcı Yayınevi 2008) 235- 236, 878-879, 886-887; Ahmet Yaman ve Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları 2015) s. 168.

²³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 200; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 88; Ercilasun (n 3) 93.

Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *ol meniñ birle bıçığ kıldı* yani “o benimle sözleşme yaptı” şeklinde bir cümle aktarmıştır²⁴.

bilin- “İtiraf etmek” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er yazukın bilindi* yani “adam suçunu itiraf etti” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Modern hukuktaki ikrar etmek kavramının karşılığı olarak düşünülebilir²⁵.

bilinçek “Çalınan ve bir süre sonra hırsız vb. elinde ortaya çıkan (şey)” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı *bilinçek neñ* yani “çalınan ve bir süre sonra hırsız vb. elinde ortaya çıkan şey” şeklinde bir ifade aktarmıştır. Öte yandan *bilinçek bildi* yani “bildi ve hırsızın elindeki çalınan şeyi buldu” şeklinde bir cümle örneği aktarmıştır. Bu kelimenin “itiraf etmek” anlamına gelen *bilin-* fiili ile bağlantılı olması muhtemel gözükmemektedir²⁶.

birgü “Borç, verecek” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *anıñ maña bir at birgüsi bar* yani “onun bana bir at borcu var” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Kelime “vermek” anlamına gelen *bir-* fiilinden türemiştir. Türkiye Türkçesinde kullanılan *vergi* bu kelimenin değişime uğramış halidir²⁷.

birim “Borç, verecek” anlamlarına gelmektedir. “Vermek” anlamına gelen *bir-* fiilinden türemiştir. Bu kelimedenden türeyen ve “borçlu” anlamına gelen *birimçi* ve *birimlig* kelimeleri de mevcuttur. Kaşgarlı *alımçı arslan birimçi sıçgan* yani “alacaklı arslan, borçlu sıçan” şeklinde bir atasözü de aktarmıştır. Tarama Sözlüğünde “vergi” anlamında bu kelimenin değişime uğramış hali olan *verim* kelimesi mevcuttur²⁸.

birt “Efendinin kölesinden her yıl aldığı vergi” anlamına gelmektedir. “Vermek” anlamına gelen *bir-* fiilinden türemiştir. Uygur hukuk belgelerinde *bert* şeklinde daha geniş bir vergi çeşiti olarak geçmektedir. Nitekim bu belgelerde yine bir vergi çeşidi olarak arazi satışı, kirası, vakıf, rehin gibi çeşitli belge türlerinde yer almıştır²⁹.

²⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 160.

²⁵ ibid 274.

²⁶ ibid 223, 588.

²⁷ ibid 185, 589; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 84; Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’ (n 21) ‘vergi’.

²⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 111, 176, 598; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 84; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘verim’ (*Türk Dil Kurumu*, 2009) <sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026; Çağbayır (n 1) 623.

²⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 148; Berker Keskin, *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri* (Türk Dil Kurumu 2022) 539; Çağbayır (n 1) 626.

bitig “Kitap, mektup, yazı” anlamlarına gelmektedir. Eski Türkçenin yazılı eserlerinde yer yer “sözleşme, belge, senet” gibi anlamlarda da kullanılmıştır. “Yazmak” anlamına gelen *biti-* fiilinden türemiştir. Bu kelimedenden türeyen ve yine “yazmak” anlamına gelen *bitig kıl-* şeklinde bir fiil de mevcuttur. Kelime *bitik* şeklinde hâlen Anadolu’da kullanılmaktadır. Modern hukuktaki “senet, belge” kavramlarının karşılığı olarak düşünülebilir³⁰.

bodun “Halk, kavim, ulus, budun” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *bodunlug bokunlug* yani “kavim, kabile sahibi” şeklinde bir ikileme aktarmıştır³¹.

bogsuk “Kelepçe, bukağı” anlamlarına gelmektedir³². bk. → *bukagu, bohsuk*

bogtur- “Boğdurmak” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol anı bogturdı* yani “o onun boğulmasını emretti” veya “o onu boğdurdu” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Bu fiil infaz hukuku kapsamında beylerin cezai yetkileri çerçevesinde düşünülebilir³³. bk. → *beg*

boluş- “Anlaşma yapmak, anlaşmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *tünür kadın boluştı / kırkın takı koluştı* yani “dünür kayın anlaştı / kız aldı, kız verişti” şeklinde mısralar aktarmış ve bu mısraların açıklamasını “O benimle dünürlük anlaşması yaptı. Benden kızımı istedi ben de ondan kızını istedim.” şeklinde yapmıştır³⁴.

boş “Özgür, hür; boşanmış” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *ol kul boş kıldı* yani “o, köleyi azat etti” ve *ol işler boş* yani “o kadın boşanmıştır” veya “o, kadını boşadı” şeklinde cümleler aktarmıştır. Ayrıca *boş kişi* (hür insan) ve *boş uragut* (boşanmış) kadın şeklinde ifadeler de aktarmıştır³⁵.

boşan- “Boşanmak” anlamına gelmektedir. Bu fiil Argu lehçesine ait olup kuvvetle muhtemel kadın için boşanmayı ifade etmektedir. Zira Kaşgarlı fiili örneklendirilirken *uragut*

³⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 205, 334, 590; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 96; Keskin (n 29) 528, 547, 572; Şirin (n 6) 724; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘bitik’.

³¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 219, 591; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (Besim Atalay çev. Türk Tarih Kurumu 1985) 499; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 110.

³² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 203.

³³ ibid 281.

³⁴ ibid 263, 594; Ercilasun (n 3) 123.

³⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 143, 398, 399, 594; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 330; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 103.

boşandı yani “kadın boşandı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı erkekler için *boşat*- fiilini kullanmıştır³⁶. bk. → *boşat*-

boşat- “Boşamak” anlamına gelmektedir. Bu fiil Argu lehçesine ait olup kuvvetle muhtemel erkek için boşanmayı ifade etmektedir. Nitekim Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol uragut boşattı* yani “o kadını boşadı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı kadınlar için *boşan*- fiilini kullanmıştır. Öte yandan bu fiil “serbest bırakmak” anlamına da gelmektedir. Kaşgarlı fiilin bu anlamını örneklendirirken *ol bulunug boşattı* yani “o, tutsağı serbest bıraktı” şeklinde bir cümle aktarmış ve açıklamasını “biri bir başkasını bağından ve kösteğinden çözerse yine aynıdır” şeklinde yapmıştır. Fiilin bu anlamının *boşut*- şeklinde bir varyantı da mevcuttur³⁷.

boşu- “Boşamak” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiilin Argu lehçesine ait olduğunu, hem geçişli hem geçişsiz olduğunu belirtmiş ve fiili örneklendirirken *er uragutın boşudı* yani “adam karısını boşadı” şeklinde bir cümle aktarmıştır³⁸.

bohsuk “Boyna takılan kelepçe, bukağı” anlamına gelmektedir. Bu kelimeden türeyen ve “elleri boynuna bağlanmak” anlamına gelen *bohsuklan*- şeklinde bir fiil de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiilin yer aldığı *boşlaglansa bohsuklanur* yani “karşı gelen boyunduruklanır” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “İşte taşkınlık yapıp amirine karşı gelenin elleri boynuna bağlanır. Bu, fikrinde dediğim dedik diyenler için kullanılır.” şeklinde yapmıştır. Kelimenin *bogsuk* şeklinde bir varyantı da mevcuttur. Kelimenin “boğmak” anlamına gelen *bog*- fiilinden türediği düşünülebilir³⁹. bk. → *bogsuk*

bukagu “Hırsızların ellerine takılan kelepçe” anlamına gelmektedir. Tarama Sözlüğünde *bukağu* olarak “hayvanın ayağına vurulan köstek” şeklinde yer almaktadır. Türkiye Türkçesinde ise *bukağı* şeklinde kullanılmıştır⁴⁰.

³⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 273, 328, 594, 595; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 142, 306, 307; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 103, 104.

³⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 102, 273, 328, 594, 595; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 142, 306, 307; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 103, 104.

³⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 462, 463; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (Besim Atalay çev. Türk Tarih Kurumu 1985) 266.

³⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 194, 203, 313, 592.

⁴⁰ ibid 194, 599; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 112; Türk Dil Kurumu, ‘Güncel Türkçe Sözlük’, ‘bukağı’ (*Türk Dil Kurumu*, 2023) <sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘bukağı’.

bulun “Tutsak, esir” anlamlarına gelmektedir. Bu fiille bağlantılı olarak “tutsak etmek, esir almak” anlamlarına gelen *bulna-* ve *bulun kıl-* fiilleri mevcuttur. Kaşgarlı bu fiilleri örneklendirirken *er yagını bulnadı* yani “adam düşmanı esir aldı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Kelime Tarama Sözlüğünde de aynı şekilde ve anlamda yer almaktadır⁴¹.

bütünle- “Araştırmak, gerçeğini aramak, muhakeme etmek, gerçek olup olmadığını araştırıp gerçek olduğunu ortaya koymak” gibi anlamlara gelmektedir. “Doğru, gerçek, güvenilir, sahih” anlamlarına gelen *bütün* kelimesinden türemiştir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol sözüg bütünledi* yani “o sözün gerçek olup olmadığını araştırdı” şeklinde bir örnek aktarmıştır⁴².

bütür- “İspat etmek” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *anıy üze alımın bütürdi* yani “onun üzerindeki alacağını ispat etti” şeklinde bir cümle aktarmış ve açıklamasını Atalay’ın tercümesine göre “onun üzerindeki alacağını senetle ispat etti, davayı kazandı” şeklinde yapmıştır⁴³.

Ç

çanaç “Eş cinsel; korkak; iş göremeyen, gevşek” anlamlarına gelmektedir. Atalay bu kelimeyi “kendini düzdüren; kekez kimse” şeklinde tercüme etmiştir. *kekez* Anadolu’da “kötü huylu, sapık erkek” anlamında kullanılmıştır. Bu kelimedenden türeyen ve “ahmaklık, kancıklık, kekezlilik, gevşeklik” anlamlarına gelen *çanaçlık* şeklinde bir kelime ile *çanaçla-* şeklinde bir fiil mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol anı çanaçladı* yani “o onu zayıf, gevşek gördü” veya “o onu zayıf, gevşek kabul etti” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki 920’li yıllarda Türk ülkelerini gezen İbn Fadlan, eş cinselliğin Türkler nazarında büyük bir suç olduğunu belirtmiş, eş cinsel birlikteliğin cezasının ölüm olduğuna ve özel durumlarda bu yaptırımın diyete çevrildiğine ilişkin bir olay da nakletmiştir⁴⁴.

⁴¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 172, 473; Ercilasun (n 3) 104; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘bulun’.

⁴² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 486, 608; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 127; Çağbayır (n 1) 731.

⁴³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 252, 608; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 72; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 127.

⁴⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 15, 22, 154, 482, 614; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 358; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 330; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 134; İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi* (Ramazan Şeşen çev. 10. baskı, Yeditepe Yayınevi 2021) 13, 14; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘kekez’.

çap- “(Boyun) vurmak” anlamına gelmektedir. Fiilin Uygur lehçesine ait olduğu aktarılmıştır. Kaşgarlı fiili örneklendirirken *çomak tat boynın çapdı* yani “Müslüman kafirin boynunu vurdu” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca “boyun vurdurmak” anlamına gelen *çaptur-* ve *çapıt-* fiilleri ile “boyun vurulmak” anlamına gelen *çapıl-* fiili de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiilleri örneklendirirken *beg anıñ boynın çapıttı* yani “bey onun boynunu vurdurdu” şeklinde bir örnek aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı bu fiilden türeyen ve “boyun vuran, cellat” anlamlarına gelen *çapıtgan er* şeklinde bir ifade aktarmıştır. Öte yandan Derleme Sözlüğünde *çapmak* fiilinin “kesmek” anlamında Kerkük’te kullanıldığı kaydedilmiştir⁴⁵.

çapta Ercilasun kelimeyi *çapta* olarak okuyup çevirisini “köy çavuşunun ark ve pınar kazmaya çıkmayanlardan ceza olarak aldığı bedel” olarak yapmıştır. Atalay ise nüshadaki ifadenin yanlış olmasının muhtemel olduğunu belirtip kelimeyi *çapta* olarak okur ve tercümesini “köy muhtarının ırmak, çeşme sularının yollarını kazmaya gitmeyen kimselerden aldığı tutu” şeklinde yapar. Ayrıca Kaşgarlı kelimenin Çigil lehçesine ait olduğunu da belirtmiştir. Kelimenin özel bir ipotek çeşidi olduğu düşünülebilir. Nitekim Atalay’ın tercüme ederken kullandığı *tutu* kelimesi Derleme Sözlüğü’nde “bir borcun ödeneceğine inanca olarak, ödediğinde geri alınmak üzere, borçlunun alacaklıya verdiği değerli şey, rehin” anlamına gelecek şekilde kayda geçirilmiştir⁴⁶.

çıkan “Yeğen, hala oğlu, teyze oğlu” anlamlarına gelmektedir. Atalay ayrıca bununla karşılaştırmak için Yakutların kullandığı ve “başka kabileden olan akraba, kız kardeşin torunları” anlamına gelen *sekan* şeklinde bir kelime aktarmıştır⁴⁷.

çingar- “Araştırmak, tahkik etmek, muhakeme etmek” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol ıñğ çingardı* yani “o, işin aslını araştırdı, tahkik etti” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ceza muhakemesi hukukundaki soruşturma kavramının karşılığı olarak düşünülebilir⁴⁸.

⁴⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 224, 233, 266, 284, 325; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 135, 136; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘çapmak’.

⁴⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 180; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 416; ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘tutu’.

⁴⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 173; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 147.

⁴⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 285; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 182; Ceza Muhakemesi Kanunu, Kanun Numarası: 5271, Kabul Tarihi: 04.12.2004, RG: 17.12.2004/25673.

çubart- “Çalıp soyup çırpıplak bırakmak, soymak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ogrı erig çubarttı* yani “hırsız, adamın malını çaldı ve onu çırpıplak bıraktı” şeklinde bir cümle aktarmış ve aynı anlamda *çubartu sıdı* da denilebileceğini belirtmiştir. Atalay’ın bu kelimeyi tercüme ederken kullandığı ve Anadolu’da “soymak” anlamına gelen *çıplatmak* fiili muhtemelen buradan gelmektedir⁴⁹.

E

elig tut- “Kefil olmak” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol maña elig tuttı* yani “o bana kefil oldu” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca bu fiilin yer aldığı *elig tutgınça ot tut* yani “kefil olacağına ateş tut” şeklinde bir atasözü de aktarmıştır. Anadolu’da aynı anlamda *el tutmak* şeklinde kullanılmaktadır⁵⁰.

erinçü “Suç, günah” anlamlarına gelmektedir. Yenisey Yazıtlarında “zavallı, yazık anlamında bir acınma ünlemi” olarak geçen *erinç* kelimesinin bununla bağlantılı olduğu düşünülebilir. Kelimenin Türk Ceza Kanunundaki *suç* kavramından daha geniş bir anlamı ifade ettiği anlaşılmaktadır⁵¹.

erk “Güç, kudret, otorite, iktidar” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimedden yalnızca bir kere bahsetmiştir. Eski Türk Yazıtlarında *erklig* yani “kudretli, muktedir, nüfuzlu” şeklinde geçer. Anadolu’da “sözü geçme, etkisi olma, hatrını kırmama” anlamında kullanılır. Derleme Sözlüğüne örnek olarak *benim erkim ellere geçer de kardeşime geçmez* şeklinde bir cümle aktarılmıştır⁵².

erlen- “Kadın için evlenmek, koca sahibi olmak, er edinmek” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *uragut erlendi* yani “kadın evlendi” şeklinde bir cümle

⁴⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti't-Türk* (n 1) 525; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 429, 430; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 159; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘çıplatmak’.

⁵⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti't-Türk* (n 1) 323; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 292; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘el tutmak’.

⁵¹ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti't-Türk* (n 1) 67; Şirin (n 6) 295, 730; Erhan Aydın, *Sibirya’da Türk İzleri Yenisey Yazıtları* (Kronik Kitap 2019) 258; Türk Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.09.2004, RG: 12.10.2004/11.

⁵² Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti't-Türk* (n 1) 20; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 190; Şirin (n 6) 727; Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları* (Türk Dil Kurumu 1994) 797; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘erk’.

aktarmıştır. Derleme Sözlüğünde bu kelimeye rastlanmasa da Tarama Sözlüğünde “er edinmek, koca olarak kabul etmek” şeklinde kayda geçirilmiştir⁵³.

ergen “Bekâr” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *erjenke elig karı bözün üm tükemes* yani “bekâra elli arşın bezle şalvar dikilemez” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “Yabancı kimse bekâra öğüt vermez, iyiliğini istemez. Bu sav evlenmeyi emretmek için söylenir.” şeklinde yapmıştır. Ayrıca kelime aynı anlamda ve *ergen* şeklinde Anadolu’da kullanılmaktadır⁵⁴.

ertür- “Affetmek, bağışlamak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *anıñ yazukın ertürdü* yani “onun suçun affetti” şeklinde bir cümle aktarmıştır⁵⁵.

evlen- “Evlenmek” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiilin yer aldığı *tünle yorup kündüz sevnür, kiçigde evlenip ulgadu sevnür* yani “gece yürüyen gündüz sevinir, küçükken evlenen büyüyünce sevinir” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “Geceleyin yürüyen gündüz sevinir; çünkü mesafeyi görmeden katetmiştir. Küçüklüğünde evlenen büyüklüğünde sevinir; çünkü evlatları işlerinde koşuşturur; kendisi de dinlenir.” şeklinde yapmıştır. Ayrıca Kaşgarlı kelimenin diğer anlamının da “ev edinmek” veya “bir evi mesken edinmek” olduğunu aktarmış ve *ol bu evni evlendi* yani “o, bu evi mesken edindi” şeklinde bir cümle aktarmıştır⁵⁶.

H

hakan “Afrâsiyâb’a verilen ünvan; hakan” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimedden *han* kelimesini izah ederken bahsetmiş; Afrâsiyâb oğullarına *han*, Afrâsiyâb’a ise *hakan* denildiğini belirtmiştir⁵⁷.

han “Han; Türklerin en büyük başbuğu; Afrâsiyâb oğullarına verilen ünvan” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı kelimeyi tanımladıktan sonra “bu adın verilmesinde uzunca tarihsel bir hikâye vardır” eklemesini yapmıştır. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *han işi bolsa*

⁵³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 116; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 191; Türk Dil Kurumu, Tarama Sözlüğü (n 28) ‘erlenmek’.

⁵⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 117; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 117; Ercilasun (n 3) 180, Türk Dil Kurumu, Derleme Sözlüğü (n 1) ‘ergen’.

⁵⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 105; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 220; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 193.

⁵⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 117, 384; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 207; Ercilasun (n 3) 198.

⁵⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 412; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 157.

katun ışı kalır yani “hakan işi olunca hatun işi bırakılır” şeklinde bir atasözü de aktarmıştır. Kaşgarlı kelimeyi örneklendirirken de *han anar ayag ayadı* yani “han ona bir ünvan verdi”, *han tug urdı* yani “han nöbet davulu çaldı” gibi cümleler aktarmıştır. Ayrıca *tavgaç han* yani “Çin hakanı” ve *han toy* yani “hakan karargahı” şeklinde ifadeler de aktarmıştır⁵⁸.

humaru “Miras” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *buni atamdan humaru buldum* yani “bunu babamdan miras buldum” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca *humarulan-* yani “miras edinmek; yadigâr edinmek” şeklinde bir fiil de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er humarulandı* yani “adam miras edindi” şeklinde bir cümle aktarmış, izahını da “adam kendisini seven birinin veya bir başkasının malından yadigar edindi” şeklinde yapmıştır. Nitekim Kaşgarlı, *humaru*’nun diğer anlamının “hatıra mal” olduğunu belirtmiş ve açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “Türklerin âdetine göre onların büyüklerinden biri öldüğü zaman malından değerli bir parça hükümdar için ayrılır; o mala *humaru* denir; yani ‘ondan hatıra’ demektir. Bu kelime erkek ve kadınlara ad olarak da konur. Sefere çıkan kişi de akrabalarına kendisini hatırlamaları için bir şey bırakır; Bu da *humaru*’dur.” Ayrıca Kaşgarlı bu kelimenin soyut anlamının yer aldığı şu mısraları aktarmıştır: *oglum sana kodur men erdem öğüt humaru / bilge erig bulup sen yakkıl anıñ taparu* yani “Evladım sana fazilet ve edep bırakıyorum / Akıllı bir bilgin bulduğunda ona yaklaş, ondan faydalan”⁵⁹.

I

ıdı- “Serbest bırakılmak, tahliye edilmek” gibi anlamlara gelmektedir. Eski Türk Yazıtlarında geçen ve “göndermek, terk etmek, bırakmak” anlamlarına gelen *ıd-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı fiili örneklendirirken *tutgun ıdıldı* yani “esir serbest bırakıldı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Öte yandan bu fiille bağlantılı olması muhtemel olan, örneklendirilirken her ne kadar insan için kullanılsa da “serbest bırakılan, serbest bırakılmış” anlamlarına gelen *ıdunçu* ve *ıdma* kelimeleri mevcuttur. Bu kelimeler *ıdma yılkı* yani “serbest bırakılmış hayvan” ve *ıdınçu saç* yani “serbest bırakılan saç” şeklinde kullanılmıştır. Kavramın ceza muhakemesi hukukundaki salıverilme kurumunun karşılığı olduğu düşünülebilir⁶⁰.

⁵⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 122, 177, 185, 399, 405, 412; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 157; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 212.

⁵⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 193, 435, 529, 654; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 445; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 205, 440, 441; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 213.

⁶⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 65, 67, 96; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 214; Şirin (n 6) 728; Orkun (n 52) 808; Çağbayır (n 1) 2029; Ceza Muhakemesi Kanunu, Kanun Numarası: 5271, Kabul Tarihi: 04.12.2004, RG: 17.12.2004/25673.

ılmga “Hakanın mektuplarını Türk yazısıyla yazan kâtip” anlamına gelmektedir. Kelimenin yüksek bir devlet görevlisini ifade ettiği şüphesizdir. Ayrıca kelime Kutadgu Bilig’de “sır kâtibi” şeklinde şu beyitte geçmektedir: *bitigçi ılmga bolunsa özüng / köngül sırrı bek tut çıkarma sözüng* yani “eğer kâtip veya sır kâtibi olursan / gönül sırrını sıkı koru; ağzından söz kaçırma”⁶¹.

ımgâ “Malmüdürü, tahsildar, hazinedar” anlamlarına gelmektedir. Osmanlıdaki *mültezime* benzer gözüke de muhtemelen Osmanlıdakinden farklı olarak bu kavram devletin vergi toplattığı özel hukuk kişisini değil doğrudan bir devlet görevlisini ifade etmekteydi⁶².

ımal “Annesi hatun, babası halktan olan gençlere verilen ünvan” anlamına gelmektedir. Bu kelime Eski Türk Yazıtlarında hem bir ünvan olarak hem de “inanılır, güvenilir” anlamlarına gelecek şekilde geçmektedir. Ayrıca Gök-Türk Kağanlarından Kapgan Kağan’ın oğlunun adının İnel Kağan olması bu kelimenin isim olarak kullanıldığını göstermektedir. Nitekim Kaşgarlı Kıpçak meliklerinden birinin adının *ımal* öz olduğunu belirtmiştir⁶³.

ışçı “İşçi” anlamına gelmektedir. “İş” anlamına gelen *ış* kelimesinden türemiştir. Bu kelimeyle aynı kökten türeyen *ışla-* yani “iş yapmak, çalışmak” ve *ışlet-* “çalıştırmak, işletmek” fiilleri mevcuttur. Kaşgarlı bu fiilleri örneklendirirken *ol añar ış ışletti* yani “o onu çalıştırdı” veya “o ona iş işletti” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca *ışlıg küdüglüg* yani “işli güçlü” veya “iş güç sahibi” şeklinde bir ifade ile *tavrak ışçı* yani “hızlı çalışan işçi” şeklinde bir ifade aktarmıştır. Buna benzer olarak Orhun Yazıtlarında *ışig küçüg bir-* yani “iş gücü vermek, hizmet etmek” şeklinde bir ifade mevcuttur. Kavram İş Kanununda yer alan *ışçı* kavramın o dönemki karşılığı olarak düşünülebilir⁶⁴.

⁶¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 74; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 216; Yusuf Has Hacib (n 22) 718-719.

⁶² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 64; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 216; Mehmet Genç, ‘İltizam’ (*TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012) <<https://islamansiklopedisi.org.tr/iltizam--vergi>> Erişim Tarihi 24 Mart 2026.

⁶³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 61, 155; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 217; Şirin (n 6) 728, 729.

⁶⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 119, 205, 211, 223, 404, 658, 669, 670; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 220, 221, 239, 240; Şirin (n 6) 400; Ergin (n 6) 42-43; İş Kanunu, Kanun Numarası: 4857, Kabul Tarihi: 22.05.2023, RG: 10.06.2003/25134.

İ

içger- “Gizlice şikayet etmek, suçlarını söylemek” anlamlarına gelir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol anı begke içgerdi* yani “o onu gizlice beye şikayet etti” şeklinde bir cümle aktarmıştır⁶⁵.

idi “Sahip; efendi; Tanrı” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *boş neşke idi bolmas* yani “boş bırakılan malın sahibi olmaz” şeklinde bir atasözü ile *idimiz yarlıgı* yani “Rabbimizin emri” şeklinde bir ifade aktarmıştır. Öte yandan Kutadgu Bilig’de yer yer *devlet idisi* (devlet sahibi), *nimet idisi* (nimet sahibi), *din idisi* (dindar) şeklinde kullanılması kelimenin yalnızca somut kavramlara sahiplik bildiren bir kavram olmadığını göstermektedir⁶⁶.

il “Devlet, ülke, vilayet” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *beg ili* (beyin hâkimiyetindeki bölge), *il başı* (vilayetin başı, vali) şeklinde ifadeler aktarmıştır. Eski Türk Yazıtlarında, özellikle Orhun Yazıtlarında “devlet” anlamına gelen *il* kavramının genellikle “hukuk, nizam, töre” anlamlarına gelen *törü* kelimesi ile birlikte zikredilmesi Türklerin devlet idaresinde hukuka ne denli riayet ettiğinin bir göstergesidir. Nitekim bu doğrultuda Bilge Kağan *türk oguz begleri bodun eşidiñ üze teñri basmasar asra yir telinmeser türk bodun ilinjin törünjin kim artatı udaçı erti* yani “Türk, Oğuz beyleri, milleti, işitin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti?” diyordu. Öte yandan *il* kelimesi “iki bey arasındaki barışıklık” anlamına da gelmektedir. Bundan türeyen ve “barışmak” anlamına gelen *il bol-* şeklinde bir fiil de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *iki beg birle il boldı* yani “iki bey birbiriyle barıştı” şeklinde bir cümle aktarmıştır⁶⁷.

ilin- “Esir olmak, yakalanmak, tutulmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er yagıka ilindi* yani “adam düşmana esir oldu” ve *keyik tuzakka ilindi*, yani “geyik tuzağa yakalandı” şeklinde cümleler aktarmıştır. Öte yandan bu fiil Ahmed-i Dâi’nin

⁶⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 107, 660; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 223.

⁶⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 42, 143, 177; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 330; Yusuf Has Hacib (n 22) 176-177, 210-211, 434-435.

⁶⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 23, 678; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 49; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 175, 176; Şirin (n 6) 383; Ergin (n 6) 48-49.

Çengnâme'sinde "takılmak, takılı kalmak" anlamında *çü devranım dönüp devrim dükendi / ilindi boynuma furkat kemendi* şeklinde geçmektedir⁶⁸.

imrem "Cemaat, aşiret, oymak" anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *orı kopsa oğuş aklışur, yağı kelse imrem tepreşür*, yani "bağırtı kopsa sülale toplanır, düşman gelse oymak depreşir" şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını "Bu söz herhangi bir şey yapıldığında birlik olmayı tavsiye etmek için kullanılır" şeklinde yapmıştır. Ayrıca Kaşgarlı, ülke halkının bir şeye girdiği zaman *imrem tirişti* yani "cemaat hareket etti" denildiğini belirtir⁶⁹.

K

kadaş "Kardeş; akraba; yakın" anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin kökünü şu şekilde açıklamıştır: "Aslı 'kap' anlamındaki *ka*'dır. Buna *-daş* eklenince yakın olanlardan her biri aynı kap içinde kaldılar demek olur. Bu da annenin karnıdır." Ayrıca Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *kadaş timiş kaymaduk kadın timiş kaymış* yani "kardeş demişler kayırmamışlar, kayın demişler kayırmışlar" şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını "Kardeş ve akraba denmiş, yüz vermemişler; kayın denince iltifat etmişler. Akrabalarda kayın tarafına hürmet için söylenir." şeklinde yapmıştır. Kelimenin *kadaşlık* şeklinde ek almış hali de mevcuttur. Ayrıca *kadaş* kelimesi Anadolu'da hâlen kullanılmaktadır. Öte yandan Kaşgarlı *yak yuk* yani "yemek bulaşığı" şeklindeki ifadeyi açıklarken *yak yuk kadaş* yani "uzak akraba" şeklinde bir ifadeden bahsetmiş açıklamasını "sanki o bize kabın bulaşığı gibi yapışıktır" şeklinde yapmıştır⁷⁰.

kadın "Evlenme yoluyla meydana gelen akrabalık, kayın" anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde *kayın* şeklinde yaşayarak hâlen kullanılmaktadır. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *kadaş timiş kaymaduk kadın timiş kaymış* yani "kardeş demişler kayırmamışlar, kayın demişler kayırmışlar" şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını "Kardeş ve akraba denmiş, yüz vermemişler; kayın denince iltifat etmişler. Akrabalarda kayın tarafına hürmet için söylenir." şeklinde yapmıştır. Ayrıca Kaşgarlı *kadın kadnagun* yani "kayınlar güveyiler" gibi

⁶⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 100, 664; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 205; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 231; Türk Dil Kurumu, 'Tarama Sözlüğü' (n 28) 'ililmek'.

⁶⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 42, 52; Ercilasun (n 3) 178.

⁷⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 173, 175, 221, 413, 414, 455; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 160; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 245; Ercilasun (n 3) 187; Türk Dil Kurumu, 'Derleme Sözlüğü' (n 1) 'kadaş'.

bir anlama gelen bir deyim aktarmıştır. Kaşgarlı Oğuz, Tatar, Yabaku gibi bazı Türk lehçelerinin kelimeyi *kayın* olarak söylediklerini belirtmiştir⁷¹.

kalıñ “Evlenmek isteyen erkeğin kendisinin veya akrabalarının evleneceği kızın ailesine verdiği belirli bir miktar mal, başlık parası” anlamına gelmektedir. Bu kavram İslam Hukukundaki *mahr* kavramına benzemektedir. Dîvânu Lugâti’t-Türk her ne kadar İslami devirde yazılsa da İslam öncesi Türkçe eserlerde de *kalıñ* kavramına rastlanılmaktadır. Dolayısıyla Dîvânu Lugâti’t-Türk’te yer alan *kalıñ* kavramının karma bir niteliğe sahip olduğu düşünülebilir. Öte yandan *kalıñ* bir temaül veya âdet niteliğinde evliliğin zorunlu bir unsuru olarak kabul edilse de bunun istisnaları vardır. Nitekim Uygur Kağanlığı dönemine ait Suci Yazıtı’nda *kızımın kalıñsız birtim* yani “kızımı başlıksız verdim” şeklinde bir ifade mevcuttur. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *kalıñ birse kız alır kerek bolsa kız alır* yani “kalın veren kız alır, gerekirse pahalı alır” şeklinde bir atasözü de aktarmıştır. Ayrıca bu kelime *kalın* şeklinde Anadolu’da hâlen kullanılmaktadır⁷².

kañdaş “Babaları bir olan kardeşler” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *kañdaş kama urur öğdaş örü tartar* şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “Aralarında nefret olduğu için babası bir olan kardeşler birbirlerini acımasızca döverler. Anası bir olan kardeşler ise aralarındaki sevgiden dolayı birbirlerine yardım ederler.” şeklinde yapmıştır. Bu atasözü üvey kardeşler arasındaki ilişkiyi aktarması bakımından sosyolojik olarak da mühimdir⁷³.

kañsık “Üvey” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *kañsık ata* (üvey baba) ve *kañsık ogul* (evlatlık) şeklinde ifadeler aktarmıştır⁷⁴.

kap- “Çalmak, hırsızlamak, kapmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı kelimeyi örneklendirirken “mal çalınması, at çalınması, köle çalınması” anlamlarına gelecek cümleler aktarmıştır. Bu fiille bağlantılı olarak *kapıl-* (çalınmak) ve *kapın-* (çalıyor görünmek) şeklinde fiiller mevcuttur. Türkiye Türkçesinde kullanılan *kapkaç* kelimesinin bu fiilden türemiştir.

⁷¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 12, 173, 230, 455; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 248; Ercilasun (n 3) 187.

⁷² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 498, 704, 717; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 255; Ercilasun (n 3) 202; Şirin (n 6) 404, 405, 731; Erhan Aydın, *Uygur Yazıtları* (Bilge Kültür Sanat 2021) 87; Aydın, *Eski Türklerde Gündelik Hayat* (n 11) 44; Kurtoğlu (n 16) s. 56, 65; Halil Cin ve Gül Akylmaz, *Türk Hukuk Tarihi* (Sayram Yayınları 2022) 32; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘kalın’.

⁷³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 503, 504; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 261.

⁷⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 504; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 383.

Nitekim Kaşgarlı *tavâr kapguçı* yani “mal çalan” anlamında bir ifade aktarmıştır. Buradaki *kapguçı* kelimesi *kapkaç* ve *kapkaççı* kelimelerine benzemektedir⁷⁵.

karabaş “Erkek veya dişi köle” veya “erkek veya dişi kölelere verilen ad” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı, bu şekilde kelimenin cinsiyet belirtmediğini ifade etmiş ve “*kara baş* (siyah baş) anlamına gelir” demiştir. Burada ifade edilmek istenen mana meçhul olmakla beraber *kara* ifadesinin renk anlamını ifade etmesindense Eski Türk Yazıtlarında geçen ve “avam, halk” anlamlarına gelen *kara bodun* ifadesinden geliyor olması daha muhtemeldir. Ayrıca belirtmelidir burada “avam” anlamına gelen *kara* kelimesi sosyal tabakalaşmayı belirtmeyip “doğuştan veya hükümdar buyruğuyla bazı ayrıcalıklara sahip olanların ve özel ünvanlar taşıyanların dışındaki kişiler” olarak kullanılmıştır. Öte yandan kelimenin “cariye” anlamında *karavaş* olarak Anadolu’da kullanıldığı Derleme Sözlüğünde kaydedilmiştir. Bununla beraber kelime Dede Korkut’ta *karavaş* yani “hizmetçi, cariye” şeklinde geçmekte olup bir kısımda *kul karavaş* şeklinde bir ikilemeyle de zikredilmiştir⁷⁶.

karaçı “Kapı kapı dolaşan dilenci” anlamına gelmektedir. Kutadgu Bilig’de *karakçı* yani “yolkesen, eşkiya” şeklinde kullanılmıştır. Nitekim Kaşgarlı da *karakla-* yani “yol kesip mal almak” şeklinde bir fiil aktarmıştır. Ayrıca kelime Anadolu’da da *karacı* yani “haydut” şeklinde kullanılmıştır. Öte yandan Türkiye Türkçesinde *kara* kelimesinin anlamlarından birinin “kötü, uğursuz” olduğu belirtilmelidir⁷⁷.

karındaş “Kardeş, karındaş” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi açıklarken şöyle demiştir: “-*daş*, arkadaşlık ve yakınlık edatıdır. Buradan aynı karından olan iki çocuğa *karındaş* denir. *Karın*, karın demektir. Ona -*daş* eklenince ‘karın arkadaşı’ anlamı kazanır.” Ayrıca Fatih Sultan Mehmet’in kanunnamesindeki *her kimesneye evlâdumdan saltanat*

⁷⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 247, 258, 264, 267, 277, 382; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 262, 263; Çağbayır (n 1) 2402.

⁷⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 443; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 222; Şirin (n 6) 395, 731; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I-II* (Türk Dil Kurumu 2024) 186, 340; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘karavaş’.

⁷⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 193, 485; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 266; Yusuf Has Hacib (n 22) 366-367, 926-927, 930-931; Türk Dil Kurumu, ‘Güncel Türkçe Sözlük’ (n 40) ‘kara’; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘karacı’.

müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl etmek münâsibdür şeklindeki hükmü hatırlatılmalıdır⁷⁸.

katun “Kadın, hatun; Afrâsiyâb soyundan gelen bütün kadınların ünvanı” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *han ışı bolsa katun ışı kalır* yani “hakan işi olunca hatun işi bırakılır” şeklinde bir atasözü aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı, Selçuklu Sultanı Melikşah’ın eşi *terken katun*’dan bahsettiği şu şekilde bir beyit aktarmıştır: *terken katun kutına tegür mindin koşug / aygıl sizin tapugçı ötnür yanı tapug* yani “Sultan Hatun’a benden bir kaside götür ve ‘kulunuz size yeni bir hizmetle armağan ediliyor’ de.” Hatta bazı araştırmacılar tarafından bu beyitin doğrudan Kaşgarlı’ya ait olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan Türklerde hükümdarın eşi olarak *katun*’un yetkilerinin gayet geniş olduğu, kocasının yokluğunda onun adlarına ülkeyi idare edebildiği, kurultaylarda söz hakkında sahip olduğu, elçi karşılamalarında hakanın yanında bulunduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda Bilge Kağan Orhun Yazıtlarında “Türk milleti yok olmasın, millet olsun diye Tanrı tarafından babası İlderik Kağan ve annesi İlbilge Hatun’un görevlendirildiğini” söylemiştir. Burada *katun*’un *kagan*’la birlikte zikredilmesi onun devlet yönetimindeki etkisini ve önemini göstermesi bakımından ziyadesiyle kıymetlidir⁷⁹.

kavşut “İki hükümdarın ülke güvenliği için tokalaşıp barışmaları” anlamına gelmektedir. Ayrıca kelimenin *kavuş-* yani “kavuşmak” fiilinden geldiği de belirtilmiştir⁸⁰.

kayın bk. → *kadın*

keçür- “Affetmek, bağışlamak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *beg anı yazukın keçürdi* yani “bey onun suçunu affetti” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Bu örnek *beg*’in cezai yetkilerini anlamak bakımından şüphesiz kıymetli bir örnektir. bk. → *beg*. Öte yandan *keçrüş-* (karşılıklı affetmek), *keçrümisin-* (affeder görünmek) gibi fiiller mevcut olup *keçürgen* (affedici), *keçürgülük* (affetme hakkı) gibi kelimeler de

⁷⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 175; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 407; Halil İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2020) 350.

⁷⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 161, 177; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 281; Ercilasun (n 3) 127, 128; Şirin (n 6) 732; Kurtoğlu (n 16) s. 20-22; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 42-45.

⁸⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 197, 261; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) s. 283.

mevcuttur. Ayrıca fiilin *geçürmek* şeklinde kullanıldığı Tarama Sözlüğünde kayda geçirilmiştir⁸¹.

kelin “Gelin” anlamına gelmektedir. “Gelmek” anlamına gelen *kel-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *yövüşlüg kelin küdegü yavaş bulur* yani “çeyizli gelin yumuşak huylu damat bulur” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “Gelin akrabalarının verdiği mallarla donatılmışsa yumuşak huylu ve kendisine uyan damat bulur. Çünkü damat gelini mal ile donatılmış bulur ve ona saygı duyar.” Türkiye Türkçesinde de *gelin* şeklinde kullanılmaktadır⁸².

keleş “İstişare, danışma, meşveret” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeyle bağlantılı olan ve “danışmak, istişare etmek” anlamlarına gelen *kişe-* ve *keleş-* fiilleri mevcuttur. Kaşgarlı bu kelime ile ilgili iki atasözü aktarmıştır. İlki *kin ton opramas keleşlig bilig artamas* yani “geniş giysi yıpranmaz, danışmalı akıl bozulmaz” şeklinde olup açıklaması “iş yaparken başkasına danışılması ve kendi başına yapılmaması için söylenir” şeklindedir. Diğeri *keleşlig bilig üdreşür keleşsiz bilig opraşur* yani “danışan akıl gelişir, danışmayan akıl yıpranır” şeklinde olup açıklaması “bir iş danışılarak yapılsa günden güne güzelliği artar, danışılmadan yapılan iş ise günden güne yıpranır” şeklindedir. Ayrıca fiil aynı anlamda Dede Korkut’ta *kavumlu kavmu-y-ile keleşdi-mi* şeklinde geçmektedir⁸³.

kına- “Cezalandırmak, işkence etmek” anlamlarına gelmektedir. Fiilin “ceza verdirmek” anlamına gelen *kınat-* şeklinde hali de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *beg anı kınadı* yani “bey ona işkence etti” ve *beg anı kınattı* yani “bey ona ceza verdirdi” şeklinde cümleler aktarmıştır. Türkiye Türkçesinde “ayıplamak” anlamına gelen *kınamak* fiili de buradan gelmektedir⁸⁴.

kırkın “Cariye” veya “kız” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı *kız kırkın* yani “cariyeler” şeklinde bir ifade de aktarmıştır.⁸⁵ bk. → *kız*

⁸¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 227, 253, 281, 297, 309; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) s. 291; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘geçürmek’.

⁸² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 353; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 298.

⁸³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 109, 495, 511, 512; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) s. 300, 301; Ercilasun (n 3) 183, 201; Ergin, *Dede Korkut Kitabı I-II* (n 76) 213, 356.

⁸⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 330, 465; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) s. 316; Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’ (n 21) ‘kınamak’.

⁸⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 142, 263, 714; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) s. 319.

kırnak “Cariye” anlamına gelmektedir. Ancak Kaşgarlı bu kelimenin “Yabaku, Kay, Çomul, Basmıl, Oğuz, Yemek ve Kıpçak” lehçelerine ait olduğunu belirtmiştir. Kelime Dede Korkut’ta *kırk baş kul, kırk kırnak* şeklinde bir ifadeyle geçmektedir. Ayrıca kelimenin Anadolu’da da çeşitli ve benzer anlamlarda kullanıldığı Derleme Sözlüğünde kayda alınmıştır⁸⁶.

kısıg “Hapis, baskı; sıkıntı” anlamlarına gelmektedir. “Kıstırmak” veya “kısmak” anlamına gelen *kıs-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı kelimeyi örneklerken *ol beg kısığında kaldı* yani “o, beyin hapsinde; bir iş için beyin baskısı ve nezareti altında kaldı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Kelime *kısıık* (dar yer) ve *kısı* (daracık) şeklinde Tarama Sözlüğünde geçmiş, *kısı* kelimesi *zindan* kelimesi ile birlikte zikredilmiştir. Ayrıca Derleme Sözlüğünde kelimenin Anadolu’da “acı, sıkıntı” anlamında kullanılmakta olduğu belirtilmiş ve *yaratan kısıda olanlara yardım eder* şeklinde bir cümle örneği aktarılmıştır.⁸⁷ bk. → *kıstur-*

kıstur- “Kıstırmak, cezalandırmak, işkenceyle cezalandırmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı fiili örneklerken *beg anıñ adakın kısturdı* yani “bey onun ayağını kıstırdı” veya “bey onu cezalandırdı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca cümlelerin sonuna “bey onu işkence ile cezalandırılırsa yine böyle denir” diyerek fiilin diğer anlamını ifade etmiştir. Öte yandan “baskı altında kalmak” anlamına gelen *kıslın-* şeklinde bir fiil de mevcuttur⁸⁸.

kız “Kız, kadın; cariyeye” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeden türeyen *kızlan-* yani “kız çocuğu evlat edinmek, kızlanmak” ve *kızlaş-* yani “ortaya cariyeye sürmek” şeklinde enteresan bir fiil mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklerken *ol meniñ birle ok attı kızlaşu* yani “o, benimle ok atmada yarıştı ve ortaya cariyeye sürdü” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *kız birle küreşme, kısrak birle yarışma* yani “kızla güreşme, kısrakla yarışma” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “Bakire kızla güreşme; çünkü o güçlü olur ve seni yener. Yarışlarda da genç kısrakla yarışma. Çünkü o attan daha güçlü ve ataktır, seni geçer. Sultan Mesud’u gerdek gecesinde eşinin tekmelemesi ve yere yıkması üzerine Karahanlıların (Hakaniye’nin) kullandığı bir atasözüdür.” Bu husus bize Dede

⁸⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 206; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 321; Ergin, *Dede Korkut Kitabı I-II* (n 76) 123, 347; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘kırnak’.

⁸⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 161, 236, 288; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 376; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) s. 321; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘kısı’; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘kısı’, ‘kısı’.

⁸⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 288, 306, 307; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 190, 191; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 323.

Korkut'ta Banu Çiçek'in kendisiyle evlenmesi için Bamsı Beyrek'e onu güreşte yenmesini şart koştuğu hatırlanabilir⁸⁹.

kızgur- “İbretlik hale getirecek derecede cezalandırmak, cezasını çektmek, işkenceye koymak” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol anı bu ısta kızgurdı* yani “o, onu bu işte işkenceye koydu” veya “o, onu bu işte ibretlik hale getirdi” şeklinde bir cümle aktarmış ve açıklamasını “Yaptığının cezasını ona tattırdı. Öyle ki o, bir daha asla bu işe dönemez.” şeklinde yapmıştır⁹⁰.

kızgut “İbret olsun diye cezalandırılan” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili açıkladıktan sonra “adam suçundan dolayı insanlar arasında rezil olur ve insanlar gözleriyle görüp ibret alsınlar diye cezalandırılır” demiştir. Ayrıca bu fiilden türeyen *kızgutla-* şeklinde bir fiil de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er ıstın kızgutlandı* şeklinde bir cümle aktarmış ve açıklamasını “adam yaptığıının bedelini ödedikten sonra ve rezil olduktan sonra işten imtina etti” şeklinde yapmıştır⁹¹.

kızıl- “Yaptığı suça bir daha dönmek üzere ceza görmek, nedamet etmek, ıslah olmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er yazuktın kızıldı* şeklinde bir cümle aktarmış ve açıklamasını “Adam cezalandırıldı, cezayı tattı ve artık özen gösterdi. İşlediği suçu bir daha işlemedi.” şeklinde yapmıştır⁹².

kirtü “Yemin, ant; gerçek” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimedenden türeyen *kirtüle-* yani “doğrulamak, tasdik etmek” şeklinde bir fiil mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol anı kirtüledi* yani “o, onun dediğini doğruladı” ve *ol teyrike kirtüledi* yani “o Allah’a iman etti, onu tasdik etti” şeklinde cümleler aktarmıştır. Kelime Tarama Sözlüğünde de “gerçek, hakiki, sahih, doğru” anlamlarında yer almaktadır⁹³.

⁸⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 207, 297, 306, 717; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 325; Ercilasun (n 3) 190; Ergin, *Dede Korkut Kitabı I-II* (n 76) 49; Ayşegül Çakan, *Dede Korkut Hikâyeleri* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2020) 129.

⁹⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 289; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 194; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 326.

⁹¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 197, 312.

⁹² ibid 271, 290; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 327.

⁹³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 180, 489; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 333, 334; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘kirtü’.

kis “Kadın eş, zevce” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *ol kisi aldı* yani “o kadın aldı, evlendi” şeklinde bir cümle aktarmıştır⁹⁴.

kişi “Kişi, fert, insan, birey” anlamlarına gelmektedir. Modern hukuktaki “insan” kavramından farksızdır. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *öd keçer kişi tuymaz, yalnguk oğlu menğü kalmas* (zaman geçer kişi sezmez, insanoğlu ebedî kalmaz) ve *kişi alası içtin yılkı alası taştın* (kişinin alacası içte, hayvanın alacası dışta) şeklinde atasözleri aktarmıştır⁹⁵.

kök “Soy, nesep, asıl, kök” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde insanlar arasında *kökün kim* yani “kimlerdensin, hangi boya bağlısın” diye sorulduğunu aktarır. Öte yandan bu kelimeden türeyen *köklen-* şeklinde bir fiil mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er köklendi* yani “adam soylu oldu” demiş ve “zenginleşirse de aynıdır” diye ilave etmiştir⁹⁶.

kön- “İkrar etmek, itiraf etmek; düzelmek, doğrulmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ogrı köndi* yani “hırsız (hırsızlığını) ikrar etti” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Bu fiille bağlantılı olan ve “ikrar ettirmek, itiraf ettirmek, doğruyu söyletmek” anlamına gelen *köndger-* ve *könger-* fiiller mevcuttur. Kaşgarlı bu fiilleri örneklendirirken *ogrını köndgerdi* yani “hırsız ikrar ettirdi”, “hırsızla söyletinceye kadar uğraştı” şeklinde bir cümle ile *beg ogrını köngerdi* yani “bey hırsız ikrar ettirdi, itiraf etmek zorunda bıraktı” şeklinde bir cümle aktarmıştır⁹⁷.

köni “Doğru, düz, güvenilir” anlamlarına gelmektedir. “Düzelmek, doğrulmak” anlamındaki *kön-* fiili ile bağlantılıdır. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *köni neş* (düz nesne) ve *köni er* (güvenilir adam) şeklinde ifadeler aktarmıştır. Ayrıca *könit-* yani “düzeltmek, doğrultmak” şeklinde bir fiil mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili *er yıgaç könitti* yani “adam odunu düzeltti” şeklinde örneklendirmiştir. Öte yandan Kutadgu Bilig’de *könilik* şeklinde bir kelime

⁹⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 143; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 329, 330; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 334.

⁹⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 21, 44; Ercilasun (n 3) 176, 178.

⁹⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 307, 318; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 356, 357.

⁹⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 242, 290, 523; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 29; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 360, 361.

vardır ki “doğruluk” anlamına gelmektedir. Kafesoğlu’na göre bu kelime (*könilik*) “adalet ve adliye” anlamlarını da ifade etmektedir⁹⁸.

kul “Kul, köle” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı *kul yagı*, *it böri* yani “kul düşman, it börü” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “Köle, fırsat bulursa efendisinin malını alır ve düşman gibi gider. Köpek de sahibinin kurdudur. Çünkü yiyebileceği bir şey bulduğu zaman çekinmeden yer. Bu, kölenin efendisine vefasızlığı için söylenir.” Öte yandan Kaşgarlı *kul* kelimesini cümle içinde örneklerdirirken *ol kulın tepdi* (o, ayağıyla köleye tekme attı), *er kulın büsdi* (adam kölesini aşırı bir şekilde dövdü), *ol kulın tasgattı* (o, kölesine tokat attırdı), *er kulın kişedi* (adam kölesini bağladı), *ol kulın urdu* (o, kölesini dövdü) şeklinde bazı cümleler aktarmıştır. Bu örnekler ışığında kölelerin zaman zaman kötü muameleyle maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak öte yandan *kul yulundı* yani “köle, bedelini sahibine ödedikten sonra azat edildi” gibi örnekler de mevcuttur. Ayrıca *kul* kelimesi bir beyitte “Allah’ın kulu, beşer” anlamında da kullanılmıştır. Kaşgarlı *kut kuvig birse idim kulına / künde ışı yüksepen yokar agar* yani “baht, talih verse Tanrı’m kuluna / her gün işi yükselip yukarı ağar” şeklinde bir beyit aktarmış ve açıklamasını “Allah kuluna baht ve talih verirse onun işi her gün yükselir” şeklinde yapmıştır. Öte yandan *kulsig er* yani “köleye benzeyen, huyu kölelerin huyuna benzeyen adam” şeklinde bir ifade de aktarılmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki *kul* ifadesi genellikle erkekler için kullanılmaktadır. Kadınlar için genelde *kaçaç*, *kün* gibi ifadeler kullanılmaktadır. bk. → *kaçaç*, *kün*. Nitekim Orhun Yazıtlarında Bilge Kağan, Türk milletinin bağımsızlığını kaybettiği dönemi anlatırken *beglig urı ogılın kul boldı, işilik kız ogılın kün boldı* yani “beylik erkek evladın kul oldu, hanımlık kız evladın cariye oldu” şeklinde bir cümle kurmuştur⁹⁹.

kun- “Çalmak, soymak, hırsızlamak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklerdirirken *ogrı tavar kundı* yani “hırsız malı çaldı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca bu fiilin yer aldığı bir beyit aktarılmıştır. Beyitte *kiçig bulup yagını yirgü emes / edgermedip kodsı anı ilni kunar* yani “küçük görüp düşmanı yermemeli / aldırmaııp bıraksan ülkeyi çalar” denmektedir. Burada *kun-* fiili *ilni kunar* yani “ülkeni alır, çalar, işgal eder” şeklinde

⁹⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 330, 409, 449; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 360, 362; Yusuf Has Hacib (n 22) 220-22; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü* (Ötüken Neşriyat 2020) 280; Çağbayır (n 1) 2785.

⁹⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 86, 140, 146, 203, 233, 236, 338, 384, 463; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 375; Ercilasun (n 3) 138, 184; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 42-43.

kullanılmıştır. Ayrıca *kunuş-* yani “birbirinin malını çalmak, birbirini soymak” anlamına gelen bir fiil de mevcuttur¹⁰⁰.

kur “Mertebe, rütbe” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *meniñ kurum ulug* yani “benim rütbem yüksek(tir)” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Kelimenin Kutadgu Bilig’de *sü başı* (subaşı), *hâcib* (hacib), *öge* (danışman), *kök ayuk* (başdanışman) *yavgu* (yabgu) gibi üst düzey devlet görevlilerinin ünvanı olarak kullanılması dikkat çeker. Kaşgarlı bu doğrultuda *kuram* yani “mertebe sırasına göre, hiyerarşiye uygun” anlamında bir kelime aktarmış ve bu kelimeyi açıklarken *kuram kişiler* yani “hakanın huzurunda oturdukları gibi hiyerarşiye uygun oturan insanlar” şeklinde bir ifade aktarmıştır. İfadeyi örneklendirirken de *kişiler kuram olturdılar* yani “kişiler hiyerarşiye uygun olturdular” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Öte yandan *kurdaş-* yani “bir dereceye, bir sıraya oturmak” şeklinde bir fiil mevcut olup ve örneklendirilirken *ol beg birle kurdaşdı* yani “o, bey ile aynı mertebede, derecede oturdu” şeklinde bir cümle aktarılmıştır. Ayrıca *kur* kelimesi Tarama Sözlüğünde “mevki, mertebe” anlamında geçmektedir¹⁰¹.

kut “Baht, talih, uğur, şans, kut” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimedenden türeyen ve “şanslı olmak, mesut olmak, kutlu olmak” anlamına gelen *kutal-*, *kutan-*, *kutat-* fiilleri ve *kutı uç-* (talihi gitmek), *kutı udun-* (talihi sönmek), *kutal-* (talihli olmak) fiilleri mevcuttur. Ayrıca *kutlug* yani “mübarek, uğurlu, kutlu” ve *kutsuz* yani “şanssız, kutsuz” şeklinde kelimeler de mevcuttur. Kaşgarlı *kut* kelimesinin yer aldığı *ulugnı uluglasa kut bulur* (uluyu ululayan kut bulur), *kut belgüsi bilig* (kut işareti akıl), *erdemsizden kut çertülür* (erdemsizden kut kaçır) gibi atasözleri de aktarmış ve *kutlug* kelimesinin isim olarak da kullanıldığını belirtmiştir. Burada ikinci Gök-Türk Kağanlığının kurucusu *kutlug kağan* hatırlanabilir. Öte yandan *kut* tabiri eski Türklerde “siyasi iktidar” kavramını da ifade etmekteydi. Bu bağlamda Türk hakanlarına hakimiyet yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanılıyordu. Nitekim Hun Hakanı Mete’nin ünvanının Çin kaynaklarında *ç’er-li ku-t’u şan-yü* yani “Tanrı Kut’u Tanhu” şeklinde geçmesi, Hun Hakanı Attila’nın “Tanrı’nın kılıcı” olarak anılması, Bilge Kağan’ın Orhun Yazıtlarında “Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum” demesi bu inancı daha anlaşılır kılan örneklerdendir. Hatta Türk hakanı, *kut*’un gerektirdiği vazifeleri yapmazsa *kut*’un Tanrı tarafından geri alındığı gerekçesiyle iktidardan düşürülebiliyordu. Gök-Türk Kağanı İnel

¹⁰⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 242, 264; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 378; Ercilasun (n 3) 166.

¹⁰¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 141, 296; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 218; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 379, 380; Yusuf Has Hacib (n 22) 706-709; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘kur’.

Kağan'a karşı yapılan ihtilalin gerekçesi de buydu. Bu bilgiler ışığında Eski Türklerdeki *kut* kavramına ilişkin İbrahim Kafesoğlu'nun çok yerinde olan bir tespiti aktarıyoruz: "Türkler siyasi iktidarın kaynağını Tanrı'ya bağlama suretiyle hakanı Tanrı huzurunda sorumlu tutmakla, bugün 'millî irade' diye ifade edilen 'yüksek otorite' meselesini üstün siyasi kültürleri sayesinde daha o çağlarda halletmiş ve insanları hükümdarın şahsi insaf duygusuna sığınmaktan kurtarmışlardı"¹⁰².

küçe- "Zorla almak, gasbetmek" anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı *ol anıñ tavarın küçedi* yani "o, onun malını zorla aldı" anlamında bir cümle örneği aktarmıştır. Ayrıca bu fiille bağlantılı *küçel-* (gasbedilmek) ve *küçen-* (gasbetmek) şeklinde fiiller de mevcuttur¹⁰³.

küdegü "Damat, güveyi" anlamına gelmektedir. Zamanla *küdegü* > *küyegü* > *güyeği* > *güveyi* > *güvey* şeklinde evrilerek Türkiye Türkçesinde *güvey* hâline bürünmüştür. Ayrıca Timur'un "han güveyi, damadı" anlamında *küregen* şeklindeki lakabının bununla bağlantılı olması muhtemeldir¹⁰⁴.

kükü bk. → *küküy*

küküy "Teyze, hala" anlamına gelmektedir. Kaşgarlı *kükü* şeklinde bir varyantı olduğunu da belirtmiş ancak *küküy* denilmesinin daha doğru olacağını belirtip kelimeyi örneklerdirirken *küküyüm keldi* yani "teyzem, halam geldi" şeklinde bir cümle aktarmıştır. Belirtmek gerekir ki Ercilasun kelimeyi "teyze" olarak, Atalay ise "hala" olarak tercüme etmiştir¹⁰⁵.

küni "Kuma" anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *kününin küline tegü yagı* yani "(kuma) kumanın külüne kadar düşman" şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını "kuma, kumaya o derece düşmandır ki aradaki bu düşmanlıktan dolayı külü

¹⁰² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 85, 98, 133, 185, 200, 203, 267, 277, 299, 326, 376, 921; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 388, 389; Ercilasun (n 3) 188, 189, 198, 194; Taşağıl A, *Gök-Türkler* (Türk Tarih Kurumu 2021) 325; Kafesoğlu (n 99) 239 vd.; Şirin (n 6) 408, 734; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 38, 39; Abdülkadir Donuk, 'Türk Devletlerinde Hâkimiyet Anlayışı' (1981) (10-11) Tarih Enstitüsü Dergisi 29-56.; Tekin T, *Hunların Dili* (BilgeSu Yayıncılık 2023) 12.

¹⁰³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 460, 753, 754.

¹⁰⁴ ibid 353; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 399; Ayverdi, 'Misalli Büyük Türkçe Sözlük' (n 21) 'güvey-güveyi'; İsmail Aka, 'Timur' (TDV *İslâm Ansiklopedisi*, 2012) <islamansiklopedisi.org.tr/timur> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026.

¹⁰⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 447; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 232.

diğerinin gözüne savrulur” şeklinde yapmıştır. Ayrıca Ahmet Caferoğlu kaleme aldığı Uygur Türkçesi Sözlüğünde *küni* kelimesinin “kıskançlık” anlamına geldiğini belirtmiştir¹⁰⁶.

kün “Cariye” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmud bu kelimeyi örneklendirirken *bilezük kün elgin kavırdı* yani “bilezik cariyenin bileğini sıktı” ve *er küñin sıktürdi* şeklinde iki örnek aktarmıştır. Bu ikinci örnekten cariyeye karşı ziyadesiyle kötü muamelelerde bulunduğu düşünülebilir. Ancak söz konusu fiilin manası gereği örneğin bu şekilde olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Nitekim Kutadgu Bilig’de *yazuk kılsa kul küñ keçür ol yazuk / bu yazuk keçürmiş muyan kıl azuk* yani “kul ya da cariye bir kusur işlerse bağışla / bu bağışlamanın sevabını ahiret için azık et” şeklinde bir beyitte köle ve cariyelere karşı iyi muamelede bulunulması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca İbrahim Kafesoğlu bu kelimenin Türkçeye Çince den geçtiğini belirtmiştir¹⁰⁷.

M

muyançılık “Arabuluculuk” anlamına gelmektedir. Bu fiilden türeyen *muyançılık kıl* yani “arabuluculuk yap, aramızı bul” şeklinde bir fiil mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *sen muyançılık kıl* yani “sen bizim aramızı bul” şeklinde bir örnek aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı kelimenin “sevap” anlamına gelen *muyan* kelimesinden türediğini belirtmiştir. Kavramın günümüzdeki arabuluculuk mesleğine benzer bir nitelikte olduğu düşünülebilir¹⁰⁸.
bk. → *arala-*

N

neñ “Nesne, şey, mal, eşya” anlamlarına gelmektedir. Modern hukuktaki “eşya” kavramı ile benzerdir. Ancak bu kavram modern hukuktakinin aksine taşınmaz malları ifade etmemektedir¹⁰⁹.

nom “Yasa, şeriat” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin Çince olduğunu belirtmiş ve örneklendirirken *teñri nomı* yani “Allah’ın dini, şeriatı” şeklinde bir ifade

¹⁰⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 449; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 237; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) s 399; Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu 1968) 122.

¹⁰⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 255, 286, 493; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 186; Kafesoğlu (n 99) 230, 231; Yusuf Has Hacib (n 22) 610-611.

¹⁰⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 424; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 179.

¹⁰⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 768, 769; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 419, 420; Türk Medeni Kanunu, Kanun Numarası: 4721, Kabul Tarihi: 22.11.2001, RG: 08.12.2001/24607.

aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı bütün dinlere *nom* denildiğini ifade etmiştir. Ayrıca kelime anlam olarak modern hukuktaki *norm* kavramına benzemektedir¹¹⁰.

O

oglan “Oğul, oğlan, çocuk” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bir yerde bu kelimenin yer aldığı *bu oğlanı bir torugka aldım* şeklinde bir cümle aktarmış ve açıklamasını “bu köleyi bir at karşılığında aldım” şeklinde yapmıştır. Ercilasun bu örnekten dolayı *oglan* kelimesinin bir anlamının da “köle” olduğunu belirtse de Atalay öyle bir ayrıma gitmemiştir¹¹¹.

ogrı “Hırsız” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örnekendirirken *ogrı tavar kundi* (hırsız malı çaldı), *ogrı köndi* (hırsız hırsızlığını itiraf etti), *beg ogrını köngerdi* (bey hırsızlığı itiraf ettirdi) şeklinde cümleler aktarmıştır. Ayrıca bu fiilden türeyen ve “hırsızlık” anlamına gelen *ogrılık* kelimesi ile “çalmak, hırsızlık yapmak” anlamına gelen *ogrıla-* ve *ogurla* fiilleri mevcuttur. Ayrıca bu kelime ve fiiller Anadolu’da *uğru*, *uğurlamak*, *oğurlamak* şeklinde kullanılmaktadır¹¹².

oguş “Boy, oymak, aşiret; aile; akraba” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimedenden türeyen *oguşlan-* yani “aile, hısım, aşiret sahibi olmak” şeklinde bir fiil ile *oguşlug* yani “aile, hısım, aşiret sahibi” şeklinde bir kelime aktarmıştır. Ayrıca bu kelimenin yer aldığı *ori kopsa oguş aklışur*, *yagı kelse imrem tepreşür* yani “bağırtı kopsa sülale toplanır, düşman gelse oymak depreşir” şeklinde bir atasözü de mevcuttur¹¹³.

ok “Mirastan düşen pay” veya “bölüşmek için paylar ve toprak hisseleri üzerine atılan ok, çekilen kura” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin ilk anlamını örnekendirirken *añar bir ok tegdi* yani “ona mirastan bir hisse kaldı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Kelimenin diğer anlamı Anadolu’da hâlen kullanılmaktadır. Nitekim *ok* kelimesi Derleme Sözlüğüne “mirastan kalan mallar pay edilirken yapılan ad çekme” şeklinde nakledilmiştir. Bununla bağlantılı olması muhtemel olarak Dede Korkut’ta “Oğuz zamanında

¹¹⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 403; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 137; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 421.

¹¹¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 160, 770, 771; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 373; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 423.

¹¹² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 132, 138, 242, 290, 293; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 425; Derleme Sözlüğü (n 1) ‘oğurlamak’, ‘uğru’, ‘uğrulamak’.

¹¹³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 42; 76, 129; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 427, 428; Ercilasun (n 3) 178; Şirin (n 6) 736; Kafesoğlu (n 99) 219; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 136.

bir yiğit ki evlense ok atardı. Oku nereye düşerse orada gerdeğe girerdi.” şeklinde bir ifade mevcuttur¹¹⁴.

oka “Kefalet” anlamına gelmektedir. Bu kelimedden türeyen ve “kefil olmak” anlamına gelen *oka al-* fiili mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili *men anı oka aldım* yani “ben ona kefil oldum” şeklinde bir cümleyle örneklendirmiştir¹¹⁵.

ordu “Hakanın oturduğu şehir, başşehir” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimedden türeyen *ordu başı* şeklinde bir devlet görevlisi ünvanı mevcut olup “hakanlara ait teşrif işlerini gören kimse; başkent valisi” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimedden türeyen ve “şehir edinmek, fethetmek” anlamına gelen *ordulan-* şeklinde bir fiil de mevcut olup Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *beg bir yirig ordulandı* yani “bey bir yeri kendine şehir edindi” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹¹⁶.

Ö

ögdaş “Anaları bir olan kardeşler” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı, *kañdaş kama urur ögdaş örü tartar* şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “Aralarında nefret olduğu için babası bir olan kardeşler birbirlerini acımasızca döverler. Anası bir olan kardeşler ise aralarındaki sevgiden dolayı birbirlerine yardım ederler.” şeklinde yapmıştır. Öte yandan her ne kadar Dîvânu Lugâtî’t-Türk’te geçmese de kelimenin kökü olan *ög* Eski Türk Yazıtlarında “anne” anlamında kullanılmıştır. Türkiye Türkçesindeki *öksüz* (annesiz) kelimesi buradan gelmektedir¹¹⁷.

öge “Kavim içindeki büyük, akılca üstün, yaşlı, tecrübeli, halktan kimse” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin ortaya çıkışına dair şu şekilde ilginç bir hikâye aktarmıştır: “İskender Çin’e ulaştığı zaman Türk hakanı, onunla savaşmak üzere tamamen gençlerden oluşan bir birlik gönderdi. Vezir ona ‘ona hep gençleri gönderdin; onların yanında savaşta tecrübeli ve yaşlı birisi de olmalıydı’ dedi. Hakan, ‘yaşlı mı?’ anlamında *öge* der. Vezir de ‘evet’ diye cevap verir. Bunun üzerine yaşlı bir adam gönderir. İskender’in öncülerine gece baskını yaparlar ve onları yenerler.” Bu kelime yine Kaşgarlı’nın zikrettiği, “akıl” anlamına

¹¹⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâtî’t-Türk* (n 1) 17, 22; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 37, 429; Çakan (n 89) 134; Ergin, *Dede Korkut Kitabı I-II* (n 76) 54; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘ok’.

¹¹⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâtî’t-Türk* (n 1) 18; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 40; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 430.

¹¹⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâtî’t-Türk* (n 1) 62, 130; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 124, 296; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 440, 441.

¹¹⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâtî’t-Türk* (n 1) 503, 504; Orkun (n 52) 826; Şirin (n 6) 737.

gelen *ög* kelimesinden türemiştir. Öte yandan her ne kadar Dîvânu Lugâti't-Türk'te yer almasa da *ög* Eski Türkçede “anne” anlamına da gelmektedir. Ancak yine de bu iki kelime arasında bir bağlantının olup olmadığı meçhuldür. Öte yandan Kaşgarlı *öge* ünvanının *tigin*'den yani “hakanın çocuklarından, şehzadelerden” bir derece aşağı olduğunu belirtmiş ve bu bağlamda *öge tigit* şeklinde bir ifadeden bahsetmiş ve bunu “halk tabakasından büyük, fakat hakan çocuklarından küçük kimse” şeklinde açıklamıştır¹¹⁸.

ögey “Üvey” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *ögey ata* (üvey baba), *ögey ogul* (üvey oğul), *ögey kız* (üvey kız) şeklinde ifadeler aktarmıştır. Öte yandan bu kelime *ögey*, *öge*, *öge* ve *ögey* şeklinde Anadolu'da kullanılmaktadır¹¹⁹.

ögreyük “Âdet, görenek” anlamlarına gelmektedir. Ancak kelime kuvvetle muhtemel benzer anlama gelen *törü* kelimesi gibi “kanun, nizam” anlamlarını ihtiva etmemektedir¹²⁰.

ökün- “Pişman olmak” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol yazukıña ökümdi* yani “o, işlediği suçtan dolayı pişman oldu” şeklinde bir cümle akarmıştır. Ayrıca *ökün-* ile aynı anlama gelen *ökünç kıl-* şeklinde bir fiil ile “pişmanlık” anlamına gelen *ökünç* şeklinde bir kelime de mevcuttur. Fiil modern hukuktaki etkin pişmanlık müessesesini akla getirmektedir¹²¹.

ölütçi “Katil, öldüren” anlamlarına gelmektedir. Atalay'ın “birbirini öldürme, öldürüşme” şeklinde, Ercilasun'un ise “ölümcül savaş” olarak tercüme ettiği *ölüt* kelimesinden türemiştir¹²².

örge “Urgan” anlamına gelmektedir. “Örmek” anlamındaki *ör-* fiilinden türemiş olabileceği düşünülebileceği gibi Eski Türkçede “ip” anlamına gelen *uruk* kelimesinden türediğini söyleyen araştırmacılar da mevcuttur. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *örge örüldi*

¹¹⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 5, 22, 44, 135, 152; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 137; Orkun (n 52) 826.

¹¹⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 61; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘öge’, ‘ögey’, ‘öge’, ‘ögey’.

¹²⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 81; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 452.

¹²¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 67, 99, 533; Türk Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.09.2004, RG: 12.10.2004/11.

¹²² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 24, 787; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 52; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 458.

yani “urgan örüldü” şeklinde bir cümle de aktarmıştır. Kelime infaz hukukuna ilişkin bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır¹²³.

öte- “Ödemek” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol anıñ alımın ötedi* yani “o, onun alacağını ödedi” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Fiil Türkiye Türkçesinde *ödemek* şeklinde yaşamaktadır¹²⁴.

ötnü “Ödünç” anlamına gelmektedir. Kuvvetle muhtemel “ödemek” anlamına gelen *öte-* fiili ile bağlantılıdır. Ayrıca bu kelimeden türeyen *ötnü bir-* yani “ödünç vermek” şeklinde bir fiil de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *men yarmak ötnü birdim* yani “ben parayı ödünç verdim” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹²⁵. bk. → *ötünç*

ötünç “Ödünç” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *men añar yarmak ötünç birdim* yani “ben ona ödünç para verdim” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı bu kelimeyi iki kere zikretmiş ve birinde Oğuz lehçesine ait olduğunu belirtmiştir¹²⁶.

öz kişi “Akraba, hısım” anlamlarına gelmektedir. “Öz, kendi” anlamlarına gelen *öz* kelimesinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *bu bizniñ öz kişi ol* yani “bu bizim hısımdır” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Burada Türkiye Türkçesinde *öz* kelimesinin anlamlarından birinin “kan bağı ile bağlı olan, üvey olmayan” olduğu belirtilmelidir. Ayrıca Kaşgarlı *öz* kelimesini bir yerde “yakın, akraba” anlamında kullanmış ve bu kelimenin yer aldığı *yatnuñ yağlıg tiküsinden öznüñ kanlıg yudruk yig* yani “yabancınnın yağlı lokmasından(sa) yakının kanlı yumruğu yeğ” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “Yakın birisinden yumrukla dürtülmek ve yumruklanmak, yabancı birisinden yağlı bir lokma yemekten daha iyidir. Bu hırçınlaşan akrabalar arasında barışı sağlamak için söylenir.”¹²⁷.

S

¹²³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 89, 97; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 462, 463; Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’ (n 21) ‘urgan’.

¹²⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 457.

¹²⁵ ibid 66, 457; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 130.

¹²⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 66, 532; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 469, 470.

¹²⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 21, 367, 794; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 46; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 43; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 470, 471; Ercilasun (n 3) 197; Türk Dil Kurumu, ‘Güncel Türkçe Sözlük’ (n 40) ‘öz’.

sart “Tacir, satıcı” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *ış yaragında sart asığında* yani “iş zamanında, tacir kazancında” ve *sartnıñ azukı arıg bolsa yol üze yir* yani “tacirin azığı temiz olsa yol üzerinde yer” şeklinde iki atasözü aktarmış, ikinci atasözünü şu şekilde açıklamıştır: “Tacirin azığı temiz ise yol üzerinde açıkça yer. Bu söz, güvenilir olduğunu ısrarla iddia eden, fakat bunu ispat etmekten kaçınan kimseler için söylenir.” Kaşgarlı *sartla-* yani “tacir saymak” şeklinde bir fiilden de bahsetmiştir. Ayrıca kelimenin Anadolu’da da aynı şekilde kullandığı kayda geçirilmiştir¹²⁸.

saştur- “Ödeşmek, sayışmak, takas etmek, alacak ile borcu karşılıklı olarak sona erdirmek” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol alım birim birle saşturdı* yani “o, alacağı ile borcunu takas etti” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹²⁹.

satga- “Ödeşmek, sayışmak, takas etmek, alacak ile borcu karşılıklı olarak sona erdirmek” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *alım birimni satgadı* yani “alacağını vereceği ile karşıladı, takas etti, ödeşti” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı yine aynı anlama gelen ve *satgal-* fiili ile Oğuz lehçesine ait olan *satgaş-* fiillerinin varlığını da belirtmiştir¹³⁰.

satıg “Satış, satma; ticaret” anlamlarına gelmektedir. “Satmak” anlamına gelen *sat-* fiilinden türemiştir. Bu kelimeyle bağlantılı olan *satguçı* (satıcı, tacir), *satıglık* (satılık) ve Türkmenlerce kullanıldığı belirtilen *sattaçı* (satıcı, tacir) kelimeleri de mevcuttur¹³¹.

savçı “Elçi; peygamber; hısım ve dünürler arasındaki elçi, çöpçatan” anlamlarına gelmektedir. “Söz, haber” anlamlarına gelen *sav* kelimesinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimeyi anlatırken “çünkü o (*savçı*) birtakım haberler söyler, yazılan şeyi eriştirir, onun sözünü buna, bunun sözünü ona anlatır” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Kelime Anadolu’da da *savcı* yani

¹²⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 31, 148, 353, 531; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 495; Ercilasun (n 3) 176, 196; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘sart’.

¹²⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 286; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 496.

¹³⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 295, 300, 469; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 288; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 469, 470.

¹³¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 160, 325, 808, 809; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 373, 503; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 296; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 497; Yusuf Has Hacib (n 22) 760- 761.

“sözcü, mektupçu” şeklinde kullanılmaktadır. Türk hukukundaki Cumhuriyet savcısı da bu kelime ile aynı kökten gelmektedir¹³². bk. → *arkuçı*

sep “Çeyiz” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi açıklarken özellikle gelinin malı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu kelimeden türeyen *septür-* şeklinde bir fiil aktarmış ve örneklendirirken *ol anıñ kızın septürdi* yani “o, onun kızının çeyizlenmesi ve güveye gitmesi için emir verdi” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹³³.

serker “Yolkesen, haydut, eşkıya” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin Karluk lehçesine ait olduğunu belirtmiştir. Anadolu’da *serker*, “başkan, başkumandan” olarak kullanılmışsa da iki anlam arasında bir bağlantı olup olmadığı meçhuldür¹³⁴.

siñil “Kocanın küçük kız kardeşi” anlamına gelmektedir. Bu kelimeden türeyen *siñillen-* yani “kız kardeş edinmek” anlamına gelen bir fiil de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol kızığ siñillendi* yani “o, kızı kız kardeş edindi” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹³⁵.

soysuk- “Soyulmak, soyguna uğramak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiilin yer aldığı *er soysukdı* yani “adam soyuldu, soyguna uğradı” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹³⁶. bk. → *soyuk*

soyuk- “Soyulmak, soyguna uğramak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiilin yer aldığı *er soyuktı* yani “adam soyuldu, soyguna uğradı” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹³⁷. bk. → *soysuk*

sumlı- “Türkçe olmayan bir dille konuşmak” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiille bağlantılı olan *sumlış-* (Türkçe dışında bir dilde konuşmak) ve *sumlıt-* (birini Türkçe dışında bir dilde konuşturmak) şeklinde iki fiil aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı bu fiilden türeyen *sumlım*

¹³² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 410, 411, 530; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 154; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 498, 499; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘savcı’.

¹³³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 139, 285; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 182; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 506.

¹³⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 199; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 507; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘serker’.

¹³⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 200, 351, 496, 516; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 523.

¹³⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 8; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 21; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 531.

¹³⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 429; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 189; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 531.

yani “Türkçe bilmeyen kimse” şeklinde bir kelime de aktarmış ve açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “Türkler Türkçeyi bilmeyen herkese *sumlım* derler. Arapların, Arapça bilmeyenlere *a'cemî* demeleri gibi. Bu asıl anlamdır. Daha sonra Arapçayı öğrense bile bu isim onun üstünden kalkmaz. Ama Türkçeyi öğrenen kimse *sumlım* olmaktan çıkar.”¹³⁸.

sumlım “Türkçe bilmeyen kimse” anlamına gelmektedir. bk. *sumlı-*

sür- “Sürmek, kovmak, sürgüne göndermek” anlamlarına gelmektedir. Aslında Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er ıtıg sürdi* yani “adam köpeği kovdu” şeklinde bir cümle aktarmış, hemen ardından “bey birini şehirden sürerse yine *sürdi* denir” diyerek kelimenin bu anlamını açıklamıştır. Ayrıca Kaşgarlı *süründi* yani “her yerden sürülen, kovulan” şeklinde bir kelime aktarmıştır. Anadolu’da *sürüntü* olarak kullanılan bu kelime “durmadan yer değiştiren, çok gezen, serseri” anlamlarına gelmektedir¹³⁹.

sürüş- “(Alacağı) zorla almak” ya da “ödeşmek” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı’nın verdiği *ol anda alımın sürüşdi* cümlesi Ercilasun tarafından “o, alacağını ondan zorla aldı” şeklinde, Atalay tarafındansa “o, ondaki alacağını ödeşti” şeklinde tercüme edilmiştir. Fiilin Anadolu’da “karşılıklı uğraşmak, kavga etmek” gibi anlamlarda kullanılması Ercilasun’un tercümesi ile benzerlik gösterir. Öte yandan fiil *ihkak-ı hak* yani “kendiliğinden hak alma” kavramı ile benzerlik göstermektedir¹⁴⁰.

T

tagay “Dayı” anlamına gelmektedir. Atalay kelimenin çeşitli Türk lehçelerinde kullanıldığını belirtmiştir¹⁴¹.

tamga “Hakanın mührü, tuğrası, damgası; damga” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimedenden türeyen *tamgalıg* (damgalı) kelimesi ile *tamgala-* (damgalamak) şeklinde fiil aktarmıştır. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol bitig tamgaladı* yani “o, kitaba hakanın

¹³⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 212, 295, 341, 472; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 216, 347; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 540.

¹³⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 195, 234, 235; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 449; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 559.

¹⁴⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 259; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 96, 97; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 533; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘sürüşmek’.

¹⁴¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 450; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 561.

damgasını, mührünü vurdu” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Türkiye Türkçesinde de *damga* ve *damgalamak* şeklinde kullanılmaktadır¹⁴².

tan- “İnkâr etmek” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol alımını tandı* yani “o, alacağını inkâr etti” şeklinde bir cümle aktarmış ve “herhangi bir şeyi inkâr eden de aynıdır” diyerek daha geniş bir anlamda da kullanılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca bu fiille bağlantılı olarak *tantur-* (inkâr ettirmek) ve *taniş-* (karşılıklı inkâr etmek) fiilleri de mevcuttur. Bu fiilleri örneklendirirken de sırasıyla *ol maña alımın tanturdu* yani “o, bana borcunu inkâr ettirdi” ve *olar meni tanışdı* yani “onlar birbirlerinin borcunu inkâr ettiler” şeklinde cümleler aktarmıştır¹⁴³.

tanu- “Danışmak; tavsiye etmek; emretmek” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı fiili örneklendirirken *ol maña söz tanudu* yani “o bana söz buyurdu; tavsiyede bulundu” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca fiilin *tanuş-* şeklinde bir varyantından da bahsetmiştir. Kaşgarlı bu halini örneklendirirken de *olar ikki söz tanuştı* yani “onlar birbirine söz danıştılar” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁴⁴.

tanuk “Tanık, şahit” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *tayak bile taymas tanuk sözün bütmes* yani “dayak ile kayılmaz, tanık sözüyle doğrulanmaz” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “Değneği olan kimse çamurda kaymaz. Şahidin sözü de şahitlik yapmadıkça bilinmez.” şeklinde yapmıştır. Ayrıca bu kelimedenden türeyen *tanukluk* yani “tanıklık” şeklinde bir kelimenin varlığı da belirtilmelidir. Kelime Türk mevzuatında *tanık* şeklinde kullanılmaktadır¹⁴⁵.

tapış “İki kişinin birbirine vekalet vermesi, vekilleşme” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı’nın yalnızca bir kez zikrettiği ve örneklemediği bu kelimeyi Atalay, “iki kişinin işlerini birbirine tapşırması, vekilleşme, yekeleşme” şeklinde tercüme etmiştir. Tarama Sözlüğünde *tapşır-* fiili “teslim etmek, tevdi etmek, emanet etmek” şeklinde açıklanmış olup

¹⁴² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 184, 489; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 353; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 567, 568.

¹⁴³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 264, 283, 427; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 176; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 184; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 569, 572.

¹⁴⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 264, 465; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 112; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 572.

¹⁴⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 221, 416; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 572; Ercilasun (n 3) 200.

Derleme Sözlüğünde fiilin Anadolu'da da benzer anlamlarda kullanıldığı kayıt altına alınmıştır¹⁴⁶.

tapug “Hizmet” anlamına gelmektedir. “Hizmet etmek” anlamındaki *tap-* fiilinden türemiştir. Bu fiil aynı zamanda “tapmak” anlamına da gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimedenden türeyen *tapugçı* (hizmetçi; kul), *tapuglug* (hizmetkârı olan), *tapugsak* (hizmet etmeyi seven) şeklinde kelimeler aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *tapug taş yerer, taş başıg yarar* yani “hizmet taş yarar, taş başı yarar” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “bu, sahibinin iyilik yaptığı veya düşmanlarına karşı yardım ettiği hizmetkâr için kullanılır” şeklinde yapmıştır. Öte yandan Kutadgu Bilig’de yer alan ve Türk sosyolojisini anlamak bakımından ziyadesiyle kıymetli olan *tapug kıl tapug birle kul beg bolur* yani “hizmet et; hizmetle kul, bey olur” şeklindeki mısralar hatırlatılmalıdır¹⁴⁷.

tarhan “İslam öncesi Türklerde ‘bey’ anlamına gelen bir ünvan” demektir. Kaşgarlı’nın kelimeyi açıklarken İslam’dan önce olduğunu özellikle vurgulaması kelimenin o çağdaki kullanım sıklığının azaldığını göstermektedir. Eski Türk Yazıtlarında da sıklıkla kullanılan bu ünvan genellikle yüksek bir devlet görevini ifade etmek için kullanılmıştır. Mesela meşhur Türk veziri Tonyukuk’un tam ünvanı *bilge tonukuk buyla бага таркан* şeklinde idi¹⁴⁸.

tarım “Karahanlı hanedanı mensubu olan kişilerin ünvanı” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi şu şekilde açıklamıştır: “Şehzadelere, Afrâsiyâb’ın soyundan gelen, küçük olsun büyük olsun bütün hatunlara hitap edilirken bu kullanılır. Bu söz, Karahanlı hanedanı dışındaki bir kimse için ne kadar yükselirse yükselsin, kullanılmaz.” Ayrıca Kaşgarlı, hanım sultanlara verilen *altun tarım* şeklinde bir ünvandan da bahsetmiştir¹⁴⁹.

tartıg “Bir iş çıkması üzerine hakanın emrindekileri çağırması” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimedenden türeyen *tartıgçı* yani “davetçi, çağırıcı” şeklinde bir kelimenin varlığını

¹⁴⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 158; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 574; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘tapşırmaq’; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘tapşırmaq’.

¹⁴⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 160, 161, 218, 233, 375, 501; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 573, 575; Ercilasun (n 3) 198; Yusuf Has Hacib (n 22) 186-187.

¹⁴⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 189; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 436; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 98, 99; Şirin (n 6) 740.

¹⁴⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 170, 171; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 396.

belirtmiş ve bunu örneklendirirken *begden tartıgçı keldi* yani “beyden çağırıcı geldi” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁵⁰.

tat “Yabancı; Müslüman olmayan; Fars” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi “bütün Türklerin nezdinde Fars” ve “Uygur kafirleri” şeklinde açıklamış, ancak ikinci manayı “Yağma ve Tohsıların kullandığını belirtmiştir. Dolayısıyla *tat* bir yandan Türk olmayanı ifade ederken, bir yandan da gayrimüslim Türk’ü ifade eden bir kelime olarak karşımıza çıkar. Kaşgarlı, *tat* kelimesinin yer aldığı şu şekilde üç tane atasözü aktarmıştır: *tatsız türk bolmas, başsız börk bolmas* (Farssız Türk olmak, başsız börk olmaz), *tatıg közre, tikenig tüpre* (Fars’ı gözden (vur), diken dipten (sök)), *kılıç tatıksa iş yunçır, er tatıksa et tunçır* (kılıç paslansa iş bozulur, er Farşlaşsa et(i) kokuşur). Öte yandan kelimenin Anadolu’da “yabancı; Acem, Şii” anlamlarında kullanıldığı belirtilmelidir. Ayrıca Kaşgarlı *tat tavgaç* şeklinde bir ifadeden de bahsetmiştir. Bu ifadede geçen *tavgaç* kelimesi bir yandan “Çin’i ve Çinliyi” bir yandan da “Çin’de oturan bir Türk boyunu” ifade etmektedir. Dolayısıyla *tat tavgaç* ifadesi Kaşgarlı tarafından yer yer “Uygur ve Çinli” yer yer de “Fars ve Türk” olarak kullanılmıştır. Bunun bir sonucu olarak *tavgaç han* ifadesi zaman zaman “büyük ülke sahibi hükümdar” manasında, zaman zaman da “Çin hükümdarı” manasında kullanılmıştır. Kelimenin “Çin” anlamında kullanılmasına Orhun Yazıtlarında Tonyukuk’un *tabgaç ilije kılntım* yani “Çin ilinde kıldım, yaratıldım” şeklindeki cümlesi örnek verilebilir. Ziya Gökalp, *tavgaç* kelimesinin Dîvânü Lugâti’t-Türk’te de yer alan ve “hile” anlamına gelen *tev* kökünden türediğini belirtmiştir. Ayrıca Gökalp, Orhun Yazıtlarında Çinlilerin hilekârlığını ifade etmek için kullanılan *teb* kelimesini de hatırlatmıştır. Nitekim Bilge Kağan Orhun Yazıtlarında *tabgaç bodun tebligın kürlüg için* yani “Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için” diyordu¹⁵¹. bk. → *tev*

tavar “Mal, mülk, eşya” anlamlarına gelmektedir. Genellikle taşınır malları ifade etmek için kullanılır. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *ogrı tavar kundı* yani “hırsız malı çaldı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca bu kelimedenden türeyen ve “servet sahibi” anlamına gelen *tavarlıg* şeklinde bir kelime de mevcuttur. Türkiye Türkçesinde kullanılan ve “koyun,

¹⁵⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti’t-Türk* (n 1) 202; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 462; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 580.

¹⁵¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti’t-Türk* (n 1) 144, 197, 198, 317; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 584; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 42, 43, 66, 67, 96, 97; Ziya Gökalp, *Türk Töresi* (Ötüken Neşriyat 2019) 22-24; Ercilasun (n 3) 185, 194; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘tat’.

keçi” manalarına gelen *davar* kelimesi de buradan gelmektedir. Nitekim eski Türklerde koyun ve keçi toplumsal hayattaki önemli geçim kaynağı ve mülkler arasındaydı¹⁵².

tayaņu “Hacib, vezir, mabeyinci” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin “dayanmak” anlamındaki *tayan-* fiilinden geldiğini şu şekilde açıklamıştır: “Aslı ‘dayandı’ anlamındaki *tayandı*’dır. Hükümdar haciplere dayanır, dileklerini ona ulaştırırsın ve sonra ondan cevap getirsin diye reaya da ona güvenir.” Ayrıca Eski Uygur Türkçesinde “müşavir, sırdaş” anlamlarına gelen *tayançı* şeklinde bir kelimenin mevcudiyeti belirtilmelidir¹⁵³.

tegiş- “Muhakeme olmak; tahkim olmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *olar ikki begke tegişdi* şeklinde bir cümle aktarmıştır. Bu cümle Atalay tarafından “onlar beyin huzurunda muhakeme oldular” şeklinde, Ercilasun tarafındansa “o ikisi beyin aralarında hakem olmasını istediler” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu örnek ışığında uyuşmazlıkların çözümünde beye başvurulduğunu görmekteyiz. Yine bu örnek doğrultusunda dokuzuncu asırda yaşamış coğrafyacı İbn Rüste Hazar hükümdarına bağlı Burdaslar adında bir Türk topluluğundan bahsederken şöyle demiştir: “Onları bir araya toplayan ve aralarında hükmü geçen bir reisleri yoktur. Her mahallede bir veya iki ihtiyar vardır. Aralarındaki anlaşmazlıkların halli için onlara başvururlar.” Ayrıca fiil modern hukuktaki tahkim müessesesini akla getirmektedir¹⁵⁴.

ter “Ücret, bir emek karşılığında çalışana ödenen para” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeden türeyen ve “ücretle çalışan kimse, işçi” anlamlarına gelen *terçi* kelimesi ile “işe girmek, başlamak” anlamında *terke kir-* şeklinde bir fiil mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol terke kirdi* yani “o ücretli bir işe girdi” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca kelimenin aynı şekilde ve aynı anlamda Anadolu’da kullanıldığı kayda geçirilmiştir¹⁵⁵.

tev “Hile, aldatma” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeden türeyen ve “hilekâr olmak, kendini hilekâr saymak” anlamlarına gelen *tevlüglen-* fiili ile “sahtekâr, hilekâr, aldatıcı” anlamına gelen *tevlüg* kelimesi mevcuttur. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *anası tevlüg yuvka yapar oğlu tetig koşa kapa* yani “anası hileci(dir) ince yapar, oğlu zeki(dir) çift çift

¹⁵² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 217, 242; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 586; Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’ (n 21) ‘davar’.

¹⁵³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 503; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 590; Caferoğlu (n 106) 229.

¹⁵⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 262; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 105; Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* (Bilge Kültür Sanat 2020) 44.

¹⁵⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 180, 408, 439; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 604; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘ter’.

kapar” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “Anne çocuğa hile yaparak (ekmeği) ince pişirir; çocuk da zekidir, onları ikişer ikişer kapar. Bu, iki dahinin bir arada oluşu için söylenir.” Öte yandan Türkiye Türkçesinde kullanılan ve “karşı cinsin gönlünü çelmek, kandırıp elde etmek” anlamlarına gelen *tavlamak* fiilinin de bu kelimeyle bağlantılı olması muhtemeldir¹⁵⁶.

tıl “Casus, çaşıt; durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan tutsak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örnekendirirken *yagıdan tıl tuttu* yani “düşmandan casus yakaladı” ve *tıl tuttum* yani “düşmanın ne halde olduğunu öğrenmek için bir adam yakaladım” şeklinde cümleler aktarmıştır¹⁵⁷.

tigin “Karahanlı şehzadelerine verilen ünvan” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı kelimenin eskiden “köle” anlamına geldiğini de belirtmiştir. Bu anlam değişiminin hikâyesini ise şu şekilde anlatmıştır: “Bu adın kölelerden Afrâsiyâb oğullarına geçmesine gelince, onlar babalarını çok sayarlar, büyük tutarlar; ne vakit babalarına karşı söz söyleyecek olurlarsa, yahut bir şey yazmak isterlerse, kendilerini küçük göstermek, babalarını büyüktmek için ‘kul şöyle yaptı, kul böyle işledi’ derler; giderek bu kelime onlara ad olarak kaldı.” Ayrıca Kaşgarlı; *kümüş tigin*, *alp tigin*, *kutlug tigin*, *çagrı tigin*, *küç tigin* şeklinde isim örnekleri aktarmış ve bunları Karahanlı şehzadelerinin kullandığını belirtmiştir. Öte yandan kelimenin kural dışı çoğul halinin *tigit* olduğunu belirtmiş ve “halk tabakasından büyük, hakanın çocuklarından küçük” anlamına gelen *öge tigit* şeklinde bir ifade aktarmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki Kaşgarlı her ne kadar bu kelimenin asıl anlamının köle olduğunu, sonradan Karahanlı şehzadeleri için kullanıldığını söylese de Eski Türk Yazıtlarında *tigin* “kağanın erkek kardeşlerine verilen ünvan, prens” anlamında kullanılmıştır¹⁵⁸.

tiküle- “Rüşvet vermek” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiilin esas anlamının “et lokması vermek” olduğunu, bu anlamın evrilerek “rüşvet vermek” anlamına dönüştüğünü

¹⁵⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 144, 873; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 609; Ercilasun (n 3) 197; Şirin (n 6) 740; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 42, 43; Türk Dil Kurumu, ‘Güncel Türkçe Sözlük’ (n 40) ‘tavlamak’.

¹⁵⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 402; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 336; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 615.

¹⁵⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 152, 178, 179; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 413, 414; Şirin (n 6) 741.

belirtmiştir. Fiili örneklendirirken de *ol begke neñ tiküledi* yani “o, beye bir şeyi rüşvet verdi” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁵⁹. bk. → *urunç*

tirig “Meclis, danışma topluluğu, dernek” anlamlarına gelmektedir. “Dermek, toplamak, biriktirmek” anlamlarına gelen *tir-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *alp çerigde bilge tirigde* yani “alp savaşta bilge mecliste” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “yiğit savaşın şiddetlendiği günde denenir, bilge kişi ise mecliste denenir” şeklinde yapmıştır¹⁶⁰.

tirnek “Halkın karar vermek için toplanması, dernek” anlamlarına gelmektedir. “Dermek, toplamak, biriktirmek” anlamlarına gelen *tir-* fiilinden türemiştir. Türkiye Türkçesinde “cemiyet” anlamında kullanılan *dernek* kelimesi buradan gelmektedir¹⁶¹. bk. → *tirig*

törü “Düzen, nizam; görenek, örf, âdet, toplumsal yasalar bütünü, kanun, töre” anlamlarına gelmektedir. Eski Türkçede yer alan ve “oluşturmak, yaratmak” anlamlarına gelen *tö-* fiilinden *tömek > törmek > törümek > törü* şeklinde türemiştir. Yine Eski Türkçede yer alan *törü-* yani (türemek) ve *törüt-* (türetmek) fiilleri de aynı kökten gelmektedir. Nitekim Kaşgarlı da “yaratılmak” anlamına gelen *törü-* fiili ile “yaratmak” anlamına gelen *törüt-* şeklinde fiiller aktarmış ve örneklendirirken *teñri yalıñuk törütti* yani “Tanrı insanı yarattı” ve *yalıñuk törüdi* yani “insan yaratıldı” şeklinde cümleler aktarmıştır. Türkiye Türkçesinde kullanılan *türemek* fiili de bunlarla aynı kökten gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *il kalır törü kalmas* yani “il bırakılır, töre bırakılmaz” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “işin töreye uygun yapılması, öncekilerin koyduğu örf âdete uyulması için söylenir” şeklinde yapmıştır. Burada *törü* kavramının *il* (devlet) kavramından bile üstün tutulması Türklerin hukuka ne kadar riayet ettiğinin önemli bir göstergesidir. Kaşgarlı yine bu kelimenin yer aldığı *küç ildin kirse törü tünluktin çıkar* yani “zulüm avludan girse töre bacadan çıkar” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “zulüm avludan girse töre, yani insaf baca deliğinden çıkar” şeklinde yapmıştır. Burada tezat olarak *küç* ve *törü* kavramlarının kullanılması dikkat çekicidir. Dîvânü Lugâti't-Türk'ün yanı sıra Eski Türk Yazıtlarında da sıklıkla rastlanan bu kelime genellikle *il* yani “devlet” kelimesi ile birlikte zikredilmiştir. Nitekim bu doğrultuda Bilge Kağan Türk milletine

¹⁵⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 481; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 622.

¹⁶⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 167, 882; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 604, 605.

¹⁶¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 208, 882; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 477; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 604.

şöyle sesleniyordu: *türk oguz begleri bodun eşidiñ üze tenri basmasar asra yir telinmeser türk bodun ilinñin törünñin kim artatı udaçı erti* yani “Türk, Oğuz beyleri, milleti, işitin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti?” diyordu¹⁶².

töz “Halk, reaya” ya da “üst tabaka” anlamına gelmektedir. Atalay’ın “halk, reaya” şeklindeki tercümesi ile Ercilasun’un “üst tabaka” şeklindeki tercümesi çelişmektedir. Ayrıca Kaşgarlı kelimeyi yeterli bir şekilde izah etmediği için net bir anlam çıkarılamamaktadır. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklerdirirken *il töz neteg* yani “ülke ve üst tabaka nasıl” ya da “ülke veya halk nasıl” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Öte yandan bu kelimenin bir diğer anlamı da “asıl, kök”tür. Kaşgarlı bu anlamı örneklerdirirken *anıñ tüpi tözi kim* yani “onun soyu sopy, aslı, nesli kim” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁶³.

tudun “Köyün büyüğü, tanınmış; köylülere kaynaktan içme suyunu dağıtan adam, su beyi” anlamlarına gelmektedir. Ancak bu kelime Orhun Yazıtlarında üst düzey bir askerî ünvan olarak geçmektedir¹⁶⁴.

tugrag “Tuğra, hakanın mührü, imzası” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin Oğuzlara ait olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bundan türeyen ve “damgalanmak, mühürlenmek, imzalanmak” anlamına gelen *tugraglan-* şeklinde bir fiil aktarmıştır. Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları işaret olan *tuğra*, buradan gelmektedir¹⁶⁵.

tul “Eşinden ölüm veya boşanma yoluyla ayrılmış kimse, dul” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklerdirirken “dul kadın” anlamında *tul uragut* ve *tul tugsag* ifadelerini kullanmış, aslında *tugsak* kelimesinin tek başına da “dul kadın” anlamına geldiğini, ancak diğer ikili ifadenin daha çok kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu kelimenin yer aldığı *yavlak tıllıg bigde keri yalñus tul yig* yani “kötü dilli kocadansa yalnız dul yeğ”

¹⁶² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 240, 241, 327, 397, 443, 461, 897; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 647; Ercilasun (n 3) 191; Şirin (n 6) 406, 407, 743; Orkun (n 52) 869; Caferoğlu (n 154) 250; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 48, 49; Çağbayır (n 1) 4888, 4892; Fuzuli Bayat ve Minara Aliyeva Çınar, *Eski Türkçe Sözlük* (Ötüken Neşriyat 2025) 224; Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk* (Türk Tarih Kurumu, 2020) 282-284.

¹⁶³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 398; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 123; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 679.

¹⁶⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 898; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 649; Şirin (n 6) 743.

¹⁶⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 202, 313; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 462; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 649.

şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “devamlı söven bir koca olmasındansa kadının dul olması daha iyidir” şeklinde yapmıştır¹⁶⁶.

turgu “Durulan, ikamet edilen” anlamlarına gelmektedir. “Durmak” anlamına gelen *tur-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı *gu* ekini açıklarken bu kelimedden şöyle bahsetmiştir: “Emir halindeki fiillere eklenir. Böylece kelime, mekan, zaman ve alet ismi olur. Buradan *turgu yir* denir; ‘durulacak yer’ demektir.” Kelime Türk mevzuatındaki “ikamet” kavramının karşılığı olarak düşünülebilir¹⁶⁷.

tutgun “Tutsak, esir” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirerek *tutgun ıdıldı* yani “tutsak serbest bırakıldı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. “Tutmak, yakalamak” anlamlarına gelen *tut-* fiilinden türemiştir. Bu kelimedden türeyen *tutsug-* yani “tutsak düşmek, yakalanmak, tutulmak” şeklinde bir fiil de mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er yagıka tutsukdı* yani “adam düşmana yakalandı, tutsak düştü” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca kelime Tarama Sözlüğünde de kayıt altına alınmıştır¹⁶⁸.

tutug “Rehin” anlamına gelmektedir. “Tutmak, yakalamak” anlamına gelen *tut-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *er tutug yuldu* yani “adam rehineyi çözdü, kurtardı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Kelime Türkiye Türkçesinde “ipotek, rehin” anlamında *tutu* şeklinde kullanılmaktadır¹⁶⁹.

tutunçu “Evlatlık” anlamına gelmektedir. “Edinmek, tutmak” anlamına gelen *tutun-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *tutunçu ogul* yani “evlatlığa alınmış çocuk” şeklinde bir ifade aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı *tutun-* fiilinin yer aldığı *ol avurta tutundu* yani “o, sütanne edildi” ve *beg mini ogul tutundu* yani “bey beni oğul edindi, evlatlık aldı”

¹⁶⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 205, 402; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 650; Ercilasun (n 3) 199.

¹⁶⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 6, 439, 901; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 653, 654.

¹⁶⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 96, 299, 904; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 227; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 661, 662; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘dutgun’; Çağbayır (n 1) 4921.

¹⁶⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 377, 904; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 63; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 661, 663; Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’ (n 21) ‘tutu’; Türk Dil Kurumu, ‘Güncel Türkçe Sözlük’ (n 40) ‘tutu’.

şeklinde cümleler aktarmıştır. Ayrıca bu fiil Tarama Sözlüğünde de “edinmek” şeklinde kayda geçirilmiştir¹⁷⁰.

tutzug “Vasiyet” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *iglig tutzugu ed bolur* yani “hasta vasiyeti uğurdur” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “bu söz hastanın vasiyet etmesi için söylenir” şeklinde yapmıştır. Kelime *tutsug* şeklinde de geçmektedir. Bu varyantı örneklendirilirken *men añar tutsug tutuzdum* yani “ben ona vasiyet ettim” şeklinde bir cümle aktarılmıştır. Bu kelimenin “tutmasını buyurmak, emretmek” anlamına gelen *tutuz-* fiili ile bağlantılı olması muhtemeldir. Nitekim Kaşgarlı söz konusu fiili örneklendirirken *men añar söz tutuzdum* yani “ben ona tutması gereken bir söz buyurdum” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁷¹.

tügsin “Halktan olup hakandan sonraki üçüncü derecede bulunan kişinin ünvanı” anlamına gelmektedir. Kuvvetle muhtemel yüksek bir devlet görevlisini ifade etmektedir¹⁷².

tünek “Hapishane, zindan” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı kelimenin Barsgan lehçesine ait olduğunu belirtmiştir. Bu kelime “gece” anlamına gelen *tün* kelimesi ve bu kelimeden türeyen ve “gecelemek” anlamına gelen *tünle-* fiiliyle bağlantılıdır. Nitekim *tünek* kelimesi Anadolu’da “geceleyecek, yatacak yer, ev” anlamında kullanılmıştır. Buradan “hapishane, zindan” anlamına gelen olan *tünek* de “gecelenen, yatılan yer”dir¹⁷³.

tüñür “Kadın eşin hısımları, dünür” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi açıklarken “bunlar kardeş, baba, anne gibi kimselerdir” demiştir. Türkiye Türkçesinde *dünür* şekilde yaşasa da anlamı genişlemiştir. Nitekim Türkiye Türkçesinde *dünür* erkek eşin hısımlarını ifade etmek için de kullanılır. Öte yandan Kaşgarlı *tüñürle-* yani “birini kendine dünür saymak” ve *tüñürlen-* yani “kendini birine dünür saymak” şeklinde fiillerin varlığından da bahsetmiştir¹⁷⁴.

¹⁷⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti 't-Türk* (n 1) 274, 500; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 143, 144; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 375; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 663; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘dutinmak’.

¹⁷¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti 't-Türk* (n 1) 38, 202, 256; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 462; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 86; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 662, 664; Ercilasun (n 3) 177.

¹⁷² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti 't-Türk* (n 1) 189.

¹⁷³ ibid 176, 909; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 671; Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’ (n 21) ‘tünek’; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘tünek’.

¹⁷⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti 't-Türk* (n 1) 494, 516; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 362; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 671; Türk Dil Kurumu, ‘Güncel Türkçe Sözlük’ (n 40) ‘dünür’.

tüplüg “Asıl, soylu kimse” anlamına gelmektedir. “Asıl, kök, temel, insanın aslı” anlamlarına gelen *tüp* kelimesinden türemiştir. Ayrıca *tüplüg eren* yani “asıl, soylu adam” anlamında bir ifade de mevcuttur. Öte yandan Kaşgarlı, “ağacın kökü” anlamına gelen *yıldız* kelimesini açıklarken bu kelimenin de benzetme yapılarak *tüplüg* kelimesi ile birlikte kullanılabileceğini belirtip *tüplüg yıldızlıg* yani “nesep kökü derin olan asıl insan” şeklinde gelen bir ifade aktarmıştır. Ayrıca *tüp* kelimesinin Anadolu’da “alt, dip” şeklinde kullanıldığı kayda geçirilmiştir¹⁷⁵.

U

urug tarıg “Akrabalar” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı, *urug* yani “tane, tohum” şeklindeki kelimeyi açıklarken “akrabalar da tohuma benzetilir ve onlara *urug tarıg* denir” demiştir. Ayrıca Atalay Anadolu’da bu anlama gelen *uruk derik* şeklinde bir ifade kullanıldığından bahsetmiştir. Öte yandan eski Türkiye Türkçesinde *uruk* kelimesinin “soy, nesil” anlamına geldiği belirtilmelidir¹⁷⁶.

urunç “Rüşvet” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *kara bulutug yil açar urunç bile il açar* yani “kara bulutu yel açar, rüşvet ile devlet (kapısı) açılır” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “işini yürütmeye parayı esirgememek için kullanılır” şeklinde yapmıştır. Yine buna benzer olarak Kaşgarlı, *kalın bulutug tüpi sürer karanku ışıg urunç açar* yani “yoğun bulutu tipi sürer, karanlık işi rüşvet açar” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “ihtiyacı olan kimseye rüşveti tavsiye ediyor” şeklinde yapmıştır. Rüşveti öven bu tarz atasözlerinin varlığı enteresandır¹⁷⁷.

uya “Kardeş; akraba; yakın” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *tavar üçün Tejrini edlemedip / uya kadaş oğlını çınla bogar* yani “mal için Tanrı’ya aldirmayıp / kardeş oğlunu bile boğar” şeklinde bir beyit aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı *kap* kelimesini açıklarken kelimenin istiare yoluyla “yakın” anlamına geldiğini belirtmiş ve *ol meniñ birle uya kap ol* yani “o, onun sanki bir kapta doğmuşlar gibi yakındır” şeklinde bir

¹⁷⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 366, 396; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 119; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 672; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘tüp’.

¹⁷⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 30; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 63, 64; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 697; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘uruk’.

¹⁷⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 152, 441; Ercilasun (n 3) 185, 200.

örnek cümle aktarmıştır. Kelime Tarama Sözlüğünde de “arkadaş, kardeş” şeklinde kayda geçirilmiştir¹⁷⁸.

Ü

ülüg “Pay, hisse” anlamlarına gelmektedir. “Paylaştırmak, dağıtmak” anlamına gelen *üle-* fiilinden türemiştir. Bu kelimedenden türeyen *ülüğlüğ* yani “paylaştırılmış” anlamına gelen bir kelime de mevcuttur. Ayrıca kelimenin aynı anlama gelen *ülüş* şeklinde bir varyantı da mevcuttur. Kavramın miras hukuku ile bağlantılı olması muhtemeldir¹⁷⁹. bk. → *ülüş*

ülüş “Pay, hisse; kavim arasında hisse taksimi” anlamlarına gelmektedir. “Paylaştırmak, dağıtmak” anlamına gelen *üle-* fiilinden türemiştir. Kelime aynı anlamda *üleş* ve *ülüş* şeklinde Anadolu’da kullanılmaktadır. Ayrıca kelimenin yine “pay, hisse” anlamlarına gelen *ülüğ* şeklinde bir varyantı da mevcuttur¹⁸⁰. bk. → *ülüğ*

Y

yaguk “Akraba, hısım; yakın” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *tegme kişi öz bolmas, yat yaguk tüz bolmas* yani “değme kişi kendinle bir olmaz, yabancı hısımla bir olmaz” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “Herkes senin kendin gibi olmaz ki ona güvenip sırrını veresin. Yabancı ile yakın da eşit olmaz” şeklinde yapmıştır. Ayrıca Kaşgarlı “akrabalar” anlamına gelen *yak yaguk* şeklinde bir ifadeden bahsedip örneklendirirken *yaguk uladı* yani “o, akrabalık bağı kurdu” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁸¹.

yala “Töhmets, itham, suçlama” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeyle bağlantılı olan *yala-* (suçlamak, itham etmek), *yatal-* (suçlanmak, itham edilmek), *yalaş-* (karşılıklı itham etmek) şeklinde fiiller ile *yalaçı* (insanı her şeyde çarçabuk suçlu gibi gören) kelimesi mevcuttur. Kaşgarlı bu fiilleri örneklendirirken *ol anar ogrı yaladı* yani “o, onu hırsızlıkla suçladı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı bu kelimeyi aktardıktan sonra şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Bir çeşit katmerli ekmeğe, yufkaya *yalaçı yuga* denir. Bu, ekmeğin

¹⁷⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 41, 407; Ercilasun (n 3) 151, 152; Türk Dil Kurumu, ‘Tarama Sözlüğü’ (n 28) ‘uya’.

¹⁷⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 24, 29, 30, 34, 223, 459; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 714.

¹⁸⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 24, 29, 30, 459; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 62; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 712; Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’ (n 21) ‘ülüş’; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘ülüş’, ‘üleş’.

¹⁸¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 187, 360, 450; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (n 31) 444; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 739.

kendisine dokunulur dokunulmaz inceliğinden dolayı kırılıvermesi yüzünden verilmiş bir isimdir. Aşçı, bunu sen kırdın diye itham edebilir.”¹⁸².

yalavaç “Elçi, hükümdarın elçisi; Allah’ın elçisi, peygamber” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin *yalavaç*, *yalavar* şeklinde varyantları bulunmaktadır. Kaşgarlı Uygurların Tanrı’nın elçisi ile hükümdarın elçisini ayırt etmek için peygambere *yalavaç*, hükümdarın elçisine *yalavar* dediğini belirtmiştir. Ayrıca Kaşgarlı *yalavar* kelimesinin yer aldığı *yaş ot küymes yalavar ölmes* yani “taze ot yanmaz, elçi ölmez” şeklinde bir atasözü aktarmıştır. Bunu Türkiye Türkçesindeki “*elçiye zeval olmaz*” şeklindeki atasözü ile bağdaştırabiliriz. Öte yandan Kaşgarlı kelimeyi örnekendirirken *tenri yalavaç ıdtı* yani “yüce tanrı elçi gönderdi” ve *han yalavaçığ boşudı* yani “han elçinin dönmesine izin verdi” şeklinde cümleler aktarmıştır¹⁸³.

yalgan “Yalan” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı aynı zamanda bu kelimenin sıfat olarak da kullanılabileceğini vurgulamış ve örnekendirirken *yalgan kişi* yani “yalancı insan” şeklinde bir ifade aktarmıştır. Aynı zamanda *yalgandır*- yani “yalanlanmak” şeklinde bir fiil aktarmış ve örnekendirirken *er yalgandurdu* yani “adam yalanlandı” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Kelime Türkiye Türkçesinde *yalan* şeklinde kullanılmaktadır¹⁸⁴.

yalıuk “İnsan, insanoğlu, kişi” anlamlarına gelmektedir. Modern hukuktaki *insan* kavramından farksızdır. Genellikle *yalıuk oğlu* yani “insanoğlu, kişioğlu” şeklinde zikredilmiştir. Kelimenin *yalıuk* şeklinde bir varyantı da mevcuttur. Kaşgarlı bu kelimenin ve varyantının yer aldığı *öd keçer kişi tuymas, yalıuk oğlu menğü kalmas* (zaman geçer, kişi sezmez; insanoğlu ebedî kalmaz), *yalıuk oğlu yokadur edgü atı kalır* (insanoğlu yok olur, iyi adı kalır), *yalıuk oğlu münsüz bolmas* (insanoğlu kusursuz olmaz) şeklinde bazı atasözleri aktarmıştır. Son atasözünün Türkiye Türkçesindeki *hatasız kul olmaz* şeklindeki atasözüne benzemesi dikkat çekmektedir. Yusuf Has Hacib bu kelimenin “yanlış, yanıma” anlamlarına gelen *yanluk* kelimesinden geldiğini şu beyitlerle dile getirmiştir: *bu yalıuk atı boldı yanluk için / bu yanluk uruldu bu yalıuk için* yani “bu insan adı yanlışlığı için verildi / yanıma insan

¹⁸² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 358, 363, 381, 383, 385; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 25; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 733.

¹⁸³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 320, 368, 369, 462, 529; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (n 12) 288; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 733; Ercilasun (n 3) 197; Türk Dil Kurumu, ‘Güncel Türkçe Sözlük’ (n 40) ‘elçi’.

¹⁸⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 364, 394.

için yaratıldı”. Ancak Kutadgu Bilig’in manzum bir eser olduğu, dolayısıyla bu mısraların mecazi olabileceği göz ardı edilmemelidir¹⁸⁵.

yan- “Tehdit etmek, korkutmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *beg anı yandı* yani “bey onu tehdit etti, korkuttu” şeklinde bir cümle aktarmıştır. Ayrıca bu kelimedenden türeyen ve “tehdit, korkutma” anlamına gelen *yanıg* şeklinde bir kelime de mevcuttur¹⁸⁶. bk. → *yanıg*

yanıg “Tehdit, korkutma” anlamlarına gelmektedir. “Tehdit etmek, korkutmak” anlamına gelen *yan-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *beg yanıgında tüşme* yani “bey tehdidi altına düşme” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁸⁷. bk. → *yan-*

yap yup “Hile, aldatma” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu ifadenin ikileme şeklinde kullanıldığını, tek başına *yup*’un kullanılmayacağını belirtmiştir. Ancak buna rağmen Oğuzların buna uymadığını belirtip *ol anı yupladı* yani “o onu aldattı” şeklinde Oğuzların kullandığı bir örnek cümle aktarmıştır. Öte yandan Kaşgarlı bu kelimedenden türeyen *yap yup kıl-* yani “aldatmak, ayartmak” şeklinde bir fiil de aktarmıştır¹⁸⁸.

yarış “İki adam arasında mal bölüşme” anlamına gelmektedir. Ayrıca bu kelimenin fiil hali olan ve “yarı yarıya bölüşmek” anlamına gelen *yarış-* fiili mevcuttur. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *ol anı birle tavar yarışdı* yani “o, onunla malı yarı yarıya bölüştü” şeklinde bir cümle aktarmış ve bu ifadenin miras paylaşımında kullanıldığını belirtmiştir¹⁸⁹.

yarlıg “Ferman, buyruk, yarlık” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *idimizin yarlıgı* yani “Rabbimizin emri” şeklinde bir ifade aktarmış, kelimenin Çigil lehçesinde “sultanın mektubu ve emri” anlamına geldiğini de belirtmiştir. Ayrıca kelime Orhun Yazıtlarında *yarlıka-* yani “buyurmak, lütfetmek, ihsan etmek” şeklinde sık sık *teyri yarlıkadukın üçün* yani “tanrı lütfettiği için” şeklinde kullanılmıştır¹⁹⁰.

¹⁸⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 21, 404, 505; Ercilasun (n 3) 175, 199, 203; Yusuf Has Hacib (n 22) 122-123.

¹⁸⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 354, 378; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 14; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 740.

¹⁸⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 354, 378; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 14.

¹⁸⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 405, 413.

¹⁸⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 352, 380; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 750.

¹⁹⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti 't-Türk* (n 1) 42, 366; Şirin (n 6) 747.

yat “Yabancı, ecnebi” anlamlarına gelmektedir. Kavramı günümüz hukukunda “bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişi” anlamına gelen *yabancı* kavramının karşılığı olarak düşünebiliriz. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken yine aynı anlama gelen *yat kişi* şeklinde bir ifade aktarmıştır. Ayrıca Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *yatnın yağlıg tikiüsinden öznün kanlıg yudruk yig* yani “yabancıнын yağlı tikesinden(se) akrabasının kanlı yumruk(u) yeğ” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “bu, hırçınlaşan akrabalar arasında barışı sağlamak için söylenir” şeklinde yapmıştır. Bu kelime yer yer kendisiyle aynı anlama gelen *baz* kelimesi ile *yat baz* şeklinde ikileme olarak da kullanılmıştır. Burada belirtmek gerekir ki Türkiye Türkçesinde bu kelimeden gelen *yad* yani “yabancı” ve *yad el* yani “yabancı yer, gurbet” şeklinde kelimeler kullanılmaktadır¹⁹¹.

yatgak “Hakanın ve ülkenin muhafızı, koruyucusu” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı kelimeyi örneklendirirken *yatgak yattı* yani “muhafız yattı” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁹².

yavgu “Halktan olup hakandan iki derece aşağıda bulunan kişinin lakabı” anlamına gelmektedir. Eski Türk Yazıtlarında da geçen bu ünvan Orkun tarafından “hakandan sonra gelen bir rütbe olup bu rütbenin sahibi halktan olur” şeklinde, Şirin tarafındansa “şad ile birlikte kağandan sonraki en yüksek rütbe olan ve kağanın erkek kardeşine veya oğluna bizzat ihsan ettiği ünvan” şeklinde açıklanmıştır¹⁹³.

yazuk “Suç, günah” anlamlarına gelmektedir. “Yanılmak, hata yapmak” anlamına gelen *yaz-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu kelimenin yer aldığı *ot tütünsüz bolmas yigit yazuksuz bolmas* yani “ateş dumansız olmaz, yiğit günahsız olmaz” şeklinde bir atasözü aktarmış ve açıklamasını “Ateş ancak dumanla olur. Bu sebeple gencin de mutlaka bir suçu vardır. Suç işleyen genç bunun için özür diler ve başına kakılır.” şeklinde yapmıştır. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *ol yazukıña öküdi* yani “o, işlediği suçtan dolayı pişman oldu”, *beg anıñ yazukın keçürdi* yani “bey onun suçunu affetti”, *er yazuktın kızıldı* yani “adam suçtan dolayı cezalandırıldı”, *er yazukın bilindi* yani “adam suçunu itiraf etti” şeklinde cümleler aktarmıştır. Ayrıca *yazuksuz* yani “suçsuz” ve *yazuklug* yani “suçlu” şeklinde kelimeler ve

¹⁹¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 187, 408, 367, 413; Ercilasun (n 3) 197; Türk Dil Kurumu, ‘Güncel Türkçe Sözlük’ (n 40) ‘yad’; Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun Numarası: 6458, Kabul Tarihi: 04.04.2013, RG: 11.04.2013/28615.

¹⁹² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 367; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 42; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 759.

¹⁹³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 362; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 32; Orkun (n 52) 880, 881; Şirin (n 6) 746.

“suçlamak” anlamına gelen *yazukla-* şeklinde bir fiil de aktarmıştır. Öte yandan kelime Anadolu’da da kullanılmaktadır¹⁹⁴.

yenge “Ağabeyin eşi, yenge” anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde daha geniş anlamda *yenge* şeklinde kullanılmaktadır¹⁹⁵.

yerdaş “Yerdeş, hemşehri” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi açıklarken *yerdaş kişi* şeklinde bir örnek vermiş ve açıklamasını “iki adam aynı şehirden ise her biri diğerine Oğuzcada *yerdaş* der” şeklinde yapmıştır. Kelimenin özünün *yirdaş* olduğunu da aktarmıştır. Tam olarak modern hukuktaki vatandaş kavramını karşılamasa da buna benzer nitelikte olduğu açıktır¹⁹⁶. bk. → *yirdaş*

yezne “Büyük kız kardeşin kocası” anlamına gelmektedir. Kelime aynı şekilde Anadolu’da da “enişte; damat” anlamlarında kullanılmıştır¹⁹⁷.

yıldızlan- “Soyca köklü hale gelmek, köklenmek” anlamlarına gelmektedir. “Ağacın kökü” anlamına gelen *yıldız* kelimesinden türemiştir. Nitekim Kaşgarlı *yıldız* kelimesini açıklarken “adamın nesebi buna benzetilir” demiş ve örnek olarak *tüplüg yıldızlıg* yani “nesep kökü derin olan soylu insan” şeklinde bir ifade aktarmıştır. Öte yandan Kaşgarlı *er yıldızlandı* yani “adam soyca köklü hale geldi, köklendi” anlamında bir cümle de aktarmıştır¹⁹⁸. bk. → *tüplüg*

yinçe “Cariye, odalık” anlamlarına gelmektedir. Aynı anlama gelen *yinçe kız* şeklinde bir ifade de mevcuttur. Kaşgarlı “cariye edinmek” anlamına gelen *yinçgelen-* şeklinde bir fiil aktarmış ve örneklendirirken *ol kızığ yinçgelendi* yani “o, kızını cariye edindi” şeklinde bir cümle aktarmıştır¹⁹⁹.

yir “Yer, yeryüzü, toprak, mekan, arazi; ülke” anlamlarına gelmektedir²⁰⁰.

¹⁹⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 99, 253, 271, 274, 354, 370, 376; Orkun (n 52) 889; Şirin (n 6) 748; Ayverdi, ‘Misalli Büyük Türkçe Sözlük’ (n 21) ‘yazık’; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘yazık’.

¹⁹⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 503; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 773.

¹⁹⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 175, 366.

¹⁹⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 363; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 778; Türk Dil Kurumu, ‘Derleme Sözlüğü’ (n 1) ‘yezne’.

¹⁹⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 366, 394; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 783.

¹⁹⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 533; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 380, 450; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 792.

²⁰⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (n 1) 977.

yirdaş bk. → *yerdâş*

yorçı “Usta kılavuz” anlamına gelmektedir. Akla “yürümek” anlamına gelen *yor-* fiilinden türemiş olabileceği gelse de bu doğru olmayıp “yer, yeryüzü” anlamlarına gelen *yer* kelimesinden türeyerek bu hale evrilmiştir. Nitekim kelime Tonyukuk Yazıtında “kılavuz, rehber” anlamında *yerçi* şeklinde geçmektedir. Tonyukuk bu kelimeyi Türk ordusunun sefer güzergahını belirleyen kişinin yeri şaşırp boğazlandığından bahsederken şu şekilde kullanır: *yerçi yer yañılıp boguzlantı* yani “kılavuz yeri şaşırp boğazlandı”²⁰¹.

yorıdaçı “Kayınlar ile damat tarafı arasındaki elçi, hısımlar ve dünürler arasında gidip gelen adam” anlamlarına gelmektedir. “Yürümek” anlamına gelen *yor-* fiilinden türemiş olması muhtemeldir. Ayrıca Kaşgarlı Oğuzların bu kelimeyi *yorigçı* olarak kullandıklarını belirtmiştir²⁰². bk. → *arkuçı, yorugçı*

yorigçı “Kayınlar ile damat tarafı arasındaki elçi, hısımlar ve dünürler arasında gidip gelen adam” anlamlarına gelmektedir. “Yürümek” anlamına gelen *yor-* fiilinden türemiştir. Kaşgarlı bu ifadenin Oğuzlara ait olduğunu belirtmiştir²⁰³. bk. → *arkuçı, yoridaçı*

yortug “Savaş veya yürüyüş gününde hakanın maiyeti” anlamına gelmektedir. Kelime Kutadgu Bilig’de “muhafız alayı” anlamında geçmektedir²⁰⁴.

yudug “Bir kişinin başkası tarafından işlenen suçtan dolayı suçlanması, iftiraya uğramak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu kelimeyi örneklendirirken *anıñ yudugı tokındı* yani “başkasının işlediği suçun cezası ona dokundu” şeklinde bir örnek aktarmıştır²⁰⁵.

yugruş “Türklerde halktan olup vezirlik mertebesine yükselen kişi” anlamına gelmektedir. Kaşgarlı kelimeyi böyle tercüme ettikten sonra devamında şöyle demiştir: “Farslar ve başkaları, ne kadar muhteşem, ne kadar çevresi geniş ve güçlü olursa olsun bu ünvanı

²⁰¹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 361, 981; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 802; Ergin, *Orhun Abideleri* (n 6) 104, 105, 151; Orkun (n 52) 891; Şirin (n 6) 748; Çağbayır (n 1) 5359.

²⁰² Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 247, 372, 981; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 802.

²⁰³ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 981; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 802.

²⁰⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 366; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 803; Yusuf Has Hacib (n 22) 454-457, 490-491.

²⁰⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk* (n 1) 353; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 12, 13.

alamaz. O, hakandan bir derece aşağıdadır; ona ipekten siyah bir otağ verilir; yağmurda, karda ve sıcakta o otağı kurarlar.” Kelime Kutadgu Bilig’de de yer almaktadır²⁰⁶.

yupla- “Aldatmak, hile yapmak” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı fiilin Oğuzlara ait olduğunu, aslının “hile, aldatma” anlamına gelen *yap yup* şeklindeki ifade olduğunu, ancak Oğuzların kural dışına çıkarak kelimeyi *yupla-* şeklinde kullandıklarını belirtmiştir²⁰⁷. bk. → *yap yup*

yul- “Kurtarmak, bırakmak, salıvermek” anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı bu fiili örneklendirirken *er bulunug yuldu* yani “adam tutsağı serbest bıraktı”, *er tutug yuldu* yani “adam rehineyi serbest bıraktı”, *uragut başın yuldu* “kadın mihirinden vazgeçti” şeklinde cümleler aktarmıştır. Bu fiille bağlantılı olarak *yultur-* yani “fidye verdirmek, azat ettirmek” ve *yulun-* yani “azat edilmek, bırakılmak; boşanmak” şeklinde fiiller mevcuttur. Kaşgarlı bu fiilleri örneklendirirken *ol kulın yulturdu* yani “o, köleyi (para verdirerek) azat ettirdi”, *kul yulundu* yani “köle (fidyesi ödenip) azat edildi” ve *bulun yulundu* yani “tutsak serbest bırakıldı”, *uragut yulundu* yani “kadın kocasına para vererek boşandı” şeklinde cümleler aktarmıştır. Ayrıca yine bu fiille bağlantılı olan ve “fidye; feda” anlamlarına gelen *yulug* şeklinde bir kelime de mevcuttur²⁰⁸.

yurç “Kadının küçük erkek kardeşi, küçük kayın” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁹

yuŷga “Evlatlık” anlamına gelmektedir²¹⁰.

KAYNAKÇA

Aka İ, ‘Timur’ (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012) <islamansiklopedisi.org.tr/timur> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026.

Arat, RR, ‘Eski Türk Hukuk Vesikaları’ (1964) 1(1) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Araştırmaları.

²⁰⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 366; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 809; Yusuf Has Hacib (n 22) 708-709.

²⁰⁷ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 405; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 142.

²⁰⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 384, 387, 987; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (n 38) 63, 85, 97; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 798, 800, 801.

²⁰⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 351; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 816.

²¹⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* (n 1) 362; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (n 2) 808.

- Arsal, SM, *Türk Tarihi ve Hukuk* (Türk Tarih Kurumu, 2020).
- Ayverdi İ, 'Misalli Büyük Türkçe Sözlük' (*Kubbealtı Lugatı*, 2005) <lugatim.com> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026.
- Aydın E, *Eski Türklerde Gündelik Hayat* (Kronik Kitap 2022).
- Aydın E, *Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları* (Kronik Kitap 2019).
- Aydın E, *Uygur Yazıtları* (Bilge Kültür Sanat 2021).
- Aydın, MA, *Türk Hukuk Tarihi* (Beta 2017).
- Bayat F ve Çınar MA, *Eski Türkçe Sözlük* (Ötüken Neşriyat 2025).
- Caferoğlu A, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu 1968).
- Ceza Muhakemesi Kanunu, Kanun Numarası: 5271, Kabul Tarihi: 04.12.2004, RG: 17.12.2004/25673.
- Cin H ve Akyılmaz G, *Türk Hukuk Tarihi* (Sayram Yayınları 2022).
- Çağbayır Y, *Ötüken Türkçe Sözlük* (Ötüken Neşriyat 2007).
- Çakan A, *Dede Korkut Hikâyeleri* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2020).
- Donuk A, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Ünvan ve Terimler* (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları 1988).
- Donuk A, 'Türk Devletlerinde Hâkimiyet Anlayışı' (1981) (10-11) Tarih Enstitüsü Dergisi 29 56.
- Durmuş İ, 'Transkripsiyon' (*TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012) <islamansiklopedisi.org.tr/transkripsiyon> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026.
- Ercilasun AB, *Dîvânu Lugâtî't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri* (Bilge Kültür Sanat 2020).
- Ergin M, *Dede Korkut Kitabı I-II* (Türk Dil Kurumu 2024).
- Ergin M, *Orhun Abideleri* (Boğaziçi Yayınları 2018).
- Genç M, 'İltizam' (*TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012) <https://islamansiklopedisi.org.tr/iltizam--vergi> Erişim Tarihi 24 Mart 2026.

Herodot, *Herodot Tarihi* (Müntekim Ökmen çev., 1. baskı, Remzi Kitabevi 1973).

İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi* (Ramazan Şeşen çev. 10. baskı, Yeditepe Yayınevi 2021).

İnalçık H, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2020).

İş Kanunu, Kanun Numarası: 4857, Kabul Tarihi: 22.05.2023, RG: 10.06.2003/25134

Kafesoğlu İ, *Türk Millî Kültürü* (Ötüken Neşriyat 2020).

Kaşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti't-Türk* (Ahmet Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu çev., 4. Baskı, Türk Dil Kurumu 2020).

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini IV* (Besim Atalay çev. Türk Tarih Kurumu 1986).

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (Besim Atalay çev. Türk Tarih Kurumu 1985).

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II* (Besim Atalay çev. Türk Tarih Kurumu 1985).

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III* (Besim Atalay çev. Türk Tarih Kurumu 1985).

Keskin B, *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri* (Türk Dil Kurumu 2022).

Kurtoğlu Y, *Eski Orta Asya Türk Devletlerinde Aile* (Türk Tarih Kurumu 2025).

Orkun HN, *Eski Türk Yazıtları* (Türk Dil Kurumu 1994).

Şeşen R, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* (Bilge Kültür Sanat 2020).

Şirin H, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* (Türk Dil Kurumu 2020).

Taşagıl A, *Gök-Türkler* (Türk Tarih Kurumu 2021).

Tekin T, *Hunların Dili* (BilgeSu Yayıncılık 2023).

Türk Borçlar Kanunu, Kanun Numarası: 6098, Kabul Tarihi: 11.01.2011, RG: 04.02.2011/27836.

Türk Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.09.2004, RG: 12.10.2004/11.

Türk Dil Kurumu, 'Derleme Sözlüğü' (*Türk Dil Kurumu*, 2008) <sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026.

Türk Dil Kurumu, 'Güncel Türkçe Sözlük' (*Türk Dil Kurumu*, 2023) <sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026.

Türk Dil Kurumu, 'Tarama Sözlüğü' (*Türk Dil Kurumu*, 2009) <sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi 25 Şubat 2026.

Türk Medeni Kanunu, Kanun Numarası: 4721, Kabul Tarihi: 22.11.2001, RG: 08.12.2001/24607.

Üçok C, Mumcu A ve Bozkurt G, *Türk Hukuk Tarihi* (Turhan Kitabevi 2025).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun Numarası: 6458, Kabul Tarihi: 04.04.2013, RG: 11.04.2013/28615.

Yaman A ve Çalış H, *İslâm Hukukuna Giriş* (Marmara Üniversitesi İlâhiyat Vakfı Yayınları 2015).

Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* (Ayşegül Çakan çev., 6. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2018).

Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* (Reşid Rahmeti Arat çev. 2. baskı, Kabalcı Yayınevi 2008).

Ziya Gökalp, *Türk Töresi* (Ötüken Neşriyat 2019).

Yazar Beyanı	
Yazarların Katkıları	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Mali Destek	Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı Beyanı	Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur.
Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi	Yazar, makalenin tüm süreçlerinde TRÜHFD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde TRÜHFD'nin, yayın ve editör kurullarının hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmektedir.